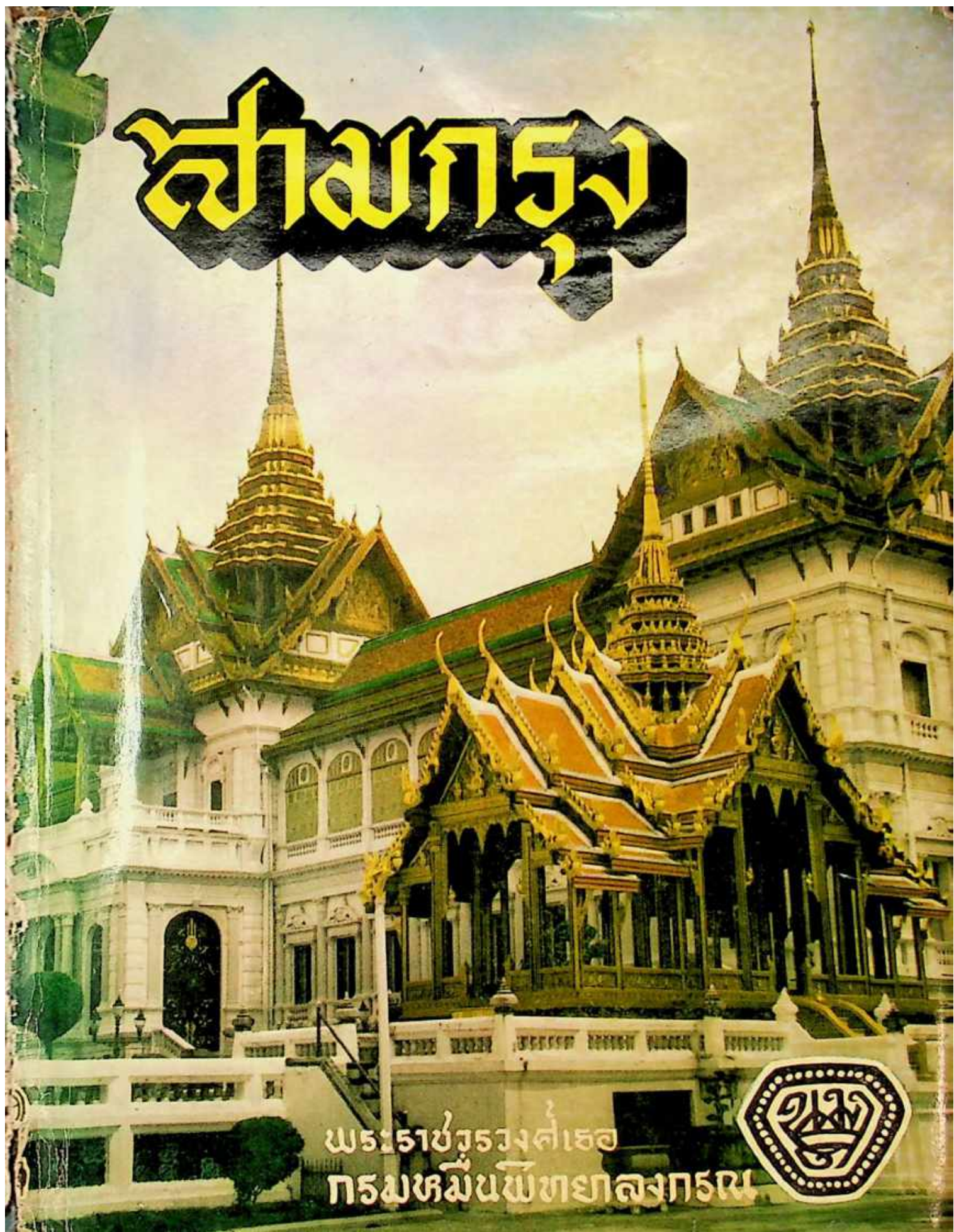

សាលាសុខ

ឃុំសាលាសុខ
ក្រុងសៀមរាប

สาวมการุญ

พระราชวังวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นนพิตยาสงคราม

จัดพิมพ์โดย

สำนักพิมพ์ ตลิ่งวิทยา

เลขที่ ๗๒๘ วังบูรพา พระนคร โทร. ๒๔๕๔๖

KLANG VIDHAYA PUBLISHING HOUSE
724 WANG-BURAPA BANGKOK, THAILAND

ราคา ๕๕ บาท

๑ พรพิมลพรรณผู้	ภรรยา
หญิงใหญ่กรมพระนรา	ธิปไตย
ใจบุญอาตมา	ให้มู
กรองแก้วฉันไว้	อีกชั้นศิลป์ ฯ

ปรารภ

นมตฤ สุกตสุส

โคลงต้น	๑ อัจฉิตกิดไกรเกิน	คำเขียน	
	บากบั่นมันสมองสมัย	๔ ๕ มคตอ	
	เกลากลับประพันธ์เพียร	เพาะพจน์	
	ในเมือมคตอ	บิตตา ๗	*
	๑ แต่งโคลงแต่งร้ายได้	ฤาโฉน เรานอ	*
	นานแน่วแก้วนัยนา	ชุ่มน้ำ	
	ล่องเล่นก็เป็นไร	ไปเล่า	
	แม้จะมดเข้าถ้ำ	ทุกข์ไซ ๗	
	๑ เทพใดใจกอบเกอ	การกว	
	เชิญเกิดเหตุภัยไทย	ถิ่น	
	ศักดิ์สาหัสจิตอาร	อาร์กซ์ หน่อขรา	
	นิตหน่อขคอยจจ	พิจารณ์ ๗	
	๑ ปรารณนาหาเนื้อเรื่อง	เราสยาม นแก	
	ล่องเฉียดพงษาวดาร	สักน้อย	
	ค้นกิดติดต่อตาม	มดี	
	หวังบ่มถ้อยด้อย	คุ่มเดา ๗	

ภาค ๑

กรุงศรีอยุธยา

(สมัยอยุธยาตอนต้น)

. . .

ปฏิญญา พ.ศ. ๒๓๑๐

ราช ๑ แดงปางปวงดัดกร ม่านแถมอญมากมอญ ขบวนทัพ *
 ลัพพาวุธ มาประยุทธ์อยุธยา มีระกาดัดปัดคัก ยกเป็นกอง *
 เจริญ ต้อนติดตามตำบล ปล้นทุกหนทุกแห่ง แย่งชิงบ้าน *
 ชิงเมือง เปลื้องกำดั่งไทยลง ไทยไม่ปลงใจกัน ยันยีนรับ *
 ดั้ประยุทธ์ ลุดย่าแยงไฟรี ชาดคนดีเป็นประมุข ปลุกเหตุภัย *
 ให้หัวจ รบรักดาวแดนเกิด ต่างเบ็ดเตล็ดต่างตน ต่างเลือก *
 ดนเด็ดตลอด ให้ปลอดภัยดัดกร ม่านแถมอญได้ที่ ตัดกรุง *
 อยุธยา พระราชาเอกทัค หนักแต่แยงหย่าเยอะ เดอะ *
 ราชการงานนคร ดัดกรใช้ทัพกษัตร์ ซึ่งได้ฉัตรมไหสุร์ย์ ใน *
 ปีกุญนพศก นราธิปกป็นอยุธยา คราววาศนาโรยร่วง เหมือน *
 มะม่วงงอมหล่น นิกน่าชนเคืองจิต ชวนให้คิดคำนึง ถึงบาง *
 คาบบางครา ไทยปรีดาอิศรภาพ ปราบปรบักษั้หักหาญ ใช้ *
 แผลกถาญเช่นนี้ บางสมัยไทยก็ กาจกล้าการณรงค์ ยิ่งแต่ฯ

สมัยเตลงพ่าย

*

โคลง ๔	๑	เคยทงองอาจบ้าง แม่เมื่อแผลแผ่ไหล ทุกคาบทุกคราใน ถนัดตั้งโชคโรคร้อน	บางสมัย ไทยเอย เกาะเปอน เมอพม่า มาเฮ รบาคพนภุสยาม ฯ	
	๑	อชุธยากล้ำศักดิ์ เร้งร่านชาญสมรสสมัย ไพร่จะดีไทย เตลงพ่ายเพ็ดกายโพ้น	เส็กกษย์ สมรรถโน้น ไทยต่อ คีนา เพ็กแพ้วพั้งหนี ฯ	*
	๑	เวียงมอญนครม่านต้อง เจ้าแผ่นดินถีนกจาย หงษาวดีกลาย ยุบยับทัพไทยขย	แตกสลาย กจัดลี เป็นฝุ่น เหยียบขย่ำทำสนอง ฯ	*
	๑	นเรศวรสยามราชเจ้า เปี่ยมพระบุญญาวิฑู พระเดชกระเดื่องคจ ปกราษฎร์ปราศภัยแล้ว	จอมอชุธย์ แ้วนแก้ว ดวงสว่าง วันนอ ผ่องเพียงเวียงสวรรคี่ ฯ	*
	๑	เอกาทศรถน่อง เกียรติปกาสราษสโหทร เพื่อนเสด็จเผด็จดัสกร คลังกษัตริย์ทษนข้าง	นเรศร เทิดกว้าง กำหราบ เซ็ดกล้ากิดาการ ฯ	*

๑ เรณูอรินทน์เป็นภพผู้	พริยะ ชิ่งแฮ
ทรงประคองอัคระ	แก่เสียน
ไทยเริ่งท้อยทะ	ยานรบ
ปราบบริปูห์เหอน	เหือดหัวหนาวหัว ๆ
๑ ขนิษฐนาถประศาสน์รัฐแล้ว	แผ่ผา สุกเอย *
รับช่วงพระเชษฐา	ธิดาเจ้า
เคชะพระปัญญา	อรินทน์ราช สองแล
ไทยอุดมร่มเกล้า	เรียวกล้าบารมี ๆ
๑ กรุงไกรชัยโชคชน	ชวะ
เหตุเพราะพระเดชพระ	พนอง
รังสฤษดิ์ประสิทธิ์ประ	สาทโสศักดิ์
ลำดับรัชกาลก้อง	เกียรติไ้โสทร ๆ
๑ อคิตกาลนานเนื่องได้	โดยจำ นวนนา
ร้อยแปดสิบสามฉนำ	นับตั้ง
แต่วันประกาศคำ	อิศรภาพ
จนเมื่อเสยกรุงศรี	ม่านปล้นหนสอง ๆ

สมัยอยุธยาแสน

๑ ถวิลย้อนหลังครวงพม่า อ้าอำนาจราชศักดิ์ อัครมหา-
 นุภาพ ปราบตลอดทิศได้ ได้มอญเป็นเมืองขอก อยู่ในคอก
 อัญริดี ทงมณิประ ประเทศยะไซ้ด้วย พดหลังตุงดงหอย
 ไม้แห้งเหือกหาย ๆ

โคลง ๒ ๑ ทุกประเทศเขตใต้ ขอบุทธ์นุคเอาได้
 ง่ายด้วยเดชา วุทธเฮ ๑

๑ อิ่มแต่ยังไม่เทื่อ เฟ่งพัยกักรักร์ชเงื่อ
 แ่งกว้างทางตวัน ออกเอย ๑

ร่าย ๑ ยุทธศาสตร์ปราช์กิตขวาง เบ็ดทางสู่แดนสยาม คุกคาม
 โดยอหภาพ จักปราบไทยทั้งมวญ ทวีไทยยจนไทยใหญ่ *
 ไทยสยามไกลให้เรียบ เปรียบดั่งนำเกร อังวะบดจิงดำรงค์
 ให้จัดทัพสรรพพหล ยกเข้าดลแดนไทย ในบักไต้ฝ่ายเหนือ
 เพื่อให้เหลือแรงสู้ อย่าให้รู้ทางหนี คู่ชาติให้ยับ โคมเข้า
 สับให้ย่อย ถ้าไทยถอยทางรณ หลบหนีตนแตกถ จงชยา
 ทำชย อย่าให้เงยหัว ๑

โคลง ๒ ๑ สองม่านแม่ทัพเต้า รับรับสั่งม่านเจ้า
 มุ่งจ้องคลองรณ ๑

๑ ทัพหนึ่งถึงบักไต้ ทัพหนึ่งฝ่ายเหนือไต้
 ตั้งท้าวเธอประสงค์ ๑

ร่าย ๑ ฝ่ายกรุงไทยสมัยนั้น ชนเชิงเนาเบาจิต ขอบความคิด
 แคมแคม ไม่รู้แยกกว้างขวาง ไม่เห็นทางไปไกล ไม่รู้นัย
 การเมือง เครื่องชุนเคื่องหนามหนาง เนื่องแต่ต่างประเทศ *
 *
 *
 *

ไม่รู้เหตุจกเกิด มัวแต่เพลิดเพลิดใจ ในการแข่งแย่งอำนาจ
 เวียนวิวาทกันเอง ความโง่งงมีรูหมด ความอ่อมอดมีรูมี
 คัพทเสรีแปรความ ว่าตามอำเภอใจ ผู้ใดมีวิชา อาจะมีทา
 คนอื่น หั้นอำนาจบาศิใหญ่ ไพร่พลเมืองเคื่องชุ่น คุ่นไปทั้ง
 ขานี้ ไม่มีชอมีแป เกิดปรวนแปรหอร้อย ถ้อยกำดั่ง
 ไทรมทรุด ชำรุดทางปัญญา ชำรุดสำคคี มีแต่มีมัวตา
 อวิชาโสกรุ่ม ไทยแตกกลุ่มแตกพวก ดั่งไฟลวกเผาผลาญ
 ลีบแต่กาดล่อรรคคต เอกาทศรตแล้วมา นีบเวลาตามมี
 ไม่นานปีต่อคราว เกิดเหตุราวมีคตัญญี กตเข้าคตทุกมือ *
 ทรอรรัฐยัตยัต ยัดอำนาจราชการ ชุดใหม่ประหารชุดเก่า
 คุงดั่งเต่าปูปลา เครื่องบูชาภูตผี เบื้องคนคิดลงไป จนเกิดใหม่
 ไม่ทัน ภาษิตล่รจจจา "กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี" จึง
 ไม่มีแก่นสาร เมื่อกตีกาดกรุ่นใกล้ ใครจะดีไม่ได้ หั้นห้าม
 ความดี ๆ

ไทยเอย

โกลง ๔ ๑ ไทยเอยเคยเพลียงพล้า ลงเพราะ

เพลีนวิวาทบาดทะเลาะ	เบาะแว้ง
อัยโกธรพิโรธเกราะห้	คราวโชค ร้ายเลย
พียงโทษความโหดเหี้ย	หั้นห้ากรรมเวร ๆ

๑ คนด้อมมากแล้ว
จึงมีเสียตายไทย
ความเห็นเขม่นไกล
ไซ้จะเกล็ดองตั้งกลัว	ญาไฉน ไทยเอย
ทม้วย
เกินจุมก
กล่นแคว้นแดนสยาม ฯ
๑ บัญญาค่าเปรียบแก้ว
แม้ว่าเพชรถูกเพชร
งตั้ง้างมล้างเมล็ด
เมล็ดหนึ่งอาจถึงสับน	ก่องเก็จ
กเทศกทัน
มลายรูป
สับคกลางทั้งสูญ ฯ
๑ ร้ายเหลือเมอมากหน้า
ไทยที่บุญญานันต์
ยิ่งแกลงแย่งก็คกัน
ตั้งหับดับหังหอย	อาสัญ
ขิงน้อย
กันกร่อน ลงนา
เหือดแห่งแสงหาย ฯ
๑ ไทยเอยเคยจดข้อ
ในบ่ด้นอกทำ
สามัคคีธรรมกำ
ร่วมมัตขจัดรกให้	จำคำ นฤ
เด่นได้
ไม้กวาด นั้นแล
เรียบร้อยรอยทาง ฯ

บิจอัฐศก พ.ศ. ๒๓๐๘

ว่าขาว ๑ ในบิจอัฐศก พม่ายกทัพขยับเข้ามา โกล้อยุชยาเข้า
ทุกที่ ตปตันต์ดมภ์ขมขู ไทยออกสู้คุดกำลังปรบักษ แต่เมอ
ประจักษ์แนแลอ กहनแนอกลบปาน มีฉนนทพदानดูป่า

อาไศรยพงษ์เป็นที่พึ่ง ตั้งช่อมช่อนนอนคืน ดินทรัพย์ยับเยินย่อย
 ร้อยหรือกำดั่งวงษา ชาวอยุธยาบ่มีใจสู้ หดหู่ต่อปฏิบัติ
 หนักในจิตอธิระอา เพราะผู้บัญชาสูงสุด คุจไม้หัดกับักเถน
 ไกอโยนโชนเอน ไม่เป็นแก้วเป็นกากร ในอยุธยาถ่านส้มยั้น ๑

๑ ครั้นเมื่อพม่าบ่จามิตร จอมจะเข้าประชิดกรุงไกร ไทย
 รบพุ่งแพ้วาย แต่มีชายชาวชนบท เหลือที่จะสกัดโทษะ พม่า
 เกะกะก้าวร้าว บังคับเอาลูกสาวไปเป็นส่วย เขาจึงช่วยกัน
 แก่เผ็ด เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดในพงษาวดาร ชานชื่อค่ายบาง-
 ระจัน ซึ่งตั้งมั่นแข็งแรง ต่อต้านพม่าผู้ไปปราบ เดิมพม่าไม่
 ทราบว่าไทยเข้มแข็ง จึงแต่งทหารไปเพียงจำนวนร้อย ครั้น
 แพ้ยยับเยินเบ็ดเตล็ดกลับไป ก็ส่งทัพใหญ่เป็นจำนวนพัน บาง
 ระจันรบสู้รบปราบชัย เขาชนะได้ถึงเจ็ดครั้ง ตั้งแต่เดือนสี่จน
 ถึงเดือนเจ็ด ด้วยความเคียดแค้นของตน นั้นแต่ ๑

ค่ายบางระจัน

โคลง ๔	๑	นิกนำเจ้าเนื้อเรื่อง	รำลึก
		ในส่วนควรรัฐศึก	สักน้อย
		ถูกคั้นระจันคัก	คักคิต
		แรงประหนังกงก้อย	กาจสู้ครุมวย ๑

๑ ชู่มขมขันธ์	จุกจิก
เขาว่าหนอนยังกติก	กลับได้
รศเผ็ดเมื่อดพริก	พียไซ่ น้อยเลย
แม่ไม่มากปากใหม่	เบิ่งปลิ้นปลิ้นสลัว ๆ
๑ อำนาจบาตใหญ่ดำ	ແหล่นหลาว
สับโขกโหยกเหยกหยาว	หยาบช้า
บังคับจับลูกสาว	เป็นส่วย
หนอนกระตึกพลิกว่า	วุ่นจ้วงทลวงโจม ๆ
๑ ไทยมักถ่านชาติ	ชายฉกรรจ์
ชาวค่ายบ้านบางรจัน	เล็กจ้อย
เลื่องชอระบอบรรพ์	จนบัด นนอ
ว่าบ่มปมด้อย	เต็จกล้าราวี่ ๆ

พ่ายเพลง

รำบยาว ๑ แม่ทัพปฏิบั้กษัหนักหฤทัย ระวังฤทธิ์โกรเกินเหตุ แผลง
 เตะอยู่รำไป ถ้าปล่อยไว้จะกำเริบเดิบจนอก จำต้องฉีกให้
 ยับดับให้ย่อย มิให้ค้อยเป็นเสียนเบียนด้านหลัง ต้องเลือกตั้ง
 นายทัพดีมีปัญญา มิให้ชายหน้าอกได้ คราก่อนไชร้ นายทัพ
 พม่า เลื่องชื่อลือชาว่าเก่งกาจ ก็มีสามารถต่างบางระจัน จะ
 ให้เป็นเช่นนนั้นอกไม่ได้ แต่จะได้ใครในครวงนี้ ๆ

๑ กล่าวฝ่ายชายรามัญ ซึ่งเรียกกันว่าด้ก มีตำแหน่งเป็น
 นายกอง แคล้วคล่องดีมีปัญญา ชาญวิชาทดลองกวดง ทั้ง
 บ้านเมืองมานาน พงษ์บาทจ่อมอยรยา ครนคักมาคิดพระนคร
 ส้มิงมอญผู้ภักดีต่อไทย เฉพาะแต่เมือภยบมมีมา ก็เข้าอาศัยแม่
 ทพมาน ยกไปผดตัญค่ายบางระจัน แม่นมั่นว่าจะส้มปราคา
 แม่ทพพม่าอำนาจตาม ด้วยความปรีดา ณ ครานัน ๑

๑ ฝ่ายบางระจันโรมรันมานาน เหลือจะต้านทานกำลังปฏิ-
 บัษ ซึ่งเวียนโหมห้อยถึงห้าเดือน ค่ายไทยมิเหมือนเมือ
 ตอนต้น จำจนรพลกไม่มเต็ม จะหาปืนเพิ่มก็หาไม่ได้ จึง
 ต้องปราชัยแก่ด้กรามัญ นับว่าโรมรันไปจนหมดเพลง เรียก
 ว่า ฝ่ายเตลง ลงในครงนน ๑

เสดเตลง

โกลง ๔	๑ ไทยมอญบ่ห่อนได้	เคยทำ สักเลข	
	เว้นแต่เมือมานนำ	นำช	
	หงษาชหวาดำ	กือพม่า ดอกเนอ	*
	องค้ตะเบ็งเซเวต	เคิมกล้ำบารมี ๑	
	๑ มอญแพ้พะม่าต้อง	ตกเข็ญ	
	พม่าพ่ายค่ายรจันเป็น	เจ็ดครง	
	ไทยแพ้แก่มอญเห็น	หันเปลยน	
	รจันอ่อนมอญตั้ง	ด้วนเข้าเอาชัช ๑	
	๑ ส้มิงสูกมเดชด้วย	เป็นไทย ก้อนกม้ง	*
	เจ็ดลวิตรสถิตใน	ถิ่นห้อง	*

พบพับกระหลักใจ
 ขั้วเคี้ยวเช่นเคี้ยวจ้อง

๑ รามัญมีแยกได้

เสดแลสามตามสี่

ขาวดำดั่งสำลี

ส่วนสุกมแกล้ง

เป็นอริ ไทยแล

จ้วงทลวงโจอม ฯ

โดยฉวี

แต่งเสร้าง

ฤาเขม่า

กล่าวข้อนมอญขาว ฯ

*

— . — . . .

ในราชมณฑลเชียร

- โคลง ๒ ๑ เวียงสยามงามยิ่งแก้ว กิตติศัพท์จับจิตแจ้ว
 แจ่ม^๕พนบูรพา ภาคเฮ ๑
- ๑ ปราสาทนฤปนาทเจ้า ผาดผุดดุจแก้วแก้ว
 กำ^๖ห้องเวหน ๑
- ๑ นางในไกรลักษณ์ล้วน แจ่มเจิดเทิดเท่ถ้วน
 ทุกหน้า^๗นารี ๑

ศรีสนม

*

- โคลง ๔ ๑ ยุด^๑ศรี^๒น^๓เว^๔สน^๕ผู้ พระสนม^๖ หนึ่ง^๗นา
 คนโปรด^๘โชติ^๙ชู^{๑๐}ชม ชน^{๑๑}หน้า
 สวยสาวสพร^{๑๒}าว^{๑๓}สม บุ^{๑๔}ร^{๑๕}ณ^{๑๖}รูป
 มาร^{๑๗}ชา^{๑๘}ร์^{๑๙}ด^{๒๐}ง^{๒๑}ห^{๒๒}ยา^{๒๓}ด^{๒๔}พา พ^{๒๕}อง^{๒๖}พ^{๒๗}น^{๒๘}บ^{๒๙}ู^{๓๐}พ^{๓๑} ๑
- ๑ นวล^{๓๒}เน^{๓๓}ง^{๓๔}ด^{๓๕}ั่ง^{๓๖}แ^{๓๗}ง^{๓๘}พ^{๓๙}ร^{๔๐}ง เพร^{๔๑}าล^{๔๒}ก^{๔๓}ษ^{๔๔}ณ^{๔๕}
 เพ^{๔๖}็ญ^{๔๗}ป^{๔๘}ระ^{๔๙}ภ^{๕๐}ั^{๕๑}ศ^{๕๒}ร์^{๕๓}ผ^{๕๔}ด^{๕๕}ภ^{๕๖}ก^{๕๗}ค^{๕๘}ร์ ผ^{๕๙}อง^{๖๐}แ^{๖๑}ว^{๖๒}
 ด^{๖๓}ัง^{๖๔}จ^{๖๕}ฤ^{๖๖}ด^{๖๗}จ^{๖๘}ก จ^{๖๙}ุง^{๗๐}เส^{๗๑}น^{๗๒}ห^{๗๓}
 อง^{๗๔}ค^{๗๕}้อ^{๗๖}า^{๗๗}า^{๗๘}ภ^{๗๙}ร^{๘๐}ณ^{๘๑}แ^{๘๒}พร^{๘๓}ว เพร^{๘๔}ศ^{๘๕}พ^{๘๖}ร^{๘๗}้อม^{๘๘}จ^{๘๙}อม^{๙๐}ข^{๙๑}ว^{๙๒}ญ^{๙๓} ๑

*

๑	ชั้นในนางสพักผ้า	แพรครอง	
	ชั้นนอกสไบกรองทอง	ทาบเนื้อ	
	กรายกรอ่อนดำของ	เขาวัดกษณ์	
	ข้างชาตรีบ่าบาทเมอ	มั่งไ้ท่มณแต่ียร ๑	*
๑	เกศกุ่มประนมนิ้วนอบ	นฤบดีนทร์	
	สมเด็จพระสุริยามรินทร์	เลื่องหล้า	*
	นางลักษณีกัศตร์เพียงอินทุ์	เอมจิต	*
	แย้มลไมในหน้า	แน่นเนอนวตฉวี ๑	
๑	เจ้าอุรุย์สุดสวาดเจ้า	จอมสาว นนา	*
	สมัยเมอหนาวภัยหนาว	เกทพ้อง	
	นางอนบ่ชนคราว	ทุกข์ข้ม	
	รบย้งรายย้งรื่อง	รำไห้ใจหาย ๑	

โคลง ๒	๑	ขุนสยามขามรุ่มเร้า	นางโพธตัวโปรดเฝ้า
		ก่อยฝนคินใจ ท่านนอ ๑	
	๑	โอบองค์อร่อนอ้อม	อกพ้อกน้กุ่ม
		เมื่อเจ้าจากไป ครูเฮ ๑	
	๑	ศรีสนมสมเพชท้าว	จักผ่อนความร่อนราว
		ซักไห้ไปเพลิน อื่นนา ๑	

๑ แสร้งสีกัดน้ำจิตเจ้า บ้ายเบียงเกียงงอเง้า
ยั่วให้เจรจา รักแถ ๑

*

นางทูล

๑ พระองค์ทรงรักข้า	เรื่องคุณ
เพราะฟังมาฟังบุญ	บาทเจ้า
ไปเข้าพระการุณ	จักรวंग โรอยเฮ
เบือนเบื้อเมื่อแก่เฒ่า	ทอดทิ้งทางถูล ๑
๑ ความรักชั้ช่นชู้	ชุกมด
ดั่งอุบลบานบน	น่านน้ำ
คราวโรยระโหยคน	ตกต่ำ
ช่นบ่ช่าจกช่า	๑ ๕ ๘ ชดชนฝนไฉน ๑
๑ โบราณท่านกล่าวข้อ	ขำคม
ยามยากอยากหัดดม	ดอกหญ้า
คาบนั้นบ่มีสนม	ใหม่เนื่อง มาณา
กว่าจะมีคงช่า	ชอกช้ำรำคาญ ๑
๑ ข้าบาทชาติดอกหญ้า	สามภักดี
มันม่งความจงรัก	รับใช้
เจียมกาขบ่หมายศักดิ์	สูงส่ง
รองบาทอธิราชให้	ดั่งท้าวเธอถวิล ๑

โคลง ๒ ๑ จอมราชย์สวาดสุตขง เสี่ยงนุชคุนาผง
 ยิงเราใจรัก รังแผล ฯ

พระตำราศ ๑ ทรามเชยเฉลยเด่หื้อ ลองใจ เรียมฤา
 พมิเคยมไคร เช่นเจ้า
 นานนิตย์สนิทใน เสน่ห์นุช
 ไคร่มักลาศขาดเคล้า กู๋น่องครองนาง ฯ

๑ แต่ในขณะน มศก
 ทักหทัยไทรตรรก เกลดอกแพ้ว
 อดสุริปุ๊ก กักข่ม
 เจ็บจิตคิดก่อแก้ กอบกัชู่ไฉน ฯ

โคลง ๒ ๑ ยินคำตำราศให้ นงลักษณ์ชั๊กพุดให้
 หย่อนท้อหญทัย ท่านเฮ ฯ

นางทูล ๑ ทรงศักตรักเลียงกอบ กรุณา ข้านอ
 เป็นบาทบริจาริกา กิจเกอ
 ขามคำข่าม้องมา เกียมกั อยู่เฮ
 โมงปลอดเป็รียบถอดเสอ เกราะกันภยันตราข ฯ

	๑ พระองค์จ้งยับยั้ง	ขียนยล	
	พักผ่อนหย่อนกังวล	เว่ยต๋อง	*
	อ่าองค์โสทรคสรงชล	ชูชุ่น เกิดรา	
	สดับประเลงเพลงร้อง	ซ่งข้ายับถวาย ๑	*
นางขับ	๑ พระยาครุฑสุดเสน่ห์ที่เสวนะ	ประโลมพระมทิษีกาถักขวัญ	
	ขอเชิญนางพางชีวีฉวีจันทร์	สู่สวรรคกับข้าบ่กษาทิษฐ์	*
	จะอู่ มอคง่วงโอบลไมภรัก	มันสมัคเขาวมาลย์สมานจิต	
	หมายตระโบมโถมทรคู้ชีวิต	สิงสถิตเป็นถนิมสิมพลี	*
	อู่ มกัณดาพาเฝ้าเจ้าศิขร	ได้ชมพ่อนัจฉรามารศรี	
	จับระบำรำเล่ห์ประเวณี	นำเรอบาทพระศุลีศรีบรรพต	
	จะพาเลาะเทาะเทียรค่านินทาว	ทั่วทุกด้าวทุกสถานวิมานหมด	
	ทั้งสระสวนสรวงสวรรคชั้นโลกศ	ไม่เหือดหดทรราชูชาลัย ๑	
โกลง ๒	๑ ขียนขับจับจิตท้าว	หทัยที่ร้อนหย่อนร้าว	
	ช่วยมอ้มใจ ท่านแฮ ๑		
	๑ ทรงสรวลชวนกล่าวแก้	ค้ำบ่งไปตรงแก้	
	ที่น้องขับขาน นินนา ๑		

พระดำรัส ๑ คำขับศัพท์ใช้ว่า

ไป^๔เฉียดพงษาวดาร
ควรขับศัพท์สังวาลย์
ธรรมธเบศร์พชา

เขาวมาลย์^๔ นัน^๕แเอ

เต็จกล้า
เว็ช^๔นเว็ช
แตง^๕เก็ชวากั ๑

นางทูล ๑ โปรดข้าอ่ย่ากข้อ

ข้า^๕ใจตั้งใจเสลง
เรื่องราวกล่าวสำแดง
ถ้อยประเท็ชคเฉียดข้าง

คำแฝง มาเลย

เสศอ้าง
ดั่งตรัส^๕ นัน^๕นา
ใช้^๕ข้าพาที ๑

๑ ใจความตามท้ออ้าง
ว่าจะพานงนุช
นางในหทัยคุด
คราวราชประพาสล้วน

พญาครุฑ
เท็ชวถ้วน
เด็ชวหมค
ใคร^๕ได้ไปตาม ๑

โกลง ๒ ๑ เส็ชงนุชคุดคัต^๕พ้อ
ที่^๕ให้^๕ไม่^๕พา เท็ชวเส ๑

นงถักษณ^๕เช็ช^๕ขุ่น^๕ข้อ

พระดำรัส ๑ นางเอยเฉลยเสศถ่า

ใคร^๕ประพาสคาคคหนึ่ง
ทรามวัยหทัยตรง
พัก^๕ม^๕ใจ^๕แมน

รำ^๕พง
น^๕ก^๕แค้น
ตร^๕ก^๕อยู่^๕ ฉ^๕น^๕น^๕แ
กับ^๕เจ้า^๕เขาวภา ๑

๑	ขณะนมัสกราย	ราว
	คุณจะต้องต่อตี	ตอบโต้
	จัดทัพสรรพพลมี	ยุทธเร็วว แรงแฮ
	เสกจะขันนโยกร	กลุ่มสู้อยู่ไฉน ฯ

โกลง ๒	๑	จอมอูษย์หุคหนึ่งจ้อง	ทอดพระเนตรมุมห้อง
		ตั้งท้าวมัวมเมอ ฯ	

๑	นางเขาว์เดาจิตท้าว	ว่านกออกศึกท้าว
	รบสู้อยู่แก้ว เจียวนอ ฯ	

๑	ผิวพระภักตร์ชกเข้ม	ทรงพิโรธโอยฐ์เม้ม
	เปลยงปลาจวนแจ กม้งนา ฯ	

๑	อีกครุคุดังร้อง	ฮิวให้ไซโยก้อง
	ศึกแพ้แก่เรา แล้วฮา ฯ	

๑	ผินพระภักตร์ยักย้าย	เนตรเนื่องไปเบองซ้าย
	นั่งขมอมหทัย ท่านฤฯ ฯ	

๑	กนิงดัง ๆ ดังบ้า	ต้นต้น ๆ ชันหน้า
	ไม่รู้สีกองค์ แน่แฮ ฯ	

ทรงหนึ่งดั่ง ๆ	๑ กษัตริย์กระดิกแก้ว	กลอยใจ
	นวลล่องของใบ	ขั้วขั้ว
	กานดาประภามัย	ปราโมทย์
	ขงเนตรเกศกรรณแก้ว	กิ่งล้านฤาเสมอ ๆ
	๑ จากเวียงเคียงคูน้อง	นวลอุไร
	พระธำมรงค์สมรรถชัย	เชิดกา *
	จากท่าชลาลัย	เร็วล่อง
	พระประเทียบเลียบดำเนิน	แน่น้องปองชม ๆ
โกลง ๒	๑ ยินคำพระพร้าเพื่อ	นงลักษณ์ซัดหน้าเกอ
	จึงแกลังกล่าวสกิด ท่านนา ๆ	
นางทูล	๑ พระองค์ทรงทราบข้อ	ความหมาย
	แห่งสุรางค์นางหลาย	แต่ล้วน
	ตัวสั้นจะผันผาย	ตามเสด็จ
	ทุกที่เดือนทางถ้วน	ถิ่นตำราจาร ๆ
	๑ การสีกนกแนได้	ชัยชนะ
	อรปรอต่อพระ	เดชได้
	ทุกข์โศกโรคภัยพะ	พานพยาธ ปราศเทอญ
	ฟังพระบารมีให้	ทั่วทั้งวังเวียง ๆ

- โถง ๒
- ๑ เสียงนุชสดุดใจให้ รุสีกพระองค์ได้
ตั้งฟื้นคณินทร์ นานนา ฯ
- ๑ สุดสุบินปิ่นเกล้า บงเนตรเกศนวลหน้า
แน่งน้อยกลอยใจ ทำมณา ฯ
- ๑ พิศภักตรกรรุมเร้า หทัยชปลมลมเสรา
ตั้งแสวงแปลงใจ พระเอย ฯ

- พระดำรัส
- ๑ นางพงษาจิดผู้ เพ็ญลักษณ์
เจ้าอยู่คู่เคียงภักตร์ พแผ้ว
ศฤงคารสวายุรัก เรืองริน
อันไซ่หญิงขิงแก้ว เชียงแก้วแววตา ฯ
- ๑ ว่างงานวารเหมาะเมื่อ เมืองไหน ดิแม่
ฤาจะใคร่ชมไยท เกอนถ้วน
ท้อธารลหानไซ ลเดือน ลายแล
ล้วนแต่ความงามล้วน ยิ่งล้วนชวนชม ฯ
- ๑ บั๊กได้ไพรพฤกษ์พร้อม เพรียงเพรา
น้ำตกตกจากเขา เขตกว้าง
ผายเหนือพเหลือเดา ความสนุกน
เจ้าจะไปไหนบ้าง จุ่งแจ้งแหล่งถวิล ฯ

โคลง ๒ ๑ นางพึงหวังว่าไท้ สัมวิตถกอกใหม่
 อย่างน้อยชั่วขณะ หนึ่งนา ฯ

นางทูล ๑ พระคุณบุณยโสลกแปล่ ปราศเปรียบ *
 ชูบเปี่ยมเต็มเทียบ สักดีไท้
 การอุยอศุลย์เพียบ พนโลก
 ปกบักกรักรายผู้ให้ เหตุร้ายมลาชสุญ ฯ

๑ ดำรัสแก่ข้าว่า ทรงศักดิ์
 มีประสงค์ทรงตระหนัก จิตไท้
 ข้าใคร่แห่งไหนจัก โดยเสด็จ
 ป็นราชย์ประพาสได้ ฤเมื่อเหนือหน ฯ

๑ ข้าบาทอาจทราบได้ ฉันทไต่ เก้านอ
 ควรนาคประพาสไหน นั้น
 ทรงศักดิ์จักตามใคร ดึกว่า องค์กรเอย
 ใกล้เคียงทางขาวสัน สุดแท้แต่่นรินทร์ ฯ

โคลง ๒ ๑ ยินตอบชอบชื่นแท้ ฤทธรักหนักเพียบแปล่
 ดัดค้องฤทัย ท่านแฮ ฯ

- พระคำรัส ๑ ประเพณีมีแต่เบอง
 ป็นราชย์ประพาศนาน
 จำจัดบัตรหมายการ
 รอบคอบระบอบเกอ
 ๑ คาบนมอรัย
 คอยเมื่อปราบไพร
 จังคิดเทวชลธ
 เลียบราชฐ์ไปปราศแก้ว
 ๑ ลำเลิงเชิงนิราศเร้า
 นิราศบ่กลาสองค้อวล
 เรียมร่ำไช้กำสรวญ
 เหตุบ่ห่างนางผู้
- โกลง ๒ ๑ ชวนคุยตลุกุเล่หัน
 จิตเจ้าจอมสนม สมณา ๑
- นางทูล ๑ แก้วแก้วศรีปราชญ์ก้อง
 จากจุฬาลักษณ์นวล
 เชิงแต่งแปร่งแปรปรวน
 รอยจุดดุจไฝฝ้า
- โบราณ นะแม่
 นัคเมื่อ
 เตรียมเน้น ไข่นอ
 แดกมมา ๑
 ราว
 เพ็ดแล้ว
 สดถนิน เทอญแม่
 เนตรผู้ตุงวง ๑
 ใจรวน
 อ่มชู้
 ศรีปราชญ์
 พ่างแก้วแววตา ๑
 ๑ เหือดวิตกกอกจ
 กำสรวญ
 หนุ่มหน้า
 ไปแน่ นอนเลย
 แแต่ล้วนชวนหมาง ๑

๑ เลื่องช่อลือพจน์แผ้ว ไพบาล
 คงไม้เหลวเหลกกลาญ เต้หื้ออ้าง
 ตันร่างบุราณกาล คัดทอด มานา
 บ้างผิดบ้างถูกบ้าง เลอะเปื้อนเลื่อนเหลว ฯ

๑ ลูกโหรโตนเล่นดิน ตามทวน
 เรือร่ำรำจวญครวญ คลั่งคลุ้ม
 เสียงคอมิพอกวร คอขาด
 คำแข่งแต่งให้คุ้ม “ดาบหนักสนอง” ฯ

๑ กำสรวญครวญใคร่หน้า นวลจุฬา ลักษณ์แด
 ศรีปราชญ์ประเศชพิลา โลกแล้ว
 ถ้อยคำพรั้าพรรณนา ไว้เนิ่น
 จังกระจัดกระจายแคล้ว คลาสเก่าเลาเดิม ฯ

๑ พระองค์ทรงภพผู้ เพ็ญเสถียร
 ทรงราชนิพนธ์เพียร พจน์ไว้
 จักอยู่คุ้มฉนเข็ชร ที่มะ
 เหตุบ่มีเหตุให้ ห่วงห้วงรดวงลาญ ฯ

โคลง ๒ ๑ ทรงฟังดังสกิดให้ หวนระลึกสีกใกล้
 กัดตักลุ่มรุ่มริง ฯ

๑ เมื่อเทียบมณฑลเทียรไท้ พังดั่งดาวหางไหม้
เปรียบฉนั้นเป็นไฉน ฯ

๑ หทัยธเหือดเลือดแห้ง ถนัดดั่งหญ้าน้ำแห้ง
อกโอ้อัด นึกเออ ฯ

ทรงกนิงดั่ง ฯ ๑ มณฑลเทียรเทียรมะแท้ เทียมไศ ลฤ

จักอยู่เพียงใดใคร ทราบเค้า

ไอสร้อยอัญปุ่นไป เป็นฝุ่น

เมอรปุจู่เข้า หันหน้าทำลาย ฯ

โกลน ๒ ๑ นางนึ่งสังเกศเจ้า ออกดั่งครกตำข้าว

พลาดแล้วสิเรา ฯ

๑ พลึงปากยากยิ่งแท้ จำจะเพียรเปลี่ยนแก้

เพื่อท้าวหย่อนหทัย ฯ

นางขับ ๑ โฉมภักดิ์ศรีสวาค์ราชอดีตี้ พังบักชีโสภาพุกษาศัย

นิกนิยมรมย์เร้าเข้าหทัย แต่ทราบวัยแข็งขันสิ้นพระองค์

เจ้าเป็นชายชาตูกษานาสกะ ทนายชนะสกากามตามประสงค์ *

ไม่หลักบาปหลายกรรมทำทบง ไม่เกรงองค์จักรพรรดิวัสดา

ถือว่าคิคุคู มาคูนัน ชล้าลันเจอลมอมมูสา *

น้ำคำดังกฤษคมข่มอุรา สักแสนคควาจาที่ร่ำพรรณ

จงทราบที่เราไซร์มิใช่เยาว์ ย่อมรักเฝ้าสงวนพวงรังสรรค์

สกุลหงษ์ใช้กาณภักัญจน์ อย่าดึงคันทิศคคอย่างลดเลี้ยว ฯ *

- โกลว ๒
- ๑ เสียงหวานบานจิตให้ คำขับขับแทบได้
ว่าไต่ขี้นมา ก่อนนอ ๑
 - ๑ นางดูภูธเวศเสรำ เห็นพระภักตร์ปิ่นเกล้า
ละห้อยน้อยขลง ๑
 - ๑ นางเยาว์เตาถูกต้อง ว่าสดับขับร้อง
ร่นเร่าเบาหทัย ท่านแฮ ๑

- นางขับต่อ
- ๑ เจ้าวิมานศาลมลินีนสนอง พึ่งทำนองถ้อยคำจำเจลิยว *
ไม่แลงดอารมณ์ว่ากลมเกลียว ดูเด็กเดี่ยวถ้อยคำที่รำพรรณ
อ้าอองค์ทรงโคมประโลมเนตร ที่เชิญเจ้าเนานิเวศน์เขตสวรรค์
โลกมนุษย์สุดเสรำไม่เท่าทัน ได้ชมชั้นดาวดึงษ์ถึงภวรรค
อันนางในบรูพีไม่มีเช่น ได้เปลี่ยนเป็นเวลาสง่าศักดิ์
พูดในสวนกรรมสิทธิ์สฤษดิ์รัก ก็แล้วแต่่งลักษณะจะปราณี ๑
 - ๑ เจ้าเป็นชายทนายมาจะพาเทร ให้เพลิดเพลินฟากฟ้าพฤชาศรี
วิมานจ้วลิวร่ามงามรู่จี หวังจะให้নারีสามีภักดิ์
ลิมพลีพรรลิกพฤชชาติ ตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์ ปราชญ์ปวงจักษ์
ว่าเป็นเครื่องลงโทษชนใจดรัก ซึ่งลอบลักก่อเกิดเลมิดกาม
หญิงมีซู้ร้เช่นที่เป็นคู่ กับชายซู้เชิงกรรมอันล้ำสาม
ต้องไต่ต้นปิ่นลิวคั้นจ้วงาม หนาคัวหนามเหล็กกล้าสาแก่ใจ ๑

๑ พระยาครุฑตอบว่าเจ้าอย่าหมอง จะพาน้องดาบถาบักษาไครย
ถึงในชั่วพริบตาพฤษาลย์ มิต้องให้ปิ่นป้ายชายหน้าน้อง
เจ้าจะเปลี่ยนชีพมนุษย์สุดสง่า แปลงไปเป็นเทวดาได้คล่อง ๆ
ไม่ต้องเจ็บต้องตายย้ายทำนอง ไปอยู่ครองชีพสวรรค์นิรันดร ฯ

ไกลง ๒ ๑ ทรงสดับประทับยิ้ม พระภักตร์ชกกรุ่มกรุ่ม
ชุ่มชื่นชื่นใจ ท่านนอ ฯ

พระคำรัส ๑ กลอนขับนับว่าได้ ความดี อยู่แม่
ตัวอย่างนางกาก็ ตรัสกริ้ว
คบชู้สาม เวียนวิฏ
ซาริตนางงว ๕ ๕
เงอนนนหรรษา ฯ

นางทูล ๑ พระองค์ทรงทราบถ้อย ทางควร
เชิงประพันธ์อันอวล อรรถกู่
เกล้าเกล้าเข็บจบบวนมวญ มาโนชญ์
ตั้งพระนารายณ์ผู้ เพรศแพรวแววกวี ฯ
๑ บรมไตรยโลกนาถเฝ้า เพ็ญพงษ์
สมเด็จทรงธรรมทรง ทิปไต้
พระบาทราชบิดุรงค์ บรมโกษฐ
ชนยอมขกย่องไว้ ว่าแก้วการกลอน ฯ

๑	อยุธยา ^{๔๒} กว่าสร้อย	พรรษา ^๒ แล้วเฮ
	สามสิบสามราชา	ก่อน ^๒ นั้น
	ไป ^๔ มากกว่า	ทะกษัตร์ ^๒ สยามเลข
	เว้น ^๔ แต่สอง ^๒ คช	เขต ^๒ ชนวรรณคดี ^๔ ๑
๑	พระองค์ ^๔ ทรงนิราศ ^๒ ไว้	เฉลิม ^๒ นาม พระเทอญ
	วรรณ ^๔ เคคตงาม	เง ^๔ อนแท้
	เจ ^๔ อจนสุคุณ ^๒ ความ	ไพ ^๒ เราะ
	ตั้ง ^๔ สัค ^๒ นธ ^๒ อันแม่	หม ^๔ นม ^๒ อถาร ^๒ เหย ๑

ราช ๑ ทูล^๒พลงนาง^๒ดัง^๒เกศ เห็น^๒ภู^๒เนตร^๒นึ่ง^๒นิก ^๒ด^๒ักร^๒วง^๒ง^๒ด^๒ง^๒เด
นาง^๒คร^๒วญ^๒ค^๒เน^๒แม่^๒แล้ว ^๒เป^๒ด^๒ง^๒ข^๒บ^๒ข^๒บ^๒จ^๒ิต^๒แจ^๒ว ^๒แจ^๒่ม^๒น^๒ำ^๒ค^๒ำ^๒ไซ ๑

ส^๒ว^๒ร^๒ค^๒ั^๒ช^๒น^๒ก^๒วี

นาง ^๒ ข ^๒ บ	๑	สร ^๒ ว ^๒ ง ^๒ ส ^๒ ว ^๒ ร ^๒ ค ^๒ ั ^๒ ช ^๒ น ^๒ ก ^๒ วี ^๒ จ ^๒ ิ ^๒ ร ^๒ ต ^๒ น์	น ^๒ อ ^๒ ง ^๒ ป ^๒ ระ ^๒ ภ ^๒ ค ^๒ ั ^๒ ร ^๒ ์ ^๒ ฟ ^๒ ล ^๒ อย ^๒ ห ^๒ าว ^๒ พ ^๒ ร ^๒ าว ^๒ เว ^๒ หา
		พ ^๒ ร ^๒ ัง ^๒ ไพ ^๒ เราะ ^๒ เส ^๒ นา ^๒ ะ ^๒ ก ^๒ ร ^๒ ร ^๒ ณ ^๒ ว ^๒ ัด ^๒ ณ ^๒ มา	ส ^๒ ม ^๒ ส ^๒ ม ^๒ ญ ^๒ า ^๒ แท ^๒ ง ^๒ ส ^๒ ว ^๒ ร ^๒ ค ^๒ ั ^๒ ช ^๒ น ^๒ ก ^๒ วี ๑
	๑	อ ^๒ ัม ^๒ ห ^๒ าร ^๒ ม ^๒ ณ ^๒ ์ ^๒ ช ^๒ ม ^๒ ส ^๒ ถ ^๒ าน ^๒ วิ ^๒ มา ^๒ น ^๒ มา ^๒ ศ	อ ^๒ ัน ^๒ โ ^๒ อ ^๒ ภ ^๒ า ^๒ ศ ^๒ แ ^๒ ผ ^๒ ่ ^๒ ผ ^๒ าย ^๒ พ ^๒ ร ^๒ าย ^๒ ร ^๒ ัง ^๒ สี
		ร ^๒ ศ ^๒ มี ^๒ มี ^๒ เส ^๒ ียง ^๒ เพ ^๒ ียง ^๒ ค ^๒ น ^๒ ต ^๒ รี	ป ^๒ ระ ^๒ ท ^๒ ี ^๒ ป ^๒ ที่ ^๒ ช ^๒ ร ^๒ ั ^๒ ส ^๒ ะ ^๒ จ ^๒ ัง ^๒ ห ^๒ วะ ^๒ โย ^๒ น
		ร ^๒ เม ^๒ ียร ^๒ ไม้ ^๒ ใบ ^๒ โบ ^๒ ก ^๒ สุ ^๒ โน ^๒ ค ^๒ เก ^๒ า ^๒ ช	ส ^๒ ุ ^๒ ค ^๒ เส ^๒ นา ^๒ ะ ^๒ เส ^๒ ียง ^๒ น ^๒ ก ^๒ ข ^๒ ึง ^๒ ผ ^๒ ก ^๒ ไ ^๒ น
		ไ ^๒ ผ ^๒ ต ^๒ ัน ^๒ น ^๒ ัน ^๒ ผ ^๒ ัน ^๒ ค ^๒ น ^๒ ไป ^๒ ต ^๒ ัน ^๒ ไ ^๒ น ^๒ ัน	จ ^๒ ัง ^๒ ห ^๒ วะ ^๒ โจ ^๒ น ^๒ ส ^๒ ่ง ^๒ จ ^๒ ับ ^๒ ร ^๒ ับ ^๒ ก ^๒ ัน ^๒ ไป
		เส ^๒ ียง ^๒ น ^๒ ก ^๒ ร ^๒ อ ^๒ ง ^๒ ค ^๒ ล ^๒ อ ^๒ ง ^๒ ค ^๒ ำ ^๒ ล ^๒ ำ ^๒ นำ ^๒ ข ^๒ บ	ค ^๒ ุ ^๒ ร ^๒ ิ ^๒ ย ^๒ ศ ^๒ ัพ ^๒ ท ^๒ ี่ ^๒ ล ^๒ ำ ^๒ น ^๒ ิ ^๒ ก ^๒ เม ^๒ ื่อ ^๒ พ ^๒ ฤ ^๒ ก ^๒ ษ์ ^๒ ไท ^๒ ว
		ไป ^๒ ร ^๒ ย ^๒ ป ^๒ ระ ^๒ ท ^๒ ัน ^๒ ก ^๒ ล ^๒ ี ^๒ น ^๒ ผ ^๒ ก ^๒ า ^๒ สุ ^๒ ร ^๒ า ^๒ ล ^๒ ย	เป ^๒ ็น ^๒ ค ^๒ ล ^๒ ี ^๒ น ^๒ ใน ^๒ เว ^๒ หา ^๒ ศ ^๒ ห ^๒ ยา ^๒ ค ^๒ ย ^๒ ิน ^๒ ดี ๑

๑ บังคมคัลลัญชลิทวิเทพ ซึ่งสุขเสพย์สำราญมาณศรี
 ฌภพโพนันในสวรรคค์ชั้นกวี แลกพ่นในถ้อยที่ร้อยกรอง
 ไม่มีเวลาวายในภายน่า เนาในฟ้าในดินทั้งถันสอง
 เจริญสลับรับรศบทลอบอง ซึ่งข้าปองสคคักวีเอย ฯ

ร่าย ๑ ภูมินทรย์นินางขับ จับเหตุทัญจอมไสท ไล่ดำเนียงเพียงพิณ
 ยินยอมยนิन्दลัดับ ศัพทเด้าวรศพจน์พร้อง ทยเอะเสนาะเด่นที่
 นื่อง ดนิตนาค เเด่นอ ฯ

พระคำรัส ๑ พระออกพระโอยรู้เอือน โองการ

เจ้า^๔เพื่อง^๕เรื่องโบราณ เลศ^๕ดั่ง
 โคลงฉันทกาพย์กลอนการ กวี^๕วากย์
 พิ^๕เด่นมาแต่ครั้ง^๕ ชน^๕กไท่^๕ธรณินทร์ ฯ

๑ เคย^๕เขียน^๕เพียร^๕พากย์^๕คน^๕ ครร^๕โอง
 เขย^๕อ^๕แขย^๕ง^๕แต่ง^๕ชาว^๕โยง^๕ เขย^๕ง^๕บ้า
 ผูก^๕พจน^๕ร์^๕ศ^๕ลา^๕โพง^๕ พวย^๕พุง^๕
 โข^๕ก^๕โข^๕ง^๕โคลง^๕ยอด^๕หญ^๕้า โย^๕ก^๕ไ^๕โว^๕หาร^๕ ฯ

๑ เจริญ^๕ดู^๕ค่า^๕เหล^๕น^๕ โคลง^๕โสด^๕ โฉน^๕เทอ^๕ญ^๕ *
 ย^๕ก^๕ค^๕่อ^๕ขอ^๕ประ^๕โย^๕ชน^๕ แก^๕่า^๕เห^๕ย^๕ง^๕
 เอก^๕โท^๕ษ^๕ท^๕่อ^๕ย^๕โท^๕ษ^๕ เท^๕ียบ^๕ไ^๕่^๕เห^๕็น^๕ฮา
 แปร^๕แชร^๕ง^๕แปร^๕ง^๕ถูก^๕ถ^๕ย^๕ง^๕ ท^๕่ว^๕น^๕ถ^๕ด^๕แสร^๕ง^๕ ฯ

- ๑ เอกเจ็ดโกลสีทอง ตามตำ งามเฮ
โกลงแบบแบบคายคำ คิคเกล้า
ดองเล่นมิเห็นสำ
ไซ่สิ่งซึ่งควรเจ้า คัญคอก
 จักจ้องใจจำ ฯ
- ๑ โกลงตดด้วยจร นานัย โฉนนอ
ต้องจิตติดเหตุทัย เกิดฉ้วน
ไพเราะ รัตคำ ไพ เราะ รัต ความ เอช
สองรสพจนฉ้วน พัทธธำจำรูญ ฯ
- ๑ เนา^๑นังพระ^๑ธ^๑น^๑ง^๑น ดนุทรง
อิงแนบแอบนวลอนงค์ หนุ่มเหน้า
เชยชิตพิสวาสองกั อรนุช
ใช้นิราศกลาดเกล้า คู่้องครองสนม ฯ
- ๑ แต้นิราศอาจแต่งได้ โดชนัย
บันดั่งบัวว่าโกล กตักกลุ้ม
กรสชคกอดทรมวัย ไว้นาม
โกลงแต่งแสร้งว่ากลุ้ม กลดิ่งร้างห่างสมร ฯ
- โกลง ๒ ๑ จอมกษัตริย์ดำรงค์^๑ แต่งนิราศ^๑อาจ^๑ณ^๑
นิกชอคำดอง เด่นแฮ ฯ
- ๑ เสด็จโดยชลมารคต้อง ทรงดัด^๑ขับ^๑ร้อง^๑
เห็นแจจจำเรียง ฯ

โคลงเห่เรือ ๑ ฤกษ์งามยามราชมื่อ มรคา
 ขบวนพยุหยาตรา เตรีจนา
 พลพายผ่องผายพา เรือรเห็จ
 โห่เห่เรือเร็วจา เร่งจางทลวงชล ฯ

กาพย์เห่เรือ ๑ เรือทรงองค์อยุธยา วันประเวศเขตชลธี
 ดำครุภัณฑ์ มณรัตนทศเทยมกัน ฯ
 ๑ พระที่นั่งไกรสรมุข คจจตมุกตฤกษ์ดาวพรพรรณ
 เรือรองม่านทองอัน ร่องเรือรบกับกันยา ฯ
 ๑ จำเรียงเสียงมุละเห่ ช้าดจะเห่เห่เหมา
 โฉนผาดราชนาวา คังดาวเด่นแผ่นชลธี ฯ
 ๑ เรือดงกนกนภย กงกนโยภยบมี
 นกภาพปราบไฟ ภัยร้ายพ่ายแพ้ไป ฯ
 ๑ เรือแข่งแข่งเปล้าเปล้า ไซ้ว่าเจ้าเข้าเขตภัย
 คู่ชักชักรู้ชัย เหน้ให้แซ่แห่ภูมิ ฯ

โคลง ๔ ๑ มัจฉาดตาเร่ แลหา
 เห็นจะเห็นมัตสยา ยากได้
 ไตรตรีกนกนามปลา นกโปรง *
 คังหนึ่งปลามาให้ หักดีชชวนชม ฯ

กาพย์	๑ ชิกข์ ^๕ พระศรีรัตนม นานามัตถ์ยามี	รัตนอารมณัชนมที่ ท่งไขในตำรา ฯ
	๑ ปลาใหญ่ในหนังสือ เมี่ยมัวสองตัวปลา	ท่านเรียกชื่อ ปลาโลมา หนุณขรณที่อาไศรย ฯ
	๑ โดมาปลาที่มีโดม สืบความตามใครใคร	ถารูปโดมเป็นฉันโต ก็ไม่รู้มันอยู่ลึก ฯ
	๑ ดินหมา ธิหุจาศัน เดี่ยวร้องก้องในทัก	ใช้ดินสัตว์รค้อยาหัจฉนิก * แต่ใช้เท่าเค้านักขั ฯ
	๑ ดินเสือ เชื้อหรือว่า เหตุใดใคร่ประจักษ์	คือชื่อหาแห่งพยัคฆ์ จึงเรียกว่าปลาดินเสือ ฯ
	๑ ดินควาย ฉ่ายแหวกฉิ่ง ชื่อมันชนดินเหต้อ	ชีวหามหิงส์ตั้งไต้เรือ ชอบรศัญญาหรือว่าไร
	๑ ส้มญา ปลาขควาย หางควาย หมายถึงฉันโต	กระบือถ่ายไฉที่ไหน แยบอย่างแยกแปลกใจจริง ฯ
	๑ ปลาดิง ฉานหรือ นิกหน้า ปลาขฉิ่ง	หรือว่าชื่อเชิงประดิง ดิงถ่ายไว้ในจาวี ฯ
	๑ มัจฉาชื่อ ปลาเสด็จ กางกรช้อนยวดี	ตั้งเรียงเสด็จเต็จรดธิ โอบองค์แนบแอบอรไทย ฯ

- ๑ สยุมพร เป็นนามปลา นักรजनางนวดโย
 แปดยั้ง^๕ทองมไต่ ให้เจ้าเงาะเหมาะใจนัก ๆ
- ๑ ปลาชื่อพรหมหนวดพรหมณี พังยุ่มยามนามชลุชดัก
 นักรบวชหนวดคักคัก เตานักหน้า^๕น้ำเดียวจัน ๆ
- ๑ ไอ้ดำ ปลาหมาแหงน โศกสุดแสนส่งสารคัจฉ์ *
 ฐศอเมื่อยคอมัน ไม่ได้ชมาน้ำชาใจ ๆ
- ๑ ปลาจิมพินจรเข้ มีอุปเท่ห์เล่ห์กลโต
^๕จิมพินมันทำไม ฤาหมายตมชิมอาหาร ๆ
- ๑ เทโพ ใช้เทวดา เป็นนามปลามาโบราณ
 เทพา สมนยานาน คู่มีจลาปลาเทโพ ๆ
- ๑ มังกร ปลาเมืองจีน คล้ายปลาตีนแต่ตัวโต
 สันชคักคือไซ ถาหานักคักตราชา ๆ
- ๑ ได้ต้นความบ่วยเจ็บ ผ่าแฉวยีบพอเยียวยา
 เว็เรียก ปลาหมอ มา ให้ช่วยผ่า ปลาไต้ต้น ๆ
- ๑ ปลาวาฬ สัตว์กินนม นึกไม่สมหน้าตามัน
 จริงหรือที่ตอกัน ว่าเค็มชมนมปลาฉาว ๆ
- ๑ ปลามากผิอกดำอมาก จักชกตากไปอีกนาน
 จักคัสต์ตัวชธราว บิดบาญชีเพียง^๕นเอง ๆ

- ๑ มะคำ ไช้กนกไม้ เมอถวิล
 นิลชอคค้อ อินทนิล ม่วงนั้น
 ชะคราม ไช้ความฉิน เฉซอ
 มะม่วง ไม้ม่วงอื่น ออกค้อค้อไฉน ฯ
- ๑ สลัดไค สลัดด้วยเหตุ ดิงญา
 เห็นจะหนามตำมอ แม่นแล้ว
 สลัดไคไช้อื่นค้อ สลัดหัตถ์
 ถูกฤจากลาศแคล้ว ไม้รู้ตุดา ฯ
- ๑ ช้องนาง นิกน่าเก้อ เออไฉน
 สาวสุรางค์นางใน แน่งน่อง
 เกศาประบำสมัย นหมด
 ไครบ่มี่สอดช้อง เช่นใช้ในถกร ฯ
- ๑ ขานาง หมายไม่น้อย ในจิต
 ไฉนจึงขาน่าคิด ขัดช้อง
 ไม้เอ๋ยเอ๋ยไม้สนิท นีกอด สุเอย
 บิดปากไปอยากต้อง มตะตันขานาง ฯ
- ๑ ไม้ต้องนิกแนบต้อง นวลสดัน
 (แต่มีไช้คำฉั้น ชักช
 โบราณท่านกล่าวกัน มาก่อน
 ถ่วงควักนำจักจ จาบจ้วงทรวงนาง ฯ

๑ ปฏิพัทธ์รัดเกล้าเกล้า กรังกรัง อยู่เนา
 ดุดอกนางแย้ม ดัง นุชขม
 ดวงจิตคิดจั้งงั้ง งงเสนห์
 แย้มพฤษณิกไปพรม เช่นแก้มแย้มสรวล ฯ

๑ นามพฤษณิกหนึ่งไว้ เป็นหลัก
 แห่งสีเน่หนึ่งลักษณะ เลิศหน้า
 สมญาว่า คันวิภ รุกขชาติ
 ความรักเป็นหลักเหล่า หวานล่อมอมขวัญ ฯ

โคลง ๒ ๑ สัตว์บกยกพวกย้าย วุ่นวังทงถิ่นย้าย
 ไม่ให้เห็นตัว มันเลย ฯ

๑ อบาทวิ ทวิบาท ทัง จตุบาท พหุบาท ดัง
 แต้นสมมติ มานา ฯ

โคลง ๔ ๑ พหุบาทชาติร้ายยิ่ง ยินเสียง
 คือ ตะบองพดำ แรง เรียวดำ
 กายคังตخابไฟแดง เค่นเดช
 อาจะรุกปลุกปล้ำ เสพย์ข้างกลางแปลง ฯ

๑ เหวย ๆ เฮยส์เท่า คชาธาร *
 เจ้าก็ชาติทหารชาญ ช่ออ้าง
 ตรีบพิงระวีงการ รไวกิจ
 มันจะมากินข้าง ออย่าไว้ใจมัน ฯ

- ๑ โคมเวลาเสวภาคแผ้ว เพ็ญใจ พี่เอ๋ย
 ออย่าประหวั่นพรั่นหทัย ถิ่น^๕ ถิ่นน
 แม่ตบองปลำใน แนวพนัส
 ก็มีอาจจุ^๕ จิตเจ้าเขาวภา ฯ
- ๑ โหยง ๆ ใจกโครง คร้าม ภัยโพน
 ควางตั้งวายุโยน ย่านกว้าง
 หวัง ๆ กระจ้วงโจน จวน^๕ เหนื่อย
 มั่นใช้สัตว์กัดข้าง ดอกน่องนวลฉาย ฯ
- ๑ คำโอง สัตว์เสพย์หญ้า ยืนกิน
 สายเสาะเลาะเต็มดิน เลียบเต้า
 แผลว ๆ แว่วเสียงบิน หยุดเบ็ง
 มันจะอยู่ดูเจ้า จิตน้อมจอมสนม ฯ
- ๑ มังกร ขจรเคชตัว แตนจีน
 เห็นจะมังกรมิน แม่่นแล้ว
 ไวจริงวัง^๕ สัตน บนบก
 ช่างโชติโษษฐึคายแก้ว ก่องกล้าตาไฟ ฯ
- ๑ มังกรเป็น^๕ ซอไซ้ เเชิงแฝง ด้วยนา *
 ขันเป่าเราขะแซง โยคเป็ล^๕ ข
 ยักย้ายอุบายแปลง นามเป็ล^๕ ข
 ซอ^๕ ทจริงคอ เทย โหดร้ายมลายสิน ฯ

โกลง ๒ ๐ ทวิบาทชาติเลิศแท้ ถัดันนบักษี ๑	ค้อมนุษย์นั้นแท้
โกลง ๔ ๐ ชมนกยกแยกอ้าง มันบ่บินถิ่นไพร บ้ายเบี่ยงเลียงหนีไป ไทรตรกรนิกชอช	อัดใจ จริงแม่ พฤษณ ไหนหมด ชองใช้เชิงเดา ๑
๐ ยางเสวย ตูขำไม้ นิกไม้่น่าเสวยเสบ ใครบ้างช่างกินเคย เชิญเฉลยเอ๋อถ้อย	เคยเสวย สักน้อย กินอร้อย ถัดวันชวนเสวย ๑
๐ นกยาง แยกประเภทต้อง ตำรา หนึ่งนกยางกินปลา อีกชนิดวิปริตหา คือนกยางรับเบ้อร์	อ่มเอ้อ โสहित ไม่เคย บับบู้คุณัน ๑
๐ นกเขา ไซ้ชาติเชอ ไซ้นกมีเขาคอย เสียงขันลั่นอรัญลอย จงประจักษ์ว่าใกล้	ชาวคอย ขวิดได้ ลมสู่ หุแฮ หมู่บ้านเรือนคน ๑

- ๑ *กระจอก* จำต้องร่วม *สมาคม*
 กับ *กระจาบ* จุรามณ์ *ไร่ข้าว*
กระจิบ จุ่งเกลียวกลม *กันเถิด*
 แซ่ร่วมรวมสามเส้า *ศัพท์ก้อง ก จ ๗*
- ๑ *กระเด็น* *กระคว* ร่วม *กันสนิท*
 แต่ *กระค้อยควัด* *เวียงร้อย*
นิกนาม *กระคืด* *ติด* *ใจชื่อ*
ซึ่งร่วมอักษรร้อย *เรียกก้อง ก ต ๗*
- ๑ *หิดดลึงค* *หนึ่งน* *นามนก*
มหสดีคองวงก *เงินเมอ*
นิกเห็นเช่นวิหก *กรไก่*
ไทยเรียก *ไก่อวง* *เนอ* *นุ่มแท้แดเกษม ๗*
- ๑ *เบ็ดพราหมณ์* *นามหนึ่งน* *จักรวาก*
ไทยเรียก *นจากพวาก* *ไม้พลึง*
นามขาน *ห่านแดง* *หลาก* *อิกเล่า*
ทงนทงเบ็ดทง *ห่านพร้อมเพรานาม ๗*
- ๑ *ศัพท์หงษ์* *จงหยั่งแจ้ง* *ในจิต* *เจ้าเทอญ*
แปลว่าพระอาทิตย์ *เทพไท้*
ว่าห่านว่าเบ็ดชนิด *ต่างต่าง*
แปลว่าควายก็ได้ *ล็กตำรา ๗*

	๑ อนึ่งหงษ์เป็นชอไช	จำบัง นามนา
	เกาะเย่าเราชิงซัง	ชอแกตัง
	พุดเพียนเปลียนนามตั้ง	เหมราช
	ชอทจรังค่อ เวง	โหดร้ายมลายผลาญ ฯ
โคลง ๒	๑ นางพิ้งนังอ้มหน้า	ภูบดินทรบับนหน้า
	เลื่องแกลวการกวี ฯ	
	๑ ทูตถามความใคร่รู้	พระโปรดยกโทษจู้
	โทษจุกจิก เกิดรา ฯ	
	๑ จักประพาสหาดห้วย	ห้วงแห่งแหล่งเหนือด้วย
	จวบด้าวเชิงอินทร์ ฤาณา ฯ	
พระดำรัส	๑ เชิงใหม่ในขณะนั้น	เนาปลัก
	เหตุหัตถ์แห่งปรบักษ์	เปรดบ้ำ
	มอญม่านผ่านทัพหัก	หาญห่ม
	คงจะวุ่นขุ่นว้า	เหว่คว้างกลางสมร ฯ
	๑ วังทลายเวียงถล่มเทียน	ถูกสลา ตันนอ
	แถมอุทกภัยพา	พุดเหียน
	ซ้ำไฟประลัยกา	ละแถบ เลี่ยแฮ
	โบถวิหารผลาญเกรียน	กลบเกลี้ยงเชิงเนาวิ ฯ

	๐ กรุงไกรไช้เช่นช ^๕
ศรีอยุธยาเนา	เชิงเตา น ^๕ เลข
เน้นได้
	เสะสารทหารเรา
อาจพิทักษ์ไทยให้	หาญรบ
สุดเสียนเบี่ยนสยาม ๑
	๐ บิน่าฟ้าใหม่แพ้ว
เรียบราบปราบปรบักษ์
อรสีนอรินทมจัก
นางโพธตัวโปรดข้า	ภูตศักดิ์
ปลิดเกล้า
จรฝ่าย เหนือนา
จักได้ไปดู ๑
นางทูล	๐ นางโพธตัวโปรดนั้น
โชคจะคลคนใด
ร่อนนางสุรางค์ใน
คราวเส้อมเอ้อมอกอ้า	คือใคร พระเอย
เด่นหน้า
เนื่องแน่น
อ้วนโอ้อีสาน ๑
โกลง ๒	๐ โอบองค์ทรงรั้ไว้
ทราบด้วยกิริยา ท่านเทอญ ๑	คนโปรดคือใครให้
นางทูล	๐ พระองค์ทรงถนัดแท้
กรองกาพยี่เกล้ากลอนใคร
แต่ตั้งต่ออย่าร่อไป
พระน ^๖ พิ ^๖ น ^๖ ช ^๖ ก ^๖ ด ^๖ น ^๖ ก ^๖	ทุกนัย
จักสู้
วันอน อักเลข
กล่อมเกลียงเสยงกรรณ ๑

๑ อุทกตกแต่ ^๕ เบื่อง	บนผา
ช้า ๆ หลังถลาลง	โอดคั้น
แผ่นโผนกระโจนมา	มุกตุ
อ่ารับเป็น ^๕ ชน ^๕ ชน	หล่นลง ๆ
๑ ชาว ๆ สาว ^๕ นุ่ง ^๕ ผ้า	ริมฝาย
อุกประเด็ว ^๕ เด็ว ^๕ คอง	นุ่ง ^๕ น้ำ
อุทกจะปกกาย	กุมแนบ นะเออ
ปลาจะปลุกปล้ำ ^๕ กล้า	กีฬา ๆ
๑ เสียมวย ^๕ สวยมุ่น ^๕ เกล้า	เกล้า ^๕ ขวกลม
งามแ่ง ^๕ แลกริยา	ชาตรี ^๕ เือง
ท้าย ^๕ ทอย ^๕ ดง ^๕ หอย ^๕ ชม	ข้า ^๕ สุด
เปล่ง ^๕ ประดับ ^๕ ด้วย ^๕ เอือง	อุมตา ๆ

สยามวิเชียรฉันท์ ๑ ประการฉันทพระศรีสมม

*

ประดับประคอง^๕ลອງ^๕ธลี

ผจงจะให้^๕ททัย^๕บตี

ธคล้าย^๕วิตก^๕สท^๕กระทม ๆ

๑ ก็ย็น^๕สำเนียง^๕คราคนี

สพริบ^๕สพ^๕รัง^๕ประคัง^๕ระคม

ไผท^๕ส^๕ท^๕ัน^๕จะ^๕ลา^๕ญ^๕ระ^๕บบ

ระ^๕บา^๕ญ^๕วิ^๕บ^๕ตี^๕ณ^๕บ^๕รัฐ^๕ที ๆ

- โคลง ๔ ๐ สีนาคกัมปนาทเพียง ภูพ้ง
 เสนสุรางค์นางวัง วนว่า
 ^๕บันดั่งบ่เคยดั่ง ดั่งเมือ ^๕นินเลข
 ^๖รูสึกดั่งศกกล้า ^๖สู่วักล้ในกรุง ๑
- ๐ ^๔เกรียวกราวสาวเส้แซ่ ^๔เสียงขรม
 ^๖แม่ขุดศรสนม ^๕ชดหน้า
 บางนางห่างขาดม ลมจับ
 ^๔กราดกรัดหวัดหวาดว่า ^๕วันทงวังใน ๑
- โคลง ๒ ๐ ^๕องค์สุริยามเรศไท้ ^๕เสด็จออกภายนอกให้
 ^๕รปร้อนสับเหตุ ^๕นินนา ๑
- ๐ ^๔รับโองการผ่านหล้า ^๕เขารับไปไปซ่า
 ^๕กลับเฝ้าทูลความ ๑
- ๐ ^๕ว่าด้านตะวันออกบ้อม ^๕เหล่าริบจู๋ล้อม
 ^๖ตังจองจกต ๑
- ๐ ^๕เราชิงวังกลับสน ^๖บ้างกล่มจมน
 ^๖กแต่่วด้วยบารมี ^๖พระเอย ๑

โกลง ๔	๑ ยืนเหตุภูธรเรศกรว หมื่นเทศนฤบดี อาญาคดม ความผิดคึดกล่าวแก้	กรณย์ นนนา เด่นแท้ โทษมาก เกตอนอ้างทางไหน ฯ
	๑ ประเพณีมแต่เบอง ระเบียบมณฑลไชยรบาส ยั้งบับบอกนาน เป็นเครื่องขุ่นเคืองให้	โบราณ บ่งไว้ ลวงนำ สทกสเทอนเรอนหลวง ฯ
	๑ โปรดให้ไต่สืบผู้ นำทบอมบูรพทิศ ก่อเกิดเสมิตจิต ควรประหารชีพให้	ทำผิด ที่ไกล จงโทษ ตกต้องตามควร ฯ
	๑ นายทัพอาภัพผู้ ก่อพระขาศากสิน ทำขอบต่อแผ่นดิน จึงโปรดคาดโทษแล้ว	พงฉิน สุดเกล้า มามาก เสด็จชนเรอนหลวง ฯ

พระยาตากสิน

กลอน ๘ ๑ปางพระยาตากสินยินคาศโทษ ดังนกไร่ไม้โหดเศร้าได้ตรแดน *
ควราวสงครามยามยับกับใจแค้น พะมาแมนหม่ม่าห้มาราว

เราตระหนกอกถันจนขวัญแขวน	มัดแต่แหนหวงตอดด้วยกวดผี
มานมิใช่เทวดามายายี	อาจต่อตริบสู้้อย่างผู้คน
จะกล่าวไปใยเล่าเปล่าประโยชน์	อันนกรไ้ไม้โหดย้อมโหดผล
รบทตามบุญตามกรรมต้องจำนน	จักผจญทั้พม่านไม้ทานทัน
เมื่อเหตวโหดแฉเห็นถึงเช่นนี้	ฤาจะมีทางรอดปลอดอาตัญ
จะพร้อมกันบรรลยทำไมกัน	คงมีวันแกก้กูปบูไทย
คอยโอกาสเบองนำเมื่อฟ้าโปร่ง	อาจจรรโคงสยามรัฐูปัตใหม่
อยุชยาครานกระดกย	เห็นจะไม่ยนยงตองลงเอย ฯ

อชชยวสวน

ร่ำชว ๐ แม้ทัพม่านตองนายตยตงหนิง จิงเนเมยวดีหบต ผู้ชนนี้
 เป็นไทยพยัพ ซึ่งเคยใช้ศัพทัว่าตาดต้างเซียงใหม่ "มิใช่
 เชอชชาติพม่าชตว" แต่มตติบัญญัติสำมรด เชอตออำนาค *
 เป็นโบชุก ให้เดือนค้ายเชอรุกต้อมกรุง ไทยรบพุงมิเป็นแก้ว
 เป็นกร ใครมีพนักงานเป็นหัวนำ แห่งการรักษษพระนคร
 นอกจกภูชจรจอมอชชย ก็ไม่ปรากฏตระหนกแน่ นายทัพต
 ไปเผอแม่เสยกมิ บ้างก็เชอตอตบัจจามิตร โดยมีไคยงคิต
 นำตง ไม่ตงวณกำดงไวก่อน บ้างก็มรณตงตงมอชชย บ้างก็
 รวณเสยงหลิก ปลิกตวไปคอยโอกาส ที่จะก้ชชาติในอนาคต
 เป็นงานอันไม่ปรากฏว่าจะทำไดในชณะนั้น ฯ

๑ ฝ่ายเนเมียดแม่ทัพพม่า บัญชาให้ปลุกหอระฆังขึ้นใหญ่
 ยิ่งกวาดเข้าไปในพระนคร ถูกราชธูรตมตายค่ายกอง เลือด
 ไหลนองราชธานี อพยพหลบหนีกันตะพัดตะพัด เกิดชกชิง
 ฉิ่งราว ฉาบไปทั่วบูรราช มีหน้าซากศพยักษมายาย แฉก
 ภัยอัคคมาเผา บ้านช่องเรือนเฝ้าถึงหม่นหด ยังอดอาหาร
 อิ่มมาก ชึ่งบางก็งเห็นตราที่อยู่จนดนน รอยเจดีย์ห้าม
^๕ ^๖ ^๗
 ตึงแต่บัดนั้น ฯ

๑ ม่านซุดอูโหมงค์เป็นโพรงเข้าไป กองพินสุ่มไฟได้กำแพง
 พระนคร เตรียมพลนิกรไว้พร้อมสรรพ กำชับให้พังเป็นสัญญา
^๕ ^๖ ^๗
 ครนเดือนหาชนเกาคาดน้องคาร วันเนาด้งกรานตีมีบุญนพงศ์
 พม้ายกเข้าปล้นธานี ระดมศรัทนีเข้าไป พาดบันไดเป็นแย้ง
 ช้ามกำแพงได้ในที่สุด ถึงอยุธยาด่าน ในยามต้นแห่ง
^๕
 วันอังคาร นั้นแต่ ฯ

สพเพ สังขาร อนิจจาติ

โกลง ๔ ๑ สังขารไม่เที่ยงทั้ง สากลย์

ขทา ปญญาส ปสุตติ

^๕ ^๖ ^๗
 ฌม่นปัญญาส แขนบ

อด นิพพิทติ ทุกเข

^๕ ^๖ ^๗
 ย่อมเหลือเบื้ออ้วงวน เวียนทุกษ์

เอส มกุโค วิสุทธียา ฯ

บวรวิสุทธดุจข

เชิดกว้างทางธรรม ฯ

อโยธยาหุ่่น

กลอน ๘ ๑ ครานนเนเมยวเดยวเดชิต รบิถฤทธีรบอราวดาจสยาม

เป็นแม่ทัพขับเคี่ยวเกลียดสงคราม ประสือชัยไต้นามดยามชิต

ถ้าเร่จราชประสงค์คองคองวะ อโยชยะเรียบราบปราบฉนิท

ให้กวาดต้อนครอบครวทวทุกทิศ ท้จะติดตอไต้สมัยนิท

ให้ชิงปล้นชนทว์พัยนับไม่ถวน เกวียนจ้านจนมากมายเป็น

หลายหล่น

ศรีธรรมเพ็ชญ์ปฏิมาค้ำค้ำคัญ

เอาไฟส้มให้สุ้จวรรณไหลลงมา *

ทำลายแห่ตังศาตนาตังฆาวาค

หน้าอนาถนั้กโชนใจมิจฉา

เดมอโกลถโมภฤทธีอนิจจา

ต้พเพตังชวราท้านว่าไต้ ฯ

๑ ในกาปราบอโยชยานครานนั้ พม่าเสียตีพนักไปราบไต้

จ้านจนกว่าสองแแต่้นคแนนไทย ท้บวรดิย้อยยับคราฉอับจน

เมื่อเร่จการปราบปราบดยามวิฐิ ด้นกษัตริยด้นตีทชด้นฤทธีหล่น

เนเมยวจงเด็กท้พกดบั้เมืองตม ไต้เป็นคณคักคักคักต้กุด

จอมองวะส่มหวงตังกาหนด ประทานยศว่าอโยชยาหุ่่น

ชนเคารทนมมือเลื่องตีอบุญ พงพระคุณจอมกษัตริยต้ต้ ฯ

เตलगครอง

๑ ในล่วนด้าวอยุธยาณครานัน^๕ ดงรามัญนามระมูว่าดุก^๘
เป็นแม่กองครองเขตประเทศนี้ ในหน้าทนายทัพบังคับไทย ๗

ไกลง ๔ ๑ มอญเถลิงอำนาจ้า ลอไทย
เพราะช่วยพม่ามีชัย เชิดหน้า
เนาตั้งนั่งอาไศรย ประชาติ
ไทยขยาตมาศกล้า แกว่งคล้องครองสยาม ๗

แกบ

๑ แกบเอกทัตได้ ครองดิน
สมเด็จพระสุริยามรินทร์ ฤกษ์ร้าย
เสียนัตริบั้นบรูพินทร์ เสียดชีพ
ขาดปุดดุจดังดาบ ดึงดินหนสลาย ๗

สามกรุง

ภาค ๒

กรุงธนบุรี

สตุดิ

- ฉบับ
- ๑ อัญขมประนมหัตถ์นมัสการ กายวชิรมโนทวาร
ประณตพระแก้วสามศรี ฯ
 - ๑ สรวมสิริแก่ข้าวาทิ ผู้แสดงสตุดิ
พระเกียรติพระเจ้ากรุงธน ฯ
 - ๑ รณรงค์ทรงปราบจลาจล จุงสยามมณฑล
ประสพซึ่งสามัคคี ฯ
 - ๑ เอกจิตเอกฉัตรสวัสดิ รบล้างไพร่
ประระประเทศเฉทไป ฯ
 - ๑ ด้วยความร่วมมือจิตรวมใจ ซึ่งองค์ทรงชัย
ธยังให้กลับมีมา ฯ
 - ๑ สืบแต่กรุงศรีอยุธยา ปราศอิทธิพลิตอา
นุภาพด้วยแพไฟไฟ ฯ

- ๑ ไทยแยกแตกสามัคคี ต่างหมู่ต่างมี
แต่มีวจะก้าวร้าวกัน ๆ
- ๑ หลายก๊กหลายเหล่าเข้ารีน โรมร่ำมาพัน
วะว้าวุ่นฉุนเฉียว ๆ
- ๑ ไม่มีอารมณ์กลมเกลียว น้าหนึ่งใจเดียว
ฤอาจจะบอกรองตน ๆ
- ๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงธน บันดาลบัตตล
ด้วยสุกสัตย์ศรัทธา ๆ
- ๑ ชาวสยามยามคั้นปัญญา ดั่งปราศอาตมา
บุรีระลึกตรึกไตร ๆ
- ๑ ว่ายังโรมรันกันไป ชิ่งเปิดทางภัย
ให้ปะฎิบักย์หักโหม ๆ
- ๑ พระองค์ทรงชัยไพทโกรม ค่อนใจได้โลม
ดล่อมเป็นเอียวเดียวกัน ๆ
- ๑ สามัคคีธรรมนำขั้นที่ รวมไทยได้ทัน
ณ เมือพม่าพยายาม ๆ
- ๑ ข่มขยขย้าสยาม ขับเคียวสงคราม
เป็นรอบที่ ๒ ของเวร ๆ

ชินแต่หมอดู

ในแผ่นดินขุนหลวงบรมโกษฐ

โกลง ๔	๑	มิ่งมกุฏอัครยศเจ้า เดชกระเดื่องเรื่องฤทธิ์ บัลลังก์ราชรังสฤษดิ์ ชาวอัครชัยสุดกล้า	จตุทิศ เดื่องหล้า สราญรักษ์ ศึกไกลไปมี ฯ
	๑	ตำกฤษผลพรตชรวง สมณะพราหมณาจารย์ ทรงบาตรพระราชทาน ภิกษุสงฆ์มิ่งเมอ	สาธุการ จิตเออ ทกว วันเอย เมอเข้าอรุณฉาย ฯ
	๑	สมณะสองหนุ่มผู้ พระภิกษุสินภิก ในกาละจาริก ย่างยาตร์ป้ายบาทจ้วง	เพ็ญศึก ขาเฮ มุด้วง รับบาตร จดจ้องท้องถนน ฯ
	๑	ต่างวัดต่างบ้านต่าง แต่ว่าเคยรู้จัก บิณฑบาตรปราศอุปสัค ควจดังเกลอเสมอหั้น	สำนักนั กัณนอ มักคุ้น เดินร่วม รักษ์แฮ รับข้าวเขาถวาย ฯ

๑ สองสงฆ์มุ่งจิตเต้า	ทางเตียน
สุราษฎร์นครเทียร	ชมราชเจ้า
ราชกัศต์ผลัดวันเวียน	เวนเปลี่ยน
สองภิกขุเพื่อนเขา	รับพร้อมวันกัน ฯ
๑ แกวถนนชนมุ่งเมือ	มาเนอง
สาวสพร้าวชาวเมือ	มากหน้า
เอียงอายสายชำเลอง	แลพบ
ภิกขุหนุ่มกุ่มเกล้า	กัศต์กรังกรังกมล ฯ
๑ สองฟากมากด้วยเครื่อง	คร้วทาน ถวายแฮ
ม้าหลักบักกริมทวาร	ที่ตั้ง
ภาชนะใหญ่ใส่อาหาร	บิณฑบาตร์
ข้าวไข่ไก่เปิดทั้ง	หมากพร้าวควาวหวาน ฯ
๑ สาวสวยขวยจิตสเทิน	ใจสทก
หวาดประหวั้นพร้นอก	อึดเอื้อ
มือจับทัพพียก	คอยอยู่
พระไม้หยุดสุดเกือ	นั่งกุ่มกรรมหทัย ฯ
๑ ได้กิตติศักดิ์แม่ให้	นิมนต์ ท่านเทอญ ฯ
สองภิกขุจรดล	ดุ่มเต้า
ผ่านไปไบบินยล	โนย่าน น้เลย
หน้อยจะไม่มีข้าว	บาตร์ได้ไปฉัน ฯ

๑	แม้ว่าอย่าหวังให้
เชิญท่าน ๆ ไม่ฟัง
บาตร์เปล่าจะเข้าวัง
คูสีท่านสาวเท้า	เป็นกั๊ว วลเลข
คอกเจ้า
บิลเทศบาตร์
สู่ห้องฉนวนใน ฯ
๑	ฝ่ายสองภิกษุเต้า
ไปหยุดในแนวถนน
มุ่งภักตร์จักจรดล
สงบเสงี่ยมเอี่ยมมองค้อเคอ	ตามหน
๓ ๕
ทเมอ
เดินตุ้ม
ค้อยค้อยอรอยทาง ฯ
๑	ถับถึงวังราชเจ้า
หยุดนั่งนอกแนวทวาร
จวนองค์พระภูบาล
สู่แท่นทรงบาตร์ไต้	จอมปราณ
นิเวศน์ไต้
จักเสด็จ
ร่มกั๊วหลังคา ฯ
๑	มีชายนายหนึ่งเต้า
เป็นบุรุษเมืองจีน
เห็นสมณะทรงศีล
จีนชงักพยักหน้า	ทางตัน
จิตกล้า
สองรูป
ครู่แล้วเลขไป ฯ
๑	เดินสามสั๊กาวกลับ
ดาตะเบ็งเฟ่งพบุ
ทำหน้าหน้าอดสู
หันกลับนับสั๊กา	เหลียวดู เล่านอ
ดิงบ้า
สรรพรวน
หกครั้งชังจริง ฯ

๑ หลากจิตบรรพชิตทั้ง สองรูป นักแล
เห็นท่าเงินหน้าคูป เดิมกล้า
กายกระไรไฟหอมชูป ผิวชืด
อาถรรพ์ปรีชาบ้า บั่นถ้ำรำคาญ ฯ

โคลง ๒ ๑ ดูจริตผิดแพกแท้ จินจะเกรงใจแม่
หนึ่งน้อยฤาญี่ ฯ
๑ เชอพขักกวัคเรียกเถา ว่าอย่าเพ้อรับเต้า
จูงแก้พิศวง เราร่า ฯ

สองภิกษุถาม ๑ หัวเราะเขาะขั่วด้วย อันใด ท่านเอช
เพียรเพ่งเล็งแลอะไร ไครรู้
พิศหน้าอาตมาโดน ชั้นหนัก
ดูตั้งเห็นเป็นผู้ แผลกเค้าเผ่าคน ฯ

โคลง ๒ ๑ จินแก้แกยั้งซ่า หัวเราะดูเขาะขั่ว
ขั่วเข้าเภาใจ จริงเฮ ฯ
๑ พิศภักตร์พลางพขักข้าย อ่านท่านตั้งอ่านข้าย
แผ่นนแล้วแผ่น โนนนา
๑ ท่านไม่ถือเจ๊กบ้า ไม่ว่าจินบอถ้ำ
ว่าบบอจริง ฯ

๑ สบอารมณ์ข่มขึง ลองชักออกสักครั้ง
คิดถ้อยคำถาม ฯ

๑ ขอโทษอย่าโกรธขง แจงเหตุเลศลกลขง
ทให้หัวเราะ นเทอญ ฯ

ร่าย ๑ จินตอบว่าซาพเจ้า ชินแต่เด้าหมอดู เรียนจากครูเมืองจีน
ผู้ประวิณวิทย์ศาสตร์ ถ้ามารู้อวดงนำ ว่าบุรุษตรี คนใด
มีรูปดกษณ อันต้อคักควาคณา ในอนาคตกาล ดับดำนารแดน
ใครจะเป็นเช่นช้ ทราบได้ในบัจจุบันแด ฯ

๑ ภิกษุหนึ่งหัวเราะ ว่าเฉพาะตัวอาตมะ มีลักษณะอันใด
วาคณาไฉนบอกบ้าง ตามคตทอ้าง ว่ารายฤๅติ ฯ

ชินแต่ทำนวย ๑ ชายใดไกรถักกษณพร้อม เพรารองค้

ภิกษุองที่ ๑ ศักตักษัตรณัตทรง ส้อช
สมบัติขตขมง คตครอบ ครองเฮ
ชายนนค่อท่านน แน่เข้าพยากรณ์ ฯ

โคลง ๒ ๑ ท่านฟังท่านนงอง จินตลกกระทกทง
หลอกล้อฤๅไฉน ฯ

ร้าย ๑ พระอภัยงคงค์หนึ่งถาม ว่าตามซิมแต่กล้าจ เป็นข้าจบอก
ตวงน้ำ ไม่ตระหนักว่าสัตว์จร เพราะชอบขันตรงไหน
ตามนัยทำนาย จงอธิบายบอกช้ ว่าเหตุเป็นเหตุจ จิตให้เห็นขัน
ไฉนขอ ๑

๑ จินว่าท่านทั้งสอง ครองผ้ากาถาดพัตร์ จรจากวัดมาจ้ง
บรรดุงทน นงอยู่คเณงช้ ชองให้เห็นขันนักษา ๑

ภิกษุองค์ที่ ๒ ถาม ๑ เราสองสมณะนี้ ขันนักร ไฉนนา
ท่านว่าองค์หนึ่งลักษณะ เลิศแท้
จักอุปตกษัตร์ศกต สุงส่ง
ลุ่มไหสุรย์แสร์ ศัพทชร้องสรรเสริญ ๑

๑ ธรรมดาผู้กอบด้วย ลักษณะ
ที่จะเป็นประชาปะ บันไต้
ใครเลยจะเคยละ เล็งต่อ ล้อแฮ
โหรมิแสร์งใส่ไคต้ เขาะเข้ขเลขเกิน ๑

๑ ใครเล่าเนาลักษณะค้อย ตำรา
ใครเล่าเขาบัญญัติ โยคยัย
ใครเล่าเปล่าราคา เป็นเครื่อง ขันนอ
ใครเล่าเฉาโคตรร้าย ใครรู้ตหรือ ๑

- โคลง ๒ ๐ ชินเสตอบท่านให้ ทราบว่าไซ้ใส่ไค้
 ขี้เข้าเราเล่น ดอกรา ๑
- ชินเสตอท่าน ๐ ท่านเป็นบุรุษต้อง ตามลักษณะ ล้วนแต่
 ภิกษุองค์ที่ ๒ บุญเด่นเห็นประจักษ์ เจิดกล้า
 จักสู้ประภูศักดิ์ สุรกษัตร์
 สืบศุภวงษ์ทรงกล้า สฤษดิ์เลียงเวียงสยาม ๑
- ๐ เกิดมาข้าพเจ้าไม่ เคยเห็น
 สองสหายหลายประเด็น เด่นช
 ภาชนะว่าจักเป็น บินกษัตร์
 น้อยอยู่คู่กันฉัน แน่ล้วนชวนหัว ๑
- โคลง ๒ ๐ สองภิกษุทราบข้อ จินพยากรณ์จ้อ
 จักได้เป็นกษัตร์ สองแกล ๑
- ๐ พุดมากจินปากจ้าน เชิงฉลาดปราชญ์บ้าน
 อวดอ้างเป็นหมอ ดูเน ๑
- ๐ ท่านว่าอย่าพุดเพื่อ เบ็ดบัวกล่าวเก้อเก้อ
 บอกล้อเลียน ๑
- สองภิกษุว่า ๐ สองข้าอายุไค้ เคียงกัน
 ทั้งคู่จะทรงขันท์ ผิดเค้า

เป็นกษัตริย์ร่วมรัฐบัค
เห็นจะสัดดวงข้าว

ลึงก์ร่วม โฉนนอ
แน่น้ำคำทาย ๑

ร้อยขาว ๑ ขณะนั้นนางพนักงาน สัมณราชการว่าเจ้าโชน ตะโกน
ตะลั่งสั่งชาน ให้บริวาร โชนตะโกนต่อไป ว่าภวนัยเสด็จลง
ทรงบาตร เชิญพระสังฆยาตรเจ้าองค์ ตั้งฆกาวินิมิตต์พระ
พระราชาคณะนำแถว เดินแนวสู่ประตูวัง พระภิกษุทั้งสอง-
องค์ ผู้ทรงไกรถักษณะ ตามมวงคตวาตะแห่งชินแต่หมอดู
ก็เข้าหมูกับพระสังฆิ์ ผู้ฉนวนทรงบาตรไท้ ตั้งแต่นั้นมิได้
พบหน้าชินแต่อีกเลย ๑

กลอน ๘ ๑	คำชินแต่หมอดูแดง	กตอนแต่คงราวเรื่องแต่เบของหลัง
	ญาติผู้ใหญ่ผู้เฒ่าเจ้าให้ฟัง	ตั้งแต่คงราวพเจ้ายังเยาว์บี
	จะเชื่อหรือไม่ควรนวดอหนง	แต่ไซ้เรื่องอันฟังจะเสียดดี
	เป็นอุปายานะประวาท	ซึ่งบอกเตาเกากรอชบปปลาย
	ขุนนางคงพระพุทชยอดฟ้า	เจ้าสืบ ๆ กันมาในเชอสัย
	คำชินแต่หมอดูเป็นครุทาย	แม่เจ้านายรุนเกากเ้ากัน ๑

ปลายแผ่นดินขุนหลวงสุริยามรินทร์

กลอน ๘ ๑ แดงปางกรุงเก่าเข้าตำราย ม่านชยายทางชัยทัพบกชัย
 ไขไฟร่นายฝ้ายเราไม่เท่าทัน มีอาลัยนัยนัยผู้พบงู
 ใถ้อยูรยาด่านกาลวิโยค ถึงใดจักจก้มปากห่อมเผย
 ขาธิปไตยชิตยวงษ์จะลงเอย ใครไม่เคยคิดเห็นถึงเช่นนี้ ฯ

๑ เมื่อพระยาดากดินฉินหน้าผู้ ฝ้ายศักรุกคักคักคักคักชัย
 ข้างฝ้ายกรุงยุงเหยงเชิงโรมรัน มัวแต่บัญญัติชะแฉะแฉะ
 จะรบสู้ด้วยก็ม้วยเปเต่า คงต้องเต้าตามเืองไปเมืองผี
 ถ้าพร้อมกันบรรลัยใครจะมี ดับเสี้นำมาประชาไทย
 จำจะหลกปลกตหาทหลบ คอยเมื่อพบไซคน่าจึงมาใหม่
 มีความรู้คู่ตัวจะถ่วงโย คงจะได้โอกาสในชาตินี้ ฯ

ผลจากกรุง

ร่ายยาว ๑ แดงส้มัยใถ้อยุดาน รัชกาลพระเจ้าเอกทัศ นัทร
 บดินทร์ป็นอยุธยา คราววาคณาชนมายุ จักบรรลุชัยด้วย
 ภัยไพโรน พระยาดากดินฉินหวัง ที่จะช่วยประทังราชาธิปไตย
 แห่งปัจฉิมกษัตร์ราชวงศ์บ้านพลูหลวง จำปลดห้วงบ่วงโย
 มุ่งภักตร์ไปตามยถากรรม ถ้าบุญอุปถัมภ์จะได้ เชิดหน้า

นคราหลัง สระส้มกำลังเซอแฉวทแฉวทหาร กุแกแฉวตานาร *
 สยามราชอาณาจักร คินสู่อิศร์ศักดิ์ประสิทธิ์นิลต ยินยงคทณ
 ไปช่อกาณาน เทพเจ้าจงบันดาตให้ส้มหวัง ดั่งเหตุยนิ
 เทอญ ฯ

๑ เมื่อได้ปลงใจโดยนัยนั้น ครนณณนเสารชนลคาคาเดอนย
 ปิจอฮ์รูกัก พระยาตากยกบริวาร จำนวนประมาณกึ่งพัน
 หมดคดวกนหมบนกระบอกเดียว แฉวเซอเวงยทชดวยฮาอูชด้น
 โจนจวงทลงพ่นผ่าวงริปู ผ่ายศักดิ์คิดตามประจัญ ไปท้น
 กันเมื่อเวตารุ่ง ใ้รับฟ่งเป็นล้ามารถ ไทยองฮาจค่อต่าน
 ผ่าพ่นม่านย้อยยับ พม่าแตกกลับเคล็ดไป ฯ

๑ พระยาตากกระไลณไพรพนาค์ ถึงตำบลบ้านพรานนก
 พกกำลังพลไพร่ จึงสั่งให้หยุดพัก มิชักประจักษ์ปัจจามิตร
 เดินสวนทิศทางป่า จำนวนกว่าสองพันคน มีพลม้าล้ามลืบ
 อักว่ ก้าวศักดิ์ทางกลางไพร่ พลไทยลาดเดบียงเคียงกัน
 พม่าเข้าประจัญจักจับ ไทยหนักลบบอกนาย จาริปูมากมาย
 มาไกลจะถึง จึงพระยาตากบัญชาสั่ง ให้แยกกำลังเป็น
 สองปีก หลีกเข้าสองข้างทาง ตัวท่านอยู่กลางโจนชนม้
 ออกประทะหน้าไพร่ เพื่อให้โยชสองซีก แยกเข้าตบักพม่า
 นครานน ฯ

- โคลง ๒
- ๑ พระขาศากออกต้าน ไปสทกอกสท้าน
 สี่มาตามหลัง ท่านนา ๑
 - ๑ หัวไทยใจกาจกล้า หกต่อหนึ่งหนักหน้า
 มากน้อยไม่หนี มั่นนอ ๑
 - ๑ บุญเด่นเห็นถนัดแท้ สามสิบม้าพม่าแพ้ว
 แก่ห้ามาไทย ๑
 - ๑ ม้าม่านพลุกพล่านทั้ง หัวขาดตัวขาดกลิ้ง
 เกลื่อนข้างทางคง ๑
 - ๑ เหลือดายแตกพ่ายเข้า ประทะพวกเดินเท้า
 ยิงชำระชำระสาย ๑

ร่าย

๑ ฐณะนั้นไทยเดินเท้า แยกกันเข้าต้องศึก ตีต้องบึก
 ปฏิบัณฑ์ ซึ่งราวดักต้องพัน ม่านมิตนรูดจ มัจพวงต่านนำ
 มีรู้จำไทยมอญ มีจำนวนมากน้อย อดหม่านปมม่านค้อย
 แดกถหนักจดี กจายแฮ ๑

๑ ปางปวงไทยในแดง แปลกเหตุทัยที่ไทย มีชัยแก่
 ปฏิบัณฑ์ หักพม่ารามัญ ซ่าพันตายกายกอง ได้เข้าของ
 มากมาย นายเป็นบุรุษอัศจรรย์ อันฉาคณาบารมี ชุ่มไฟรี
 ม่านมอญ บรไม้ต่านทานคักดี เห็นประจักษ์ว่าผู้ จักกอกู้

อิศระ แห่งสยามมณฑล จึงปวงชนด้ามภักดี ดม้คเขา
รวมรับใช้ คชอัครเจ้ามาให้ ต่อผู้ค้ำถรร ๑

ภาพเขียน
ขบางค ๓๒

๑ เคนพลในพน ผ่านตามตำบล ละล่ผู้คน ผีกปรน *
ตั้งสอน อาวุธยุทธการ อาหารหาบคอน เตียบบ่าฝ่าดอน
ไปยังฝั่งชด ๑

๑ ข้ามฟากนที ปราจีนบุรี ดำเนินโยธี จรดตามหน
รายศรีมหาโพธิ โปรดให้พักพล ไม่ข้ามมีคน รีบไปรายงาน๑

๑ ว่าพม่าข้าศึก โยธาคนานึก ทางบกทางทัก คักคัก
แถวธาร เตียงคนโห่ร้อง เตียงฆ้องหม่องชาน คาคได้
ไม่นาน คงข้ามตามทัน ๑

๑ เวลามีน้อย กำลังยังด้อย แต่ใจไซ่จ้อย ไม่ดอยหนีมัน
ท่านไล่หาบคอน รีบจรอรัญ พรบครบครัน ชุ่มดอง
ข้างทาง ๑

๑ ท่านเองนำพล ประมาณร้อยคน ไม่ยอมจำนน ต่อผู้
อยู่กลาง ม่านบุกรุกรบ ไทยตลบก็ตกาง ผู้พตางหนีพตาง
ล่อให้ไล่ตาม ๑

- โคลง ๒
- ๐ ทัพพมาเสยทำด้วย นึกว่าไทยใจขี้ขี้
จักษุ^๕ทำตาย ๑
 - ๐ ท่างทางหว่างป่าหญ้า ม่านรุกไล่บุกบ้า
บุ่ม^๕เก็กังตาม ๑
 - ๐ ไทยข่มขุมขนาบข้าง สูดังรูรสบ้าง
ว่าแพ้^๗เป็นไฉน ๑
 - ๐ ธิปู้^๕ถู^๕ทธร้าย อลหม่านม่านแตกพ่าย
ตเปิดแพ้แก่ไทย ๑
 - ๐ อุด^๕ดุด^๕อาวุธ^๕ทง ทาง^๕เดือน^๕เกลื่อน^๕ศพ^๕กลัง
กล่น^๕พน^๕พง^๕พนานต์ ๑
 - ๐ แก่^๖เผด^๘เตจ^๘เคียว^๕แท้ ฝ่าย^๖จุม^๖ผู้^๖แพ้
ไม่^๖กล้า^๖มา^๖กวน^๖ อัก^๖เสย ๑
 - ๐ สลัด^๖ม่าน^๖หลุด^๖ผ่าน^๖ได้ ท่าน^๖รับ^๖รวม^๖ไทย^๖ให้
พรั^๖ก^๖พร^๖้อม^๖ใน^๖ครา^๖ น่านา ๑

ผู้
ผู้นำ

- โคลง ๔
- ๐ ใคร ๆ ใคร^๕ชอก^๕ข้อ ชอน^๕คำ^๕ บ้าง^๕เอย
เกล้า^๕เกิด^๕เท็จ^๕จริง^๕อ่า อัด^๕ถ้อย^๕
 - สมญาว่า “ผู้นำ” คน^๕ชนิด^๕ ไท^๕นอ *
 - ช^๕เช่น^๕เป็น^๕นาย^๕ห่าง แห่ง^๕บ้าน^๕เมือง^๕ตน ๑

๑ ในเมื่อประเทศพอง	ภัยพาล
บ้านแตกสาแหรกถาญ	หลุดควัน
ยุบยับอัปมาดมาน	มัวมด
ว่าวันชุลมุนม้วน	มอดม้วยชวยโชม ฯ
๑ ในเมื่ออริกล้า	มากถน
ยึดประเทศเขตขณ	อวยง
ชู้ตลอกหอกปลายบิน	เป็นปลัก *
อำนาจบาศใหญ่กึ่ง	เกยจกักราวฉาน ฯ
๑ ในเมื่อแรนเค้นคับ	ใจคน
แทมมิธำรงตน	อยู่ได้
จักเกลือกจะเสือกสน	แสนขัด
การอยู่การกินใกล้	กับเหี้ยเด็ชรฉาน ฯ
๑ ในเมื่อถูกเบอนา	ใจไทย *
ในเมื่อเห่อไหลไหล	หยดข้อย
ในเมื่อถูกถือโต	ทุกขณะ
ในเมื่อเหลือทถอย	ถองถวนทวนแถลง ฯ
๑ ชุกเจิญเห็นแน่แท้	นรไทย
จำจะต้องมีใคร	สักผู้
ซึ่งปวงประชาใจ	จงรัก
ขอมเชอขอมพงรุ	ว่าไรใจโอง ฯ

๑ ผู้นำจำต้องเพื่อง
ใครชั่วใครดีทัน
บำบัต้อัตตเหตุอัน
รู้รมัดตัดโลกผู้

๑ บรูษคจกกล่าวณ
คือพระยาตากสิน
เที่ยงตรงจงจันต์
กู่สยามยามว่า

ฟูบิญญาแฮ
เท่ารู้
เออมจิต *
พวกพ้องของตน ฯ

นามนิน นาทนา
สุดกล้า
จักก่อ
เหว่กว้างกลางหน ฯ

สร้างกำลัง

กลอน ๘ ๑ ปางพระยาตากสินโยชิโนทร์เดศ วิชยเขตชอเนองแต่เบองตน
เมื่อตีฝ่าที่ล้อมพริกพร้อมพด จำนวนคนทหารน้อยอาดูช
นิกายไทยใจป้าอำมหิต แม่ถูกติดตามอยู่ไม่รู้หยุด
ก็เหิมหาญว่านเวงเชิงประยุทธ์ พม่าวิ่งมาออกกถกยับ
ในที่สุดศัตรูไม่สู้หน้า ไม่กล้ามาเสียดังโศกให้โศกดับ
เมื่อมารุกทุกที่ถูกตพบ ต้องระงับติดตามด้วยขามฤทธิ ฯ

๑ ท่านเกลยกลดล้อมต้อมไทย
ให้คิดสู้

ปลุกจำนงปลงใจในความคิด
ถ้าใช้หวานไม่ได้ท่านใช้ขม

กว่าศัตรูทั้งหมดจะปลดปลิด

จะก้อศรภาพในคาบนั้น
ขมอารมณ์ลุดบดงบบบ

ใครร่วมจิตคิดสู้กัน
ท่านก็ตั้งเสริมใจมิให้ออก
เมื่อเห็นความเที่ยงธรรมก็ยาเยง

ชนที่ท่านผ่านไปในแฉก

ปถมกมตถนเหลือเชื่อผู้นำ
ถ้าเนเมียวเดียวแต่ใจไม่เซ็ดขาม
เพราะเราพร้อมใจกันไม่หวนยุทซ์

๑ ท่านบำรุงบำรตามท้องถิ่น
จำพวกพาดพากันตั้งตัก
เหลือแต่พวกร่วมจิตคิดต่อสู้
แม้ในคราวแตกฉานชานกระเซ็น
ประชาชนอายุชยาถูกพร้าพล่าน

ได้ทราบข่าวผู้นำดำเดิน
ก็เกิดมีความหวังฉมั้งคิด
ร่วมจำนงจงรักภักใจ
ต้องเดินทางหว่างป่าฝ่าตงรก

ไม่อดดีพองจนเพื่อตนเอง
ไปนอกคอกกิดการพาดโคงแดง
ไม่ครนเครงบ้ายเบียงให้
เพลิงยงพลา

เหมือนหญ้าแพรกชื้นชดด้วย
ฝนฉา

ทอกำลังทรพยส์พาวุช
มาติดตามทงทัพคงรับหยุด
มีบุรุษกาจกล้าเป็นนายก ฯ

เรื่องระบิตผู้นำทงนามก
ต่างระหกระเห็นสลดบหนีเร้น
ปราบคัตรุกองกรรมกระทำเชิญ
ไม่ยอมเป็นคนไทยไว้เสรี
เพียงหลบม่านชุกซ่อนชอก-
ซอนหนี

บารมีมากมุ่งจะจุงไทย
ฉาเห็นทศเที่ยงแท้จะแก้ไซ
ถึงถิ่นฐานบ้านไกลก็ไปรวม
เจ็บหัวอกกรรมเกรียมเพียง
เตียมตุ้ม

บ้างไซ้เซเตรเตาจนเทาบวม
จะยากแค้นแค้นเข็ญเห็นแต่ทุกข์
จำนงมุ่งมุ่งธารผ่านเมืองชล

๑ ท่านไซ้เมืองระยองเป็นท้องที่
มีอาหารดั่งรังสีกษิประจำ

๑ แต่เมืองจันทบุรียังมีอยู่
หวดหรือกอยดอยคากอาพราง
พระยาจันทบุรีไม่มีแน่

ดูทองทกรยานาระแวง
ออกอุบายถ่ายเททำเดห์ลือ
อดตเหตุทำให้ใจขำรูด
จึงเกิดเหตุกันเองจนเครงครน

พันพยศหมตทำจะยาเยยว

ถึงกายน่วมกัหทัยไม่จำนน
กับนบุงกแถวเกินเนินสถด
มันกมดหมายสู่ท่านผู้นำ ฯ

ชุมโยชี่หมวดกองให้ชองข้า
จัดกระทำทุกนัยมิไฉว้าง ฯ

ซึ่งอดครุ่นกรวดทำกิด ขวาง
จะววมทางหรือไฉนไม่จำแนง
พูดผันแปรกดับกลายนำ-
หน่ายแห่ง

วาแก่งแย่งถอดมอาวช
เบรียบตั้งตอปักไว้ให้ลุด
ไม่เข้าชู้คิดช้อยเป็นหน่วยเดียว
ต้องใช้ปืนปรามปราบนำ-
หذابเดียว
ให้กลมเกลียดต่อผู้ศัตรูไทย ฯ

ปัญญาเดินตรอก ๑ เดินตรอกคอกอกกัน ปัญญา
จำกัตสาขตาคน แคไกลี
ขวาซ่ายสำยนัยนา นักแคบ
เหตุบ่เห็นกว้างได้ ดั่งแด ฯ

*

ปัญญาออกถนน	๑ จากตรอกออกไถ่กว้าง	ทางถนน	*
	ย่อมจะเห็นหนแถ	ห่างสล้าง	
	ปัญญาจะพาดล	แดนสว่าง	
	เหตุที่เห็นได้กว้าง	แกว่งตา ๆ	

ผู้ว่าราชการจันทบุรี

กลอน ๗	๑ มาจะกล่าวบทถึง	พระยาจันทบุรีเป็นใหญ่
	ทราบข่าวเจ้าตากจากกรุงไกร	มีชัยแก่พม่ารามัญ
	กำลังตั้งสมบ่มกำลัง	จักตั้งเป็นใหญ่ในเขตชั้นนี้
	อันเขาก็บเรापอเท่าทัน	ควรน้อมยอมกันด้วยอันใด
	เขาทำโอหังตั้งแฉ่นแฉวัน	เอาแค้นเข้าหาหาได้ไม่
	มักใหญ่ใฝ่สูงจูงตนไป	เหตุใดจึงจ้วงจวนมากจนเรา
	เมืองใครใครอยู่ใครนอน	เที่ยวทำรอนรอนทำไมเล่า
	ควรคิดควรทำตามลำเนา	ถ้าเข้าข่มเหงไม่เกรงกัน
	เวรคงลงทัณฑ์ในวันหน้า	บารมีใครกล้าบัญชามัน
	ในคราวยุคเข็ญเห็นสำคัญ	เดินมรรคาไหนตามใจตน ๆ
	๑ พระยาจันทบุรีเช่นนกก	ไม่ระลึกร้ายอาภัยภัยผล
	ในสวนควรมุ่งบำรุงพล	ต้านต่อปราชญ์ผู้หยาบช้า
	อันสามัคคีก็คั่งอยู่	ถ้ามีตักกูเป็นหัวหน้า
	อึดคึดคึดไว้แต่ไหนมา	ใครหาช่องทางสร้างฐานะ

เป็นใหญ่ในสยามยามยศ
 ภูไทยให้คนยืนภาวะ
 คือองค์อวดดาวผลาญไฟ
 งามส้มส้มฉายาามินทร์

ปรากฏเบรื่องกิดคือศักระ
 ดั่งพระนเรศวรม้วนแผ่นดิน
 หงษาดีแต่ ๗ ดิน
 ชนยินยอมพรันหวาดหวอนฤทธา

๑ ผู้เห็นเป็นเคาเบาแผ่วแผ่ว
 สมนักถ่วงนำว่าความคิด
 ความจริงกับฝันแปลกกันนัก
 แง่เสี้ยงได้ใฝ่จินดา
 ปัญญาเพิ่มเต็มสติ
 พังเพยภาษิตตักได้
 เดินคุ่มงุ่มง่ามด้วยความเหม่อ
 คนนั้นครวไรคงไม่ล้ม
 จันทบูรินทรหมื่นเหม่อผลอไผต
 ใครมีบุญเลิศประเสริฐชาย

นัยแนวดเลื่อน ๗ พันเพื่อนจิต
 อาจผิดอาจพลาดปราศปัญญา
 ชอบจักคิดทงหลังแล่น่า
 เทียบเคียงดูว่าเป็นฉันท
 ตรองตริวรอบคอบในกรอบใหญ่
 ว่าใครรู้ตัวไม่มัวงม
 เผอเรอนัยนามองหน้าก้ม
 เหตุเพราะอารมณ์ไม่มงาย
 ผู้ไม่จงจยด้วยกระหาย
 เป็นนายบ้านเมืองรุ่งเรืองตน ฯ

๑ แต่เราพึงตรึกกระตักได้
 มีทเลอยู่ขวางในทางขด
 ทางบกไม่มีรถเร็ววี
 ยากนักจักคดองคดองปัญญา
 สิ่งใดไกลตัวจึงรับรู้

ว่าจันทบูรไกลในทางถล
 ไม่มีเรือยนต์กลนาวา
 ทางฟ้าไม่มีเรือเวหา
 เริงชันบรรดาความเป็นไป
 สิ่งไกลไม่สู้จะรับรู้

ยังเมื่อตติณาทาครรโต	ด้วยความมักใหญ่จูงใจนำ *
กตั้งคางคกกระดาน	ชั้นชดเปือมปรีมเอิบอิมหน้า
ทงบ่าวาเราเป็นเจ้านา	ใหญ่ลาชลาตัยในโลกัน
ไม่รู้สู้ตั้งปู่ปราชญ์	ไม่ฉลาดทำฉลาดตั้งมาจ
อันความรู้น้อยถ้อยจาก	ย่อมมีอันตรายมากมายนัก ๆ

โกลง ๒	๑	สยามตัวนออกใต้	สองพยัคฆ์ไม่ได้
		จักต้องตกลง หนึ่งนา ๆ	
	๑	เสื่อจะต้องอยู่ถ้ำ	คงจะกัดพิศขยา
		ยุทธยอแย่งคู หาเฮย ๆ	

๑๑
ดจันทบุรี

โกลง ๒	๑	เจ้าตากตั้งทัพใกล้	มีประสาทสั่งให้
		เรียกพร้อมปฤกษา ๆ	

ว่าบ ๑ พระเชียงเงินยอดทหาร หลวงชำนาญไพร่สณฑ์ อีกคน
 ชายชาติวี นายบุญมีมหาตเล็ก หนึ่งชายเหล็กแรงยอด
 นายบุญรอดแสนอ่อน ชายกระฉ่อนนามไกร ชุนอภัยภักดี
 พิพิชวาทอกขุน คนคู่บุญภุณย์ หลวงพิชัยอาสา พรหม-
 เสนาอีกหลวง แรงทลวงเวียงฉกาจ ราชเสนหาหลวงหนึ่ง
 ซึ่งศัตรูเกรงขาม นักองครวมเขี้ยวชาย นายทองดีนายแดง

ด^๒วม^๒เข^๒ม^๒เข^๒ง^๒ร^๒ณ^๒ร^๒ง^๒ค^๒ ท^๒ร^๒ง^๒ป^๒ร^๒ิ^๒ก^๒ษ^๒า^๒ก^๒ถ^๒ค^๒ก^๒ อ^๒น^๒ค^๒ก^๒ก^๒ค^๒า^๒บ^๒น^๒
 เห็น^๒ไ^๒น^๒ใ^๒ห^๒ร^๒ ช^๒อ^๒ง^๒เ^๒า^๒เ^๒า^๒ช^๒ย^๒ ๑

คำตรัส	๑	จัน ^๒ ท ^๒ บ ^๒ ร ^๒ ี ^๒ น ^๒ ไ ^๒ ช ^๒	ขำ ^๒ ฉ ^๒ า
		ท ^๒ ี ^๒ ท ^๒ ่า ^๒ ป ^๒ ร ^๒ า ^๒ ก ^๒ า ^๒ ร ^๒ ป ^๒ ร ^๒ า	ก ^๒ ฎ ^๒ ก ^๒ ร ^๒ ่า ^๒ ว
		ค ^๒ ่า ^๒ ย ^๒ ค ^๒ ุ ^๒ ป ^๒ ร ^๒ ะ ^๒ ต ^๒ ุ ^๒ ช ^๒ า	น ^๒ ม ^๒ ัน ^๒ ค ^๒ ง ^๒ น ^๒ อ
		ฤ ^๒ า ^๒ จะ ^๒ ห ^๒ ล ^๒ ุ ^๒ บ ^๒ ฟ ^๒ ุ ^๒ ม ^๒ ร ^๒ ่า ^๒ ว	ฟ ^๒ า ^๒ ด ^๒ ล ^๒ ั ^๒ ม ^๒ จ ^๒ ม ^๒ เ ^๒ ล ^๒ เ ^๒ น ๑
คำทูล	๑	ก ^๒ ำ ^๒ พ ^๒ ะ ^๒ ง ^๒ เ ^๒ ง ^๒ เข ^๒ ม ^๒ ค ^๒ ำ ^๒ ย ^๒	ก ^๒ ุ ^๒ เพ ^๒ ็ ^๒ ช ^๒ ร ^๒ ก ^๒ ิด ^๒
		เว ^๒ ียง ^๒ ท ^๒ ว ^๒ า ^๒ ร ^๒ บ ^๒ า ^๒ น ^๒ เก ^๒ ็ ^๒ จ ^๒	ก ^๒ า ^๒ จ ^๒ ด ^๒ ัน
		ข ^๒ ้ำ ^๒ บ ^๒ า ^๒ ท ^๒ ม ^๒ ิ ^๒ ก ^๒ ล ^๒ า ^๒ ศ ^๒ เส ^๒ ค ^๒ ี ^๒ จ ^๒	แ ^๒ ส ^๒ ด ^๒ ง ^๒ เค ^๒ ช ^๒
		น ^๒ ำ ^๒ จ ^๒ ม ^๒ ุ ^๒ ป ^๒ ่ ^๒ ด ^๒ ัน	บ ^๒ ำ ^๒ ย ^๒ เ ^๒ า ^๒ เ ^๒ า ^๒ เ ^๒ ม ^๒ เ ^๒ อง ๑
คำตรัส	๑	ก ^๒ ำ ^๒ ด ^๒ ัง ^๒ ย ^๒ ัง ^๒ น ^๒ อ ^๒ ย ^๒ ก ^๒ ว ^๒ ่า	ก ^๒ ำ ^๒ ด ^๒ ัง ^๒ เ ^๒ า ^๒ เ ^๒ อ
		เ ^๒ า ^๒ ม ^๒ า ^๒ ก ^๒ ฝ ^๒ า ^๒ ก ^๒ า ^๒ ย ^๒ ย ^๒ ัง	ข ^๒ ำ ^๒ น ^๒ ม ^๒ ี ^๒ อ ^๒ ม
		น ^๒ ำ ^๒ เ ^๒ อ ^๒ ก ^๒ น ^๒ อ ^๒ ก ^๒ ำ ^๒ บ ^๒ ัง	ม ^๒ า ^๒ ร ^๒ บ ^๒ เ ^๒ า ^๒ เ ^๒ ล ^๒ ย
		เ ^๒ า ^๒ จะ ^๒ บ ^๒ ุ ^๒ ร ^๒ ุ ^๒ ก ^๒ ล ^๒ ี ^๒ อ ^๒ ม	ร ^๒ บ ^๒ เ ^๒ ร ^๒ ำ ^๒ เ ^๒ า ^๒ ไ ^๒ น ^๒ ๑
คำทูล	๑	ฝ ^๒ ้ำ ^๒ ย ^๒ ม ^๒ า ^๒ ก ^๒ ห ^๒ า ^๒ ก ^๒ น ^๒ ำ ^๒ ส ^๒ ู	จ ^๒ ำ ^๒ น ^๒ ว ^๒ น ^๒ น ^๒ อ ^๒ ย ^๒ น ^๒ า
		เ ^๒ า ^๒ ก ^๒ ี ^๒ แ ^๒ ฝ ^๒ ่ ^๒ แ ^๒ ห ^๒ อ ^๒ ว ^๒ น	ข ^๒ ้ำ ^๒ ย ^๒ ข ^๒ ็ ^๒ อง
		ล ^๒ ี ^๒ อ ^๒ ม ^๒ ไ ^๒ ว ^๒ เ ^๒ ม ^๒ เ ^๒ อ ^๒ ไ ^๒ ด ^๒ จ ^๒ ว ^๒ น	จ ^๒ ัก ^๒ อ ^๒ ด
		เ ^๒ ็น ^๒ ค ^๒ ร ^๒ ะ ^๒ ห ^๒ น ^๒ ก ^๒ จ ^๒ ัก ^๒ ต ^๒ อง	ต ^๒ ก ^๒ เ ^๒ ย ^๒ เพ ^๒ ล ^๒ ย ^๒ พ ^๒ ด ^๒ ำ ๑

- คำตรัส ๑ สมมติฝ่ายมากเมียน มัวขลาด
 น้อยทงองอาจ อัจล่อม
 แต่เราเสบียงขาด แคลนอยู่
 เขาอ้อมเราดอ้อม โอบได้ไหนเหนือ ฯ
- คำทูล ๑ ลำเลียงเรายากด้วย ทางไกล
 แต่ก็มีพอใน ขณะนี้
 ขำบาทคาดชิงชัย เริงลอบ ทลวงแฮ
 อยู่ ๆ จู่เข้าชัย ข่มขู่มรุมแรง ฯ
- โคลง ๒ ๑ ถูกเหตุร้ายท่านแท้ พังมตตรีแก่
 คิดค้นปัญหา ฯ
- คำตรัส ๑ ความคิดชนิดนั้นสี ตูแสวง
 เทียงหทัยไปแคลง เคลือบท้อ
 เช่นนมเสียแรง มาร่วม กันนอ
 กลั่นฉกาจปราศข้อ ขาดขยั้นสิ้นแสง ฯ
- ๑ เราน้อยเขามากด้วย กำตั้ง
 เขาอยู่ในกำบัง เบียงค้อม
 เราเกลยงเสบียงตั้ง เขาคาด
 เขาจะออกนอกบ้อม ปายตอนต์เรา ฯ

๑ เราใช่ไม่รู้เล่า	กลไฟ รึเลย
ใช่จะโง่งมใน	เงื่อนน
เชิงเขาจะเอาชัย	เห็นชัด
เราก็แก่นไขกพิ	แห้งไม้ไฟศาล ฯ
๑ แม่ทัพรบทราบขง	กลศึก
ขงอรรถรสก	เทศแก้
ทุกนัยหทัยน	ทางแน่
แท้ถ่องตรงกลแก้	กลบได้ชัยเฉลิม ฯ
๑ บ้านเมืองเมตองรูปเค้า	เราคิด
จักประสานศานตสฤษดี	เทศแพ้ว
เราสุดสุจริตจิต	ผจงเจตน์
น้อมประณามสามแก้ว	สัตย์กล้าอาไศรย ฯ
๑ สุรเทพเสพย์สัตย์แจ้ง	จริงนัย ฉนนแน
แจ่มประจักษ์ว่าใคร	คาบน
เป็นผู้จะกู่ไ	สวรส่วน สยามแฮ
ข้อมจะคุ้มครองช	ช่องเออเอาภาร ฯ
๑ วางใจในส่วนน	จงสนิท เกิดนอ
ชัยโชคโยคเกณฑ์สถิต	ทีแล้ว
เชอตนเชอผลพรต	พลีสัตย์
มั่นหทัยไม่แคล้ว	กลาศคด้อยดอยลม ฯ

๑ พิเคราะห์เฉพาะหน้า	ในครา นนา
ถึงคิดปรา	กฏแจ้ง
ก่อนตรู่จะจู่รา	วิบาย
บนประยัทธกุฑย๋แย่ง	แย่งเข้าเผาผลาญ ๆ *
๑ สังกันพลันทราบเกล้า	ในคน นเทอญ
กองฉกรรจขันย่น	อยู่พร้อม
เหล่าราบดาบหอกบ่น	เป็นหมวด
คราฤกษ์เกรกเข้าห้อม	ให้เร้าเอาชัย ๆ
๑ อาหารวารนามอ	สายัณห์ นแน
เตรียมแต่ยงวันวัน	เกิดขึ้น
ม่อนจะกินกัน	ทน
อิมเสร์จสังค้อยหม้อ	พรั่งมอในเมือง ๆ

ร้าย ๑ เหล่านายทัพนายกอง พังทำนองกลยุทธ สดยนิคทุกตน
 รับผิดชอบมิ่ง จึงเหล่าทหารหาญศึก ภูตลกหนาบาง
 ต่างคนวางหฤทัย ในบุรุษผู้นำ ต่างกระทำตามสั่ง คำดำรัส
 บัมิแคล้ว โภชนกิจสำฤทธิแล้ว ค้อยหม้อรอเว ลาเฮ่ ๆ

ไกลง ๒	๑ เพียบพยุห้อยู่พร้อม	หมวดหมู่สูทค้อม
	จิตจ้องจักโจมตี ๆ	
	๑ ชุ่มสนิทมิคเม้น	อกไขว่หฤทัยเด่น
	มตค่อมอกัน ๆ	

ร้าย ๑ เวลามาพิกาถ้าม ได้ถูกขังยามตี นายโยชิพร้อมตำรวจ
 จับทหารไทยทหารจีน เข้าย้ายขึ้นกำแพง ทั้งด้านแวง
 ด้านฉวาง ฉางมณฑกนกลับ ชาวเมืองรีบรับผู้ คนตาย
 กายกอง แต่กระตองแห่งเมือง แม่หนูน้องเขาคี ก็ไม่มี
 บุบฉลาย นายเว้งไฟไร้ได้เข้า บันบุงรุกโรมเว้า ยิ่งดม-
 ตายลง ฯ

โกลง ๔	๑	บั้นทัพขับคชก้า	คำแหง หาญเฮย
		ชนทวารดาลเสดง	เดชเจ้า
		สัจจารบ่ทานแรง	บุญท่าน *
		พลนิกายบ้ายเข้า	เช่นจ้วงทลวงโจม ฯ
	๑	ฉันทบุรดีได้เมื่อ	ตอนสาว
		โดยวิถีที่วาง	เงื่อนไว้
		ไม่ราบจะปราบทาง	ไทยสงบ ได้ฤา
		ใครมิทานท่านได้	เหตุด้วยบารมี ฯ

ร้ายขาว ๑ ฝ่ายพหตพลไฟไร้ในกองทัพ ดาบหอกกตอกกตบคะคิง
 ชิงชัย ครนเข้าเมืองได้กมริวอ วิชาหม้อหุงข้าว กินหม้อ
 เข้าในเมือง เครื่องคาวมากสมมาน เครื่องหจวนมาก
 สมหมาย ณ มอนน ฯ

๑ ส่วนหญิงชายชาวเมือง ผู้มีใตเญวเนื่องในการศึก
 ฐู้ดำนีกว่าจันทบุรี แม้มิได้มีมานไปรอนรอน แม้มิได้มีมอญ
 ไปรอนรบ ก็สยบอยู่มีเวณวาร เห็นว่าไกลกาลทอศระ
 จะถึงมรณะลงไปด้วยกัน ประเทศเซตชนันต์ถึงคราวพิพาศ
 เสรีแห่งชาติถึงคราวพิบัติ เว้นแต่จะเกิดกษัตริย์ผู้นำดำประชา
 เปล่งประคุณบุญวาศนามหาเดชกลับนำประเทศสู่ราชาธิปไตย
 ให้ไทยเป็นไทยดังอภิชัยแห่งชาติ บำราศรีปุอูยงขำรงมั่น
 นีรันตร ฯ

๑ ฉนวนนิกรชาวจันทบุรี แดทอ้งททอไปในอาณาเขต
 ตั้งเขตเดชาภิหาร บุญญาธิการหลายหลาก แห่งเจ้าตาก
 ผู้นำพล บอกยุบถันต่อ ๆ ไป เกิดเลื่อมใสในพระองค์
 ปลงใจสมัครภักดี ต่อภุมผู้นำ กำตั้งทพยกำตั้งกาย ถวาย
 แดผู้จุมบตี พดต่อชาติซึ่งถูกบีทา ต่อดำดำน่าซึ่งถูกพาชะ *
 ต่อวาระผู้ทรงคุณวิเศษ อัจนำประเทศสู่สุขารมณ อุดม
 สักดิ์ดีวิฒนาการ เป็นรมยสถานขำรงเสถียร ด้วยความ
 เฟ่งเพียรแห่งกษัตริย์ ฌบคณน ฯ

ชุมพล

โคลง ๒ ๑ บันดรังก์ทรงเดชได้ ทม่นคั่นหนึ่งไว้
 คิดแก้เผ็ดไฟ ร้แฮ ฯ

๑ ผักปรนพลเพียบพน เกยรตแคว้นแดนสยาม ฯ	จิตประจักษ์จักฝัน	
๑ เดือน ๗ ถึง ๑๓ ได้ ซึกซ้อมพร้อมเพรียง ฯ	ดั่งประสาทสั่งให้	
๑ มรสุมซุมทัพแก้ว จึงย้ายขัตตรา พลแฮ ฯ	หมดฤดูคลื่นแล้ว	
๑ ร้อยดำเรอรวลวัน ถ้ำแท้ทุกถ้ำ ฯ	อาวุธยุทธภัณฑ์ถ้วน	
โคลง ๔ ๑ ออกจากปากอ่าวเดียว หินดั่งรูปสิงห์จริง (นำขังฝรั่งเศษยง เมื่อยดจันทบูรครึ่ง	แหลมสิงห์ จัดตง หัวแตก ศกร้อยสิบสอง ฯ)	* *
๑ นมดาว จาวเจดนั้น โพล่สมุทสุดเหมาะ เต่งตุงดุดังเดาะ สับเรื่องเนองน่านก	นามเกาะ มารคน ตุเด็น เกลาด้านาร ฯ	 *
๑ เรื่องราวชาวถีนน ม่องด้าย นายอ่าวสยาม ยมโดย ธิดางม สองบ่าวกล่าวขอให้	น่านนาม ย่านใกล้ พวงร่น เลือกข้างทางไหน ฯ	

๑ กงจิน ศลสตั๋นน้อย	นักรหนา
หนำมดพชเสนาหา	เหม่ห้าว
กลันพลกถันเกตรา	มาเกลอน
กนหยันเกาถนทง้าว	เงอดเงอเหลือหลาย ๆ
๑ เจ้าดาบ ชายหนุ่มผู้	พงษ์ไทย
สู่พ่อขอสายใจ	เจ็ดแก้ว
มองถ่ายบ่หน้ายใน	เชอหนุ่ม นันนา
คำสตั๋นคมั่นแล้ว	เล็กข่อนถอนไฉน ๆ
๑ รักสตั๋นชดว่าต้อง	รบศึก
อันจะโหมโครมครัก	ครนครน
ไทยลุ่มจกถลุ่มล็ก	เลนหล่ม
เมืองจะเป็นเมืองขน	บับคนมันเคย ๆ
๑ ทางสตั๋นทางศึกทง	สองทาง
ดวงดั่งสองเขากวาง	ไก่อ้าย
เบี่ยงบ่ายอุบายวาง	วาระ ไฉนนอ
จิงจะเล็กเส็กร้าย	สตั๋นไซร์ไปเสี่ย ๆ
๑ ยมโดยโบขุระให้	ราวหัก
สตั๋นบ่มมศกดี	ไปได้
ไทยจิตทุจริตจัก	จมดง
จ่าจะคิปลิดให้	เหตุร้ายลลาชไป ๆ

ช่วยมานมถวายไทยให้ท้อ
 สมน้ำท่าไรไต่ตน
 ทำนว่าถ้าเถรไม้ค้ำ
 เหตุเพราะหัวหน้าตามก
 ร่มวงไพบูลย์ภูตดิน
 สายใยเยื้องยักชักโยง
 รับมอบอาณาน้ำที่
 เกะกะกระทำดำทับ
 เหลิงเงงในใจไม่รู้
 กำหราบพะม่าสำมานย์

๑ เจ้าตากจากจันทบุรี
 ไม่มีเทพดาอาหาร
 ครนทราบข่าวศึกอีกหาญ
 รีบรัดจัดกันทันใด
 ได้เคยเสียดชาญการวรรณ
 ศักมีกำลังองศา
 เห็นตางข้างร้ายตายแน่
 เม็ดดาวารักษ์ลูกรัก
 ม้าใช้ไปแจ้งยุบต
 คราวนศึกกตกจากว่าเคย

กอบก่อวาศนาหาผล
 เป็นคนเกิดหมุนภูตนค *
 ๕ ทงปวงหตวงชีดักปรก
 นายกน้ำแดงแนว โกง
 เบือกปนมตทินทัง ไชดง
 ร่มโธยงชยอกกนดินทรวัย
 ๕ จุจเหยกไทยก ไวกดัย
 ยุบยับราชฎรวอันดาญ
 ๕ ฉาอาจมีผู้อาจหาญ
 ไทยพาดพอกมันพด้นมรณ ๕

ทองอินไม่มีสังทรณ
 ไม่นึกอาวรณ์ร้อนใจ
 ดั่งหนึ่งพระกาดมาไถ่
 หอมนไหออกเตนเขม่นตา
 กับคนง่อยเปดัยเดี่ยวชา
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ครวงนเห็นนาหอนนค
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 จงฝพอแม่แผ่ศักดิ์
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ใก่อหมุดจักตั้งเวย
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ค่ายโพชสามตันเร็วเหวย
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 อย่าเฉยมาช่วยด้วยเทอญ

พดกเราเข้าใจให้แน่	ถ้าไม่คิดแก้แต่เนิ่น
ไพบูลย์จักพยับเย็น	รหกรเห็นยากจนชั้นแค้น
อุตุล้าห้คิดคตทต โท	จนได้ใหญ่โตหนาแน่น
ครวณอำนาจขาดแคลน	ถ้าแต่หนีเขาเข้าตง
ไพร่เมืองเคืองชุนคุณโกรธ	คงโหดไ้รับตีบตั้ง
จักตาย ๆ ไปใจปลง	กอดวงไพบูลย์สู่ญปราณ ฯ

โคลง ๒ ๑ ทองอินแนวที่ห้า ใจบ่กล้าจำกล้า *

 ๒ รบสู้ซึ่งตาย ฯ

๑ พลไพร่ไล่เร่งต้อน เปรียบดังหม่ามาบ่อน

ปากห้าวแห่งบน ฯ

ร่าย ๑ ปางโยชิษฐ์ปิ่นทัพ ตั้งสรรพพหุดพลาญ ทยานเร่งเร้า

 ๒ เชาชัย ฝ่ายมอญไทยในชน ต่างเถด็อกกตจนหุดบหัดก

 ๓ ปลีกจากตรอกออกทุ่ง ไม่รบพุ่งต่อตาน ตานนฝนนฝน

 ๔ ศัพทองอินบมิหิง ก็ตั้งแดนป่าช้า พ้าเป็นเผือกเถด็อกกตง

 ๕ หมาแย่งแรงกาทง ปราศผู้ตั้งสาร ฯ

โคลง ๔ ๑ ความ همینหมาเนาแม่ همینนั๊ก

 ๒ เอียนสอกดกกระอ๊ก อกร้าว

 ๓ ทมถุกจุมุกหมัก หมมกดิน

 ๔ บุตกระหลบอบอ้าว อัดแสรวนาสา ฯ *

๑	หมาเหมีนไม่มากเม้น	นามเหมีน
	เนำมนุษย์สุดเจ็น	โชดขั้น
	ฉินชอระบอเหิน	หนถ้อย
	หน้ายเนำเราพงขยั้น	ขยาดครำมนามเหมีน ๑

กลอง ๒	๑	บัจจนกศิกโก้แจ้	ครพหักคักแต่
		จักสู้อูโฉน ๑	

กลอง ๔	๑	ทองอินสันชพแล้ว	ทรงรุด
		รับมุงกรงอยุชยา	ข่านโกถึ
		ควนไปมิได้หยุด	พักพวก พลเลข
		จู่จะโหมโถมให้	มรัมม์ร้ายมลายลาญ ๑ *

สมิงพ่าย

กลอน ๖	๑	มาจะกล้าวบทไป	ถึงพระนายกองของม่าน
		ผู้นามตุ้มภาร	เป็นจอมบงการอยุชยา
		มอญชาวชาอระบือมือหนัก	อิมหนักอำนาจวาศนา
		ทราบคัพพัทพัใหญ่ไทยมา	ค่านนำผิดคาคชาดแคะถน
		ตกใจนักหนาหน้าเสี้ย	ตูกเมี้ยเป็นบ่วงทองแหน
		เมี้ยดังมทิสศรีแดน	ตูกแมนเจ้าฟ้าอายศ
		แมเราพลาตพลดงครงน	บันป โภคทรพยียบหมด

เคยเคลียดเมียน้อยช้อยชด
 ใครเล่าเขาจกรักเพียง
 เมียหลวงหึงบ้างข้างมัน
 ครองนไทยกล่ามากอน
 แม่นมันสัญชาติคนไทย
 กูช่วยให้เป็นเมืองชน
 ไม่มีน้ำใจโยคี
 ร่วงดวงไฟบุญกับมาน
 ล้มบูรณภูตเกษมเปรมะ
 กูทำบุญคุณนักรหนา
 ตไม่วาตมเตา

ด้วยดัดสาว ๆ พราวพรรณ
 ดึงเยี่ยงกุเคยเซยขวัญ
 รังเกยจเคียดฉันทันโย
 คอหรือลบหลู่กูได้
 กตัญญูที่ไหนไม่มี
 กลบมันเมาลัดตบตดี
 ไมตรีพระเจ้าอังวะ
 เป็นการแผ่ศกตโทษ
 ทุกขณะเรียบราชฎ์ปราคาเจ้า
 กัดบเป็นบุชาโทษเล่า
 เป็นเงาความคิดผิดพล่ง ๆ

กลอน ๗
 ๑ เด็ดเตลตเกรงกริ่งนังว่าดึก
 จักเตรียมค่ายใหญ่ก็ไม่ทัน
 ดงชดดาที่พรวบไว้ก่อน
 จนวนตัวกลัวว่าคัสตราวุธ
 ๑ เรียกตัวมองญาบัญชาให้
 ลังมอญไปด้วยช่วยราวี
 ๑ ถ้าวฝ่ายมอญออกหน้าศึก
 พอกไทยอาค้ำมากับกู

คักกักชาวทัพดุกับขัน
 จำกนกัดขวางหนทางยุทธ์
 เพื่อผ่อนเวลาให้ช้าสุด
 หุดหิดหมดหวังในครงน ๆ
 ๑ คุมไทยอาค้ำม้าหัตถ์
 คอยตีให้ยับทัพวิบุ ๆ
 ๑ ตอนศึกออกเสียดใจเหี่ยวหู
 ใจที่ไต่ทรบลดับ

เด็ดถอดไปเข้ากับเจ้าตาก
ฝ่ายพวกมอญเจ้าเราบังคับ
มัดชบหลบหน้าหาไม่เห็น
กูอยู่คนเดียวเปลี่ยวหัวใจ

หน้ากากล้อมใส่ใจลับปลับ
ให้คอยกำกับไพร่พลไทย
ตั้งเตาเนาเหม็นอยู่ที่ไหน
หนีไปดีกว่าถูกฆ่าตาย ฯ

โคลง ๒ ๑ ปางองค์ทรงเดชผู้
เกียรติด้วยแดนไทย ฯ

จิตประจักษ์จักกู

๑ สองวาท่านรุกรัน
เสร็จได้ตั้งเงิน ตนานา ฯ

ดีค่ายโพธิ์สามต้น

๑ มอญขาวทะทำวดิน
ชพลहनสูญ ฯ

เจ็ดลวิตรปลัดสัน

โคลง ๔ ๑ สมคเนเสนาทให้
ปราบประมวญมอญมรณ
ปรากฏจุดปลดขอน
เหวี่ยงวิบักษ์หักด้วย

ภูธร
ม่านม้วย
ทับอก
เดชกล้าบารมี ฯ

๑ เทศใดทัพต่างตัว
มาสู้อยู่ยึดแดน
เทศนสนบนแบน
ดวงดังราหูหัว

คูแกลน
เดชกร้าว
บันสัทธ
ห่อหม่อมจันทร์ ฯ

ไกลง ๔	๑ สิ้นทรัพย์ยับย้อยด้วย แห่งริปูผู้คละ ยุบยับอัปปมาณมะ สรรพโศกโรครังเร้า	เดชะ คลุกเคล้า โนเทวศ รุ่มร้ายหลายเหลือ ฯ
	๑ ตราบใดไปข้มข้า ทั้งถ่วงห้วงทะเลลึก คราบนั่นจะบันทก สูสีทธรอสระก	ศึกศึก ลับล ความถ้อย ไว้แฮ ก่อนได้ไฉนเหนอ ฯ
	๑ บันรังกัจจัตตง ไตรปูภู่ขอบ ทรงฤทธคครอบคอบ ไซ้หทัยไซ้กว้าง	จักคอบ เขตกว้าง ครัดเคร่ง ขวัคเคว้งเครงครน ฯ
	๑ สร้างทัพขับพม่าพัน ทำแต่ในปีเดียว ม่านมาจะขาเขี้ยว แต่บ่ทานทานได้	ภัยเกลียว หนึ่งนา เสร็จได้ อำนาจ อักนอ ถูกต้อนคตาม ฯ

ร้าย ๑ เสร็จปราบพม่ารามัญ อันดุจโรคสังทรวง ตรัสทราบ
ปวงทุกข์เข็ญ อันเป็นไปในดาว ซึ่งมานหาดมิ่งเหมย
เสียมให้รทมกรรมกรอม ดอมปอมทอทองถิ่น จึงปิ่นเฝ้า
เจ้าชีพ วัจจัตสรบันเทา ให้เบาทุกข์ทุกผู้ สืบล่อทางก่อกุ
สุดแท้แต่ควร ฯ

โกลง ๔	๑ ทรงธรรมรำลึกไ้	ชรณินทร์
	เอกทัศขัตยนรินทร์	เรื่องเศร้า
	พระศพพระภูมินทร์	เชิญสู่
	เมรุถวายเพลิงเจ้า	ภพผู้บุญกษัย ๑
	๑ หลายองค์วังษ์ราชบ้าน	พลุลวง
	ตกขากตราครำทรวง	โศกสอน
	ทรงธรรมอุปถัมภ์ปวง	ประจักษ์
	ทุกพระองค์ทรงพน	สุขบ้างทางควร ๑
	๑ ราษฎรข่อนแก่นขาด	อาหาร
	โหยเหี่ยวเหี่ยวขอทาน	ทุกข์กล้า
	โซเซดุจเวตาล	ตฤบเลอด
	ภัยรบภัยโรคซ้ำ	แสนใส่ภัยหัว ๑
	๑ ตรัสให้หาข้าวแจก	กันกิน
	โซ่ง่ายจ่ายทรัพย์สิน	เที่ยวขอ
	คนจนกล่นเกลอนดิน	ดูเทวศ
	แต่ละมอละมอ	มากหน้ามาเนอง ๑
	๑ วัตวาอวาสบ้าน	เรือนคน
	แทบมียังยงตน	อยู่ได้
	บั้นปรักหักพังจน	จวนหมด
	จักซ่อมจะแซมให้	ค่อยฟื้นคืนไฉน ๑

	๑	เจ็บหนักจักหน่วงน้ำ
ภัยพารยังพยาธใน
สังเวชประเทศไทย
ข้ายเขตเหตุให้ให้	เนตรโฉน ได้นอ
น้ำใจ
เทียมทาส
เหือดแห่งแรงโรย ๆ
โคลง ๒	๑	บั้นฦรงค์ทรงจับข้าง
อีกทงวังโรย ๆ	ทอดพระเนตรเวียงร้าง
	๑	ทรากดกนิกน่าแค้น
ป่าช้าแห่งความงามแฮ ๆ	อิฐหักกากปูนเม้น
	๑	ปราสาทเคยพงาดฟ้า
ฟุบเฟิ้มเทียมธูต ๆ	ยอดเข็มเอี่ยมโอ้อ้า
	๑	พระสถูปพุทธรูปล้วน
เม้นเม้นมารทำ ๆ	หล่นสลายปลายถ้วน
โคลง ๔	๑	เออมจิตอดอกอ้า
เจตน์จะทำจำจัด
ความคิดจะผัดปลัด
ฤากุศลดลให้	อดอด นกเอย
จุงได้
พลาตมุง หมายฤา
เพองฟั่นคนคง ๆ
	๑	วังเวียงเพียงป่าหญ้า
แทบบ่มทพล
ควบคุมประชุมคน
เมือศัตร์สู้ใกล้	เียงยล
พักได้
คับแคบ
เส็กกล้ามากวน ๆ

๑	ปรากฏพรบพ่ายแพ้ จึงจะพอแก้ไข อิฐปูนก็สูญไป คนก็ยับทรพย์ร้าง	เพียงไหน คิดสร้าง เป็นฝุ่น สุดรงคังถวิล ฯ
๑	ความจนกล่นเกลอนทั้ง หากจะโอบอาร์ จักฟันจะคนตี คนก็ยับทรพย์เกลยง	ธานี หล่อเลี้ยง โดยเสศ ไตฤา กลับกู่ชู่ไฉน ฯ
๑	สมบัติขตยผู้ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ฉัตรตั้งตั้งไอศวรรย์ คนก็ยับทรพย์แร้น	ผดุงฉันท คู่แคว้น เสวยราชย์ สุดหล้าหาไหน ฯ
๑	จักซ่อมจะสร้างราช ให้สุกคนตี ค่ายคูประตู คนก็ยับทรพย์โล้น	ธานี นนา ตั้งโน้น ต่อรบ ได้ฤา ยากแล้แลเห็น ฯ
๑	ธรรมาการก่อสร้าง เพียงจะมีมากมา แรงขาดปราศทนกา คนก็ยับทรพย์อ่อน	อุตสาหกรรม นสน ระสฤษดิ์ ได้ฤา สุดเออมเออมกมล ฯ

โคลง ๒

๑ ภูธรอ่อนนุรีไท้
 ตำต้อยร้อยปการ ฯ

๑ หน่วงหนักหักจิตท้อ
 ทัของหมองใจ ไยแล ฯ

๑ ผู้ยอมแพ้ย่อมแพ้
 ไปรู้สัมฤทธิ์ ใดเลย ฯ

ตรีศทราบภาพตกใต้ *
 *

จักหย่อนยอมอ่อนข้อ

ผู้กระบือกระแบ

โคลง ๔

๑ กุเอยเคยคิติกุ
 สืบสิทธิ์อิสรไทย
 ในฉนำกระทำไป
 สร้างทัพขับพม่าข้า

๑ สำกุศลผลที่ได้
 ชช่วยอวยอรรถเห็น
 ไซ้คิดอดีตहितเป็น
 ทวยเทพเสพยศตยทง

๑ บุพกรรมนำเนื่องได้
 จนประสบผลดัง
 บุพกรรมจะนำยัง
 รังสฤษดิ์อิสรแพรว

กรุงไกร
 เทียบฟ้า
 สำเร็จ
 ศักให้ไปหาย ฯ

บำเพ็ญ มานา
 เหตุตั้ง
 ประโยชน์ ดนเลข
 ถิ่นนมพยาน ฯ

โดยหวัง
 ้นแล้ว
 ทุ่ม หมายนอ
 เพรศเพียงเวียงอินทร์ ฯ

- ๑ เกียรติไทยไปปราศแล้ว ในขณะที่ นนา
 คงจะมีวระ เริ่มก็
 ชายใดจะไกรกระ เดอองเดช
 อาจจะเป็นคนผู้ เทพเจ้าเออาภากร ฯ
- ๑ ทำมาก็มากแม่น มโนหวัง
 ท้อหทัยโยยง อยู่น้อย
 รบสู้รปูพัง แพ้เพ็ด แล้วเฮ
 ทุกขระทมปมด้อย ปุ่มด้วนควรรโณน ฯ *

- โคลง ๒ ๑ ภูวนัยไฟจิดแก้ หทัยท้อทแก้
 ททณจนมม ฯ
- ๑ รุมอุระจะสร้าง เวียงชงรกชงร้าง
 ชงไร้อิศววรรษ ฯ
- ๑ ตวันหับดับเดชแล้ว พระเสด็จสู่แท่นแก้ว
 ทกงบงบรร ทมเฮ ฯ

พระสุบิน

- โคลง ๔ ๑ เทวัญสรรเสกให้ ฝันเห็น
 ปราสาทราชฐานเย็น อยุ่ยัง
 ภาพกรุงรุ่งเรืองเป็น ปรกติ
 ทุกสิ่งยิ่งกว่าครึ่ง เมอบานเมองดี ฯ

๑ งวียงทรงหยุดยั้ง	ขยับ
พิศยั้งพิศวงจน	จิตไท้
เวียงลุ่มถลุ่มทน	ทุกข์ทับ
ไฉนจึงคิดนไต้	เนื่องด้วยอันใด ๑
๑ ดูเพลนเดินพิศพร้อม	เพรียงไพ บุลย์เฮ
แปลกบ่มักนใน	ทนน
จักไถ้จะถามใคร	บ่ห่อน เห็นเลข
ทรงสกคอดอัน	อัคไไว้ในทรง ๑
๑ ขณะนั้นอดตราขเจ้า	จอมไทย
ผู้ผดุงกรุงไกร	ก่อนก
เสด็จเสด็จพระองค์ใน	นิมิต นนนา
เปล่งประวัจน์ซัดซ	ช่องเชอชัยเฉลย ๑
๑ อ้าองค์ทรงเดชด้วย	เดชะ
แห่งสยามทเวะ	แวนฟ้า
สัจจัน์ประศัตต์ประ	เสรีฐุด
จุงสฤษดกฤตย์กล้า	เกริกดาวดาวดิงษ์ ๑
๑ ทรงฤทศคดสืบเส้น	ไอศวรรย์
สร้างนครอมรอัน	อมิตรคร้าม
ทนบดทน	เทียมท อนเลข
จงอย่าอยู่คูห้าม	เหตุเอออารี ๑

๑	อดีตราชประสาทสิ้น	สุรศัพท
	พลันพระกายหายวับ	แวนพน
	หลากสุดประดุจกับ	แถบด
	หมดนิมิตนทรพน	ไฟขออกความผัน ๑

โคลง ๒	๑	ภูธรนอนนิกแน่น	แนวคิตอันมิตเม้น
		ที่ไฟไฟผัน ๑	
	๑	หาททอนสร้าง	ดักว่าซ่อมกรุงร้าง
		ซึ่งไรชัยเฉลิม ๑	★

— . —

พระเจ้ากรุงธนบุรี

- ฉบับ
- ๑ แถลงปางสร้างราชธานี กรุงธนบุรี
บูรณนศรก่อนมา ฯ
 - ๑ รมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา นานานาวา
ก็พกกักผ่านค่านทาง ฯ
 - ๑ ตั้งอยู่ตำบลหนกกลาง บางกอกสองบาง
ซึ่งน้อยแต่ใหญ่ไกลักัน ฯ
 - ๑ ชัยภูมิมงคลฝั่งตวัน ตกนทีอัน
บ่ขาดบ่แคลนเร้นใจ ฯ
 - ๑ ราชวังตั้งคำอำไพ คลังนอกคลังใน
พระโรงพระถานบานตา ฯ
 - ๑ สมส่ำกำลั้งวังชา เสนาคเสนา
สนัดนรงค์สงคราม ฯ
 - ๑ ราชการบ้านเมืองเร่องราม ระเบียบเทียบตาม
ระบอบนเบองโบราณ ฯ
 - ๑ ฝ่ายอาณาจักรหลักฐาน นำที่บริหาร
ชตงตำแหน่งแต่งคน ฯ

- ๑ ฝ่ายพระพุทธจักร์อัครผล สืบพระทศพล
พระสงฆ์ผู้ทรงสิกขา ฯ
- ๑ ฝ่ายคณิศรระคณา จารย์ฝ่ายวิปัสณา
ก็แต่งก็ตั้งตั้งเดิม ฯ
- ๑ อุปถัมภ์สำสงฆ์ส่งเสริม สืบส่อต่อเติม
ทนต์านองคลองธรรม ฯ

สองพระพาหา

. .

โคลง ๔   ๑ บุคเข็ญเป็นห่วงห่วง
หากศัตร์จู่ทวยาน
ทุกทางบ่ห่างพาส
ก็กลใหญ่พวกไทยค่อ ๑ จักคิดประดิษฐ์สร้าง
แม้ว่ามที่ขัด
มีทำมิกำจัด
ผู้ปราศอำนาจร้าง ๑ กองทัพขับข่มข้ำ
ไซ้แต่เพียงพลแตก
ไซ้จอมจอมแรง
จำจะต้องมีผู้ | <ul style="list-style-type: none"> ภัยหาญ
ยุทธยอ
พาธะ
ไซ้ด้อยคอยคุด ฯ สืบรัฐ ไฉนแล
ทุกข้าง
จักสบ สมฤา
อริร้ายฉลายไฉน ฯ ศึกเสขง
เคียวสั
ฤทธเท้า นนเดข
ช่วยผู้นำพล ฯ |
|---|---|

๐ วีระประเทียบเทียบ ^๕	โทพา หาเฮ
ผู้ ^๖ พระจอมพสุธา	เทิดไว้
คอสองพระภาดา ^๕	เดื่องเดช
อยู่ฝ่ายซ้ายขวาไว้	เทียงแท้แลเห็น ๑
๐ บรมสุทธชาติผู้ ^๖	พาหา หน่งเฮ
ทรงสมัญญาเดิม	ว่าด้วง
พระราชวรินทร์ว่า	รถศึก
เป็รื่องประภาพปราบห้วง ^๕	แห่งเสียนเบี่ยนสยาม ๑
๐ พระนามพระกนิษฐนั้น ^๕	บุญมา
พระมหามนตรี ^๕	ทตง
เป็นนายสุดจินดา ^๕	มาก่อน
เป็ยมประพลกลกั ^๕	กุกข์ล้อมจอมสยาม ๑
๐ ขอยศปรากฏก้อง ^๖	กิตติคุณ
เด่นระดับบรรพบุญ	บ่มสร้อย
พระเชษฐวิเศษสุน	ทรศักดิ์
สมเด็จเจ้าพระยาด้วย	เดชสร้างปางหลัง ๑
ร่าย ๐ บรมราชาภิเศกเสด็จ	สมเด็จพระเจ้ากรุงชน
บำรุงพลไพร่เมือง	ปลดชุ่นเคืองให้เบา
ภูมิดำเนาอยู่เย็น	เป็นสุขทวยไทย

ในราชอาณาจักร
 บ่วงสงครามหลายด้าน
 คีกรายนอกรายใน
 ชิงยกตนเป็นเจ้า
 เพื่อโรมรันฆ่าเมิ่ง
 ไซ่ตันธิเป็นหลัก
 จำจะคิดปลิดคร่า

แต่ทรงเดชเป็นห้อง
 เตรียมต่อต้านปัจฉินก
 อาทิตไทยตั้งก
 ไม่เข้าด้วยช่วยกัน
 เต็งแต่ตนเป็นใหญ่
 หักปฏิบัษ์ต่างตัว
 ปลดร้ายภายใน ฯ

— . — — . . .

ไทย สี่ ก๊ก

...

เจ้าพิศณุโลก

ร้าย ๑ เจ้าพระยาพิศณุโลก ครั้นใดกลับบ้านเมือง (นามเดิม "เรื่อง" เดื่องนาม) คิดเห็นตามโอกาส ว่าวาคันนามาตต จึงเชิญตนเข็ดตั้ง โดดเด่นเป็นใหญ่ครั้ง เมื่อไรไชศวรรย์ เดิมแต่ ๑

ไกลง ๒ ๑ ชนบุรีนทร์บนเฝ้า ปรรภพิศณุโลกเจ้า
จัดสู้ดูแรง ๑

ไกลง ๔ ๑ เมืองเหนอน่าศึกต้อง กำบัง บรแฮ
ปล่อยแต่โดยลำพัง ไปได้
เมาคั้วมะมัวลึง เลล่อ ภัยเฮย
จำจะต้องตีให้ นอบน้อมยอมตาม ๑

๑ ดำรัสจัดทัพพร้อม เพรียงพหล
พระเสด็จจากกรุงธน ถิ่นได้
มากหมุ่มพยุห้พล พรรลิก
เจ้าพิศณุโลกให้ ออกสู้ดูแรง ๑

อ่อนอิหลักอิเหลื่อ ไม่เชื่อองค์เธอเอง เกรงพลาดโน่น
 ผิดนั้น ทำใจมั่นไม่เป็น ฟังความเห็นคนอื่น ดันด้วยคำ
 ปฤกษา ฉงนนักหนาไหนดี มีแต่ความน่วมเนียน ไม่เสงี่ยม
 ส่งอาคักกต ประจักษ์ว่าจิตผิดเคา ที่จะควรเป็นเจ้า แผ่น-
 ษ
 พนภูถยาม ฯ

โคลง ๔	๑ สมัยเสมอมีโรคร้าย	สำแดง
	เสกศัตรูหลู่แรง	รบเร้า
	พิวราชปราศคมแขง	ขันคิด
	โสถถบ่มมเสร่า	โสกก่ากำสรวญ ฯ
	๑ เจ้าพิมายไซ้ผู้	แขงขยัน
	อกอ่อนหย่อนปัญญา	ยั้งต้น
	ครองราชฐ์อาจเป็นอัน	ตราขรอบ รัฐแล
	เหตุเพราะจิตอิดอัน	อึดอันตันสมอง ฯ

ร่าย ๑ ปางพระเจ้ากรุงธน ตรัสทราบยุบตบออกมา ว่ามอญญา
 แพ้พ่าย จากค่ายโพธิ์สามต้น พันภัยมรณต์คนหนึ่ง ไปฟัง
 เจ้าพิมาย ไท้ระคายเคืองใจ ว่าเป็นไทยด้วยกัน จำคัญ
 ผิดคิดว่ พม่าเป็นมิตรคิดคบ ยอมให้หลบหลีกอยู่ นำศึก
 ลู่ตนเอง ไม่กรังเกรงเบองหน้า ชลธำนาจผิดหนัก เมื่อ

ประจักษ์เขนณ พงรบรรพตปราบ ให้ราบคาบได้จขาด จง
พระราชวรินทร์ โยธินทร์เชษฐภคตา กับพระมหามนตรี
ยกไปตีด้านหนึ่ง ซึ่งเขาคงออกรบ ตูจักตลบอีกด้าน เจ้า
พิมายต่อด้าน จักแพภัยตน ฯ

๑ เจ้าพิมายทราบข่าว ผ่านเหตุภัยไฟฝน จัดขุนพลสองทัพ
รับปราณีกศึกตั้งบ้าน แต่มีอาจต่อด้าน แดกแพ้วพังสลาย ฯ

(บ๊วตสัณฤทธิศก ๒๓๑๑)

โคลง ๒ ๑ บุญโหดอั้งประโยชน์แท้ ทำไฉนไปแก้
กลับให้มึบุญ ไต่ไชย ฯ

เจ้านคร

ว่าบ ๑ เจ้านครศรีธรรมราช เถลิงอำนาจฝ่ายใต้ ได้ทราบข่าว
เสียดรุง ว่างผู้ผดุงไทยราชรัฐ เกิดขัดขาดชุ่นเคือง ในบ้าน
เมืองทั่วไป ไหนอันตราายภายนอก ไหนเบื่อกปอกภายใน
ต่างตัวใครตัวมัน บุคคลอันวาศนา สบเวลามาถึง ไม่พึง
ทั้งโอกาส รวมอำนาจในตน เพื่อกดกดขี่ไว้ เป็นหลัก
ในบักได้ แต่งตั้งตนตาม ควรแฮ ฯ

โคลง ๔ ๑ ทวยไทยทุกท้องถิ่น สดลชล
จำจะต้องชุมพล พริกพร้อม

ใครเด่นจะเป็นคน ครองทั่ว
แล้วแต่วาสนาหอม ห่อให้ไทยเห็น ฯ

- ร้าย
- ๑ พระเจ้ากรุงธนบุรี มีพระดำริห์จักเหนี่ยว ให้เป็น
เอี่ยวเดียวกัน เพื่อส้มพันธ์พลไทย แต่ทรงชั้ยระแวงว่า
ขอมชล่าเวียงอยู่ อาจมาจู่โจมตี จึงมีราชโองการ ให้ยอด
ทหารชาญชัย พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยาอนุชิตราชา *
คุมโยธาเกรียงไกร ไปทำการด่านเขมร ฯ
- ๑ อนึ่ง ภูเบนท์รับบัญชา สั่งโยธาทัพหนึ่ง ซึ่งจอมพลสมญา
เจ้าพระยาจักรีแขก แยกไปทำบักได ให้ตีศรีธรรมราช *
เขาพลึงพลาตไพร่ ถูกตีแตกแตกยับ พวกนายทัพทูตฟ้อง
ร้องว่าจักรีแขก แตกส่มักกัด ไม่มีใจทำศึก ทำวชตริก
ใครเหตุ ทรงเห็นเดชะเหลือไหล ไหนจะทำสำเร็จ จำต้อง
เสด็จไปเอง เพื่อย่าเกรงพระเดช เหตุฉนั้นจึงไท้ มีพระ
โองการให้ จัดพร้อมเพรียงพยุห์ ฯ
- ๑ ศุภฤกษ์เบิกทัพหลวง ทุกกระทรวงแสนยา เสด็จยาตรา
ชลจร เจ้านครศรีธรรมราช เกรงอำนาจภูมิ หนีราชภัย
ไปพลัน ทำนตามทันจับได้ แต่โปรดยกโทษให้ เหตุเกอ
การุญ ฯ

เจ้าพระฝาง

กลอน
เสภา

๑ ครานี้จะกล่าวบทถึง

ไม่ใช่พระไม่ใช่เจ้าเข้าระวาง
 เคยเป็นบรรพชิตศิษย์เลื่อมใส
 ครั้น ไชยมาขตยา โยนก็โชนเอน
 คราวกรุงยุ่งยับอัปวาศนา
 ตั้งฆราวาสเมืองสว่างค้ำต่างท่าเต
 ครองไทรยดีแดงแดงนักรหนา
 ล่าวกดกนดวยร่ำรวยทุน
 จัดวงไฟบุษย์ภูต โภค
 ฉาว ๆ บ้างประโยชน์โฆษณา
 อ่างเหตุบ้านเมืองเคืองเข็ญ
 พุดอะไรพุดได้ไม่อาวรณ์
 ห่มจีวรสังฆเหมือนทรงศีล
 ช้ามุขย์รบพุ่งมุ่งจินดา
 เล่พยัสต์รมีร์คไม่หมครัก
 เป็นพระปลอมเจ้าปลอมจอมอุบาย
 โฆษณาจูงใจได้ทุกสิ่ง
 พวกถูกปล้นไม่ชอบระบอบการ

เถรหนึ่งฐานะเจ้าพระฝาง

ตัวอย่างผิดแผกแปลกกฏเกณฑ์
 เด็กผู้ใหญ่ศรัทธาธาธาเถร
 เป็นเถนทุราจารย์พาดเส็ดเพด
 อยุชยาธิปัตย์ก็ไขว้ไขว
 ส้มคนหน้าที่เป็นผีบุญ
 สถาปนาตนแผ่นชั้นเป็นขุน
 เจ้าประคุณพระฝางวางตำรา
 ไข้โฉลกอำนาจวาศนา
 จูงใจไพร่ฟ้าประชากร
 เป็นทางจางอุทาหรณ์
 ราษฎรโง่เง่าเหมือนเต่าปลา
 แต่บ้ายปืนไปปราศล่าค้นหา
 อทินนาทายี่ไม่มีอาย
 ไข้ของยกแยบอย่างทางฉิบหาย
 อันฉายแผ่ตนเพื่อผลพาด
 เหล่าหญิงยอมกายถวายท่าน
 แต่ทัตทานไม่ไหวจําใจยอม

ผูกขาดค้าขายถ่ายทรัพย์สิน
 ปวงราษฎรปราศฤทธิของอดิคม
 เทศน์ให้คนล้มคทา รักษา
 บ้านเมืองคับขันต้องย่นย่น
 เขาเงินเรียไรไม่รู้เบอ
 ไม่ให้ทำไม่ทำอย่าอำพราง
 จะนำไปทางไหนไม่ต้องบอก
 แม้ลำบากยากแค้นแค้นระกำ
 ฉันเป็นผู้นำชาติอาจน่าให้
 ฉันนั้นแหละเป็นผู้รู้เท่าทัน
 ท่านรักษาดีแม้จะมีภัยต้องช่วยชาติ
 ฉันคือชาติ ๆ คือฉันหันตามเพลง

ไปเข้าวงไฟบุญโดยลม่อม
 อำนาจย่อมอยู่ในมือผู้ถือปืน
 รักจนขาดลมหายใจอย่าใฝ่ฝัน
 ชีวิตยืนให้ชาติปราศกีดกาง
 ต้องเชื่อ ผู้นำ ทำต่างต่าง
 ทุกอย่างไว้ใจในผู้นำ
 แหกชอกไม่หยุดมุดให้หน้า
 ก็ต้องทำ เพื่อชาติ ปราศจันวรรค์
 ชาติได้ประจักษ์ศักดิ์สูงชันต์
 เพราะเหตุว่าชาตินั้นคือตนเอง
 ไม่บังอาจพูด บั้งทำ โฉงเฉง
 จงยำเยงจอมโยธินผู้มบม ๗

กลอน ๑๐ เจ้าพระฝางวางกายเป็นนายใหญ่ ไม่มีใครเทียมทัดจะชดชืน
 กองทัพเดนมเจนยุทธ์ไม่หยุดยั้ง อำนาจฟื้นฟูพระบอบปราศขอบคัน
 ไต่ท่วงที่พิศณุโลก ประสพโชคเกิดฉายที่หมายมั่น
 กำเวบจิตติดใจชัยอนันต์ จะเลื่อนคณยศศักดิ์หนักขนไป
 เมื่อทราบว่ารุ่งชนพหลเกล้า ไปพิศณุโลกแล้วก็ไม่ไต่
 ต้องถอยทัพกลับล่าปราชัย ขวัญเดนมใคร่ต้องผจญชนบุรี
 จังจัดกองตระเวนเที่ยวเพนพ่าน ฉนแดนค่านแถวถลชดลิต
 แดลงดลบรรบตู่จะคู่ดี ถ้าไต่ทงแทนเจ้าแผ่นดิน ๗

ฝ่ายธนบุรี

สยามวิเชียรฉันทน์ ๑ ฦ เวื่อนรินทะป็นนิกร

สตับยุบล ฦ ธนบุรี

พระฝางกำเริบกระเถิบวิถี

อุบายจะคิดประชิดนคร ๖

๑ อลัษัทธิหรือจะถืออำนาจ

มิกิดคระแลงแสงสยอน

นิมานรงค์ก็คงจะมรณ

ประหนึ่งแมลงบ่เหียงขยาด ๖

๑ พระภูมัยหทัยะหมาย

จะโจมประยุทธ์บ่หยุดพิฆาต

พระฝางโจนจะไม่พิฆาต

ละเลิงณรงค์ก็คงละลาย ๖

ว่า ๑ ตรั้ตั้งล่้วนทั้พบก ไห้ยกไปด่องกอง ด่องแม่ทั้พองอาจ
พญายมราชบุญมา พญาพิชัยราชาอีกหนึ่ง ซึ่งไปรดให้คุม
พล คนตะห้ำพันช่าย ด่องนายเตรียมพร้อมสรรพ ๖
๑ ล่้วนอีกทั้พทางซด จำนวนพลหมื่นล่อง จัดเบ็นกองทั้
หลวง ทุกถบวงพร้อมพร้อม เกณฑ์หัดจัดฝึกซ้อม ทำเบอง
บาทบงล่ ๖

มาลี นีฉันท์	๑ พยุหพหลหนทาง ขบวนทัพ ๆ	บกแต่น้าวาง
	๑ สมุหนิกรซ้อนซั๊ บ่หลักรณ ๆ	ฤทธิเรีงรับ
	๑ ประคจอมรเหิรหน ประภาพกฏ ๆ	ทุกประเภทพล
	๑ สมุทิตพลไพบูลย์ เสด็จจร ๆ	จิงนเรสุร

กลอน ๗	๑ ครวานนเณะเจ้าพระฝาง กำลังหลดหาดคุดมากมาย ทำมากมากถึงเพียงนี้ วาศนามากน้อยก็คอยดู	ทราบทางทัพชนเกิดอนกถนหลาย ยัตยาวข่าวร้ายตายหลดดู ร้ายดทานองจะตองดู หตุหู่ไม่ได้ในครงนี้ ๆ
	๑ เรียกนายโยธาเข้ามั่ง ทัพศันโลกธานี	หลดงโกษา (ยัง) เจ้าน่าที่ เมืองตวงคบุรีหน้าทดู ๆ
	๑ สยามบดตีทัพศันโลก คินเดียวเขาได้เซียดชัย ทัพชนทางบกยกไปถึง พระฝางใจลึบริบหนีไป	ทรงโชนงเงาเงอมเออมก่อนตรู รู้ถึงพระฝางอ้างจางใจ จิงตเมืองตวงคจากทางใต้ เลองชอดอชชัยในครงนน ๆ

โคลง ๒ ๑ บุญท่านตระหง่านฟ้า สมถวิลปิ่นหล้า
โอบอ้อมรวมสยาม ใต้เอย ฯ

โคลง ๔ ๑ อุกฤษาเป็นขั้วแล้ว รังไฉน เล่านอ
แม็กจัดกจ่ายไทย ทั่วหล้า
จักกอบจะก่อไอ สวรรสฤษดี ใต้ฤ
หากว่าแฉกแยกห้า ย่อมห้ามความเจริญ ฯ
๑ กักหนึ่งปราบสี่ได้ ดั่งหมาย
เป็นเอียวเคียวคูกาย หนึ่งกร้าว
อาจสู้รูปกาย นอกโน้น โนนนา
เอกฉัตรตัดเรื่องราว เรื่องร้ายมลายขวัญ ฯ
๑ จอมชนถกกลเกียรติกล้า การีย์
รวมสยามยามมี โรคร้าย
ศึกมาจะยาย ยับย่อย ไปเอย
มวณอมิตรฤทธหมาย มุ่งร่อฤสม ฯ

สงครามพม่า

...

ค่ายบางกุ้ง

ร้อย ๑ แดงนครศักดิ์ศักดิ์ รบปฏิปักษ์ภายนอก อันตะคอก
จักขุม บ่มกรรมเวรแก่กัน เมื่อจอมขันธ์มรัมเขต
ตระหนักเหตุว่าไทย ไศศวรรยฟื้นฟูใหม่ ใช้การใหญ่
แต่เดือน ให้มาเยือนดูที่ จึงมีราชโองการ ให้ทวยหาญ
เหล่าหลาย เจ้าเมืองทวายแม่ทัพ ยกมาตีขับชาวคราว
ล่วงถึงตอผู้เตบ กำเวบต่อมานเจ้า ทพพม่าจึงเข้า ดูแคว้น
แดนเรา ออกแต่ ฯ

โคลง ๔	๑ ไทยชนกล่นกล่นกล้า	ราว
	พระมหามนตร์	เกษรตฟุ้ง *
	ทัพหน้าประดาดี	ทัพพม่า
	ม่านฟ้าค่ายบางกุ้ง	กลับดหันสลาย ฯ

(บุญนพสก ๒๓๑๐)

สวรรคโลก

ร้อย ๑ บีหนุ่บี่ชาติ อ่างราชการศึกพม่า กว่ายุทธมานจักมี
เจ้าพระยาธุระดีพิศณวาชิราช ทรงอำนาจปราศเปลือง *

ครองเมืองพิศณุโลก ไชยกำดั่งมั่งเมตอง ม่าน ณ เมือง
 เชียงใหม่ ใครจะมาตองบาย โดยคำตั้งอองวะ จึงไปมะยุงวน
 ดอนทัพมาราวี เจ้าพญาสี่หอออกสู้ ม่านบ่ทานทานผู้ ฤทธิ
 ร้ายแรงรณ ฯ

โคลง ๔ ๑ ธนบดีนทร์อินขาวข้า สักเห็น
 เสด็จทัพหลวงทางเรือ เร่งเต้า
 แคว้นพระยาเสื่อ ทำเสร็จ
 รมบร้อนถึงเจ้า ทัพทั้ไปทัน ฯ

(มีขากโทษ ๒๓๑๓)

เชียงใหม่ครั้งแรก

ร่าย ๑ นฤบดีดำริห์ ว่าพม่าศึกใหม่ ไตร่ตรงความตาม
 การณ์ ม่านเห็นหาญเหตุว่า มีแนหน้าเชียงใหม่ ได้ทาง
 ทัพไตสี่ จึงภูมิดำรัส ให้จัดพลโยธา เจ้าพญาสุรสีห์ทัพหน้า
 ราวังใจไทยปอง เสด็จทัพหลวงบ่มีข้า เดียวตาชพลกจ
 กต่า ผู้ดาอเชียงอินทร์ ฯ

โคลง ๔ ๑ ค่ายพม่าทัพหน้าเจ้า พญาสี่
 ตฉฉานม่านหน มุดหน้า

สมเด็จพระนฤบดี	ทรงเดช
ดำรัสล้อมทัพข้า	ศึกไว้ในเวียง ฯ
๑ คนเดียวตีไปได้	โดยพลัน
ตรัสว่าไม่ทำมัน	เฝ้า ๕
ไทยกลับม่านขยับขยับ	ขยาขคิด ตามแฮ
กลับแตกแหลกปืน	ไปด้านทานไทย ฯ

(บิณฑลต่อกับเกาะ ๒๓๑๓-๒๓๑๔)

เมืองพิชัยสองครั้ง

ราช ๑ บิณฑลมาอยู่โยง บิณฑลโรม่านมู ไปสุพดาแม่ทัพ กลับ
ใคร่ตองฤทธิไทย เมืองพิชัยตั้งรับ บอกขอทัพพิศณุโลก ว่า
ม่านชโงกมาเยือน เดือนประยุทธ์รุทรวัว ฝ่ายพิชัยไม่กล้า
ออกกว้างกลางแปลง ฯ

โคลง ๔	๑ พญาสหมัจิตปลื้ม	เปรมมาน
	ยกพยุห้จู่ทยาน	บุทธิแก่
	ศัตรบุ๋อยู่ทาน	แรงทาน
	ถูกปลัดกั๊กแต่	เดชถ้วนชวนโชนม ฯ

(บิณฑล ๒๓๑๕)

ว่า ๑ ไปสุพรรณไม่เจ็ด หมายถึงเห็นใจความชอบ ลอบเข้ามาบี
มเด็จพระไทยตั้งรุกข์ ตักตตายกายกอง รบชนาบดองแหว
โกรก พลพิศณุโลกเหิมหาญ พลพิชัยชาญเชิงยุทธ รุก
เข้รบเข้รุก บุกดบหนหา ยิงแย่งแทงดบช่า ชบช่าศึก
กเจิง กจ่ายแฮ ฯ

โคลง ๔ ๑ ทัพเหนือในคายนั้น แขงนั๊ก
พญาพิชัยดาบหัก เดชห้าว
เจ้าพญาสุรสีห์ศักดิ์ สุรสีทธิ
ไปสุพรรณก้าว กลับหน้าหาหลัง ฯ

(บมเส็ง ๒๓๑๖)

เชิงใหม่ครั้งหลัง

ว่า ๑ ไปสุพรรณายใหญ่ อยู่เชิงใหม่อ๊กอ่อน ไปมยงอน
นายรอง ไม่ปรองดองใจกัน ฝ่ายจอมรัตนทัตยามเขต
ตรัดทราบเดค้องจะ ว่าเตรียมระรานเรา เราพึงเอาเปรียบ
ก่อน ผ่อนกำลังมันตง ภูณัยทรงดำรงค์ ให้จัดเตรียมโยธา
รีบไปตีเชิงใหม่ ไม่ให้ไต่ทางทัพ ชยับตงมาอีกได้ โปรด
ให้ตองภาค เจ้าพระยาจักรี เจ้าพญาสุรสีห์เรืองฤทธิ์ ไป *
ประชิดเชิงอินทร์ ฯ

๑ ด่วนจอมรินทร์ป็นรัฐ โปรดให้จัดทัพหลวง ทุก
กระทรวงเตรียมเสร็จ เล็ดจยาตราพลากร เดชขจรจบหน้า
อาจจะดมขมข่า คึกซ่าทำต๋นอง ฯ

๑ ไตร่ตรองคตองรณรงค์ ทรงระแวงวิต พระเจดีย์
ล้ำองค์ คงจะเป็นทางหนึ่ง ซึ่งพม่าเดินทัพ เพื่อบังคับ
ต้องด่าน ต้องเตรียมด่านไว้ก่อน ผ่อนกำลังคอยรับ
จุดสองทัพพนอง เพ่งพหุดพดจ้อง จอบตัวเวียงอินทร์
ก่อนเทอญ ฯ

โคลง ๔	๑ ทัพหลวงประทับยัง ทัพหน้าเจ้าพญาสอง รุกรบตลบตอง ถับถโถมโจมจ้อง	ยังขนอง พนอง แรงม่าน จู่เข้าเอาชัย ฯ
	๑ ทัพพม่ามาจักกรั้ง แต่สดับศัพท์หมาง ข่าวด่วนที่สวนทาง ไทยขัดลำปางแล้ว	ลำปาง หมดเกล้า ไปบอก ฤกษ์ม้วยมาเมียง ฯ
	๑ สุพลาล่ากรบ กรุงกษัตริ์ตรศให้ทัพ	เร็วกลับ เก็บเต้า

ทัพหน้าประดาขับ

ตามติด

ตีค่ายลำพูนเข้า

ก่อนให้เสด็จถึง ฯ

ร่าย ๑ จอมโยธีทัพหน้า โบายพม่าแตกหนี ท่านตามตีต่อดิต
จนประชิดเชียงใหม่ ตังค่ายใหญ่ค่ายราม รวมด้ามดีบตี *
ค่าย ร่ายปีกกาหากัน ด้รวพาดุชชุทชยง พม่าตั้งวงค่ายรบ
ทัพพนองสององค์ คุมมั่นคงศึกศึก ฯ

๑ ฝ่ายทรงศักดิ์จอมชน ยินยุดด้านหนอง อ่ากองทัพพม่า
ฆ่าฟันเมิงผู้รบด มอญกระดกอดอยมา ผู้อาณาเขตสยาม
มานติดตามเข้ามา ทางยาตราโยธี ด้านเจดีย์ด้ามองค์
ปืนณรงค์จอมสยาม เห็นจริงตามตรึกได้ ทำให้ห้องด้าน
หลัง แต่กำลังได้เปรียบ จอนจกเหยียบเชียงใหม่ จำผู้ไผ่
บ้ายเบียง เตียงวาคันนามารมี จึงภูบดียาตรา ตังพลับพลา
ที่ใกล้ คอยสกัดทัพไท่ ฝั่งองสององค์ ฯ

โคลง ๒ ๑ หนักหนุทัณฑ์ท่านแท้ กาดกระชนมันแม่

ว่าช้าเสียดแข็ง สักนอ ฯ

๑ จวนแจแน้นักไสร จึงท่านใช้ม้าใช้

วังข้อนส่อข่าว ถวายแฮ ฯ

โคลง ๔	๑	พลพ่าห์ฟ้าขาวหื้อ เจ้าพระยาเชษฐไชย ตีมันประหารกาย แตกกระจายพ่ายว้า	ไปถวาย เชิดกล้า ตวันออก วุ่นทั้งสังคลี ฯ	*
	๑	อีกคนพลพ่าห์เข้า เจ้าพระยากนิษฐนาย ตีมันอกด้านวาย ทุกหม่ออยู่มอแล้ว	ขาวถวาย ทัพแก้ว ตงวอด มอดลัมชมชาน ฯ	
	๑	ตบพระเพลาท่านปลื้ม พิกับน้องสองใน ใครดีกว่ากันใคร น้องฤพิภูผ	เปรมหทัย คาบนี้ จักตัด สิ้นเวบ ว่ารู้ฤตาม ฯ	*

ร่าย ๑ ไปสู่พลาอักษ่อน ไปมยุ่งวนฮิตฮัด เห็นถนัดแน่แท้ ฉ่า
จักแพไฟริ คิดหนีเอาตัวรอด ให้ปลอดภัยไว้ก่อน น่อน
ชีวิตยึดไว้ นึกถนจึงได้ เหยงถหนีไป ฯ

โคลง ๔	๑	สมถวิไลป็นราชย์ไท เสด็จพยุหยาตรา	จอมธรา เหยียบพน
--------	---	-------------------------------------	--------------------

ยังยับประทับธา	น้ำใหม่ น้อยนอ
ห่างวิภัยจักฝน	ศึกด้านทวารหลัง ฯ
๑ ผจงจัดนวรรฐให้	กนค
เจ้าพระยาจักรี	อยู่ยัง
อาณาประชาราษฎ์	ชวนชัก
ห้าแห่งแหล่งนครตั้ง	ใหม่หมาสามคี่ ฯ
๑ ลำพูนแพร่บ้านทั้ง	ลำปาง
เชิงใหม่ไทยภาคกลาง	ย่านใต้
กอเหล่าเผ่าพงษ์พาง	โลหิต เดียวแฮ
ท่านจักร่วมรัฐได้	ตั้งนคเหลือ ฯ

(บึงเมืง กศก ๒๓๑๗)

ค่ายบางแก้ว

๑ มอญเอาใจออกหาก จากพม่าดำมานัย จึงภูบาล
 มรัมมะ มีพระราชบัญชา ให้โยชามาปราบ ฝ่ายมอญ
 หลาบฤทธิ์พม่า จึงล่าสู่แดนสยาม ม่านติดตามเข้ามา
 ไทยชราธิบดีนทร์ ตรัสทราบบิดไพร มาวิถีเมืองตาก
 ไม่ผิดจากทรงคิด อนึ่ง อมิตรคงมี ด้านเจดีย์ดามองค์
 ท้าวขจรทรงดำรงค์ ให้ไปขัดตาทัพ รับไว้ทั้งสองทาง
 พลงงเด็จจกนนคร ชาวคัสกรคอยสดับ ฯ

๑ ท้าไทยรับรบม่าน ทางด่านแม่ตะเภา เอาชัยได้โดย
 ด้ดวก แต่พวกรบไพร่ ด้านเจดีย์สามองค์ รบแรงคัง
 พลงพลาต พญาอมราชนำยุทธ์ (เป็นบุตรจักรีแขก) ถูก
 ตีแตกต้องล่า หนีจากท่าดินแดง แขวงเมืองกาญจนบุรี
 เมื่อรบตราบคัพพั จังจัดทัพไปตัก เจ้ารามตักษณทัพนุ้ย
 พระองค์เจ้าจุยทัพเชิง ให้เนื่องกันออกไป อนึ่งภวนัย
 โองการ เรียกทวยหาญฝ่ายเหนือ ให้เร่งเรือลงมา ตั้ง
 นาวารับรบ ไม่ให้หยุดชนบ้าน เร่งสู้ด้านสงคราม หนุน
 เนื่องตามกันไป ครั้นภวนัยตั้งเสร็จ จึงเสด็จคุมทัพ
 หลวง รวบรวมพลวงเก่าพัน ล้วนยงยนิยยุทธ์ คัดตราวุธ
 พร้อมสรรพ ฯ

๑ ฝ่ายกองทัพปฏิบัศ์ ประจักษ์กำลังทัพไทย ตองชิงชัย
 ไม่ชนะ หย่อนวิริยะอ่อนแอ้ว ดิดช่ายค่ายบางแก้ว จิตท้อ
 รอปรา ชัยแฮ ฯ

โคลง ๔ ๑ กรุงกษัตริศ์ตราบเค้า เส็กขาม
 สั้งทัพขยับคุกคาม รอบข้าง
 พลม่านพลุกพล่านตาม ท้องถิ่น
 ไทยเที่ยววัดทักกว้าง ไปเข้าเฝ้าข้าง ฯ

๑	ตรัสว่าพม่าขัดแค้น	อาหาร
	หิวระโหยโรยตาญ	เรื่องเสรำ
	ชวนให้ใคร่ขอทาน	สักอ้อม
	เราจึงค่อยเอาข้าว	ล่อให้มันมา ๆ
๑	ตรัสสั่งตั้งค่ายล้อม	ไพร่
	เจ้าพระยาจักร์	กลับแล้ว
	ตรัสมอบกอบการตี	ต่อติด
	ม่านพ่ายค่ายบางแก้ว	นอบน้อมยอมตน ๆ

(บั้นเมื่อย ฤคก ๒๓๑๗)

ศึกอแซหฺวนุก

- ราช
- ๑ ปางพระเจ้ามังระ อังวะบริตมเดช ตรัสถวาทเหตุเมืองไทย
กรุงธนโศภนวิชัย เจ้าตากกษัตริ์เกรียงไกร จึงจอมไผท
มรั้มมะ ร้อนอรุณรุ่งเช้า เกรงจะก่อต่อเค้า เครืองร้อนใน
กาย นานา ๆ
- ๑ ขณะนั้นมอญกำเวป ตั้งตนเอิบอัคระ องค์อังวะเดือดแต่
ตั้งอแซหฺวนุก จึงขยมอญเม็ง ตามตาเต็งโทษทัณฑ์ ส้มที่
มันกลอกกลับ จึงแม่ทัพผู้เถา รับตั้งเจ้าอังวะ ไปเมาะตะมะ
ปราบมอญ ตั้งภูธรปราดนา ให้โยธาติดตาม เม็งซึ่งชาม
ฤทษ์มาน พลับเข้ามาแดนไทย ๆ

หากจะใช้กองโจรเที่ยว โฉนแผ่น
ไทยมิใช่อยุทธยาคราบราณ
ทั้งแม่ทัพนายกองก็คล่องแคล่ว
รู้ท่วงท่าเอาเปรียบรู้เหยียบตรง
ถ้าใช้ยุทธวิธีลับปีแล้ว

ก็ไม่เห็นหนักแน่นเป็นแก่นสาร
รัชกาลเอกทัตต์ฉัตรข่าง
ไม่ตกแตกเห็ดดุยตั้งมุขผง
แหล่งซึ่งมุ่งหมายว่าจะราวดี
เห็นจะแคล้วคลาดคำหมายหลาย
วิถ

อันเยี่ยงแบบแบบดบองต้องร้อยปี
จัดกำลังตั้งมั่นตามพายัพ
ถนัดวิชาหนังสือพิงตอง
จึงสั่งไปสุพรรณว่าให้ด่วน
ทั้งส่งไปพร้อมกันรีบครวไล

พระเจ้าหงษาวดีบุเรงนอง
แล้วเดินทัพทางใต้ ได้คล้องคล้อง
เห็นจะต้องตามหลักตระหนักร้อย
ไปกับโปมยุงวนต์เชียงใหม่
จะชิงชัยแก่ช่อให้ลือชา ฯ

๑ ปางพระจอมชนบุริมดำรงค์
ทั้งทัพหน้าทัพชนองต้องภาคา
เจ้าพระยาจักรโยธาหนุน
แต่ส่งไปหนีไปไม่ให้ทำ

ให้เร่งจัดกองทัพรับพม่า
เจ้าพระยาสุรสีห์โยธินำ
ส่งเจ้าคุณร่วมกำลังหวังขยำ
เห็นไม่จำเป็นว่าจะฆ่าตัว ฯ

โคลง ๒ ๑ ปางอแซห่วนัก
รีบเต้ามาตาม ฯ

ไปทราบสองไปลี

๑ พลหลามสามหมื่นห้า
ยกเข้าทางเมือง ตากแฮ ฯ

พรรคพหลกถันกล้า

- ๑ จับเฉลยสืบให้ ทราบเรื่องเมืองเหนือได้
 คึงเค้าคำถาม ฯ
- ๑ พระยาเสื่ออยู่ยัง พิศณุโลกฤๅตั้ง
 อยู่แคว้นแดนใด ฯ
- ๑ เชลยกลัวตัวสั้นเต็ม ห้วนอกเหอตกเขม
 ตอบถ้อยคำถาม ฯ
- ๑ พญาเสื่อไม่อยู่ถ้ำ ไปจะบั้นหันห้า
 ศึกเบองเมืองเชียงใหม่มา ฯ
- ๑ แม่ทัพพม่าว่าคร้าน ที่จะไปปล้นบ้าน
 ชึ่งเจ้าของไป อันเอย ฯ
- ๑ ทนงฤๅชคคิดเช่นนี้ จังอแซห้วนก
 บัษยังยังสุโข ทัยเฮ ฯ

ว่าบ ๑ ฝ่ายเจ้าพญาจักรีเจ้าพญาสุรดีห์เรื่องเดช ทราบเหตุการณ์
 ด้านหนอง ตองจึงปฤๅษากัน พด้นเล็กทัพกลับได้ ไม่อาจ
 วางใจได้ จักต้องครองทาง ไว้เฝ้า ฯ

โกลง ฯ ๑ ปฤๅษาว่าคาบนี้ คับขัน
 เรាប់แรงโรมรัน ชลาไต้

เห็นพ้องจะป้องกัน
คอยเมื่อทัพกรุงใกล้

พิศณุโลก
จึงกล่าวกลางแปลง ฯ

กลอน ๘๐ ปางอแซหฺวนักโยธیمان
เขาค่ายรายไว้ใกล้ธานี
แต่มาหนักหนากล้าไม่ไหว
ถ้าชนลี้กลางแปลงแรงกระทบ
จึงดอยเข้หาเมืองเป็นเครื่องกัน
แต่พ้องสององค์ทรงฤทธิ
รบบางคราวมานพ่ายเข้ค่ายหนี
ต้องล้าทัพกลับเมืองเคืองหทัย
๐ ฝ่ายอแซหฺวนักสิทธิ์พมา
น้อยกว่าเราหลายล้นนครคุดคู้
ใครเป็นแม่ทัพใหญ่ใครรู้จัก
จำจะบอกหย่ารบนัดพบพอ

ดำเนินผ่านพดหมายหลายวิถี
เจ้าพระยาสุรสีห์ออกดองรบ
เข้รุกไล่โอบอ้อมล้อมตลบ
เห็นจะพบความแพ้นั่น
ค่ายประตูคนทุกหน้าที่
ออกต่อต้นอกเมืองเนื่อง ๆ ไป
แต่บางที่ไทยแพ้นแปรไม่ไหว
ผลัดมีชัยผลัดแพ้แก้ศัตรู ฯ
เห็นหน้าใจไทยกล้าหนักหนาอยู่
แต่ต่อสู้สามารถปราชัยข้อ
มีตระหนักข่าวมาว่าหนุมก้อ
ที่จะขอเห็นหน้าเส่นานี ฯ *

โคลง ๒ ๐ โดยหทัยนัยฉ
สั่งให้ไปขอ ฯ
๐ หย่ารบวันหนึ่งด้วย
เพื่อรู้จักตัว กันนอ ฯ

จึงอแซหฺวนัก
ใคร่พบแม่ทัพสร้อย

โคลง ๔	๑	วันนัดจัดพยุห ^๕ ของ	โยธ ^๑	*
		เจ้าพระยาจักร ^๑	ขมา ^๒	
		กันสั ^๑ ประทนต์ ^๑	แดงเด่น	
		เสวตร ^๑ ดุรงค์ ^๑ หยัง ^๑ หน้า	ข้างน้อย ^๑ ลทย ^๑ สนาม ๑	
	๑	อแซ ^๕ ห่วน ^๑ ก ^๑ เต่า	จอมทัพ	
		เสะ ^๑ สง่า ^๑ พา ^๑ หน ^๑ จับ	ข ^๑ เต่า ^๒	
		กัน ^๑ ร ^๑ ม ^๑ ระ ^๑ ชัย ^๑ ยับ	ของ ^๑ ยา ^๑ บ	
		แผ่ ^๑ อา ^๑ ต ^๑ ม ^๑ ยา ^๑ ตร ^๑ ข้าง ^๑ เจ้า	ขอบ ^๑ ข้าง ^๑ ทาง ^๑ สนาม ๑	
	๑	เพ่ง ^๑ ภัก ^๑ ตร ^๑ ช ^๑ ก ^๑ ม ^๑ ำ ^๑ น ^๑ ง	ค ^๑ น ^๑ ง ^๑ เม ^๑ ล ^๑ ำ ^๑ น ^๑ น ^๑	
		บุญ ^๑ จะ ^๑ นำ ^๑ จำ ^๑ เร ^๑ ญ	เล ^๑ ศ ^๑ หล ^๑ ำ	
		ปรา ^๑ โม ^๑ ท ^๑ ย์ ^๑ โ ^๑ ย ^๑ ฐ ^๑ ี ^๑ สร ^๑ ร ^๑ เส ^๑ ร ^๑ ญ	ศ ^๑ ุ ^๑ ภ ^๑ ล ^๑ ก ^๑ ษ ^๑ ณ ^๑	
		ไพ ^๑ เราะ ^๑ เห ^๑ มา ^๑ ะ ^๑ ห ^๑ ม ^๑ ด ^๑ ห ^๑ ม ^๑ ำ	ใ ^๑ หม ^๑ ่ ^๑ ถ ^๑ ้อย ^๑ ท ^๑ าง ^๑ แ ^๑ ล ^๑ ง ๑	
อแซ ^๕ ห่วน ^๑ ก ^๑ ว ^๑	๑	อ ^๑ ำ ^๑ ท ^๑ ำ ^๑ น ^๑ สร ^๑ า ^๑ ญ ^๑ ส ^๑ ร ^๑ ร ^๑ แ ^๑ ว ^๑	พ ^๑ ร ^๑ ร ^๑ ด ^๑ ก	
		เจ้า ^๑ พ ^๑ ระ ^๑ ยา ^๑ ก ^๑ ษ ^๑ ต ^๑ ร ^๑ ศ ^๑ ก	ศ ^๑ ัก ^๑ ค ^๑ เจ้า	
		ไ ^๑ คร ^๑ เ ^๑ ำ ^๑ จะ ^๑ เด ^๑ า ^๑ น ^๑ ก	ค ^๑ ว ^๑ า ^๑ ม ^๑ ห ^๑ น ^๑ ม	
		ตำ ^๑ น ^๑ ก ^๑ ับ ^๑ ตุ ^๑ ผู้ ^๑ เ ^๑ ำ	เท ^๑ ำ ^๑ ผู้ ^๑ ท ^๑ ุ ^๑ ร ^๑ ช ^๑ ัย ๑	*
	๑	ท ^๑ ำ ^๑ น ^๑ เ ^๑ ย ^๑ พ ^๑ ย ^๑ เด ^๑ ช ^๑ ได้	ค ^๑ ล ^๑ น ^๑ ิ ^๑ ตร ^๑ เ ^๑ น ^๑ ิ ^๑ ด ^๑ เท ^๑ อ ^๑ ญ	
		ส ^๑ ัง ^๑ ต ^๑ ระ ^๑ ศ ^๑ ัก ^๑ ศ ^๑ ัก ^๑ ค ^๑ ษ ^๑ ต ^๑ ร	ส ^๑ ับ ^๑ เช ^๑ อ	*

เห็นพ้องจะบอกรัน
คอยเมื่อทัพกรุงใกล้

พิศณุโลก
จึงกล้ากลางแปลง ฯ

กลอน ๘๐ ปางอแซหฺวันักโยธิมาน
เข้าตงค้ายรายไว้ใกล้ธานี
แต่มา่มากนักหนาใกล้ไม่ไหว
ถาชนลู้กลางแปลงแรงกระบ
จึงดอยเข้าหาเมืองเป็นเครื่องกัน
แต่พี่น้องสององค์ทรงฤทธิ
รบบางคราวมานพายเข้าค้ายหนี
ต้องลาทัพกลับเมืองเคืองหทัย
๐ ฝ่ายอแซหฺวันักสี่ทัพมา
น้อยกว่าเราหลายล้นจนครคุดคู้
ใครเป็นแม่ทัพใหญ่ใครรู้จัก
จำจะบอกหย่ารบนัดพบพอ

ดำเนินผ่านพลหมายหลายวิถี
เจ้าพระยาสุรสีห์ออกดองรบ
เข้ารุกไล่โอบอ้อมล้อมตลบ
เห็นจะพบความแพ้นั้น
ค้ายประตูคนทุกหน้า
ออกต่อตนอกเมืองเนื่อง ๆ ไป
แต่บางที่ไทยแพ้นแปรไม่ไหว
ผลคิมชยผลตแพ้นแก้ศัตรู ฯ
เห็นหน้าใจไทยกล้าหนักหนาอยู่
แต่ต่อสู้สามารถปราชัยข้อ
มีตระหนักข่าวมาว่าหนุ่มก้อ
ที่จะขอเห็นหน้าเส่นานี ฯ *

โคลง ๒ ๐ โดยหทัยนัยณ
สั่งให้ไปขอ ฯ
๐ หย่ารบวันหนึ่งด้วย
เพื่อรู้จักตัว กั้นนอ ฯ

จึงอแซหฺวันัก
ใคร่พบแม่ทัพสรวย

โคลง ๔	๑	วันนัดจัดพยุห ^๕ ของ	โยธ ^๔	★
		เจ้าพระยาจักร ^๔	ข ^๔ ม้า	
		กันสั ^๔ ประทนต์	แดงเด่น	
		เสวตร์ ^๔ ดุรงค์ ^๔ หยัง ^๔ หน้า	ข้าง ^๔ น้อย ^๔ ลอย ^๔ สนาม ๑	
	๑	อแซ ^๕ ห่วน ^๕ ก ^๕ เฒ่า	จอมทัพ	
		เสะ ^๕ สง่า ^๕ พา ^๕ หน ^๕ ขับ	ข ^๕ เต่า	
		ก ^๕ น ^๕ ร ^๕ ม ^๕ ระ ^๕ ข ^๕ ยับ	ของ ^๕ ยา ^๕ บ	
		แผ่ ^๕ อา ^๕ ต ^๕ ม ^๕ ย ^๕ า ^๕ ต ^๕ ร์ ^๕ ข ^๕ ่าง ^๕ เข้า	ขอบ ^๕ ข้าง ^๕ ทาง ^๕ สนาม ๑	
	๑	เพ่ง ^๕ ภัก ^๕ ต ^๕ ร์ ^๕ ช ^๕ ัก ^๕ ม ^๕ ำ ^๕ น ^๕ ิ่ง	ค ^๕ น ^๕ ิ่ง ^๕ เม ^๕ ล ^๕ ิ ^๕ ท ^๕ ำ ^๕ น ^๕ า	
		บุญ ^๕ จะ ^๕ นำ ^๕ จ ^๕ ำ ^๕ เร ^๕ ิญ	เล ^๕ ิศ ^๕ หล ^๕ ้า	
		ป ^๕ ร ^๕ า ^๕ ม ^๕ อ ^๕ ท ^๕ ย์ ^๕ โ ^๕ ย ^๕ ฐ ^๕ ์ ^๕ ส ^๕ ร ^๕ ร ^๕ เส ^๕ ร ^๕ ิ ^๕ ญ	ศ ^๕ ุ ^๕ ภ ^๕ ล ^๕ ก ^๕ ษ ^๕ ณ ^๕	
		ไ ^๕ พ ^๕ เร ^๕ าะ ^๕ เห ^๕ มา ^๕ ะ ^๕ ห ^๕ ม ^๕ ด ^๕ ห ^๕ ม ^๕ ้า	ไ ^๕ หม ^๕ ่ ^๕ ถ ^๕ ้อย ^๕ ท ^๕ าง ^๕ แ ^๕ ถ ^๕ ล ^๕ ง ๑	

อแซ ^๕ ห่วน ^๕ ก ^๕ เฒ่า	๑	อ ^๕ ำ ^๕ ท ^๕ ำ ^๕ น ^๕ ส ^๕ ร ^๕ า ^๕ ญ ^๕ ์ ^๕ ส ^๕ ร ^๕ ิ ^๕ ร ^๕ แ ^๕ ว ^๕	พ ^๕ ร ^๕ ร ^๕ ต ^๕ ก	
		เจ้า ^๕ พ ^๕ ร ^๕ ะ ^๕ ย ^๕ า ^๕ ก ^๕ ษ ^๕ ต ^๕ ร ^๕ ศ ^๕ ก	ศ ^๕ ัก ^๕ ต ^๕ เจ้า	
		ไ ^๕ ก ^๕ ร ^๕ เ ^๕ ่า ^๕ จะ ^๕ เด ^๕ า ^๕ น ^๕ ก	ค ^๕ ว ^๕ า ^๕ ม ^๕ ห ^๕ น ^๕ ุ่ม	
		ต ^๕ ำ ^๕ น ^๕ ก ^๕ บ ^๕ ต ^๕ ู ^๕ ผู้ ^๕ เ ^๕ ้า	เท ^๕ ้า ^๕ ผู้ ^๕ ท ^๕ ู ^๕ ร ^๕ ช ^๕ ัย ๑	★
	๑	ท ^๕ ำ ^๕ น ^๕ เ ^๕ ย ^๕ เ ^๕ ย ^๕ เด ^๕ ช ^๕ ได้	ค ^๕ ด ^๕ ฉ ^๕ ต ^๕ ร ^๕ เ ^๕ ฉ ^๕ ิ ^๕ ด ^๕ เท ^๕ อ ^๕ ญ	
		ส ^๕ ่ง ^๕ ต ^๕ ระ ^๕ ศ ^๕ ัก ^๕ ศ ^๕ ัก ^๕ ด ^๕ ก ^๕ ษ ^๕ ต ^๕ ร	ส ^๕ บ ^๕ เช ^๕ อ	★

ทนต์ล้อมถนนอมรัฐ
เปล่งประคุณบุญเกอ

ถนินมโลก
เกียรตชร่องฉลองเฉลิม ฯ

ว่าบ

๑ สุตตธรรมเสวีญเยวิญญู สุตตติพจน์หมตกระแด้ จังอแซหุ่ก
ชตั้งให้หน้าของ อานม้าทองคำฉาย กับอีกหลายสิ่งอัน เป็น
ของขวัญให้แก่ แม่ทัพไทยฤทธิ เจ้าพญาจักรีรับไว้ ตั้ง
เครื่องตอบแทนให้ เสรีจแด้วกลับคืน เมืองนา ฯ

๑ เจ้าพระยาจักรี เจ้าพญาสุรดีหตงต้อง ทราบทำนองศึก
เคิบ ปราศความเคลิบเคลิ้มใจ รีบบอกไปทูตความ แต่
สยามภูมินทร์ ตามรบิดแห่งศึก พลงตริกตรองต้องแท้
คงจะมทแก่ เมื่อไท่เสด็จถึง ฯ

กลอน ๘๐ ปางพระจอมชนบุรฉวราช
แม่ตระหนักเหตุทัญนัยคนึง
เป็นห่วงทางหลายเดินเช่นฉวิต
จึงทรงแบ่งทัพย่อยไปคอยพอ
ทอนกำลังลงไปมิใช่เล่น
ดำริห์รอบกรอบศึกฉ้านิกอัน
พม่ามาเพียงไหนไปเพียงนั้น
เหล่าวิปยุ่กฉ้ามาทยอย

ทวาทขนาดสงครามความแข็งแรงซึ่ง
ถ้วนทุกสิ่งตรศตั้งบรวง
พระเจดีย์ฉ้ามองคค์ตรงประต้อ
ที่จะรอรบม่านในฉ้านั้น
แต่จำเป็นฉัตทัพทางค้ำฉัน
ตรายฉันซึ่งฉัยมิใช่ฉน้อย
ต้องโรมวันศิตอไม่ทั่ฉถอย
ศึกบ่อย ๆ บากบั้นฉฉฉรับ

กตศักรกตรองท่านองยุทธ

จกฏมดาวศตั้งจดทพ

หมนดองพันพร้อมสรพเป็นทพหดวง

เคอนยแรมสืบเฮ็ดเสด็จจร

ให้แบ่งพลสามพันตั้งมั่นไว้

มิให้ตัดทางเสบียงดำเดียงมา

ด้วยทรงทราบปัญหาว่าคราน

มานมิได้เขียงใหม่ตั้งใจจง

ข้างฝ่ายพิศณุโลกโชคลำบาก

มานมาอ้อมล้อมขวางทางดำเดียง

ถ้าไทยตัดดำเดียงพะม่าได้

ฝ่ายเราอยู่ทมนถากันดาร

ใครจะอดก่อนใครในครงน

สิ้นเสบียงเตยงเลอดดองเดอดแด

๑ กตศักรกตรองเห็นดองแท้

จดดำเรจเสด็จต่อปรอนาน

อนมคดองเชื่อมดองนทให้

ตำแหน่งนำดำคณอนตองขง

โปรดให้ตั้งหาคายรายแมนา

รักษาฝั่งนทอดชด

จำจรุครีบไปเร่งไล่จับ

ทรงบังคับแสนยาพดากร

ทุกดบจงห้าวดาญชาญสมร

ถึงนครสุวรรณคทรวงบัญชา

รจรงใจกีดกางขวางพม่า

ณโยธาทัพหลวงชวงนรงค์

ดำคณิทอาหารการชนตั้ง

ณนคองอกอวนด่อนเสบียง

ถ้ออดอยากการยุทธก้สุดเสียง

เห็นแทเทยงควารายหลายประการ

มานก้ดองปราชัยไปทุกด้าน

ทางอาหารชดของกตองแพ

ปัญหาหมักดชนณนแน

ยังมีแต่ลี้รวางจะร้างปราณ

จงทรงแก้กนช่ายอุบายมาน

ถึงทวารชดमारคคือปากพิง

ไปมาได้สดกตเป็นทียง

เป็นที่ตั้งทัพหลวงตั้งชวงพล

ทงให้ทำสายทางสร้างถนน

เพื่อให้ชนตั้งง่ายถายเสบียง

พิศณุโลกโรคร้ายคงหายอด
กำหนดการชนตงตั้งตาเตียง

๑ ฝ่ายแม่ทัพมานผู้รู้งเกต
ถ้าแม่มวงอยู่ดูอาการ
จำจะชิงเอาชัยเข้าไวก่อน
กตศักตลกชงคณิงพลาง

ทรวหดต่อสู้ไม่รูเตยง
มิให้เพดยงพลาผู้ศัทรูพาล ๗

สืบทราบเลศทัพหลวงท่วงที่หาญ
คงตองตามนำหลังทงต้องทาง
เพื่อให้หย่อนแรงไทยลงไปบ้าง
กำหนดวางคำตั้งประนังรบ ๗

โคลง ๒ ๑ เสือแก่อแซห่วนก
บัดฉนั้นพลันทำ ๗

๑ หลาขแฉกแยกทัพให้
ไฟต้อนตีไทย ๗

เบียงอุบายบ่ายฉน

ชิตคำขข้างฝ่ายใต้

โคลง ๔ ๑ นฤบดีนทร์ยืนข่าวข้า
ตงกายรายเรียงแรง
ท่วงที่บ่มแคลง
จักไล่ไทยริมน้ำ

๑ ก่าย ๓ ถึง ๑ ต้อง
ไทยทรหดอดทน
กรุงกษัตริ์ตรัสให้พล
บินใหญ่ไปยิงค่าน

ศึกแขง
เร็ววธา

ใจทำน

ลบล้างทางเสบียง ๗

ต่ออรณ

ทุกค่าน

เกณท์หัด

แบ่งค้อนบรรดธา ๗

๑ ทรงคาดว่าพม่าต้อง	ตอก
จึงเสด็จนำอฉก	นำสู้
ม่านร้ายอุบายหลัก	มากำ
นึกว่าไทยไม่รู้	ไม่รู้ใจไทย ฯ
๑ บินใหญ่ไทยก็ก้อง	กำเรียง
ยิงกระหน่ำสำเนียง	สนั่นฟ้า
พลบยงย่นเคียง	บินพ่นเพลิงแฮ
อรบ่ออยู่สูหน้า	สายหน้าปราชัย ฯ

ร้าย ๑ ตีค่ายไทยไม่แตก กองแยกพม่าต่ำถับ แม่ทัพด้บ
 รายงาน หยงเห็นการคาบม ^๕ จงอแซห่วนัก ^๕ เรียงร้อง
 กองหนุน ^๕ อิกนา ฯ

โคลง ๔ ๑ จอมธนยลมานท้อ กอขถลา
 ทรงคเนเวลา ^๕ ว่าง
 โอกาสพิฆาตฐา ^๕ นะทัพ
 แห่งอแซห่วนัก ^๕ เฒ่าผู้นำพล ฯ
 ๑ โองการเคลื่อนค่ายเข้า ^๕ คุชิต
 ฟากตวันออกทิศ ^๕ ที่ใกล้

สามด้านประสานติด	กันตลอด	
ซ้าย ฅ เชื่อเหนือใต้	ดื่อบองบกกา ๑	*
๑ ม่านแย่งแห่งหนึ่งได้	ไทยหนี	
เจ้าพระยาสุรสีห์	ออกแก้	
รบเองกระเครงค	ตอปป่	
ม่านพ่ายทั้งค่ายแพ	ท่านตั้งตั้งเดิม ๑	
๑ สองฝ่ายหมายมุ่งเข้า	คามคุก	
ใครจะบุกไปบุก	บั้นได้	
หลายนัดผลัดโรมรุก	รอนรับ	
แต่บ่หันกันให้	เหือดแห่งแรงโรย ๑	
๑ มากมายฝ่ายม่านเมื่อ	มาหนุน	
มุดแมกแหวกคามคุณท์	คาดเค้น	
ฝ่ายไทยมิใคร่หมุน	ดัวรอบ	
น้อยนักจักตัดเส้น	ศึกได้ไฉนหนอ ๑	
๑ ม่านท่องท่องที่เรา	หลายเฉียง	
เที่ยวหลายสายเสบียง	บั้นสบั้น	
ฝ่ายไทยมิใคร่เพียง	พ้ออิม	
ปฏิบัติหักทนน	๑๕๑ ทนคทาง ๑	
๑ จอมไทยไตรตรีกข้อ	คับขัน	
หากจะแบ่งแรงยัน	๑๕๕ ยดเสยน	

ไหนด่าจะเบาบั้น
เรามิควรบ้วนเปียน

๑ ปฤกษาเสนาคนผู้
ขึ้นอยู่สู่นิสถา
ดำเถียงเถียงบัจจา
ควรขยับทัพ

๑ เสนานพนอง
สิ้นเสบียงเบี่ยงบิด
ยากจักรรักษาพิศ
แม้ว่าดำสู้ได้

๑ ชักช้าล่าได้
เมื่อเสบียงเสงกัย
ทัพหลวงทลายใน
สยามจะเขินเกินแก้

๑ ทัพชนถอยล่าแล้ว
จึงทัพสองเจ้าพญา
พลเมืองเอนงกันมา
ตัดผ่านแนวมานเข้า

เทาท้วง ทีแฮ
บ้วนพว่าพวังหลัง ๆ

พาหา ท่านเฮย
นะน
มิตรไม่ พันเศย
ว่าช้าปราชัย ๆ

หนักจิต
บ่ได้
ณโลก
ก็ต้อมตามกัน ๆ

ฉันไต เล่าเอย
เพียบแปล้
แนวรบ
กลับกู่ชูไฉน ๆ

ในรา ตรีเฮย
ยกเต้า
เกอบหมด
เขตเบองเพ็ชรบูรณี ๆ

ว่าบ

๑ ปางอแซห์จุนก คักเพยงนต้าเวจ เตยอเตจดังปราถนา

จิงยาดราเหยยบเมอง เกิดชุนเคองนยนา พบแต่ชานเป็ด่า
 เขาบมผู้คน ปราศพิชผลอาหาร ยุงฉางตาญแหดกหมด
 ความอดอยากมากธา เล็บยงทพกดบยงซา ดตน้อย
 ทยลง ๑

โถลง ๔ ๐ เห็นนัยไทยทงเปลือก ชาน
 มีแต่แกลบไม่มี เมล็ดข้าว
 สักโสคประโยชน์ดี ดูปราศ
 คัดยั้งคิดพิศเกล้า เผ็ดแค้นแสนสา ๑

ร่าย ๐ ฝ่ายข้างกรุงองวะ เจ้ามังระถ์จวรรคคต ราชโอรต
 ครอบราชย์ หวดรบถบัทธา จิงบัญชาเรียกทัพ ให้เรังกดบ
 จากถยาม ตามคาวรบคน จิงอแซหุนก รุมร้อนอนอก
 นกเฮย ๑

โถลง ๔ ๐ อแซหุนก้ว่น วายใจ
 ถอยทพกลับไฉนใน ขณะน
 ตรีกรองจะทองไพร ทางแพรก ใดเฮ
 พดงพลาดอาจบนป เบียมแท้ทางมรณ ๑

- ๑ มากคนไม่มากข้าว พอกว
 เเสบ^๑ขงขา^๑ดอ^๑จเร^๑รว^๑น ร่ำ^๑ร่ง
 อ่อน^๑เ^๑จะ^๑แป^๑ร^๑ปร^๑ว^๑น บั้น^๑ปลุก
 กอ^๑ท^๑พ^๑เด^๑ิน^๑ค^๑ว^๑ย^๑ท^๑อ^๑ง ไซ^๑เท^๑้า^๑เด^๑า^๑จ^๑ร ๑
- ๑ ถอย^๑ท^๑พ^๑ก^๑ล^๑บ^๑เท^๑ย^๑ว^๑น ใ^๑น^๑เด^๑น ไร^๑น^๑อ
 อ^๑ต^๑ะ^๑ค^๑ค^๑ข^๑ด^๑ค^๑เ^๑ล^๑น ค^๑ด^๑า^๑ศ^๑เค^๑้า
 บ^๑่า^๑ย^๑เบ^๑ย^๑ง^๑เส^๑บ^๑ย^๑ง^๑แ^๑ส^๑น ล^๑้า^๑บ^๑า^๑ก
 ค^๑น^๑ม^๑า^๑ก^๑ไม่^๑ม^๑า^๑ก^๑ข้าว ม^๑า^๑ก^๑ข^๑้อ^๑เค^๑อ^๑ง^๑เข^๑็ญ ๑
- ๑ จ^๑ำ^๑เป^๑็น^๑เ^๑็น^๑ถ^๑อ^๑ง^๑เท^๑้ ท^๑า^๑ง^๑การ
 แ^๑ก^๑ท^๑พ^๑เท^๑ย^๑ว^๑ร^๑ัง^๑คว^๑า^๑น ถ^๑ึ^๑น^๑ท^๑อ^๑ง
 ถ^๑า^๑ด^๑ห^๑า^๑ก^๑ระ^๑ย^๑า^๑ห^๑า^๑ร ท^๑ุ^๑ก^๑แ^๑ห^๑ง
 แ^๑่^๑ก^๑ระ^๑จ^๑า^๑ย^๑ข^๑่า^๑ย^๑ข^๑อ^๑ง ไซ^๑ว^๑่^๑ค^๑ว^๑่า^๑ห^๑า^๑ก^๑ิ^๑น ๑
- ๑ ห^๑ล^๑า^๑ย^๑แ^๑ก^๑แ^๑ก^๑ข^๑้าย^๑ข^๑่อ^๑ม ข^๑ว^๑น^๑ภ^๑ย^๑
 อ^๑า^๑จ^๑ะ^๑ถ^๑ุ^๑ก^๑ท^๑พ^๑ไ^๑ท^๑ย ท^๑ุ^๑ม^๑ท^๑่า^๑ย^๑
 ส^๑อ^๑ง^๑ท^๑า^๑ง^๑ก^๑ระ^๑จ^๑ำ^๑ง^๑ใ^๑น แ^๑น^๑ว^๑ค^๑ิ^๑ด
 ต^๑า^๑ย^๑เพ^๑ร^๑า^๑ระ^๑บ^๑ไ^๑ป^๑ร^๑้าย เ^๑ป^๑ริ^๑ย^๑บ^๑ร^๑้าย^๑ต^๑า^๑ย^๑ห^๑ี^๑ว ๑

โคลง ๒ ๑ ไ^๑ท^๑ร^๑ต^๑ร^๑ก^๑ิ^๑น^๑ก^๑แ^๑น^๑ฉ^๑น^๑ จ^๑ั^๑ง^๑อ^๑แ^๑ช^๑ห^๑ว^๑ุ^๑น^๑ก^๑
 แ^๑ก^๑ข^๑้าย^๑ห^๑ล^๑า^๑ย^๑ท^๑พ^๑ ก^๑ล^๑บ^๑แ^๑ะ ๑

โคลง ๔	๑	จอมไทยได้ข่าวข้า	ศึกถอย
		สั่งทัพจับตามรอย	มานล ^๕
		รับรัดสกัดคอย	ตขนาบ
		ทัพออแซห่วน ^๕ ก	กจัดซ้ายกจ่ายขวา ๗

(บวอก ๒๓๕๘)

ร่าย ๑ คือพม่ากับไทย ในครั้งนั้นหลา^๕กนัก ไม่ตระหนักแน่แท้
ใครฝ่ายเป็นฝ่ายแพ้ กิ่งก้านอยู่ นะเฮย ๗

โคลง ๔	๑	พม่าว่าพะม่าแพ้	แก่ไทย	*
		ไทยว่าไทยปราชัย	โชคแปล	
		สงครามสนามโหนด	กาลก่อน หลังฤา	
		ต่างฝ่ายต่างฝ่ายแพ้	พูดฟ้องคำกัน ๗	

ด้านตัวนอก

กัมพูชา

(ตอนต้น)

รำบ ๑ แดงเรื่องเมืองกัมพูช เกิดอุตุตฤกษ์เอง ครั้นเครง
กรรมกำกาศ รบชิงราชสมบัติ ชัดแจ้งต่อจอมไทย จึงภูณัย
บัญชา พระยาอภัยรณฤทธิ พระยาอนุชิตราชา ยกโยธา
ไปปราบ ราบถึงเมืองเสียมราชรัฐ ๑

๑ ฝ่ายนรนาถจอมชน ยাত্রาพลเรือจร สู้นครศรีธรรม
ราช ช่างคราจรปราศไปนาน จนเกิดการเดือดร้อน คือ
เหลือ ๆ กันมา สองพระยายินอัถด์ ว่าจอมกษัตริย์วรรคต
จึงกระดตอยทัพ ถัดจากกัมพูชา ราชศึกไปคราหนึ่ง ๑

(นิชาลโทษก ๒๓๓๓)

๑ ปีเถาะจึงเกิดใหม่ ครวงนี้ใหญ่กว่าเดิม พระเสด็จเสริม
ทัพไป ในที่สุดเรียบร้อย กัมพูชากตล้าย สู้ไต่ร่วมรัฐ
เราแต่ ๑ (ปีเถาะตรีศก ๒๓๑๔)

จำปาศักดิ์

โคลง ๔ ๑ แดงปางโคราชเปลือง ปรองดอง
กับพระยานางรอง ร่มรำ

ทุลแบบแทบฟ้าล่อง	ชูลบาท
ตำรศจัดทัพคำ	ศักล่างนางรอง ๑
๑ แแต่เดชเหตัจบ่อนเบอง	บุรพา
เจ้าพระยาจักร	เตรจเต้า
นางรองบ่ครองอา	คตบยต
ปราบเสร์จท่านทรามเค้า	สอซ้อสอเซญ ๑
๑ นางรองหวังพงเจ้า	จำปา ศักคี่เฮ
นักว่กรงอนชตา	ค้ำไต้
จำปาศักคี่ศักดา	ภิศช คัจฉา
อาร์กซ์บักษ์ปกให้	รมข้างนางรอง ๑
๑ กรุงกษัตร์ตวรรษทรามข้อ	ค้ำเฉลย
ตั้งทัพเชษฐาเลย	รับเต้า
เจ้าพระยาสรสหัสเอย	จงออก ไปเทอญ
หนุ่นเนองเบองหลังเข้า	เข่นค้ำจำปา ๑
๑ จอมจำปาศักคี่	รณรงค์
เจ้าพระยาสององค	จับไต้
บริเวณเขมรดง	โตยลม่อม
เกลยกล่อมยอมสูไต้	รมเบองบาทบงสู ๑
๑ กั้นทัพกลับถิ่นไต้	ไพทถวัลย์
ต่าง ๆ รางวัตอนันต์	เอนกหน้า

จอมทัพรบเลื่อนนบร	ดาศักดิ์
เกริ่นกิตติคุณบุญกล้า	เกริกทอองชาตรี ๑
๑ งามสมสมเด็จเจ้า	พระยา
มหากระษัตริย์ศีกนา	มไท้
เสกศักดิ์อัครฐานา	ดิเรกรุ่ง เรืองแฮ
เครื่องยศทุกอย่างได้	ตั้งเจ้าต่างกรม ๑

(บ๊วอก อัฐศก ๒๓๑๕)

เวียงจันทน์

ร้อย ๑ เจ้าเวียงจันทน์ออกอาจ ไม่เกรงบาทยุคล จึงจอมชน
เคื่องขัด ตรัสให้เตรียมโยธา ส้มเด็จเจ้าพระยาแม่ทัพ กับ
เจ้าพระยาสุรสีห์ ยกไปตีกำหราบ ล่องท่านปราบเวียงจันทน์
จนโรมรันเรียบแล้ว จึงท่านเชิญพระแก้ว คู่ไท้กรุงธน ๑

(บ๊จอ สมุทธศก ๒๓๒๑)

พระแก้วมรกต

โคลง ๔ ๑ สังกามเป็นเครื่องปลื้ม ใจเสมอ
ปรีดีแดแผ่เหยอ เหยิบเข้า
ขวนจิตปลิดไสกเสนอ โสมนัส
แก้ปู้จู้กแก้ ใหม่มั่นนรินทร์ ๑

๑ พิมพักกรรลक्षणชง	สันตา รมณเฏ
ศิลปะเลียนธรรมดา	เด่นได้
ขจรต้นสัตถา	ภักข์
ก่อเกิดเซตจิตให้	ชุ่มช่นย่นง ๑
๑ ถ้อยคำธรรมรสผู้	พาที
ศัพท่บดพงด	บ่ได้
มณมุนศรี	ศุภอรรถ
ฟังบ่บิณฑากให้	รสแท้ทางธรรม ๑
๑ คำณวนศัตวรรษถ้ำ	ปรัมปรา
ชนบราณนานกา	ละก
สมมุติพุทธปฏิมา	มณรัตน์
ดูจดังเราบัติน	ว่าไรไคเทียม ๑

โคลง ๒ ๑ จอมชนกมลห้องแพ้ว	สังสรรพรับพระแก้ว
เกริกขรื่องสาธุการ ๑	
๑ สมโภชโมษณก้า	แห่ตลอดค่าน้ำ
ท่าเจ้าสนุกนเอนง มานา ๑	
๑ ขบวนแห่แลตวรว	เรอลครเรองว
ครกครนนท้ แห่เฮ ๑	

- ๑ เรือประพาศดอกสร้อย เรือพระวงศ์ใหญ่^๔น้อย *
 อักขั^๑ราชราช ฎ^๒รแฮ ๑
- ๑ มหรศพครบอย่างตั้ง^๕ สองฟากแม่น้ำ^๕ทั้ง
 หุ่น^๕งัวโขนหนัง ลครนอ ๑

- ไกลง ๔ ๑ เจ็ดวารงานพระแก้ว มรกต
 ชตสกลชนบท บอ^๕กเบอง
 ภูวนัยพระหทัยสด ไสสุ^๕ทธิ
 ปราโมทย์โรจน^๕เรื่อง รุ่งไร^๕ราศี ๑

สังวาลย์นพรัตน์

- ๑ ความชอบเชิญพระแก้ว มาถวาย
 ศรีศรี^๕นย์พรรณราย เลอง^๕รู
 สังวาลย์นพรัตน์^๕สาย หนึ่งโปรด
 บำเหน็จจอมทัพผู้ เกียรติ^๕กล้าปราชกรม ๑

กัมพูชา

(ตอนหลัง)

- ไกลง ๔ ๑ บีม^๕โรงถึงชาวค^๕เก้า สัง^๕วัจ^๕ณ์^๕
 กัมพูช^๕หยุดอยู่^๕สัง^๕ค^๕ เงียบ^๕ค้ำ^๕ว

ฉลุเบญจศกต	สันติ
ตอบก่อการก้าวร้าว	รุกกรันกันเอง ๑
๑ เกิดการตอบฆ่าชน	หลายครา
ของคู่ปโยธา	ชพม้วย
ชนฉินกล่าวนินทา	เขมรราช
หาว่ารู้เห็นด้วย	กับผู้ลงมือ ๑
๑ ขบถจับจอมราชย์ได้	ทันใด
พาพระองค์ตรงไป	ถ่วงน้ำ
กัมพูชประคองไฟ	โพล่งพลุ่ง
พลุกพล่านอลหม่านปลา	เพลิงกว้างทางสลาย ๑
๑ ต้านารการขบถแท้	ทุกที เทียวเนอ
สิ้นเหตุก่อการกล	เริ่มทง
ชัยชัยปราบดา	มาเนอง กันนา
ชกจะหยุดดุจกล	ท่อนไม้ลงเขา ๑
๑ นางขบถปลดรากวัง	รัฐบาล ลงแฮ
ปลัดฉินจัดเป็นรัฐหลาย	โภคควัน
ปลัดสั่งวังเว็วขาน	ขยอกเหยื่อ
ลชนคนคนตัวขบถฮ้วน	อ้อมท้องครองสถาน ๑
๑ ล้อมขบถขบถกรัง	บักถ นั้นแล
ลชนคนคนคนตัวข	ง่ายได้

ตั้งเจ้าแผ่นดินหนุ
สี่ขวบแต่หากให้

๑ อำนาจราชกิจทั้ง
สี่ซัดขาดแก่พวกขบถ
ยักย้ายอุบายปลด
กลับนำเป็นหลังบิน

๑ ร่วมคิดปลิดราชเปลือง
จับจ่ายกระจายทรัพย์
สายเสียดเบียดบังกับ

เชื่อว่าหมาแย้ง้าง

๑ ไทยธรรมาธิราชรู้
อันจะเลชลามปาม
เวรก่อจะต่อตาม
เลอะดั่งกายตายเกสอน

๑ ฝ่ายเราเนานั่งได้
กัมพูชคุดอามข
พิษแพร่จะแผ่ภัย
ทามรักพลิกฐูร้าว

๑ ธนธรรณินทร์บ้นหล้า
กิจกระทำบับัด

เนาราชย์

ครอบบ้านครองเมือง ๑

ปวงหมด

บ่อนั้น

แปลงเปลี่ยน

แปลกเกล้าเสาเดิม ๑

ปรุงปรับ

ท่านสร้าง

คับแคบ

ข้อมก้าวร้าวกัน ๑

ราวความ

เลื่อนเยอน

เวรคิด

เกสอนกลันมตทิน ๑

ฉันใด

หมกตัว

สู่เพื่อน เมืองนอ

เรื่องร้ายหลายเหลือ ๑

ตำรัส

บ่วงเรา

สมเด็จพระมหากษัตริ์	ศึกจูง จรเทอญ
เป็นแม่ทัพใหญ่เต้า	สู้เบองเมืองขอม ฯ
๑ แม่ทัพทัพหน้าผู้	ภักดี ท่านนา
เจ้าพระยาสุรสีห์	ศึกศึกแพ้ว
ทัพพิศณุโลกมี	เดชะ
พลทกล้ำทแก้ว	เกลอนสล้างกลางรณ ฯ
๑ ตรัสเอาเจ้าฟ้าราช	โอรส
อินทรพิทักษ์กรมขุนยศ	เยี่ยมหล้า
กองหนุนกำหนด	ตำแหน่ง ให้นำ
ทัพทแก้วทกล้า	กลาดกลุ้มชุมพล ฯ
๑ ศึกเสร็จให้เสกผู้	พระตनुช
อินทรพิทักษ์ราชบุตร	ท่านไว้
เป็นกษัตริ์รัฐกัมพูช	ประเทศ
เพื่อ ณ ภายนำให้	เรียบร้อยรอยเจริญ ฯ
๑ ศึกยังมีเสร็จได้	ตั้งจำ นางนอ
เกิดยุ่งกรุงชนกรรม	ก่อบาย
เรื่องราวจะกล่าวเล่า	ดับต่อ ไปเอย
ทุกข์ทเวศเหตุร้าย	รำลึกกำสรวนุ ฯ

ชาติ ชรา พยาธิ มรณ

๑	เกิดแก่เจ็บม้วยไม่	มีพัน แปรเลย
	อาวุธขุททกัณเฑาะ	เอกถ้วน
	สินทรัพย์จะนับพัน	แสนโกฏิ ก็ดี
	ฤทธเดชเวทมนต์ล้วน	ไม่แก้แก้ตาย ได้แล ฯ

ปลายแผ่นดิน

โคลง ๔	๑	วัยายบุญบ่ายใกล้	สายัณห์
		ดวงตั้งอาทิตย์อัน	อ่อนแล้ว
		บารมีมีมีวัน	ไวโรจน์ อีกเลย
		ยังจะหับดับแล้ว	ตั้งขึ้นอันธการ ฯ
	๑	บ่ายบุญนฤเบศร์เจ้า	จอมชน
		เพราะพระโรคโปกบน	เบียดเกล้า
		เบื่องสูงจรงผล	ภัยพิริต
		รวนจริตจิตเร้า	จึงล้วนปรวนแปร ฯ
	๑	ปัญญายาวดั่งถ้ำ	ฝูงชน
		เข่าว่ามีกมิมล	ม้วยกลุ่ม
		เด่นเดชวิเศษผล	พรวรлік
		หากมีห้ามความคลุ้ม	คลังบ้างบางปการ ฯ

๑ อุมมัตต์กษัตริ์คาว	โตม	
ภานิตสองพันปี	กล่าวไว้	*
อาณาประชาน์	ชอมเทศ	
แต่เหือดเหือดให้ได้	ทุกซ็รอนลาญรทม ๑	

ว่า ๑ มาจะกล่าวบทไป ถึงจอมไผทไทยราชรัฐ เด็ดจออก
 อาศน์ไอพาร ชั้ราชการเคียมคัต บรรพชิตทั้งตั้งชวราช
 บังคมบาทภูณัย กรมมหาดไทยทูตบอก ออกความว่ากรุง
 เก้า เกิดมีเหล่ากำเวบ ก่อการเคิมปฏิมารค นายบุญนาก
 แม่ตา ร่วงคบหาพอกพ้อง ชุนแก้วน้องพญาสุวรรณ กั้นกับ
 ชุนสุระ ไมเกรงพระบารมี เข้าต่อศึกรวัน ปล้นผู้รักษา
 กรุง พระผู้ลุงรัฐเือง จงตระหนักแทนเบือง แห่งได้
 บทมตย์ ท่านเทอญ ๑

๑ ปางพระองค์ทรงรัฐ ตรัสทราบเรื่องเบืองตน นึกว่าปล้น
 ขรรคมดา คั้ยอยุธยาเป็นหน้อย แห่งด้วยชุตทพยัฉิน
 ซึ่งฝังดินซ่อนพม่า ผิดทรงชด้าโจรภัย ไหนประชากภัย
 ไหนราชทพยัฉักสุญ เกิดอาศุรทอหน้า ควรจะไปไม้ช้า
 รีบดังทางโจร ๑

- โคลง ๒
- ๑ พระยาสรรคั้หมอบเฝ้า ตรัสว่าน้องของเจ้า
ช้ออ้างอย่างโจร ๆ
 - ๑ เจ้าจูงไปปราบให้ รามคาบกำหราบได้
คว้นด้วยกำลัง เจ้าเทอญ ๆ
 - ๑ เขารับรับสั่งแล้ว ลาบาทภูวนาถแล้ว
จากห้องพระโรง ๆ
 - ๑ จัดเรือเร็วเร่งเต้า ตามพระโองการเจ้า
สู่เบองโบราณ นครแะ ๆ
- โคลง ๔
- ๑ จอมกษัตร์ตรัสลิดขอ บริหาร
มีทุมลปนมาน ไม่น้อย
ได้ส่วนส่วนราชการ ชุรกิจ
บางประการท่านคล้อย คลาดเกล้าเง่าง่า ๆ
 - ๑ กรรณฐานท่านถ่องแท้ ทวนคำ นิงนา
แวงสว่างทางธรรม เท่ารู้
โศดาบัตติมคค์นำ ไปเนอง
ผลพิปริตจิตผู้ อื่นไซ้ไรไปเสมอ ๆ
 - ๑ อี้อย่างทางทรัพย์แท้ ทุกโมง
มีพยานขาวโอง ชัดช้อ

ว่าคนกอบกตโกง	เงินท่าน
เกลื่อนหนักการลักฉ้อ	ราษฎรทั้งบังหลวง ฯ
๑ สัญญาวิปลาสทั้ง	สองทาง นแกล
ก่อเกิดการอองขนาง	นักสู
เกียงกำยอุบายกาง	กำเร็บ
เป็นขบถต่อท่านผู้	โรคร้อนบ่อนเคียร ฯ

๑ กล่าวฝ่ายนายบุญนาก มากพวกพ้องช้องเคียบ ก่อกำเร็บ
 ต่อเจ้า กล่าวตามเค้าโชนา ในบรรดาร่วมคิด ว่าบพิตร
 ภูบาล มีสัญญาณเมฆมด ราษฎรตจตาดทุกข์ เกิดดุกดุ๊ก
 ทวด้าว ราวไปทั้งแผ่นดิน มีมตทินคฤกคละ ถึงพระสงฆ์
 ทรงศีล เกิดเบียดบีททั่วไป คนจ้งโรมากมี เช่นพันดีพันลา
 ซึ่งวาศนากอบก้ง ให้ตงวงไพบุญย์ ทพยพอกภูตพวกตน
 ผลเรื่องร้ายหลายหลาก นายบุญนากแม่ลา กล่าวปราถนา
 แก่หมู่ ว่าจักจุเข้าจับ ขับพระเจ้ากรุงธน ตั้งเบือกปน
 มตทิน ทวายแผ่นดินน้อมเกล้า แต่พระเจ้ากษัตริย์ศึก ให้
 ทรงตริกต่อไป โฉนจะดบดู่ช้านัก ทรงบริหารภายใน บัด
 ทางภัยภายนอก ล้อมคอกไว้แน่นแพ้น เกิดอกริปู่คู่คั้น
 จักเข้าข่มเรา อีกแล ฯ

๑ นายบุญนากอยากได้ ผู้ใหญ่ให้นำนำ ฐูที่ท่าทางกรุง

เป็นผู้จูงไปรบ ครั้นพบพระยาสุรศักดิ์ จึงผ่อนผันชวนชัก
 ประจักษ์จำนงปดงใจ ตกตงไปด้วยกัน พระยาสุรศักดิ์เห็นว่า
 ว่าเรงใจไพร่พด ด้อมมงคตส์แดง แรงนำใจไชน้อย หมู
 หมวดตรวจเรียบร้อย รีบเต้าตามทาง นาทย์นำ ฯ *

โคลง ๔	๑	เวลาหลังคำเข้า	ถึงกรุง
		ปวงประชามามง	มากหน้า
		นำกตัวจะน้วนง	กันหนัก
		ใจสิ้นขวัญหน้อ	อกเต้นแผ่นผาง ฯ
	๑	ไม่มีใครต่อต้าน	พญาสุรศักดิ์
		พวกพระยาสุรศักดิ์พลัน	พริกพร้อม
		ตาโถมกระโจมฟัน	ฟอนฟาด
		หมวดหมู่จู่เข้าล้อม	รอบทั้งวังหลวง ฯ
	๑	กรุงกษัตริย์ตรัสทราบด้วย	เดสดด
		ว่าพระยาสุรศักดิ์พชศ	ชอกช้อน
		สับปลับกลับนำขบถ	บายส์
		ตรัสสั่งพลวังต้อน	ต่อสู้ดูที่ ฯ
	๑	เชิงศึกกึกกักเค้า	ขันแข่ง
		คืบคั่งมงคตแดง	ดินหน้า

พลวังประดิ้งแรง

สาดศัสตราวุชกล้า

๑ ตรีศสังข์พลฝรั่งให้

บ้อมวิชัยใหญ่ขึ้น

ศรเพลิงเบ็งบอกกรน

เรอวิภัยจักเข้า

๑ เขาผูกลูกฝรั่งทั้ง

ยิงก็ยิงออกมา

ฝรั่งเห็นแผ่นดินจากปรา

เหตุบุตรภริยาเพื่อ

๑ พลวังยังต่อสู้

แต่พระองค์ทรงตระหนัก

ว่าไซ้สมัยจัก

ตรีศสังข์สังฆราชให้

๑ เขาเชิญทรงผนวชเปลื้อง

ตบพระเพลาว่าเสดาะ

เอहि ภิกขุ เหมาะ

กองกุศลดลให้

๑ พระทรงพระผนวชด้วย

ครองราชย์จำนวนปี

ตันรบ

เกลื่อนไถ่ไพร่ ๑

ยิงบน

หยงเบา

กรนกรน

จอดได้ไต่ถึง ๑

มารดา ด้วยแฮ

เกิดเนื้อ

การวัง

พรัาก้องร้องหา ๑

ปฏิบัติภัย

จิตให้

เปลื้องชีพ ชนเลข

บอกแพ้วพญาสรรค์ ๑

ปลดเคราะห์

โชคได้

มาแม่น *

เที่ยงแท้ธรรมเสถียร ๑

ยินดี

สืบห้า

พระคุณอดุลย์ม
บุญเสอมเออมอิตอ้า

มามาก
อกโอ่อนิจจา ฯ

...

ฉบับ	๑ แถงปางสมเด็จเจ้าพระยา
ภิตะชกระเดื่องเตนไกร ฯ	มหากษัตริย์ศึกมหา
	๑ จอมทัพขับจอมขอมไป
อำนาจ ณ เบื้องเมืองญวน ฯ	บ้ายหน้าอาไศรย
	๑ ญวนส่งโยชามากวน
จะโจนกระโจมโรมรณ ฯ	ทัพหน้าไทยจวน
	๑ ปืนทัพสดับข่าวกรุงธน
ระส่ำระสายภายใน ฯ	เกิดโกลาหล
	๑ บรรลือระเบิดบินไป
จะเกิดวิบากมากมี ฯ	ร้อนร้าวราวไฟ
	๑ จึงส่งเจ้าพระยาสุรสีห์
ระไวระวังฟังดู ฯ	อย่าเพ้อราว
	๑ ขยับขึงตั้งมั่นยันผลู
มิให้ก้องคลองใจ ฯ	ต่อตักศัตรู
	๑ ส่งพระยาสุริขอภัย
สมรรถะมั่นปัญญา ฯ	ผู้ภาคินัย

๑ ให้คืนนครราชสีมา คอยสดับบรรดา

ระแคะระคายภายใน ฯ

๑ ผิวเกิดเหตุยุ่งกรุงไกร ให้รีบเร็วไป

พิทักษ์ราชธานี ฯ

...

ภาพย์
ธัญชงคั ๑ พญาธรคั่นงั้ง ในพระราชวัง เรียกเงินพระคลัง
แจกจ่ายมากมี เสร็จแล้วกลับออก ภายนอกมณฑล
เวถารাত্রี นอนนอกราชวัง ฯ

๑ ตั้งไพร่ให้ตรวจ ฉางแอมเกณฑ์หมวด ด้อมท่านผู้
ผนวช กวดขันกำลัง ให้จับบุตรหลาน ของท่านไปซึ่ง
ผู้คนพร้อมพร้ง โดยตั้งบัญชา ฯ

๑ กลางคืนสั่งให้ นวดนางข้างใน บรรเลงเพลงไป ใน
กำบังตา จะฟังนอกมาน ไม่ผ่านเข้ามา ขอเพียงปรีดา
แต่ด้วยลำเนียง ฯ

๑ คำขับจับใจ คืบหนึ่งนางใน ทรงลักษณะใดใด ผู้เป็น
ต้นเสียง เจ็บครรภันมา เวตาจำเวียง พญาธรครุเวียง *
ตั้งเตรียมประ โคม ฯ

๑ เขาไปทูลความ ท่านให้ไปห้าม ว่าไม่ดังงาม ไซ่ยาม
ครึกโครม “มันสุดชาติแล้ว” เชื้อแถวชุดโซม ไม่ใช่ *
ใตโกรม ด้้นบทมมดกััน ๑

๑ คินหนึ่งต่อมา พญาธรรมคััญชา ให้มีเทศนา ที่พระ
โรงคัถ เกิดไฟไหม้มาน อุดหม่านชนพลัน เหตุเพราะ
เทียนอัน ดิดชนข้างใน ๑

๑ เพลิงแถมแปลบปลาม ใจเดียวเขวียวชวาม ชักหอก
ชักดาบ จับวามห้วนไหว นึกว่าแกตั้งจุด อุดตลุดกัันใหญ่
คั้นออกตกใจ เกรงภัยไฟรี ๑

๑ จุดเทียนลับเพร่า แดกคั้นเปด่าเปด่า ไม่เห็นมีเค้า
โครมาราวี ต้องเลิกฟังเทศน์ เพราะเหตุชวัญหนี ด้้น
ปล่าทไมด้ อักอ้วนบ้วนทรวง ๑

๑ ฝ่ายพวกนักโทษ ซึ่งทรวงเกวียวโกรธ เพราะถูก
จำโนทัย ว่าฉ้อเงินหลวง ครนออกจากคุก เทยวรุก
หลวง แก่เผ็ดคนปวง ที่แกตั้งกล่าวหา ๑

๑ แล่นไถ่ราวี เขยิบย่ำยัยี คนพวกอับรี พันด้พันดา
กราวเกวียวเรียวแรง ถีบแทงบิฑา โรมรันพันฆ่า กัันทอ
ธานี ๑

ไปวางหทัยใคร	ในขณะ น ^๕ เลข
โฉนปากหากใจฉัน	แน่ว่นกวรรณ ๗
๑ ฟังโศตรไว้โศตรต้อง	ตำรา
สุรียอภัยพระยา	ข้อมรู้
พรมภักตร์พยักษินวา	จาทอบ
๔ เชอมีเชอไม่จู้	ไม่จักถาม ๗
๑ พญาสวรรค์ผันจิตย้าย	ถายัน ยึดเลข
คุดังคิดแล้วคน	คิดไค้
กลับใจจะไผ่ขึ้น	ทางขัด
เสร็จโค่นขุดโคนไม้	คิดคำคนเดิม ๗
๑ ป่ล่ของค้รามลักษณ์เจ้า	จากขัง
ลับ ๗ ทรัพย์พระคลัง	คล่องให้
บริบัตจัดกำถัง	ไปรบ
ไก่อ่เกลี่ยเกลี่ยกล่อมได้	พวกบ้างบางพรรค ๗
๑ บุณนากไม่ร่วมรว	รามลักษณ์
ขุนสุระผละผลัก	พรากบ้าง
ขุนแก้วทราบแนวจัก	จมตัง
ต่างก็ไม่เข้าข้าง	พวกพ้องพญาสวรรค์ ๗
๑ รามัญในคาบนั้น	นัยเฉลย
เสตแเสตามตามเลข	คู่อ้าง

บ้างเคียวไม่มีเลย	บ้างเจ็ด
แขกหม่ออยู่สองข้าง	หยิ่งข้ามความเข็ญ ๗
๑ ฝ่ายหนิงพญาเจ่งผู้	ภักดี
แต่พระจอมจักร	ขอคพา
พระยาพระราม	อกหนิง
เพื่อนพระยาเจ่งกล้า	ร่วมข้างทางเคียว ๗
๑ รามญ้ออกพวกโน้น	พ้านัก
ฝึกฝายค่ายรามลักษณะ	รบสู้
มอญแขกแพกพลพรรค	สองพวก
แท้เที่ยงเสียงเคราะห์รู้	โซคร้ายตายเลย ๗
๑ รามลักษณะลักษณะด้อย	โดยนัย
ที่มีใครมีใคร	ร่วมกล้า
มอญมากแต่หากไทย	น้อยนัก
เหตุที่ข้ามความว่า	วุ่นซ้ำกำสรรวญ ๗
๑ สงครามรามลักษณะแพ	พิราลัย
เสร็จศึกภายในใน	ภาคเช้า
พระยาสุริยอกัย	พักมัน
คอบพระนาเนองเต้า	แต่เบองเมืองขอม ๗

ว่า ๑ ในเมื่อเจ้ารามลักษณะ คุมพลพรรคผ่านไป เชอแจะ

ในอุโบสถ ประณตพุทธพระภิกขุ ว่าประจุกออกเกิดไท้ *
 โอภาศกลับมาให้ คิดแก้แค้นคราว นนา ฯ

ไกลง ๔	๑ ทรงขินพินตอบถ้อย	เชอหลาน	
	ว่ากุศลอวสาน	สุดล	
	อย่ากอบบอย่าก่อการ	กำเรบ อักเลย	
	บุญเก่าเพียงเท่านั้น	ไม่พินชนมภ์ชัย ฯ	
	๑ ตรีศแก้โอรสน้อย	เนาขนอง ท่านนา	*
	ราชย์จะเบนของสอง	พนอง	
	ฝากตัวอย่ามัวมอง	ทางอัน ลูกเอย	
	แม่มิตายเจ้าต้อง	นอบน้อมขอมเขา ฯ	

จบภาค ๒

สามกรุง

ภาค ๓

กรุงรัตนโกสินทร์

ปูชา จ ปุชนียานัน
เอตมมงคลมุตตมัม

โคลง ๔	๑ คำไต่ไกรกล่าวไว้	วาทะ
	ปราศเปรียบเทียบศากยะ	ราชเจ้า
	ไสสุทนต์พุทธวิงณะ	นำโลก
	จูงหทัยไฝเฝ้า	เฟื่องพวงมงคล ๑
	๑ บุชาราชะผู้	บุชนีย์
	เอกอรรคองค์จักร	กฤตย์กล้า
	วาจนาอนุสาวรีย์	ส่วนหนึ่ง นนา
	ถวายพระพุทธรูปอดฟ้า	เยี่ยมฟ้าสุราลัย ๑
	๑ จรุงพจน์จรดถ้อยท่อง	ทางแก้ว
	ยังทิวาราตรี	ไม่น้อย
	เทพไคฤทย์มี	มาโนชญ์
	เชิญช่วยอวยให้ข้อย	คล่องถ้อยคำแถลง เถิดรา ๑

สมเด็จพระกษัตริศ

ไกลง ๔	๑	แกลตปางจักริศเจ้า ทรงสดับศัพท์ล็ก ข้าวกรุงยุงหยุกหยัก เมืองจะเป็นเมืองหม้าย	จอมศึก สุดร้าย ยิ่งใหญ่ หมั่นใหม่ใจตรอม ๑
	๑	อยุธยาเย็นยับแล้ว ชนจะถึงอวสาน บ่ขบบุญพระภูปาล รัฐจะเป็นรัฐไซ้	ฤานาน เลখনอ อกไซ้ บริเฉท โรคเค้นเป็นไฉน ๑
	๑	เสี้ยแรงแสวงเสศได้ ไทยประมวญเป็นมิตร กลมเกลียวเอียวเอกจิต ทำนุกปลุกปลอบให้	ดั่งคิด หมดไว้ ผจงจัด เหือดเศร้าเนาเกษม ๑
	๑	เสี้ยแรงเหือดต่างน้ำ ขอบแบายามอยุธยา ดำเนินเนิ่นนานหา บากบั่นกลั่นพลแก่แล้ว	ทำมา ย่อยแล้ว ทมน กาจกล่าราวี ๑
	๑	เสี้ยแรงแสดงเดชสร้าง กู่ประเทศเขตทิศ	สัมฤทธิ์ ทั่วได้

เสียดแรงแข่งคณามิตร	เม็งม่าน	*
ปรัมปรัมราบเรียบไร	อริกล้าพาเหียร ฯ	
๑ เสียดแรงเป็นแหล่งกล้า	การิช	
สมส่ำกำลัง	มากล่วน	
อยู่กินถิ่นฐานดี	ตั้งเก่า	
ร่วมราษฎร์ปราศทุกข์ถ่วน	ทุกห้องท่าเด ฯ	*
๑ ความเจริญเดินนานัน	นานนั๊ก	
เดือนละเดือนเชอนชก	เชองชา	
คราวเออมเสอมเร็วลัก	ขณเดือน ลงเด ฯ	
วันละวันบันคว่า	ป่วนคว้างทางสลัว ฯ	
๑ ฉันทิอชุชเชสลัม	ลงสลาย	
ยชชุบหุบโอยฐ้อาย	อกเสร่า	
หลายแจกแยกกันกจ่าย	กเจิงถัน	
ต่างกักยกเป็นเจ้า	จัดตั้งยังตน ฯ	
๑ ฉันทันนชนบุเรศสน	ริศม	
ไทยจะเกิดกาลกถ	รุ่มเร่า	
ภายในไม่สามก	ครัดเคร่ง	
โอกาสชาติอันเข้า	ขข้ามตามเคย ฯ	
๑ เม็งม่านพดุกพถ่านได้	ดั่งเพรง	
เราจะมัวกถัวเกรง	กรังม้วย	

เสียง^๑บน^๕จะ^๑กร^๑น^๑เคร^๑งกร^๑ร^๑ช^๑ิตไ^๑ท^๑ย^๑จะ^๑ล^๑้ม^๑จ^๑ม^๑ค^๑ว^๑ยแก^๑่ง^๑แย^๑่ง^๑แ^๑ค^๑ล^๑ง^๑ก^๑ัน^๑ ๑โคลง ๒ ๑ จอม^๑ศ^๑ิก^๑น^๑ก^๑เช^๑น^๑น^๑โป^๑ร^๑ง^๑ป^๑ล^๑อ^๑ง^๑เห^๑็น^๑ช^๑อ^๑ง^๑ช^๑ช^๑ว^๑ง^๑ห^๑น^๑เช^๑ง^๑ส^๑ถ^๑าย^๑ ๑๑ ไ^๑อ^๑ส^๑ว^๑ร^๑ร^๑ย^๑บ^๑ัน^๑บ^๑ว^๑น^๑ไ^๑ช^๑ร^๑ไ^๑ค^๑ร^๑จะ^๑ข^๑อม^๑ไ^๑ค^๑ร^๑ใ^๑อ^๑ย^๑ู่^๑เก^๑ด^๑ำ^๑เ^๑น^๑า^๑เ^๑็^๑ย^๑ร^๑ ๑โคลง ๔ ๑ ข^๑ำ^๑ว^๑ไ^๑ฉ^๑น^๑ใ^๑น^๑ข^๑ณ^๑ะ^๑น^๑ั้น^๑น^๑ก^๑แ^๑ห^๑น^๑งว^๑่า^๑จะ^๑ผ^๑ด^๑ุ^๑น^๑ผ^๑ล^๑ัน^๑แ^๑ผ^๑ล^๑งพ^๑เ^๑ด^๑ย^๑ง^๑พ^๑ล^๑าล^๑ู่^๑ท^๑าง^๑ถ^๑ว^๑าง^๑แ^๑ว^๑งแ^๑ฉ^๑ว^๑ี^๑ย^๑น^๑ฉ^๑ว^๑ัดข^๑ำ^๑ว^๑ต^๑ะ^๑ค^๑อ^๑ก^๑ช^๑อ^๑ก^๑ช^๑ำใ^๑ช^๑ำ^๑มา^๑ด^๑ิ^๑ง^๑ ๑

ร่ำ ๑ ฐ^๑ณ^๑ะ^๑น^๑ั้น^๑มา^๑ใ^๑ช^๑ ใ^๑เข้า^๑เ^๑้า^๑ใ^๑ท^๑ู^๑ด^๑ค^๑ว^๑าม^๑ ต^๑า^๑ม^๑ที่^๑ร^๑า^๑ช^๑ภ^๑า^๑ค^๑ิ^๑น^๑ย^๑
 ส^๑ุ^๑ร^๑ิ^๑ย^๑อ^๑ภ^๑ิ^๑ย^๑พ^๑ร^๑ะ^๑ย^๑า^๑ ถ^๑ว^๑าย^๑ป^๑ร^๑ะ^๑ด^๑า^๑ร^๑ำ^๑ฉ^๑ด^๑ด^๑ ว^๑่า^๑เก^๑ิ^๑ต^๑ช^๑บ^๑ด^๑ใ^๑ห^๑ญ^๑่^๑แ^๑ล^๑ั^๑
 เ^๑ฐ^๑ณ^๑ะ^๑ค^๑ด^๑บ^๑ที่^๑พ^๑แ^๑ก^๑ด^๑ว^๑ ไ^๑ก^๑ัน^๑ส^๑ร^๑ำ^๑ง^๑ท^๑าง^๑ส^๑ง^๑บ^๑ ไ^๑ห^๑ม^๑เ^๑ท^๑อ^๑ญ^๑ ๑

โคลง ๔ ๑ ย^๑ิน^๑ข^๑ำ^๑ว^๑ฟ^๑ำ^๑ว^๑อ^๑ุ^๑ระ^๑เจ^๑้าจ^๑ัก^๑ร^๑ิ^๑ศก^๑า^๑ล^๑ะ^๑เ^๑ฐ^๑ณ^๑ใ^๑ห^๑เ^๑็น^๑ส^๑น^๑ิ^๑ทน^๑ำ^๑น^๑แ^๑ล^๑ั^๑ว

ชักช้าล่าช้า	ชักล้ม
รัฐจะหักคักแล้ว	ตั้งต้นหนักขยับ ๆ
๐ กำนั่งกงเมื่อนั้น	ในผลู โน้นนา
คำที่ชนแสดดู	เด่นไว้
คาบหน้าทูก	เป็นแน่ แล้วนอ
ที่จะจัดรัฐให้	เฟื่องฟั่นคั่นกง ๆ

ว่า

๐ ไท้ทรงปลุกษา ราชภาดาสุรสีห์ อ่ากดีมาเยื่อน เตือน
ให้รีบไปจัด บำบัดเหตุลุดตาม ยามผู้คนอดหม่าน เกิดออก
ทพม่ามมากจน ยจนประยทุชเอาเปรียบ เรามิเรียบราบอยู่
ศัตรุคูโจมตี จักไม่มีเตศสู้ เว้นแต่เราเข้ากู รจบร่วมแรง
ไทย ไว้แฮ ๆ

๐ คำร์คั้งบั้งคับ ทพเจ้าพระยาสุรสีห์ ระวงังไฟรีด้านเขมร
แล้วนฤเบนทร์บัญชา เตรียมโยธาธรรมด้าง พระเสด็จ
ชนเกยช้าง เนตรไท้ทศนา พดนา ๆ

พันธรงสี

ไกลง ๔ ๐ อำพนพลพยุหพร้อม เพรียงกัน
ตั้งเกตเหตุมหัศจรรย์ แจ่มรู้

รังสีพระณววรรณ	ไวโรจน์	
ผาดผุดคุดตั้งผู้	ผ่านฟ้ามาดิน ๆ	*
๑ นายกองนายทัพทั้ง	ทวยหาญ	
อ้อมมโนโอฬาร	เลื่องแสร์	
โอภาสราชสมภาร	เพ็ญภาคย์	
บุญบ่มสมศักดิ์แท้	เทียบให้ใครถึง ๆ	
๑ ขอบกายถวายหัตถ์รื่อง	สาธุ	
พระจักพัตน์บรรลุ	ราชย์ได้	
โสภิตนิมิตอุ	คมเอก นนอ	
แท้เทพสังหรณ์ให้	เหตุเอออาร์ ๆ	

๑ ฤกษ์งามยามชัยโชค โบกขวัชต์ัญญา ให้อาตราโยธี
 ภูมิเดดิงคชพ่าห์ ภูบตี้นายรรงง งามสารทรงสูงเยี่ยม *
 เขียมอาภรณ์พรรณราย ดังพลายทรงองค์อินทร์ งามพล
 ดินชวาณีก งามอชีกพลเท่า เต้าจากค้ายรายเรียง นำตาม
 เคียงขุนเค็ก แผ่นอาทิตย์เอ็กเกริกเว้า แรงรักภักดีเจ้า จักสู้
 สู้สงบ ไหม่แฮ ๆ
 ๑ พระเสด็จเดินทัพผ่าน ทางค่านพระจาฤก คักคักพล
 โยธา ลอบปราจิจนบุรี ชำมหนักทางมุ่ง อดิทุ่งแดนแสบ

ชนทุกแถบที่ได้ ข้าวกลับแห่งทัพไท่ แซ่ซว้องตำการ
 ทานนา ฯ

โคลง ๔	๑	ฝ่ายหลวงสรวิชิตผู้ ข้าวกลับทัพอนุสนธิ์ สวณผลสู่อำบล นบบาทนรนาถเข้า	นามหน ทราบเค้า แสนแสบ ขี่ม้านำพล ฯ	*
	๑	เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ ในดิถีโสรวาร	บิชาล สอบไว้	
		๑๑๔๔ กาท กำหนดเวลาได้	จุดศก เมื่อเช้า ๒ โมง ฯ	
	๑	เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำ เทียบสุริยคติว่า วันที่ ๖ เมษา เริ่มราชวงศ์ใหม่	เจ้าพญา ระช ขนมาศ เมื่อนั้นวันงาม บารมี ฯ	

พระเจ้าจักรี

- ฉบับ
- ๑ แถลงปางวุ่นวายภายใน เกิดขบถบัตใจ
ขบถก็ปลดบัฐพินทร์ ๆ
 - ๑ แถลงปางว่างเจ้าแผ่นดิน ร้อนแพรกแหลกดิณ
ประหนึ่งประลัยไฟกัลป์ ๆ
 - ๑ แถลงปางปิ่นทักกลับทัน สมภารท่านพลัน
ระงับกลับทา ๆ
 - ๑ แถลงปางโปร่งจิตปลิดจา บัตย์ใจในกา
ลเมื่อเสด็จมาดล ๆ
 - ๑ แถลงปางปิ่นณรงค์ทรงพล ยับยั้งฝั่งชล
ประทับพพลาพราคาร ๆ
- ภาพย์
ธัญชงขงค
- ๑ ปางปวงประชา ยินดีปรีดา เจ้าใหม่ใจมา ทอหน้า
เบิกบาน เหตุอันปิ่นบ้วน ทบทวนมานาน สัมลุกคลุก
คสถาน ปลดปลดหมดไป ๆ
 - ๑ เตชาภินิหาร ดั่งองค์อวดาร ไม่มีทัตทาน แก่งแย่ง
แถลงใจ เหล่าข้าราชการ สำราญเหตุทัย ฝ่ายนำฝ่ายใน
นบน้อมพร้อมกัน ๆ

๑ เชิญเสด็จเสวยราชย์ เขียมไฮ้โอภาศ บัดตั้งกตั้ง
 อาศน์ อำไพในสวรรค ปกบ้องครองกรุง บำรุงเขตชั้น
 ปตูกปลุกสุดันต์ แซ่ชรวงศ์รเสริญ ฯ

๑ ทรงเห็นราบคาบ จึงโปรดให้ทราบ โดยคุณภาพ
 งามรับอัญเชิญ ขำรงสมบัติ ดื่บกษัตร์ดำเนิน กุงรัฐ
 จำเวญ จิรัฏฐิติกาต ฯ

ไกลง ๔ ๑ แจ่มรัฐจรสภาคพัน ภูพิศุทธิ์
 เริ่มรัชกาลพระพุทธ ขอดฟ้า
 บุ่งเหยียดจเพลิงจุด พลันขจัด
 ปลั่งประเคราะห์เหมาะหม้า ไหม่เลียงเวียงอมร ฯ

ราชกรณีย์

ไกลง ๔ ๑ คฤหาศน์แห่งชาติไท้ เสถียรฐา ปนานอ ฯ
 ค็อราชนครนา ครชรวง
 กลางแหล่งแห่งไทยอา ณาจักร
 ศุภฤกษ์เกริกเกียรติก้อง กลั่นกล้าชาติ ฯ

๑ กรุงเทพมหานคร ^๕	นามรบิถ	
อมรัตนโกสินทร์	ต่อสร้อย	
ย้ายจากปากแผ่นดิน	ตวันตก	
ผาดผุดดุจตั้งข้อย	หยาดฟ้ามาดิน ๑	
๑ เวียงวังตั้งสุรแสง	เสกสฤษดิ์	
ต่อสุภศักดิ์จักริศ	เกรองกล้า	
ปราสาทราชสถิต	ฐิรอาสน์	
แสงส่องก่องกนกเจ้า	แจ่มห้องเวหน ๑	
๑ อาวาสอาสน์พระแก้ว	กาญจนา कारนา ๑	
งามสุดพุทธปฏิมา	มิ่งฟ้า	
สำนักน้อครบฐา	ชูเชิด	
ไพศิษฎ์จิตแจ่มกล้า	เจ็ดแก้วแนวธรรม ๑	
๑ พระธรรมเจ้าสอบค้น	ค้ำหา	
ทรงสั่งสังคายนา	แนไว้	
ขาดตกบกพร่องมา	แต่เมื่อ	
กรุงเก่าถูกเผาไหม้	มากพันคณนา ๑	
๑ ธรรมมณทิรท่านสร้าง	ไพศาล	*
เป็นที่ปุชนัยสถาน	เกิดตั้ง	
พระไตรปิฎกถาน	หลายฉบับ	
ทองใหญ่ทองน้อยทั้ง	ฉบับตู้ครูเดิม ๑	*

๑ คณะสงฆ์ทรงห้วงด้วย มีคาว
 มาแต่กรุงธนคราว ที่แสรัง
 บังคมคฤหัสถ์ราว อรหัตต์
 เสสื้อสอพลอกเกล้ง กล่าวกล้วม้วมต ฯ

๑ ทรงสรรบรรพชิตแท้ ทางธรรม
 ขกย่องต้องตามคำ แหน่งตั้ง
 ศุภวัตรปฏิบัติ นำ สอนสั่ง
 ปรีชวิวิสนาทัง ทวีรุชชวน ฯ

๑ ธรรมศาสตร์ชาตวันครั้ง กรุงสลาย
 ต้องประมวลกฎหมาย แม่นไว้ *
 ตราสามอร่ามลาย ทุกเล่ม *
 เป็นฉบับแบบให้ หลักถ้วนยุติธรรม ฯ

๑ อนึ่งทรงดำรัสใช้ ชุมแก้ว
 เกลากล่นวรรณคดี ดัดสร้าง
 รวบรวมร่วมมือ มาสำ สมแฮ
 โหม่แต่งแข่งเก่าบ้าง บ่งไว้โวหาร ฯ

ว่าข ๑ ทรงสถาปนาอิสติยศักดิ์ จักรบรมราชวงษ์ องค์ไศทร
 ภาดา มหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคล
 ถกตพระยศไพศาล ราชการกึ่งพระนคร ขจรพระเดชทวดคำด

แม่พระคุณบุญอคร้าว เค็กคร้ามชามฤทธิ ท่านแล ฯ

๑ เจ้าฟ้าราชภาคินัย เสด็จอภิษย์เถลิงอาศน์ กรมพระ
ราชวังหลัง รั้งฤชค้อตส์รียไท้ ส้มแก่ความชอบได้ ช่วย
บ้านเมืองคราว เชิญนา ฯ

๑ อนึ่งทรงสถาปนา กรมพระยาเทพสุดาวดี กรมพระศรี
สุดารักษ์ กรมหลวงจักรเจษฎา อภิภาคินัยทรงเดช กรม
หลวงวิเบศร์บดินทร์ กรมหลวงนรินทร์รัตนเรศร์ หนึ่งพระ
เชษฐโอรส เสด็จพระยศเสด็จเหล่า เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศร
สุนทร ขจรพระเกียรติเกรืองเกล้า ราชสกุลบุญแพ้ว
เพ็ญศรีเรืองรังสี ฯ

โคลง ๒ ๑ ราชวงษ์ทรงแต่งตั้ง ตามประเพณีครั้ง
เมื่อบ้านเมืองดี ฯ

๑ ปางเมื่อปราสาทใหม่ ตรีศพยากรณ์ไว้
ดั่งนมจืด จำแฮ ฯ

โคลง ๔ ๑ ขัตติยกุลบุญโฉลกแมน มหาศาล นนอ
จักสืบสันตตินาน ใช้น้อย
อาณาประชาราบ บริรักษ์
ถ้าดับกษัตร์ร่อย กับห้าสิบปี ฯ

ราช ๑ ทรงบำเพ็ญความชอบ ตามระบอบตำแหน่ง แต่งตาม *
 คำปรึกษา ถูกขุนค้ำถาดน่านหลวง โดยกระทรวง
 อันมี มหาเสนา(ปลื) กลาโหม หนึ่งทรงไต่มนัดเดือน *
 เพื่อนราชการงานหนัก พระอัครสุณทร เดิมนามกรนายสน *
 ตกยศเจ้าพระยา รัตนพิพิช สถิตที่ตมุหนายก หนึ่งชรา
 ชิบกทรงแต่ง ตำแหน่งจตุสดมภ์ ยมราช (ทองอิน) ผู้
 ภูมินทรเมตตา หนึ่งชรรมา (บุญรอด) ผู้เยี่ยมยอดปรีชา *
 หนึ่งเจ้าพระยาพลเทพ เสมียนปิ่นเสี้ยมสุจริต หนึ่งราชกิจ
 กรมท่า นำทการทพย์หลวง เจ้ากระทรวงสัมนา เจ้า
 พระยาพระคลัง (สน) หนึ่งคนสำคัญ อันมีความชอบมาก
 นายบุญนาคแม่ตา เป็นเจ้าพระยาชัยวิชิต ลีทรีชาดการ *
 กรุงเก่า หนึ่งเต้าพระยาแจ้ง เพ่งภักดีสุจริต ต้องตามจิต
 จอมกษัตริ์ ตรัสให้ยศสัมนา มหาโยธาเป็นใหญ่ แก่นาย *
 ไพร่รามัญ อันร่วมจิตสันนิทน์อม แต่ละผู้อยู่พร้อม พรัง
 หน้าสามคี่ ฯ

๑ ฝ่ายพระมหาอุปราช มหาสุรสิงหนาทนรินทร์ ขจร *
 พระเกียรติตรจไตรจ ตั้งสัมนเตจเจ้าพระยา บรรดาคักก
 ปราช์เปรียบ จัดทำเนียบขุนนาง วางระเบียบวังหน้า ไม่ต่ำ
 กว่าแบบตง แต่ทนมมาตรง เมอบานเมืองดี ฯ

โกลง ๔ ๑ รอบคอบกรอบกฤตย์ให้ โทสฤตย์
 ทุกฝ่ายภายในประสิทธิ์ เสร็จถ้วน
 ขอบขัดแท้มั่นคงคิด ข่ายเขต
 ยังแต่ภายนอกถ้วน ลึกหวังหวังหลาย หนแต่ ๑

— . — —

มลาวประเทศ

ภาพ
ธนัญชยางค์

๑ จักกตัมจักกถาว สืบเนื่องเรื่องราว ย้อนหลังยังคราว
กรุงธนบุรี ฝ่ายมลาวประเทศ ลุ่มเขตชลธี แม่โขงโยงมี *
ไปมาหากัน ฯ

๑ เวียงจันทน์จิตจาง กับหลวงพระบาง ชุนช้องหมอง
หมาง อางชนางเดียดฉนั้น จนเกิดสงคราม ตุกตามโรม
วัน คีตกิตเวียงจันทน์ จากหลวงพระบาง ฯ

๑ รมกันอยู่นาน ฝ่ายเจ้าบุญสาร ถูกโถมโหมหาญ *
กองทัพอับปาง นิ่งกริ่งนึ่งตรก ระวังระคาง ไม่เห็นมีทาง
จักรอดปลดอภัย ฯ

๑ เวียงจันทน์จักกถม ยุบยับทับถม ลึกลงในหล่ม เกรียม
กรมหญัตย ไตร่ตรองถ่องแท้ ทางแก้คือไป ฟังองค์
ทรงชัย มรณมราชฤทธิ ฯ

๑ ตั้งศุภอักษร ถวายจอมองค์ระ ขอพึ่งเดชะ แห่ง

พระภูมิ พระเจ้าร่มขาว ก้าวราวเต็มที โปรดด้วยช่วยดี *
เมืองหลวงพระบาง ฯ

๑ พระเจ้ามังระ ผู้จอมอองระ ทราบศุภอักษร ทรง
กระหึ่มพลาถ ตั้งโปรดุพลา ให้มากีดกาง บาคใหญ่ได้
ล้าง ผู้ทำปิตา ฯ

๑ ลูไม่ไหวแน่ ไม่มีทางแก้ หลวงพระบางแพ้ แก่
โปรดุพลา เมืองชนดองเมือง เป็นเครื่องบูชา อำนาจพระมา *
ในคราเดียวกัน ฯ

โกลง ๔	๑ อลวนชนร่วมเชอ ^๕ เวียนวิวาทกันเอง นิทาน ณ กาลเพรง ลึงตุลาการยอ ^๕ ๑ เวียนจันทน์พันธ ^๕ แผกเนอ ^๕ หลวงพระบางคือใคร เผ่าเด็วเค็วกันไป เป็นทาสชาติอันผู้	โฉงเฉง เอ็กอ ^๕ เป็นคดี แย่งเข้าเอาผล ฯ หน่อไหนด เล่านอ ใครรู้ จนป็น แผกเชอ ^๕ เครอ ^๕ เถา ๑
--------	--	---

ภาพ
 รัชชชางค์

๑ อยู่มาช้านาน เจ็ดปีประมาณ พระเจ้าบุญสาร เกิด
 การหุ่หนั้น ตงเรื่องฉวาท อุปฮาดเวียงจันทน์ พระวอ
 หนั้นทั้น ไปสร้างนคร ฯ

๑ บุญสารตั้งทัพ จักให้ไปจับ กับคังมังกับ พระวอ
 ต่อกกร รักษาเมืองได้ แต่ใจแหยงหยอน จึงสู้ภูธร
 มังระฤทธิ ฯ

๑ ทูตขอทัพพันให้รีบเร็วพัตน์ มาตเวียงจันทน์ ผู้บ่า
 ราชิ มังระอำนาจ ด้วยความยินดี ตั้งทัพพันที่ ให้ออก
 ดำเนิน ฯ

๑ ทัพพม่ามาพัตน์ พบทูตเวียงจันทน์ ที่ในอารัญ ราช
 ทางหว่างเดิน ไปเฝ้ามังระ คารวะทูตเชิญ พระผู้จำเวิญ
 ให้รบพระวอ ฯ

๑ เเชิญทัพมานเมอ สู้เวียงจันทน์เพื่อ เติงคูปูเตอ บ่อน
 เหยยเยรยอ ม่านเปลียนจำนง ตกตงตามขอ ไม่มีวีรขอ
 กัดบหนัราชิ ฯ

๑ ลู้มานไม่ไหว พระวอหนีไป หาดำบดใหม่ ฐานา
ธานี บอกขอพึ่งบุญ พระคุณภูมิ จอมชนบุรี เป็นสุข
สืบไป ฯ

โคลง ๒ ๑ ธนบุเรศโปรดเกล้าให้ รับพระวอไว้ได้
ร่วม^๕เบืองบาทบงสุ^๕ ฯ

ภาพย์
ธัญชยางค์ ๑ ฝ่ายเจ้าบุญดาร์ ส่งบรรณาการ แต่พระภูบาล อังวะ
บตี ขอเป็นเมืองออก ในคอกบารมี ไร่เท็จจาทิ ไร่คี่
คตงอ ฯ

๑ อยู่มาไม่ช้า บุญดาร์ราชา กัดบคิด^๕ชนมา ว่ายัง
ไม่พอ จึงแต่งโยธา ไปฆ่าพระวอ หมายตัดต้นตอ
เหล่ากอไพร^๕ ฯ

๑ ท้าวเพยกรมการ บอกทูลรายงาน แต่พระจอมปราณ
กรุงธนทันที ว่าเจ้าบุญดาร์ อหังการยาย^๕ ไม่เกรงภูมิ
ฆ่าพระวอตาย ฯ

โคลง ๔	๑	ปางนรินทร์ป็นราชย์เจ้า จอมชน	
		ตรัสทราบภาพอลวน	วุ่นว่า
		บุญสารประหารคน	ในร่ม เราเฮ
		กำเรบเอิบฤทธทำ	ศึกสู์กลอง ๑
	๑	ดำรัสจัดทัพเข้ม	แข่งศึก
		สมเด็จพระมหากษัตร์ศึก	ศึกคิดแพ้ว
		เจ้าพญาสุรสีห์ล็ก	ณรงค์เศศ
		จงเร่งเพ่งพลแก้ว	กวาดเกลี้ยงเวียงจันทน์ ๑
	๑	จึงให้จอมทัพผู้	พาหา ท่านเฮ
		กลศึกทรงปฤกษา	สอดคคลัง
		กับองค์พระภาดา	พรเดช
		ยุทธวิธีพนอง	แน่ได้แนวเดียว ๑
	๑	ลุ่มโขงโยงแคว้นทอด	ถึงกัน
		หลวงพระบางเวียงจันทน์	จัดตั้ง
		ร่วมแรงจะแข่งขัน	คิดใช้ น้อยเลย
		เมืองออกแก่ม่านทั้ง	คู่แคว้นแดนโขง ๑
	๑	ทางไกลไปยากล้ำ	ล้ำเนา นันนอ
		ทุ่งเดือนเขื่อนโขดเขา	เขตนา
		ล้ำเลยเสบียงเรา	ฤ้ง่าย
		ขัดขาดอาจเพลียงพล้ำ	พลาดได้ในรณ ๑

๑ จักท่องสองทัฬหุ่ง สองทาง
 ให้พัวพัววังวาง ว่างจ้อง
 เราอาจลาดเสบียงกลาง ทางสดวก
 เหตุที่ผ่านทัฬหุ่ง ทัฬหุ่งกว้างกร ๑

โคลง ๒ ๑ ทางศึกหนักแน่นแล้ว เดินขบวนทัฬหุ่งแล้ว
 เกล่อนทางทางสถลชลแฮ ๑

ร่าย ๑ ทัฬหุ่งนิษฐานภาดา กัมพูชาทางเดิน ถึงเนินเขาตม ชุตนที
 ทางอ้อม เสร็จจรรรพทัฬหุ่งพร้อม พรงเข้าดำโขง ๑
 ๑ เศษฐฐภาดาทัฬหุ่ง ยกทางเมืองโคราช ส่งกองลาดเร็ว
 ออก ตีรอบนอกมีชัย ยกพลไกรตามติด ทัฬหุ่งเข้าไปไม้ช้า
 ดังจะโฉบโฉบเข้า คืบไว้ในกรง เต็มหนอ ๑

โคลง ๒ ๑ จอมเวียงจันทน์ห้วนแท้ เห็นประจักษ์จักแพ
 ชอกชากรรมเวร ๑
 ๑ นันทเสนโอรสเจ้า ชักชนำพลเข้า
 ยุทธแย่งแรงดอง ๑
 ๑ สุ่มไหวไม่กล้า อยู่มิได้ไม่ช้า
 ๑ รบลคนเวียง ๑

ภาพรัชชัญชชางค์
๑ บดินจกกดถาด พระเจ้าร่วมชาด เมื่อได้ทราบข่าว
กรุงเทพไปดี สืบเสียดียงเจียงจันทน์ เชอพลันยินดี โดย
เรื่องหนองม อธิแกกน ฯ

๑ เห็นเป็นโอกาส แก่เผ็ดเต็จขาด ห่าหันพันฟาด พิฆาต
เวียงจันทน์ ผู้เคยเชื่องพม่า ให้มาโรมรัน หลวงพระบาง
พลัน สัมพัชยับเยิน ฯ

๑ ครองนอมอก เวียงจันทน์ตาดก ตัดตั้งนงก ระหก
ระเหิน จักไปช่วยชา เขียบย่ำให้เพลิง ไครเลยเคย
เมิน เมื่อใดทองทิ ฯ

๑ พระเจ้าร่วมชาด ชมชื่นย่นยาว จึ่งตั้งสารกถาด แก่
ชนบุรี ถอนจากพม่า ย้ายมาภักดี ต่อพระภูมิ พระเจ้า
กรุงธน ฯ

๑ จึ่งไปรดอำนาจ ให้ตั้งทัพช่วย รบเวียงจันทน์ด้วย
อีกหน่วยหนึ่งพล โดยความจงรัก มุ่งล้มกมต ปลูก
ลู่ปลูกผล แซ่มชื่นย่นยาว ฯ

๑ ส้มเด็กษัตรคัก ไม่ต้องครองครัก ก็ทราบจำนิก
พระเจ้าร่มขาว ว่าเคียดเคียดฉัน เวียงจันทน์ในคราว
เชิญพม่ามาหยาด ยุบยับอับปาง ฯ

๑ ตกดงทรงรับ แต่ท่านแต่งทัพ ไปคอยกำกับ ทัพ
หลวงพระบาง รวบรวมโยธา ช่มชือรอบข้าง บุญสารบ้าน
ร้าง รับตีหนีไป ฯ

๑ ส้มดั่งมโนรด ท่านน้อมประณต พระแก้วมรกต
เชิญสู่กรุงไทย พระบางอีกด้วย ชำร่วยทัพชัย ถวาย
ภูนัย เจ้าชนบุรี ฯ

๑ นันทเสนกุมาร โอรสบุญสาร ท่านจับได้ท่าน พามา
ธานี บำรุงเลี้ยงดู ให้อยู่ด้วยดี ไม่ทำร้าย อนาทร
ร้อนใจ ฯ

โคลง ๔	๑	คราวก่อนพม่าคว่ำ	สองชั้นที่
		หลวงพระบางเวียงจันทน์	จวบพร้อม
		คราวนักเช่นกัน	แต่กลับ
		ทั้งคู่สู่ไทยน้อม	นอบเกล้าเนาเกษม ฯ

๑ พวกไม่เข้าด้วยบุญสาร หนีสู่ภูบาล
 แดลงยุบลดต้นปลาย ฯ

โคลง ๔ ๑ ปางนรินทร์ปิ่นภพเจ้า จอมมกุฏ
 พระบาทสมเด็จพระพุทธ ขอดฟ้า
 ปฤกษาพระวรานุช สิงหนาท
 ควรมิควรถ้วนค่ำ สักแคว้นแดนโขง ฯ

๑ พระมตียุติตต้อง ตามกัน
 ตำแหน่งเจ้าเวียงจันทน์ ว่างไว้
 ในคราวที่โรมรัน ลงพ่าย แพ้แฮ
 แต่งแต่ผู้แทนให้ อยู่รังวังเวียง ฯ

๑ เจ้าหลวงคชไม้หลัก บั๊กเถน
 แต่กุมารนันทเสน นันไสร
 ฝึกหัดถนัดเจน ใจราช การแฮ
 ควรจะมอบเมืองให้ แต้นเนานาน ฯ

๑ ตรีศสังโอรสเจ้า บุญสาร
 สุเจริญเขาวนชาญ เชิดเกล้า
 จงกนนครนาน เนาสวัสดิ์
 ตำแหน่งเวียงจันทน์เจ้า เจ็ดหน้าสถาพร ฯ

๑ พระบางสุเจ้าจุง	เชิญไป
เป็นหลักเวียงจันทน์ไกร	เกียรตุง
เกลียวกลมอุคมใจ	ผจงเจต นาเทอญ
สมดั่งพรตุง	สัจย์ให้ไปเจริญ ๑

๑ นันทเสนอ่อนนอบเกล้า	บังคม
ลาธุดาทบรม	ราชเจ้า
แควป่าคมนาคม	เคชคล้อง
ผ่านทุ่งมุงทางเข้า	เขตแคว้นแดนตน ๑

๑ พ่อลูกผูกรักถ้อย	ทสมาน
แต่มีช้ำบุญสาร	กิม้วย
นันทเสนฟังสมภาร	สยามราช
สุขสงบสบสวัสดิด้วย	เดชกล้าบารมี ๑

...

กัมพูชาประเทศ

- ราชอาณาจักรกัมพูชา
- ๑ ส่วนกัมพูชาประเทศ ทรงเดชจัดบิเดรัจ ต้องเด็ดจ
กลับมา คราที่เกิดอดจน ในกรุงชนบุรี บัดนี้มีโอกาส จึง
ประดำทอาณา ให้พญาบรมราชเชมร ผู้ภูเบนทร์เม็ดตา
เดือนดมญายศไกร เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ครองประเทศ *
กัมพูชา สุดหนามเดียนเบียบเบียด ปราบค่นียดแก้ด้าว รม
พระคุณบุญอคราว แด่นมานาน ๑
- ๑ ทรงบำรุงโอรส เจ้ากัมพูชองค์เพรง นกองค์เองนามกร
ผู้ภุชรกดอมเกลดียง เดียงเป็นบุตรบุญธรรม ทรงอุปถัมภ์
เทิดไถ้ เพื่อเมื่อเติบโตได้ แต่งตั้งให้ครอง กรุงแษ ๑
- ๑ ผู้ผ่านกัมพูชา ส่งราชอาชุกราน ดับแต่กาลก่อนกล้า
ถวายพระพุทชยอดฟ้า เฟื่องฟูกรุงไกร ๑

พระขรรค์ชัยศรี

- โคลง ๔
๑ อาวุธคจเทพเออ	อวยสมัย โนนนา
คือพระขรรค์ชัยศรี	ศักดักกล้า
ขอมราชบุราณใน	กาลอดีต
ปทุมสุริยวงษ์ทรงกล้า	แหล่งไท้เทียมสรวง ๑
๑ เมื่อกอมกัมพูช	ภักดี
ถวายพระขรรค์ชัยศรี	แต่ไท้
ฟ้าดินสนับฐัพ	ในฤกษ์ นันนอ
แสดงพระเดชท่านให้	ทราบถ้วนทวยชน ๑

สงครามพม่า

...

ศึกห้าด่าน

*

- ฉบับ
- ๑ แกลงเรื่องมรัมราชเรื่องรณ อหิภาพชาบตน
จะปราบพิภพครบครัน ๑
 - ๑ พระองค์ทรงผลาญหลานขวัญ ชิงราชไอศวรรย์
เกลิงบัลลังก์นั่งกรง ๑
 - ๑ พระนามพระเจ้าประคอง สมล้ำบำรุง
ทเกล้าทั่วทกล้ำราวี ๑
 - ๑ แบ่งทัพพิชิตชายี่ เข้ายับเมืองมณี
ปุระ ยะไข่ รามัญ ๑
 - ๑ ปราบปราบรอบขอบขัณฑ์ ยังเขตสำคัญ
ซึ่งองค์ประคองมุ่งมอง ๑
 - ๑ ใคร่เป็นเช่นราชบุเรงนอง อำนาจปราศสอง
สยามชิตฤทธิ ๑
 - ๑ ปดุงปรุงแสนยาราวี แสนห้าหมื่นมี
คเนนค้ำฉนวนถ้วนพล ๑
 - ๑ ห้าด่านม่านราชมารณ เก้าทัพค้ำคน
จะเข่นพิฆาตชาติไทย ๑

คือองค์ ปดุงผู้ทรงเดชกล้า เอิบอิทธิคุณปลิดฟ้า เฟื่องแก้ว
การวรรณ ฯ

โคลง ๒ ๑ เก้าทัพนับเนื่องเต้า แสนกับห้าหมื่นเข้า
 สู่แคว้นแดนไทย ฯ

โคลง ๔ ๑ ปางนรินทร์ปิ่นภพเฝ้า ไพลสยาม
 ไปประมาทสงคราม เคร่ารู้ *
 สามป้อมมีความ เล่นเลื้อ
 สั่งสืบกับข้าพผู้ แผลแคว้นแดนเมือง ฯ

๑ เจ้าปดุงกรงม่านไค้ รามัญ แลวันนา
 เห็นจะโหมโรมรัน แหล่งน *
 ฝ่ายเราพิวเมามันท์ มัวหลับ
 รัฐจะถ่มจมด ลับไร่ไอศวรรย์ ฯ

๑ ไข่มอญไปสืบตัว ดลิ่งคะ *
 ทราบข่าวเจ้าอังวะ ว่าให้
 ช้องสมประชุมตระ เตรียมทัพ
 อยู่ ณ เมาะตะมะไค้ ดาษแคว้นแดนเตลง ฯ

๑ ปฏิบัติจกสูด้าน เจดีย์ สามเฮ
 ทัพใหญ่ได้บรูฬ ลาดหญ้า

ต่อมามีขำ	ข่าวเพิ่ม
ว่าจะเดินทัพห้า	แพรงเข้าเอาชัย ฯ
๑ การศึกตรกทราบด้วย	แดง
เดือนสิบสองปีมเส็ง	ส่อแจ้ง
จักรับทัพมานเมือง	โดยเลศ ใดแล
ศึกใหญ่ในน้ำแดง	น้แดงเห็น ฯ
๑ ปฤกษาสมเด็จพระน้อง	นฤบดี
เชิญประชุมมนตรี	ตรกถ้อย
วงษานวงษ์ศรี	สุรราช
อำมาตย์เสนาน้อย	ใหญ่พร้อมเพรียงกัน ฯ
๑ พลไทยไม่มากมั่น	พลอมิตร
ไปกระจายหลายทิศ	ทั่วได้
เบ็ดเสร์จเจ็ดหมื่นคิด	เพียงครึ่ง เขาแฮ
ควรรับทัพกษัตริ์ไว้	แต่ต้นหนทาง ฯ
๑ เล่ห์เราเอาเปรียบได้	โดยนัย
ทัพะมามาไกล	มารคแกร่ง
เราฝ้ายอยู่สายใน	สืบเนื่อง กันนา
อาจรับทัพนั้นแล้ว	ทัพนั้นหันหา ฯ

ว่าข ๑ ตกกลงทรงดำรงค์ จัดโยธิต์ทัพ สองทัพรบสองหน้า อีก
ทัพรบลาดหญ้า หนึ่งหนทัพหนุน ฯ

โคลง ๔	๑ ทัพ ๑ เสนาคน้อย เดชกระเดื่องเลื่องดิน บรขามพระนามยนิ ว่าพระยาเสื่อหัว ๑ หมุ่มหมวดตรวจพร้อมสรรพ ทัพใหญ่ไทยสยามขาม จักรับทัพกษัตริ์ตาม บััจฉนศึกษาลาดหญ้า ๑ ศัตรูเกือบเก้าหมื่น เพียงแต่สามหมื่นกาง น้อยกว่าจะกล้าขวาง มากจะหนับบับคน ๑ ทัพ ๒ เสนาคแก้ว กรมพระราชวังหลัง นำทัพมดิง ขัดทัพคอยรับข้า ๑ มีพลเพียงหมื่นห้า ในส่วนจำนวนคู จักรับทัพตองอู น้อยไม่กลัวความน้อย	๑ ธรณินทร์ ๑ รอบดาว ๑ ขอเกียรติ ๑ หักเสี้ยนเบี่ยงสยาม ๑ ๑ เพียงสาม หมื่นเฮ ๑ ๑ ยังกลา ๑ ทางมาน มาณา ๑ เขียบด้านกาญจน์บุรี ๑ ๑ มาทาง นนทอ ๑ ทัพพัน ๑ ผ่ายมาก ๑ ผ่ายน้อยฤๅไฉน ๑ ๑ กำลัง ๑ เลื่องกล้า ๑ ดำรัส ๑ ศกเบองเมืองเหนือ ๑ ๑ พันพยุห์ ๑ กเดียดด้อย ๑ สามหมื่น ๑ ไม่น้อยคอยคู ๑
--------	--	--

๑ ทัพ ๓ ทรงจัดเจ้า	พระยา
ขมราชธรรมา	มุงก้าว *
นำทัพนับโยธา	งั ้ง กิงหม่น
รับม่านด่านเจ้าขว้าว	จู่แคว้นแดนไทย ฯ
๑ ทัพ ๔ สองหม่นบอง	๗ เบนทูน
ขาดฤเหลือเจ้อจุน	จัดไว้
หนักไหนก็ไปหนุน	๘ ทนน
ไทยธราธิปไท้	๙ ทัพนัทรังคุม ฯ

ว่าบ ๑ เดือน ๑๒ ทราบข่าว ผ่านเหตุภัยไทยรัฐ ว่าทัพกษัตริ์
ศัตรู ย่างพยุห้มาเหยียบ เปรียบดังเพลิงเวิงدن ฝ่ายจอม
พลสยามินทร์ ยินข่าวยุทธมาเยือน เดือนเดียวทรงปลุกษา
จัดโยธาพร้อมเสร็จ ส้มเด็จพระราชอนุชา เสด็จยาดราทัพแห่ง
ซึ่งตำแหน่งลาดหญ้า ตั้งค่ายก่อนที่ธา คึกได้ไปถึง ฯ

โคลง ๔ ๑ การศึกถกถ้วนเล่ห์	หลายหลืบ นักเล
แม้ไม่เสาะเหมาะสับ	ทราบเค้า
มัวม่อมมิคอยคืบ	ข่าวเนิ่น ไว้นอ
ไทยจะถูกผูกเท้า	ถ้อยแท้แลเห็น ฯ

๑	สององค์ทรงรู้อุ	ทางศึก
	เหตุว่ามีสำนัก	แน่แล้ว
	ทุกช่องทุกปล่องปลูก	ษาโปรง
	แผนทช ^{๑๕} ทางแก้ว	ท่านกล้าตาโถม ฯ

ร้าย ๑ ส้มเต๋จัน้องนฤบดี ทันท่วงทีไปตล ฌตำบลดลาดหญ้า
หน้าช่องเขามันตัด จำกัดทางปฏิบัติ ชักปีกกาเรียงราย
ค่ายต่อค่ายตลอดกัน บัญชาตั้งพญาแจ้ง ให้เร่งคุมรามัญ
รวมล้อมพันไปตัด ชัดตาที่พร้อมใจ ไกลเชิงช่องปล่องกว้าง
ดักม่านด่านกรามช้าง ต่อยึดรุนแรง ฯ

ไกลง ๒ ๑ กลศึกสั่งแจ่มแจ้ง แม้ว่ามากมาแกลิ่ง
ล่อให้ไล่ตาม มาเทอญ ฯ
๑ นำปล่องปากช่องข้าง ที่จะออกทุ่งกว้าง
ท่านตั้งกองคอย ขนาบนา ฯ
๑ ทัพโหญไว้รับหน้า แนวจะยันคั้นข้า
ศึกผู้จูล่า มาแล ฯ

ร้าย ๑ กล่าวการด้านปฏิบัติ ม่านหมายหักแนวผ่าน ด้าน
เจดีย์ล้อมองค์ ตรงเข้าตีรามัญ อันพญาแจ้งตั้งรับ ชัดตา

ทัพคอยที่ พวกไพร่ทัพหน้า งามเงามาองมี ทงทัพ & ทัพ ๕
มอญฝ่ายไทยใจกล้า ต่อต้านตอบตี ฯ

โคลง ๔ ๑ ทัพมานประมาณหมื่นห้า พันพล
 พญาแจ้งสามพันคน ไล่ไกล
 ทัพค่ายพ่ายหนีตน ทำแตก
 มอญล่าพม่าไล่ไกล เร่งกลุ่มรุมตาม ฯ
 ๑ บัจุบันนี้กว่าได้ ที่ถนัด
 มอญยิงวิ่งยิงตพัด ตเปิดพัน
 เลขช่องปล่องบันทัด ผาแผ่น
 ตามกระต้อรอรัน ไล่กว้างกลางสมร ฯ
 ๑ ทัพใหญ่ไทยอยู่แย้ง ยืนขวาง
 กองซุ่มรุมสองทาง ทุ่มข้าง
 ทัพผ่านผ่านมากกลาง แนวขนาบ
 ศพเกลื่อนเกลื่อนทุ่งข้าง จับได้ในสนาม ฯ *

ร่าย ๑ เหลือดายป้ายตีนเปิด เติลตรันแตกแตกยับ แต่มีทัพ
 หนุนมา ถอยเข้าหากันทัน พลันตั้งค่ายรายลง ตรงเนิน
 ใหญ่ไกลช่อง พดทพรองกเพิ่ม เข็มกำลังพรังพร้อม ค่าย
 ประคองล้อม เรียบร้อยคอยรณ ฯ

โคลง ๔ ๑ สมเด็จพระบรมราชเจ้า เมื่อริบยุ้ย	จอมทัพ ข่อยลิ
เข้าค่ายบ้ายหน้ากลับ บักแผ่นแผนยุทธชัย	มารบ ขากล้าทำไฉน ฯ
๑ คำรัสจัดทัพจ้วง แต่พะมาราวี ไทยบ้ายค่ายไพร เหตุทรมามากแล้ว	โจมตี ว่องแคล้ว ไปแหลก ลงเลย ร่วมต้านทานทน ฯ
๑ เห็นท่าพม่ามากแคล้ว ตั้ง ณ เนินแนวใน อีกหน้อยมิกอชไทย คงจะออกตะคอกคั่น	พลไกร ค่ายมั่น ตีก่อน คิดไต่ตีเรา ฯ
๑ บัจฉนิกนิกคาดเข้า คิดจะเป็นฝ่ายรุก เมียงบ้ายอุบายบุก เราจะเสียเปรียบถ้ำ	เกล้าคลุก รบร้า บากบั่น ปล่อยให้ใจเหิม ฯ
๑ เรากำตำแหน่งข้าง บ้อยจะบุกรุกตาม ศัตรูมีอยู่ตาม มัวแต่บัดหมัดบ้อง	คุกคาม ไว้เทอญ เสจจ้อง บังคับ ได้ฤ ไปกล้าตาโถม ฯ

๑	อนึ่งเล่าเขามากแม่	เราเมียง
	มุงมลายสายเสบียง	เบียดแบ้
	ถูกตัดขัดดำเลี้ยง	จักรอด โฉนแล
	ทัพอดหมคอิทธิแท้	อกท้อรอดอย ฯ

ร้าย ๑ กต่างฝ่ายค่ายพะม่า ทัพหน้าบุัจจามิตร คิดทำดาญค่าย
ไทย ในระยะสันาด กวาดด้วยแรงปืนใหญ่ ชวักไขว่ปลุก
หอรบ ครอบตามจำนวนปืน พร้อมพดยนิยงตน ดันด์เทอน
๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕
เดือนกอง ครนครนบ่นบ่นห้อง แห่งฟ้ากาหล ฯ

โกลง ๔	๑	คำแคงแรงถันก้อง	กาลวิง	*
		สมเต็จมหาสุรสิงห	นาจเจ้า	
		ดำรัสจัดบ่นขิง	แย่งยุท	
		ไปรษสันาดสาตเบ้า	ปราบห่างหอรณ ฯ	
	๑	อากาศกัมปนาทกรรม	กรรมครน	
		ฟังบ่ขาดเสียงบน	ลูกไม้	
		ศัตรมืออยู่ยื่น	ยังชีพ	
		ไฟกลบหอรบใหม่	หมดลุ่มจมตง ฯ	
	๑	ศาตร์วีเสยสันาดทั้ง	เสยทหาร	*
		บนลูกไม้ไล่ผลาญ	พล่านใหม่	

คู่ค้ายทหลายลาญ	ลงแหลก
ม่านมิกล้ำมาไกล	กริ่งเบ็งเกรงป็น ๑
๑ อนึ่งนั้นทรงจัดให้	กองโจร
ลิ่ง ๆ ดุจดังทโมน	มุ้งจ้อง
เจนผลจูโจมโผน	แผ่นแข่ง
กองเสบียงเลี้ยงท้อง	ทัพข้าศึกสลาย ๑
๑ ขุนเฉรนามเจ้าหนุ่ม	นายกอง *
รบแต่โดยลำลอง	เร็วกล้า
หมู่ ๆ อยู่เมียงมอง	เมืมม่ง
เสบียงม่านผ่านมากกว่า	แข่งเข้าเอาเสีย ๑
๑ ปฏิบัติหนักอกด้วย	จวนอด
แท้จะทนทรหด	ห่อนได้
งอเหงาเจ้าจิตจรด	จักรบ โฉนแล
ท้องกั้วหน้าให้	เหือดกล้ำราวี่ ๑

- โคลง ๒ ๑ ทัพหลวงไทยลาดหญ้า ได้เปรียบแต่หากข้า
ศึกล้ำกำลัง ๑
- ๑ ยังมีโหมโถมให้ อริแหลกแตกลงได้
เหตุด้วยยังตั้ง คันนา ๑

- ฉบับ
- ๑ ปางเชษฐภคินทร ทรวงศดับศัพท์ยิน
ขุบล ฅ เบื้องเมืองกาญจน์ ฯ
 - ๑ ทัพกษัตร์ศัตร์ผู้พาล ประเมินประมาณ
ประมวญก็มากมายมี ฯ
 - ๑ ทัพหลวงฝ้ายเราเข้าดี ชิงชัยไพร่
บ่ได้ประคุดังใจ ฯ
 - ๑ เราผู้อยู่ฝ้ายสายใน เนาเน้นเกินไป
มลออยมลออาการ ฯ
 - ๑ จักเสียเปรียบศึกอีกหาญ เหล่าทวยหลายทวาร *
จะห่อจะหุ้มมรรังค์ ฯ
 - ๑ แม้วเรารวนเรแก้กั้ว ห่วงหน้าห่วงหลัง
จะพลาจะเพลิงเสียงกั้ว ฯ
 - ๑ เกรงองค์อนุชนาถภูวนัย ไม่อาจเอาชัย
ริปูผู้ล้ากำลัง ฯ
 - ๑ ฅิวพะวงทรงกริ่งนึ่งพั้ง ข้าวสารการยัง
จะชามีชอบเชิงรณ ฯ
 - ๑ จึ่งทรงดำรัสจัดพล รวมสองหมื่นคน
เสด็จ ฅน ด่านกาญจน์บุรี ฯ

โกลง ๔	๑	ศุภฤกษ์เบิกโชคช ^๕	ชัยเฉลิม	
		พรั่งพหลพลheim	เผ่าห้าว	
		เวรก่อจะต่อเติม	ตามติด	
		ผู้วิกรรมนำก้าว	อย่าก้าวหนาวหน ^๑	
	๑	เดือนขชนเก้าคำ ^๕	วันอา ทิตย์เอย ๑	
		พระเสด็จพยุหยาตรา	เดรั้ง ^๕	
		คลาคล่ำสำเสนา	เสถ	
		พลนิกายพายจ ^๕	เพ่งจ้วงทลวงชล ๑	
	๑	พระชัยเชิญออกหน้า	อวนินทร์	
		เรือพิมานเมืองอินทร์	เอิกอ้าง	*
		ดำทรงดุจหงษ์บิน	โบยโบก	
		เรือบุษบกพิศาลสร้าง	ศักดิ์กล้าสากลย์	*
	๑	เนาขนานน่านน้ำท่อง	ชลธิ	*
		แนวขนัดอัดแอม	มากหอม	
		รั้งรั้งพระจักร	จอมเกศ	
		ท่องนทีทางพร้อม	พรั่งล้วนขบวนรณ ๑	
	๑	รอนแรมชลมารคม้วน	มรรคะ	
		วันละวันบันตะ	เถิบไถ่	*
		ถึงท่าประชาปะ	ประจักษ์	*
		น้องท่านคอยรับไ้	ทีน่าล้ากาญจน์ ๑	

- โคลง ๒
๑	สมเด็จพระบรมราชเจ้า	สู่พระเชษฐาเฝ้า
	ข้าวก่ำศึกถวายเป็น	
๑	เชิญเสด็จสู่ด้าน	ค่ายที่ตั้งคอยต้าน
	ต่อให้เห็นฤทธ กั้นแฉะ	
๑	ทัพทวยหอดอกใหม่	แม้ว่าเห็นทัพไท้
	จักหือทวยคุณ	
๑	บินวั้นพระน่อง	พระพมมตพ้อง
	จึงให้เสด็จทาง สกลแฮ	

- โคลง ๔
๑	ผองพหลพลพ่างเพิง	พลวิบุษ
	เริงณรงคัยงยุทธ	ยังกล้า
	โยธกระบือช	ครุฑพ่าห์
	ทัพพระพุทธยอดฟ้า	เฟื่องแคว้นแดนสมร
๑	เหล่าม้าพลพ่าห์พร้อม	พรรค
	ถวันถวัตอัสวานก	เนืองหน้า
	ธงทวนกระบวนศึก	สุดสง่า
	ผกพงาดอาจข่มข้า	ศึกเสี้ยนเตียนสลาย
๑	เหล่าข้างข่างไยเือง	ชาติรัก
	ถนัดตั้งแรงแพลงพลก	ภาคพน

เสนาภชาณิก	แนวเนอง
เศิกจะตอกอกตน	ตนผ่ายตกายหนี่ ๑
๑ พลแพคงแต่งหมวกเสอ	สั๊กหลาด
ล้วนแต่แดงดุดาย	ด้นก้า
ทู่เถื่อนเกลื่อนพนกลาด	พลกลั่น
ปะวิบักย์จักจ้า	จู่จ้วงทลวงโจม ๑
๑ สารทรงองค์เขยษฐ์ผู้	พสุธา ธิปเอย
พระธิ่งเทพลลา	เลิศซ้าง
รองเรื่องเครื่องกฤษุชรา	ภรณเพริศ
ทิวธวัชสัดตมส้าง	สลักรูปลิวปลาข ๑
๑ ศุภโยคโปกฤษุชไ้	กรธา
พลพิชัยราชา	เชิดเชอ
สังข์แตรแซ่สัญญา	ขบวนยุท
จากบุรกาญจน์เมอ	มารคพนรณภูมิ ๑
๑ สำเนียงนินนาทก้อง	กำไร
แผ่ผกายค่ายไทย	ลาดหญ้า
เนื่องแน่นแผ่นไผทไน	นวิภาพ
ประจักษ์แก่ข้าศึกข้า	ศึกคร้ามความเข็ญ ๑

ว่าปัจจุบันนี้หลุด จวนจักอดอยู่แล้ว ไม่กล้าแกส้วกลาง
 แปลง เห็นว่าแรงอ่อนแอ มัวแต่ท้อแท้แท้ จูงให้ว่ายกัง
 วตเทอญ ฯ

โคลง ๔	๑	ฝ่ายเราเอาเปรียบด้วย	ด้อมเมียง
		ลอบลัดตัดลำเลียง	อริร้าย
		ศัตรุมืออยู่เพียง	ไคดอก พระเอย
		เสบียงยุบทุกภิกขฝ่าย	เผือดแค้นแกตนกตัว ฯ
	๑	พระองค์จงปลดเปลื้อง	ปรีวิตก
		ม่านมิอาจผาดผก	ผงับได้
		ชอกชาระกำอก	อืดอืด แล้วเอย
		โอกาสแก่ข้าให้	หันหันทำสนอง ฯ
	๑	เสด็จกลับทัพเกิดไ้	คันธา น้เทอญ
		เพื่อจะมีมานมา	มุงบ้าน
		ป็นกู่อยู่บัญชา	กลางแหล่ง
		เป็นที่อุ่นใจด้าน	อันได้ในรณ ฯ

โคลง ๒ ๑ ไปร้องปลดอดเห็นสอดคล้อง กับทองคำพระน้อง
 ท่านช้เชิงณรงค์ ฯ

๑ จิ้งนรินทร์ป็นหล้า พยุหยาตร์จากลาดหญ้า
ห้อยร้อนรอนเหตุทัช ทำนนา ฯ

ราช ๑ ปางส้มเต็จอนุชา พระเชษฐายาตราทัพ กลับคืนสู่พระ
นคร จึงพระบวรราชเจ้า เรียกข้าเฝ้าทูลละออง ทุกนายกอง
นายทัพ กำรับการกลศึก ว่าเมื่อศึกให้เดิน ทัพผู้เดินตลับ
ครั้นเช้ากลับมาใหม่ ได้กลให้ข้าศึก นึกว่าทัพเพิ่มมา ทุก
เวลาทุกวัน อย่าให้ทันต่อวงรู้ มันจะมุดคุดคู้ เว้าร้อน
อ่อนใจ ฯ

โกลง ๔	๑ สวมเต็จพระเชษฐ ^๕	เชิงรณ แล้วเอบ
	พระเสด็จดำเนินพหล	แห่ง ^๕
	มวญหมุ่พยุหุ่พล	เพียงเพียบ พนแฮ
	ป่วงรูปุ่กล ^๕	หลบเข้าเนาหลัง ฯ
	๑ เห็นเรามามากล้า	กำลัง
	ม่านมิกล้ามาประนัง	นำได้
	เสงขมสงบหลบข้อยหลัง	แนวรบ
	ก่นแต่กลลัวมัวใหม่	มุงแพ้แลเห็น ฯ
	๑ สองหม่นมาเพิ่มให้	เห็นตน
	ยังประสัทธอทธิผล	แผ่กล้า

เราข้ากระทำกล

กลอกกลับ

ให้ประจักษ์สักห้า

หมื่นมั่นแมนมา ฯ

โคลง ๒ ๑ ไปกลับมากลับไป
ชกข้าศึกหลง ฯ

กลท้านก่อส่อช

กาพย์
ธัญญ์ข่างค์ ๑ ปางมวดพะม่า เนาเนินแฉฉา เห็นไทยโยธา เพิ่ม
มารำไป ช้างม้าผู้คน ดุจชลหลังไหล ธงทิวปดิวไสว
ทุกวันทุกวัน ฯ

๑ ทัพแดงดาษดา กลับไปไม่ช้า ทัพอื่นกลับมา แน่น
หนาเนื่องกัน โห่ร้องกองก๊ก คึกคึกนักรร แฉฉาครบ
ครัน เข้มแข็งแรงรณ ฯ

๑ ฝ่ายเราเราชาน ตกปลัดักดาน เข้าปลาอาหาร
ทรมานขัดสน มากมายฝ่ายเรา ฝ่ายเราอับจน ยากนัก
จักทน ลูบปรบแรง ฯ

๑ ชรรวมดาดังคราม ฝ่ายหนึ่งครนคราม ฝ่ายหนึ่ง

คุกคาม คำรามเข้มแรง ท่วงทีพิศา ๕ ๖ ๗
ตงทาทมแทง
ผ่ายเหี่ยวเสียวแฉียง จักคตผลโต ๗

โคลง ๒ ๑ ใจริบู่ห้อย เหตุว่ามีปมด้อย
 เดือดร้อนลาญทรวง ๗
 ๑ ออกสั้นขวัญหลบลก ดูประหนึ่งบ้าจี้
 จิตจ้อยคอยแพ้อยู่นอ ๗

โคลง ๔ ๑ ปางไทยปิ่นทัพไท ทำกล
 โดยอุบายถ้ายพล ลาดหญ้า
 กลับไปกลับมาล ขาวยัด
 สังกะตอการเข้า สักคร้ามครามครัน ๗
 ๑ ท่วงทีได้ตั้ง เดาใจ มั่นนอ
 พริงพริ้งสนั่นหฤทัย อยู่แล้ว
 โอกาสพิฆาตใน กาบนี้ แลนา
 ตรีศสังข์สพริ้งพลแล้ว กลาดกลุ้มรมตี ๗
 ๑ ครัน ๗ บันลูกไม้ เล็งหมาย
 ค่ายวิภักย์หักทลาย ถล่มล้ม
 มากหม่นตมแตกตาย เติลิดแหล็ก
 เงินกระเจิงเพลิงห่ม ห่อไหม้ไพร ๗

- ๑ ทวยไทยไล่ตลบบ้อม ตลุมบอน
 ปีนป้ายค่ายดัสกร เกล่อนกลุ่ม
 อ้ามหิตติดตามรอน รานรูก
 นายไพร่ไล่เข้าขุ้ม ข่มขยขย้า ฯ
- ๑ ทุกค่ายพ่ายแพ้ล่า เร้วตลี ตลานเวย
 ไทยนักรต้อนดี แดกสัน
 ทัพน่าพะมาหนี ไปแนว
 แล่นเตลิดประเดิดต้น ดักแต่้แต่ปลิว ฯ

กาพย์
 ธนัญชยางค์ ๑ ปางปดุงภูมิ อัครเด่นานี ตั้งหน้ามาตี กรุงเทพมหา
 นคร ทัพหลวงหยุดยั้ง อยู่ยังแนวคชน ทัพหน้ามาตีอัน
 ดีไทยไพร่ ฯ

๑ แต่กองลำเดียว ไหมห่างทางเดียว กองโจรไทยเมียง
 แย่งแทบทุกที คล่องแคล่วแนวมธู รบสู้ต่อตี ลำเดียว
 ม่านมี แต่แพ้วไป ฯ

๑ กองทัพหลวงเอง ยังถูกข่มเหง โจรไทยไม่เกรง
 โฉงเฉงสุดใจ เสาะลัดขั้ชวาง ตัดทางในไพร่ แยกย่อง
 ว่องไว หลบหลีกปลีกตน ฯ

๑ สงครามครั้งนั้น เริ่มต้นไม่ดี โรคภัยย่ำยี ลำเจียก
 รัชสัน ทัพไทยลาตหญ้า ทัพพม่าประจัญ เขาชัยเชิงรณ
 ไม่ได้ตั้งใจ ฯ

๑ ปดุงยังตั้งอยู่ ช่องเปิดจักจู่ ทัพใหญ่ไปสู่ กรุงเทพ
 ทันใด แต่ว่าทพ่นา ชักเข้าเกินไป ตระไ้ใช้ม้าใช้ เร่งให้
 ไปพัง ฯ

๑ ม้าใช้ควบม้า ไม่ถึงช่องผา รีบควบกลับมา ว่าทัพ
 กลับหลัง กองนำแตกพ่าย รล่ำรสายเส่วิศร้าง ยับเยิน
 เกินยั้ง ไทยโล้ราวี ฯ

๑ พระเจ้าปะดุง ยินข่าวยาวยุง ทำทางนุงดุง เก็บถ่วง
 ท่องที ทพ่นาปราชิต ถูกคิดตามตี หมายมาครานี้ ไม่สู้
 คังปอง ฯ

๑ ลำเจียกเพี้ยงพลาต เกิดโรครระบาด มากมีผีตาส
 คนตายกำยกอง จักรอดต่อดิต ก็ผิดทำนอง ไม่เห็นมี
 คตอง จักลิตห้ช้่มใจ ฯ

๑ ความไม่ประมาท ตีกว่าไม่ชลาต คักไม่สู้มมาค

มัวทำทำไม ไม่ได้ใจทาง ไม่วางใจไทย โอกาศมีชัย
มิใช่จักมี ฯ

๑ ทัพธยามด้ามหมัน ออกทกครกครน แขงช้นย่นย่น
เก้าหม่นถอยหน เจ้าม่านม่านกลับ เด็กทัพพันที ไม่รอ
ราวี่ ทราบแน่แพไทย ฯ

โคลง ๔ ๑ เข้าปดุงกรงม่านผู้ แพ้คราว นนา
เดชกระเดื่องเรอราว เลื่องแสร์
คนขามพระนามคาว เคยคิด
ว่าไม่รู้จักแพ แต่แพแก่ไทย ฯ

๑ เก้าทัพคับคั่งเข้า คามคุก
โอบจะล้อมอ้อมรุก ไต่กว่าน
เม็งม่านจะปล่านพลุก พร้อมพรั่ง
ถูกทัพรับห้าด้าน ดักแต่เดดาบ ฯ

๑ ทำศึกนิกไม่แพ นกผิด
ไฉนจึงมาปราชิต เช่นน
เสียนหนามจะหยามฤทธ ลือเลื่อง
ออกกระอักษักดก สูดกู่เอ๋ย ฯ

...

- โคลง ๔
๑	ฝ่ายองค์อนุชนาถเจ้า	จอมทัพ
	ปราบริပ္ยู่ยับ	ลาดหญ้า
	ศึกเสร็จเสด็จกลับ	กลางเดือน
	ยिनกล่าวข่าวพม่าข้า	ศึกข้างทางสถล ฯ
๑	จมน่านด่านหนั่งเปอง	เมืองทวาย
	พลประมาณหมื่นชาย	เขยวกร้าว
	แดนราชบุรีราย	เรียงค่าย อยู่แฮ
	เดินผ่านด่านเจ้าขว้าว	ล่าเข้ามาถึง ฯ
๑	ธรรมายมราชทั้ง	สองนาย
	หลับบุรีแคะรกาย	ข่าวเสาร์
	ม่านเล่าก็เดาตาย	คูโง่
	ไม่ทราบทัพภักตร์แพ	เปิดแล้วแนวกาญจน์ ฯ
๑	สมเด็จพระสัทรราชู	ไพร่ ล้าแฮ
	ดำรงค์จัดโยธา	หุ่มก้าว
	โจนจ้วงทลวงตี	พม่าแตก
	เม็งม่านด่านเจ้าขว้าว	ไขว่เคว้งปุลองหนี่ ฯ
- โคลง ๒
๑	มหาสุรสิงหนาทเจ้า	กัณนครจรเฝ้า
	เชษฐไถ่รินทร ฯ	

๑ ตีพิมพ์ล่ากลับบ้าน สำเร็จศึกสองด้าน *
 ปักไต่ฝ้ายเหนือ เหลื่อนา ๑

ว่าบ ๑ สององค์ทรงปฤกษา กนิษฐภาดาเสด็จได้ องค์เชษฐไ้
 เสด็จเหนือ ศัตรูเหลือสามด้าน สองเสด็จต่อด้าน แยกย้าย
 อูบายยุทธ นานา ๑

โคลง ๔ ๑ ปันราชการแล้ว ฤๅนาน
 ดำรัสจัดยุทธการ กาจถ้วน
 กรรหาชนิกายหาญ เข็มจิต
 ชลมารคมากขบวนถ้วน เรียวกล้าราว ๑

๑ เเคอนสี่ ๑๑ คำชน วันศุกร์
 เกศกษัตริ์รัฐประมุข มิ่งหล้า
 คั้งคัมทัพอธิปทุก น้ำที่
 พลพระพุทชยอดฟ้า พองน้ำล่าเหนือ ๑

๑ พยุหยาตร์นาทขเมือ เมืองอินท์
 หยุคประทับพลับพลายิน ข้าวเสียน
 สมเด็จพระนฤบดินทร์ ดำรัส
 สั่งด่วนอย่าบ้วนเปียน ปล่อยข้าเชิงรณ ๑

๑	ผิวสุ่มรู้เกล้า	โรมรัน
	เคียรกับศอต่อกัน	เกลือกหวน
	ชวบม้วน	ไวเผอ ดอกเนอ
	ศกมสนจกสน	ชพผู้นำพล ๑

รำบ ๑ ฝ่ายเจ้าเมืองตองอุ จอมจุมพายัพ ตงทพตอมดำปาง
ให้แยกทางพลท่อง ทัพจอชองนรทา มาอยู่บ้านระแหง
แข่งกาดงตงค้าย อิกทางจ่ายพลพยูห์ มาอยู่ปากน้ำพิง
ตั้งค้ายรายฝั่งนา พลแมคงแรงกา เรียวเกล้าจวแนวรณ ๑

โคลง ๔	๑	ฝ่ายไทยในขณะตั้ง	ขัดตา ทัพเฮ
		ไปทราบศัตร์มา	มากน้อย
		หลายหลบสับสวนอา	การศึก
		สร้างค่ายรายเรียงร้อย	บักบ้องปองรณ ๑
	๑	ข่าวพิฆาตลาดหญ้าเสร็จ	สมหวัง
		กรมพระราชวังหลัง	หฤชฎ์ชง
		สนเรื่องเครื่องพัวพัว	ส่วนใหญ่
		ยังศัตร์อยู่กรง	เกลื่อนหน้าเมืองเหนือ ๑
	๑	ส่งนายทัพหน้าเร่ง	เร็วไป
		เพื่อนพบนกกทุงใน	น่านน้ำ

นักรว่าพะม่าไฟ	ร้มาค มาขเวข
ถอยกลับท่านจับข้า	สั่งให้ตัดหัว ฯ
๑ ปางนรินทร์ปิ่นราชย์เจ้า	จอมสยาม
เถิบกระทงสงคราม	คืบใกล้
ทับหลวงล่องสู่คาม	ข้าวตอก
ตรัสสั่งวังหลังให้	เร่งร่าไว้ ฯ
๑ ปากฟิงนำที่ไท้	สถานพิมุข
เจ้าพระยาปลื้มก	บั้นด้วย
สองทัพท่านขยับรุก	ขยับรบ
เพื่อจะเร่งเม็งม้วย	ม่านเมือเมองผี ฯ
๑ บ้านระแหงนำที่ผู้	นำพล
กรมเทพหรรักษ์ถกถ	เกยรตแต่
เจ้าพญาพระคลัง (สน)	อีกหนึ่ง
พญาอุทัยธรรมเกล้า	กาจกล้าไว้ ฯ
๑ เดือนสี่แรม ๔ เช้า	วันเสาร์
พลนิกายฝ่ายเรา	เริ่มขย
วันเดี้ยวเคี้ยวขับเอา	ความชนะ ได้นอ
ม่านปากฟิงวังล	หลบง้าวดาวบน ฯ
๑ กล่าวฝ่ายค่ายม่านบ้าน	ระแหง เล่าแฮ
ทราบว่าทัพไทยเร่ง	เร็วเกรียว

*

*

ทัพเมืองเนืองกันโจม	ตขนาบ
ขอบข่ายค่ายม่านบู	บุบ ^๕ หนึ ^๔ ถลา ๑

ร่าย ๑ คึกฝ้ายเหนือดำเร็จ ส้มเต็จปรโมรราชา ให้พญา
 กาวิตะ ครองรัฐระเชียงใหม่ หฤทัยไผ่บำรุง ผดุงประชา
 ราษฎร แล้ฎฐรเล็กทัพ กัดบกรุงเทพมหานคร คอยข่าว
 บรบักได้ ซึ่งพระน้องท่านไท้ ท่องท่องทะเลไป ปราบแฮ ๑

โคลง ๔ ๑ มากด้นม่านมากด้วย เดชะ
 คิดจะเข้าเอาชนะ ชเนศไท้
 สี่ด้านท่านปราบประ หارب่น ไปเฮย
 ยังแต่เพียงบักได้ จักด้านทานไฉน ๑

...

ปักไต้

ภาพเขียน
ทนต์ยชางค์

๑ เก่งหุ่่นแมงณี เฒ่าบตี เป็นจอมโยธี ทัพที่ ๓ มา
จัดทัพทางนา ของช่านาจา สามพันคัณนา พดกพล
โยธี ๑

๑ ทัพบกกองนำ พดสองพันห้า ไหยกเข้ามา ทาง
กระบรี ผ่านถึงระนอง แคล้วคล่องจรดี เก่งหุ่่นแมงณี
ทัพใหญ่ตามมา ๑

๑ ฝ่ายเราชาวไทย หัวเมืองปักไต้ โยธาหาไม้ ชัก
ไชร่นักหนา ปราบผู้ตอกร ทัพบรยาตรา ชุมพรไชยา
ไม่กล้ากัตกาง ๑

๑ เจ้าพญานครพัฒน์ ชุ่่นเข้ญเห็นชัด แต่งกองไปสกัด
รบชัดไว้พดาง พดเพียงพันเดียว ชับเคียวชัดขวาง คอย
คู่อู่ทาง จักมาทำไต่ ๑

๑ ม่านทำกอดดอก แสงรั้งให้ร้องบอก ว่าจักนอกคอก
รบไปทำไม กรุงเทพแตกแล้ว แอ้วแอ้วสุดใจ ถ้าขึ้น
รบไป มีแต่จักตาย ๑

๑ จงสามภักดี แต่ปดุงทรงศกดี ชนตาช่าชก จักทล็ก
 ทลาย ถูกหนบบนเหยน ให้เกเรียนหญิงชาย เม็ดตาอย่า
 หมาย แม่เด็กอมมือ ฯ

๑ อยามอวดคุดู ชานบบู ยบเย็นเกินกู คุดคู้ข้างอ
 แผ่นดินดินแดง ไม่แฉวดอกหรือ จักมวดงคอด อยู่ได้
 ฉนัใด ฯ

โคลง ๒ ๑ พม่ากล่าวข่าวเช่นนี้ จริงกรรมังดังข
 ช้องเค้าเข้าเรื่อง อยู่แล ฯ

๑ กรุงทราบข่าวศึกแล้ว แต่มีส่งทัพแล้ว
 สู้ดำนนเลข ฯ

๑ เห็นจะทรงพลาดพลั้ง ดิงพะม่าว่าทง
 หมดไอ้อันจจา ฯ

๑ ตรักไทรนัยฉน เจ้าพระยานครถ
 รับย้ายคร้วหนี ฯ

๑ ทงศรธรรมราชให้ ม่านจิ่งเข้าเมืองได้
 ไม่ต้องตรัน ฯ

กาพย์
 ธนัญชางค์ ๑ ฝ่ายทัพเรือพม่า เตียบผ่งเข้ามา ยึดเมืองตกลบ่า

ตกลงตามทาง แลดูข้ามสู่เกาะ มุ่งเหมาะเมืองกลาง
 ๗๘๘ ๗๘๖ ๗๘๖
 เคาระหัดมนาง พนองนาร ๑

๑ เจ้าเมืองมอญมรณ ลงไปเสียก่อน ทักพธำคร ชำม
 มาราว แต่คุณหญิงจัน ไม่พรนไพร นางมุกกิกินี อยู่
 ดวยชวยกัน ๑

๑ เกิดยกด้อมชกชอน ไม่ให้บั้นบอง จัดสรรบ้านสวน
 ด้รบครบครัน ไม่เสียเมืองกลาง เพราะนางแขงขัน ม่าน
 ชาติเดบียงพลัน เลิกทัพกลับไป ๑

โคลง ๔ ๑ นารมีเคชถำ แรงชาย
 เหตุบ่ออยู่ดูดาบ ค่วนแก
 แรงใจไซ้แรงกาย เกินเพศ ดอกเนอ
 โดยที่ใจไม่แพ้ ไม่แพ้ไพร ๑

๑ ความชอบกอบเกียรติเกล้า การณรงค์
 ท้าวเทพกระษัตรีทรง แต่งตั้ง
 ศรีสุนทรอนงค์ อิกหนึ่ง นางนา
 นามคดีดำนารครัง สิกเบองเมืองกลาง ๑

- ฉบับ
- ๑ แดงปางสองราชภาดา การศึกปฤกษา
วิชาจัดศักร ฯ
 - ๑ สิ้นห้วงกรุงเทพมหานคร พนองนรินทร์
ธแบ่งพระราชกรณีย์ ฯ
 - ๑ บรมนารถาโยธี โดยทางนที
บาราบวิภักษ์บึกเหนือ ฯ
 - ๑ บวรราชยาตราทางเรือ สมุทพลตันเหลือ
บาราบวิภักษ์ทักษิณ ฯ
- โคลง ๔
- ๑ เดือนสี่ชน ๕ คำ วันเสาร์
พระธนีงสำเภาทอง รยท้าย *
 - มากหมูปยุห้เนา เนืองชนิด *
 - อาจข่มลุ่มอรร้าย ถลุ่มลุ่มจมดง ฯ
 - ๑ สพรบสพร้งวังนาทง ขบวนทัพ
เกล้าวคล่องสองหม่นนัย เนืองถ้วน
เกณท์หัดจัดเจนกฉับ กเฉงศึก
พลรบพลแจวถ้วน จักเร้าเอาชัย ฯ
 - ๑ มหาสังข์หลังนำพระ พุทธมนต์
สงฆ์สวดชัยมงคล เครื่องแพ้ว

โสทรคสรงสุคนธ์ชล	ชชุน
ทรงเครื่องเรื่องอร่ามแก้ว	ก่องแก้วเพราองค์
๑ ชำมรงค์ทรงสีบนว	พระหัตถ์
ตามประเพณีเกษัทร	เสนับคห้าม
สังวาลชั้นพรตน์ชช	วาลย์รุ่ง
ทรงกระบมังกรด้าม	สลักเม้นมังกร ๑
๑ ไต้ฤกษ์ไทรถันหม้อง	สัญญา
ทรงกราบพระปฎิมา	มนัสแพ้ว
บังคมบรมรา	ชาเชษฐ
รับพระพรชัยแล้ว	เสด็จเมื่อเรอรณ ๑
๑ พระธิ่งดำไหม้ไท้	เชอทรง
ภาพครุฑชูชัารง	เทพเคียง
สองบนปากขนตรง	ไปนำ เรือนา
ฝรั่งจุดชุดแปลบเปรียง	ปล่อยกคุ้มธุมโฆมง ๑
๑ ออกเรือพระธิ่งเต้า	ตามชดา ลัยเฮ
เกลอนกลนพดนาวา	แเวดล้อม
เรือครุฑจุดังพา	หะรเห็จ
ขบวนสพรังดิงเทพห้อม	แห่ท้าวดาวดิงษ์ ๑
๑ ถ้องดำเม้น้ำท่อง	ชลธาร
แต่ละดำเรือทยาน	ขาตรจ้า

ลมชายสบายบาน	โบยโบก
น้ำเรียบเปรียบดั่งน้ำ	อ่างน้อยล่อยเรือ ฯ
๑ ออกจากปากน้ำล่อง	แนวลึก
ถึงตะลอมออกสอ๊ก	อกตน
เสนาพลาณิก	คณาเนก
บ้างก็เมาไม่ฟื้น	เบือเข้าเนานอน ฯ
๑ ตั้ง ๆ ตรึงก็โหดตื่น	ตายเตยน แล้วไว
เห็นคลื่นเกิดคลื่นเหียน	หะห้าย
คลื่นใส้ใคร้อาเจียน	รดคลื่น
พระสมุทสุดโหดร้าย	เหม้ถ่าก่าตั้ง ฯ
๑ รอนแรมชลมารคห้อง	ชลธิ
หลายทีวารাত্রี	เตร็จเต้า
คลื่นเรียบคลื่นลมม	เป็นระยะ
จนจวบปากอ่าวเข้า	แม่น้ำชุมพร ฯ

ว่า

๑ เล็ดจขนฝงดงทัพ พัดบพดาเมืองชุมพร เมืองนกร
 คังคัม ทรงตั้งบถารการศึก บัจจนี้กไปตั้งอยู่ ชุมชู่ศวี
 ขรรมราช รวมอำนาจทนน จักกาดคนโยธา ตั้งชธา
 พัทลุง ปรุงกองทัพไว้เสร์จ ฯ

๑ ปางส้มเต็จบวรราช ตรัถ์ทวาทขนาดแห่งศึก นึกเห็น

นัยชยันตน์ ตระสังข์จกของใจม พญาภคตาโหมทพหน้า พญา
 จำแลนัยนายรอง ให้พญาส่งยาดรา ผู้ไชยาดังค้าย ร่าย
 เรียงคอยไพร่ ตั้งอักษิเตรียมกรุ่น ๑

๑ ฝ่ายเง็กหุ่่นแมงญี เสนาบดีปฏิบักษ์ หมายโหมหัก
 ดงขธา เดวียมโยธาพร้อมสรรพ ครั้นได้สดับข่าวใหม่ จำ
 ทัพใหญ่ไทยถึง จึงส่งกองทพหน้า จำให้เปลี่ยนฉิดิ ย้ายมา
 คีทพกรุง กรุงลำแดงแรงโรม ๑

๑ พญาภคตาโหมทพหน้า ครั้นพระม้ามามาพด้น ยังไม่ทันตั้งค้าย
 ให้แม่ร่ายหอมพดาง ฉางมณฑกนกดับ ฝ่ายม่านรบไม่หยุด
 วนอูดตุตเตลิดดี แดกพ่ายตายมีนมี ไม่วังรอเหลียว
 หลงเดย ๑

โคลง ๒ ๑ ทพวิบักษ์บักได้
 ว่าแพ้แน่นอน แล้วนา ๑

๑ ไม่นิมแต่มีวย
 จอมลุ่มจอมเลน ๑

๑ ถูกไทยได้กลับบ้าน
 ไม่นม้วยไว้ที ดิเฮย ๑
 ไม่กลัวควาตรรกได้
 หุ่เหียนเตียนหาย ๑

แม่ทัพสดับทราบได้

ฉวก ๆ ดังหยวกกล้วย

ม่านมิรอดต่อต้าน

ดังท่านปราบศึกให้

โคลง ๔	๑	สงครามสยามพม่าห้า	มรรคมหา ขุทธแฮ
		ปดุงประดังหลังมา	มุ่งคว่า
		สยามใหม่ใช้อุชชา	ขามเส้อม
		เพราะพระพุทธรูป ^๒ ขาด	พนองครองกรุง ๗

...

แคว้นมลายู

โกลง ๔	๑ เสรีจับทัพมานกทุ่ง หม่อมมิตรอิทธิหมด ไทยทุกข์ธูปดุกปลด ผจงจักรัฐภาคใต้	กทอนหด หายแฮ อกใหม่ ปลิดปลอด ไปเอย อยู่ยงตั้งเดิม ๑
	๑ ทรงคณังถึงเขตแคว้น พำนักในบักษ์สยาม อยุธยาฟ้าสงคราม เมือพะมามาขบ	อิสถาม ยุกก ไปรอด ขบข่าท่าตาย ๑
	๑ สมัยเมืออยุธยาเสสน เมืองมลายูมี คือไทรปตานี แขงค่อกรุงเทพราว	รังสี แลวนา ยิดาว ทงก ทฤษฎไโรไมตรี ๑
	๑ ทรงสั่งบังคับให้ จงอำนกฮิกเหิม การยุทธประคจเริ่ม แม้ไม่รู้จุงรู	คินเต็ม เกิดเอย เหือสู โรครบาด อย่ารงรอดวิล ๑
	๑ ปตานีมีจิตค่อ ไทรก็เช่นเดียวกัน	คิงตัน อิกด้วย

ขินคำแต่ทำหัน	หน้าหนึ่ง เสียนา
นบไม่ยอมยอมม้วย	หญิงแม่แบหลา ฯ
๑ ตรีศสังข์หน้าจ้วง	โจมดี
เขาเร่งพลโยธ	ทุ่มเข้า
ไปเข้าปตาน	ตายเนอง ลงนา
กเทอนกเทกแตกดินเต้า	ตกต้องตามเดิม ฯ
๑ พญาไทรทราบศึกต้อน	ปตาน แเฮ
เห็นมิกุมราคา	เลือดเนอ
รบรัดจับบหงา	มาสสัง
เป็นเครื่องเมืองออกเมอ	สู้ที่ไผทสยาม ฯ
๑ ฝ่ายกถันตันต่างแคว้น	ตนกู อนเฮย
กับตรังกานู	เนองใกล้
อาณามลายู	อยู่นอก แคนนอ
เดมิเคยอยู่ใต้	รุ่มเจ้าจอมสยาม ฯ
๑ ทัพไทยใหญ่ยังล่า	กำลัง
พลเพียบเหยียบภูพัง	พ่างได้
จอมทัพกิตติศัพท์ตั้ง	พญาพยัคฆ์
ผู้จะทานทานได้	แถบนมไหนด ฯ
๑ กิดเห็นเช่นนิง	กถันตัน
ส่งทูตทูลคำนัด	นาถเจ้า

ขอพึ่งพระทรงฉันท	สยามเขต
ปลูกปลูกสุขปราศเศร้า	โศกไร้ใจเกษม ฯ
๑ ปทานี้ตัวอย่างได้	เป็นครู
จิงตรังกานู	นอบเฝ้า
สำนักพงบุญภู	ชรรราช
สามภักดิกรกเข้า	รมแคว้นแดนสยาม ฯ
โคลง ๒ ๑ สมเด็จพระเจ้า	ศึกเสร็จเสด็จคืนเฝ้า
เชษฐไทรราชร ฯ	
๑ รายงานการศึกหัว	แก้ได้สดาว
เด่นดำนมลายู ฯ	
โคลง ๔ ๑ ศักพม่าคราก่อนก	กาลใด กิด
เทียบบ่เทียบทันใน	นอ้าง
ม่านมาปราชัย	ในอดีต
นอกจากคราวชนช้าง	เช่นนมไทน ฯ
๑ กรุงไกรชัยโชคชน	ชวะ
เหตุเพราะพระเดชพระ	พนอง
ขอบเขตประเทศประ	สบสวัสดิ
เกริกกฤตัญชลก้อง	เกียรติให้โสทร ฯ

ศึกทำดินแดง

- ตม้ง
- ๑ ปางองค์มรัมราชปราศชัย ข้อยยับกลับไป
ก็อภัยสอดสู ฯ
 - ๑ ปัน^๕ปรพตกลัน^๕ญ ศพ^๕เก^๕ต^๕อน^๕เ^๕อน^๕ดู
ประดุจพระกาฬผลาญลง ฯ
 - ๑ กุ^๕เ^๕ย^๕เค^๕ช^๕ผ^๕จ^๕ญ^๕ร^๕ณ^๕ร^๕ง^๕ค^๕ เรียบ^๕ร^๕า^๕บ^๕ป^๕ร^๕า^๕บ^๕ป^๕ล^๕ง
ชว^๕ต^๕ว^๕บ^๕ก^๕ษ^๕ห^๕ัก^๕ห^๕า^๕ญ^๕ ฯ
 - ๑ ไป^๕เค^๕ย^๕แพ^๕ไ^๕คร^๕ใน^๕กา^๕ล ก^๕อ^๕น^๕มา^๕ช^๕ำ^๕น^๕า^๕
ประ^๕ส^๕บ^๕แต่^๕ส^๕ี^๕ท^๕ช^๕ฎ^๕ท^๕ธิ^๕ไ^๕กร^๕ ฯ
 - ๑ ศ^๕ัก^๕ดา^๕น^๕ุ^๕ภ^๕า^๕พ^๕ป^๕ร^๕า^๕บ^๕ไป บ^๕ำ^๕น^๕ไ^๕ก^๕ล^๕เ^๕ม^๕เ^๕ง^๕ไ^๕ก^๕ล^๕
ระ^๕ย^๕อ^๕ระ^๕ย^๕อ^๕บ^๕ห^๕ม^๕อ^๕บ^๕ม^๕ว^๕ญ^๕ ฯ
 - ๑ คร^๕ง^๕น^๕ป^๕ร^๕า^๕ช^๕ัย^๕ไ^๕ช^๕คว^๕ร ผ^๕ิ^๕ด^๕บ^๕ท^๕ห^๕ม^๕ด^๕ข^๕บ^๕ว^๕
ก็^๕เพ^๕ร^๕า^๕ะ^๕ป^๕ระ^๕มา^๕ท^๕ชา^๕ดิ^๕ไ^๕ท^๕ย^๕ ฯ
 - ๑ เ^๕ห^๕ต^๕ด^๕ว^๕ย^๕ด^๕ำ^๕เ^๕ย^๕ง^๕เส^๕ย^๕ง^๕ภ^๕ย^๕ ก^๕อ^๕ย^๕ท^๕ัพ^๕ก^๕ล^๕บ^๕ไป
ป^๕ระ^๕มา^๕ณ^๕ก^๕ี^๕ค^๕ร^๕ง^๕ค^๕ร^๕า^๕ว^๕มา^๕ ฯ
 - ๑ เ^๕ย^๕เ^๕็ด^๕ห^๕ม^๕น^๕ค^๕น^๕ค^๕ณ^๕า ไ^๕ช^๕ว^๕ำ^๕ไ^๕ย^๕ธา
จ^๕ะ^๕ป^๕ร^๕า^๕ศ^๕จ^๕ะ^๕ป^๕ล^๕ิ^๕ด^๕ฎ^๕ท^๕ธิ^๕ร^๕ณ^๕ ฯ
 - ๑ จ^๕ัก^๕ค^๕ิ^๕ด^๕ถ^๕ำ^๕ย^๕เท^๕เ^๕ห^๕์^๕ก^๕ล เ^๕ร^๕ี^๕ย^๕ม^๕ศ^๕ัก^๕เ^๕ก^๕ป^๕ร^๕น
ป^๕ระ^๕ห^๕ัด^๕ป^๕ระ^๕ห^๕าร^๕ผล^๕า^๕ญ^๕ไ^๕ท^๕ย^๕ ฯ

ภาพ
 รัชชูปการ

๑ เจ็บคุดมุงมาต จ้างองอาจ จินตนาอาฆาต ถูก
 กวาดกดับไป วิระรานเอง โฉงเองสุดใจ ครั้นมาปราชัย
 กดับโกรชเกนเกน ฯ

๑ มาทำร้ายเขา แต่ไทยใช้เต่า ใครรู้ใครเล่า เป็นผู้
 ก่อเวร ตั้งหน้ามาชม กดับดัมระเนน ตกหล่มจมเลน
 ย่อยยับกดับคืน ฯ

๑ คิดแก้ตัวใหม่ ไม่ยอมให้ใคร ช้หน้าว่าได้ ว่าไม่
 ยั่งยืน เหมือนด่มน้ำตาย ไม่หมายกดับกลิ่น จำใจไม่สิ้น
 จักฟันฟุ้ย ฯ

ราช

๑ บีมะเส็งอ่อนเพี้ย บีมะเมียกดับคัก เตรียมการศึก
 แบบใหม่ ใฝ่หาเสศรำบาย คิดทำการแรมปี ตึกกรุงเทพ
 ให้ได้ ให้แก่งหุ่่นแมงฉี ตั้งค่างมีอยู่ทวายเป็น นายทัพนาย
 กองอิน พดหลายหมื่นมากมี อยู่ธานีเมาะตะมะ สระดม
 เต้บียงอาหาร รอมแฉะสารพดไพร่ แต่ยะใช้ตลอดมา จน
 เวลารุงมี จึงนฤบดีมานเม็ง เต้งเห็นชัยเชิงยุทธ ตั้ง
 ราชบุตรยรรยง องคัมหาอุปราชา ทรงสมญาอินแระ
 นาทแหวะแดนสยาม เบิกสงครามคาบใหม่ ค้วยพดไพร่

หาหมื่น คุ้งคตณยาตรา มาเตรียมการไว้ก่อน อินชระ
 ฝ่อนโยธา ล่ามหมื่นมาทางผ่าน ค้านเจดีย์สามองค์ ตรง
 เข้ามาวางซ้าย ตั้งสองค่ายเข้มแข็ง ทำดินแดงล่ามลับ
 ชักบรรจบถึงกัน บีกกายันค่ายคู มั่นคงดุกับคัง ตั้งกลอน
 พระจักรวิศ ทรงลิขิตไว้ว่า

“ทัพพม่ามาตั้งท่าดินแดง	ตกแต่งค่ายคูไว้ถ้วนดี
ตั้งเสบียงอาหารล้ารพัฒน์	ตั้งสร้างสรรค์ธานีทุกประการ
มทงพอกคามาชาย	ว่านรายกระท่อมพลทุกสถาน
ค้ำหลังท่าทางวางล้าพาน	ตามลห่านห้วยธารทุกตำบล
ร้อยเล่มมีฉางหว่างค่าย	ถ้ายเสบียงอาหารทุกแห่งหน
แล้วแต่งกองร้อยอยู่คอยคน	จนตำบลล่ามลับครบครัน
อันค่ายคูประตูหอรบ	ตบแต่งล้ารพัฒน์เป็นทมน
ทงชวากหนามเขื่อนคูบังกัน	เป็นชั้น ๆ อันดับมากมี”
ดูท่วงทีต้องแท้	ตวจดิ่งเหล็กหนันแต่
	ไม่รู้แหดกตาญ

คอกฤฯ ๖

๑ พระมหาอุปราชา ยกหนุนมาตาศตน์ อักสองหมื่นไพร่
 พล ตตแมนาถากษัตริ์ ตรีศให้ตั้งค่ายลง ๖

๑ ฝ่ายองค์ปดุงกรุงม่าน งามคักตานุภาพ หมายปราบ
 ลยามให้ยับ ยกอีกทัพตามมา ล้ารพคัสตราวุธแกลัว เห็น
 ว่าไทยไม่แคล้ว คตาค์เงอมมือเธอ แท้แฮ ๖

ไกลง ๔	๐ ปีนสยามยามบุทรเข้า	ฤหยุต
	พระบาทสมเด็จพระพุทธ	ยอดฟ้า
	ม่านราชมาตมารุด	อยู่ร่า ไรนอ
	ทรงทราบคาบแสงเข้า	ศึกจ้องปองรณ ๑
	๐ สืบข่าวสารเรื่องรู	อริถก เลศแล
	จงจิตคิดการศึก	สุดกล้า
	ถ้าเลี้ยงเสบียงตรีก	ตรองตระ เตรียมแฮ
	คงมีคลาสลาดหญ้า	อีกครั้งตั้งถวิด ๑
	๐ ข่าวมาว่าพม่าตั้ง	ทำนา
	อยู่ที่นอกแนวพา	ภาคโพ้น
	มากมาย ณ ปลายอา	ณาเขต
	คงจะมาทางโน้น	แน่แล้วแนวเดิน ๑
	๐ ไปนานมีบอกเข้า	มาวาง เวนแฮ
	ว่าริปลูกฉาง	เฉียบกล้า
	ข่าวเกลือมุ้งเมอทาง	ที่ช่อง เขานา
	คงจะเร็วมาร้า	มุ้งเราเอาชัย ๑
	๐ เราควรด่วนตัดต้น	ไฟลูก คามนอ
	ดับซึ่งความลามลก	แลบไหม้
	มันกล้าจะมาบุก	บ้านช่อง เราฤ
	เราจะบั่นหน้ให้	เหือดหัวหนาวหัว ๑

- โคลง ๒
- ๑ เสด็จตลอดดสอดคล้อง ทงพระพพระน่อง
 แน่ขอความเห็น ฯ
 - ๑ เสนาอำมาตย์ถ้วน ทรงปฤกษาแต่ล้วน
 ร่วมเค้ากำเสนอ ฯ
 - ๑ ตามพระดำริห์เจ้า ว่าจะต้องรบเต้า
 ตัดต้นอศค ฯ
- โคลง ๔
- ๑ มาฆมาส ๑๔ ค่ำขึ้น ครุวาร
 สองราชาตรีบุทธการ กลั่นเกล้า
 โยธวิธาร ทางมุ่ง
 เฟ่งภักตร์ผลักพม่าข้า ศักให้ไกลสยาม ฯ
 - ๑ สององค์ทรงทราบแจ้ง บัจจักษ์
 ว่าปะดุงมุ่งมรรค แม่นซ
 จักโหมจะโจมหัก หาญหัน
 ศักใหญ่ในคาบนี้ แน่แท้ทางเดียว ฯ
 - ๑ สองทัพสองท่านไท้ โทจร
 กรมพระราชวังบวร ออกหน้า
 เกริกกล้าพลากร เกรียงเดช
 ทัพพระพุทชยอดฟ้า พองนำตามหนุณ ฯ

- ๑ สามหมื่นพระนอင့်ท่าน ทรงคุม
 เปรียบประพลพระภุม เพ่งเต่า *
- สามหมื่นพระเชษฐผู้ชุม นุ่มทัพ
 เปรียบประภูผู้เจ้า แห่งห้องเวหา ๑ *
- ๑ ไทรโยคกนิษฐนาถขัน สู้สถ
 สองทัพสองหมื่นพหล ท่านให้
 ล่วงนำสู่ตำบล สามสบ
 หมื่นหนึ่งทัพท่านไว้ แวดยงยังขนอง ๑
- ๑ ทัพหลวงเชษฐราชไท อธิปก
 เสด็จจากไทรโยคยก พยุหเกล้า
 คึงคับทัพทางบก ถึงท่า ขนุนนา
 ตั้งค่ายรายเรียงแล้ว ส่งพร้อมเพรียงเตรียม ๑
- ๑ เดือนสี่ขึ้น ๕ ค่ำ วันพุธ
 เริ่มณรงค์ขยงยุทธ โยคเข้า
 ไทโยมจู่โจมรุก เร็วรบ
 ต่อยู่สามวันเข้า ข่มเสียนเตยนสลาย ๑

โคลง ๒ ๑ สเฟิดพ่ายค่ายแตกสิ้น พลพะม่าตาปลิ้น
 ปลดกล้ำถลาหนี ๑

๑ จอมทัพหับจิตแก้ว รู้ว่าแพ้นแน่แล้ว
ปลาตลเร็วไป ฯ

๑ พลสยามตามติดใกล้ จวนจับจอมทัพได้ *
รอดด้วยเคราะห์ดี คอกเนอ ฯ

โคลง ๔ ๑ หมายถึงกรุงเทพไว้ เป็นแขวง

คราวแรกแตกเต็มแรง ลาดหญ้า

ต่อมาทำดินแดง แดเหือด

ตั้งแต่นั้นไม่กล้า มุ่งใกล้ใจกลัว ฯ

๑ ม่านราชพลาดพลึงเมื่อ คราวหลัง นั้นนอ

ทัพกษัตริ์กจักกจาขรสัง รเสียดเสรา

ฝรั่งว่าพม่าเซซัง สุกฤทธิ

แม้ว่าไทยไล่เข้า อาจได้เมืองหลวง ฯ

ร้อย ๑ กรุงเทพมหานคร อมรวัดนโกสินทร์ แผ่นดินพระพุทธร
ยอดฟ้า ชาติกรุกเราเรา ไปรุกเขาแก่เผ็ด รวมเจ็ดครั้ง
ด้วยกัน ต่างยืนยันต่อต้าน ไปสู่เมืองหลวงด้าน พม่าโน้น
ฤไทย นินา ฯ

ราชอาณาจักร

ว่า

๑ สยามราชอาณาจักร ภักดีต่อภูบาล ในรัชกาลที่หนึ่ง
พึ่งพระราชอุปถัมภ์ แห่งองค์ปฐมจักรี มีอาทิมดาญ ตรัง
กานู ปตานี ไทรบุรี กลันตัน ซึ่งพร้อมกันสามภักดี ฯ

๑ ส่วนในปีกบฏพา กัมพูชาประเทศ พระกษัตริย์ตั้งแต่ง
ตำแหน่งเจ้าแผ่นดินชอม เป็นจอมประเทศราช ฯ

๑ อนึ่งนรนาถดำรงค์ ให้จัดทัพฝ่ายเหนือ เจือกับกองทัพ
ใหญ่ แห่งเชียงใหม่ ลำปาง หลวงพระบาง เวียงจันทน์
บรรจบพลแพ้ว น่าน ไปขับฆ่าเม็งค้อ จากเดนมอแดนเขิน
ทัพฆ่าเม็งยัย นัยเมืองชนพม่า จำนวนกว่าสี่สิบ คู่
นราธิปจอมไทย นบภูณัยในกรุง เจ้าเชียงใหม่
เจ้าเชียงใหม่มากราบ ภูบาลทรงกรุณา ให้พากันกลับเมือง
ปราศรัยเคืองว่าคาญ ฯ

๑ ณรัชกาลที่หนึ่ง เมืองชนพม่า อาณาเขตภูบาล
มีกว้างใหญ่ไพศาล กว่าสยามกาลก่อนนี้ แน่นดัดชดช
เขตรัฐฤทธิ ท่านแต่ ฯ

ไกล ๑ ๑ รัชกาลที่หนึ่งให้
เริ่มราชวงศ์จักรี

ชน นานา
เกียรติกว้าง

เถลิงอาสน์ราชธานี	กรุงเทพ
ซึ่งพระองค์ทรงสร้าง	สถิตย์ไว้ไอศวรรย์ ฯ
๑ ชาวสยามยามโยคไถ่	กาลกลี
รบพุ่งภายในทวี	เทวศห้าว
ผู้ใดไซ้ผู้มิ	มหิทธิเดช
จักอาจกวาดความร้าย	รุ่มร้อนผ่อนหาย ฯ
๑ ม่านในสมันนินเลื่อง	ลือลือ
ปดุงราชอำนาจหนัก	แน่นกล้า
รบใครคาบไหนดจัก	ปัจจักษ์
ตั้งพระพุทธรยอดฟ้า	พี่น้องสององค์ ฯ
๑ การสร้าง พระสถิตย์ได้	ตั้งกมล
ศุภไสยถึโรจนผล	ผริตกว้าง
การล้าง สวางชน	สวาชาติ
ผลแผ่ดีสำเร็จส้าง	สิ่งร้ายมลายสูญ ฯ
๑ ความราบผิวปราบด้วย	พระเดช
ไซ้พระคุณเป็นเหตุ	ห่อหุ้ม
เหล่าเราจะเนาเขต	ความสงบ ได้ฤ
อำนาจปราศโอบอุ้ม	ไปเอื้ออิฏฐผล ฯ
๑ บ้านเมืองเรืองรุ่งถ้วน	ทางถกถ
เพราะกษัตริ์รัฐโกศล	ท่านสร้าง

หวานล่อมถนอมมณ	ทลทั่ว
ผู้เลียงราชฎีปราศความกต้าง	กเคื่องคั้นหนสลาย ๑
๑ เริ่มคิมหลักไค้	คยน
โยงนิยมกลมกลืน	กลบคั่ว
อุปถัมภ์มิจำขึ้น	ใจข่ม
เพราะเผด็จเริ่มก้าว	ก่อสร้างทางเกษม ๑
๑ อันองค์ปฐมราชเจ้า	จักร
พระชดาบารมี	เลมขดห้อม
คือ แมน ออฟ เดีสทิน	แท่น
เค้นระคัมภ์ผลพร้อม	เพริศแพรว์แนวเจริญ ๑
๑ ภูมหน่อเนอ	เนานาน
ลำดับสัปครชกาล	เกรองกล้า
ขังขงพระวงษ์วาร	วรวัต
เฝ้าพระพุทชยอดฟ้า	เฟื่องฟ้ามานาน ๑
๑ จึงเกิดการแซกซ้อน	สำทับ
ค้ำบรอยบกับ	กักรอย
เรื่องราวกล่าวลำดับ	คังค่อ ไปเฮย
ยังมีควรด่วนถ้อย	ถ่วงไว้ในขณะ นเทอญ ๑

โคลง ๒	๑ พระชนมาขุ ^๑ ให้ กับ ^๒ ห้าเดือน ^๓ ปลาย ๑	เจ็ดสิบสอง ^๔ บ ^๕ ได้
	๑ ผดุง ^๑ ราช ^๒ ฎ ^๓ ร์ ^๔ สา ^๕ สน ^๖ แล้ว จึง ^๗ สน ^๘ รัช ^๙ กาล ๑	ข ^๑ สิบ ^๒ เจ็ด ^๓ บ ^๔ แล้ว
โคลง ๔	๑ มิ่ง ^๑ ม ^๒ ก ^๓ ฎ ^๔ พ ^๕ ุ ^๖ ท ^๗ ข ^๘ ย ^๙ อด ^{๑๐} ฟ้า จึง ^{๑๑} ราช ^{๑๒} ว ^{๑๓} โร ^{๑๔} ร ^{๑๕} ส	ส ^๑ ว ^๒ ร ^๓ ร ^๔ ค ^๕ ค ^๖ ต เ ^๗ ล ^๘ ศ ^๙ ห ^{๑๐} ล ^{๑๑} ้า
	เ ^๑ ถ ^๒ ล ^๓ ิง ^๔ ร ^๕ ัฐ ^๖ ข ^๗ ต ^๘ ย ^๙ ช ^{๑๐} ศ เ ^{๑๑} ก ^{๑๒} ล ^{๑๓} อ ^{๑๔} น ^{๑๕} ก ^{๑๖} ล ^{๑๗} น ^{๑๘} ช ^{๑๙} น ^{๒๐} เ ^{๒๑} น ^{๒๒} อ ^{๒๓} ง ^{๒๔} ห ^{๒๕} น ^{๒๖} ้า	ส ^๑ ย ^๒ า ^๓ ม ^๔ ร ^๕ า ^๖ ช น ^๗ อ ^๘ บ ^๙ น ^{๑๐} อ ^{๑๑} ม ^{๑๒} จ ^{๑๓} อ ^{๑๔} ม ^{๑๕} น ^{๑๖} ร ๑
	๑ ก ^๑ าร ^๒ เ ^๓ ม ^๔ อ ^๕ ง ^๖ ม ^๗ เ ^๘ ร ^๙ อ ^{๑๐} ง ^{๑๑} ร ^{๑๒} ้าย เ ^{๑๓} เ ^{๑๔} ย ^{๑๕} ง ^{๑๖} ร ^{๑๗} ส ^{๑๘} ำ ^{๑๙} ร ^{๒๐} ส ^{๒๑} า ^{๒๒} ย ^{๒๓} ก ^{๒๔} า ^{๒๕} ย ^{๒๖} ใน ก ^{๒๗} ิ ^{๒๘} น ^{๒๙} เ ^{๓๐} ห ^{๓๑} น ^{๓๒} ง ^{๓๓} ร ^{๓๔} ะ ^{๓๕} ว ^{๓๖} เ ^{๓๗} ง ^{๓๘} ไ ^{๓๙} ค ^{๔๐} ร ถู ^{๔๑} ก ^{๔๒} จ ^{๔๓} ับ ^{๔๔} น ^{๔๕} ั ^{๔๖} บ ^{๔๗} ค ^{๔๘} น ^{๔๙} ม ^{๕๐} ว ^{๕๑} ย	ร ^๑ ำ ^๒ ไ ^๓ ร เ ^๔ น ^๕ อ ^๖ ง ^๗ ด ^๘ ว ^๙ ย ค ^{๑๐} า ^{๑๑} ว ^{๑๒} ข ^{๑๓} บ ^{๑๔} ถ ม ^{๑๕} า ^{๑๖} ก ^{๑๗} ท ^{๑๘} ัง ^{๑๙} ไ ^{๒๐} ท ^{๒๑} อ ^{๒๒} ย ^{๒๓} ม ^{๒๔} อ ^{๒๕} ญ ๑
	๑ ท ^๑ ร ^๒ ง ^๓ ร ^๔ ับ ^๕ ม ^๖ ร ^๗ ด ^๘ ก ^๙ บ ^{๑๐} ำ ^{๑๑} น ส ^{๑๒} ม ^{๑๓} ส ^{๑๔} ำ ^{๑๕} ก ^{๑๖} ำ ^{๑๗} ด ^{๑๘} ัง ^{๑๙} ม ^{๒๐} ร ^{๒๑} ู ^{๒๒} ร ^{๒๓} ว ^{๒๔} ท ^{๒๕} ว ^{๒๖} ธ ^{๒๗} ร ^{๒๘} ณ ^{๒๙} ป ^{๓๐} ว ^{๓๑} ง ^{๓๒} ร ^{๓๓} า ^{๓๔} ษ ^{๓๕} ฎ ^{๓๖} ร์ ^{๓๗} ป ^{๓๘} ร ^{๓๙} า ^{๔๐} ศ ^{๔๑} ร ^{๔๒} อ ^{๔๓} น ^{๔๔} ไ ^{๔๕} ด้	เ ^๑ ม ^๒ อ ^๓ ง ^๔ ด ^๕ ม ^๖ า ^๗ ก ^๘ ไ ^๙ ว ^{๑๐} เ ^{๑๑} น ^{๑๒} า ^{๑๓} สุ ^{๑๔} ข ร ^{๑๕} ่วม ^{๑๖} เจ ^{๑๗} ำ ^{๑๘} จ ^{๑๙} อ ^{๒๐} ม ^{๒๑} ส ^{๒๒} ย ^{๒๓} า ^{๒๔} m ๑
	๑ ห ^๑ ล ^๒ า ^๓ ย ^๔ อ ^๕ ย ^๖ ่าง ^๗ ด ^๘ ำ ^๙ ง ^{๑๐} แ ^{๑๑} บ ^{๑๒} ใ ^{๑๓} ้ ศ ^{๑๔} ิล ^{๑๕} ป ^{๑๖} ะ ^{๑๗} ว ^{๑๘} ิ ^{๑๙} ศ ^{๒๐} ว ^{๒๑} ก ^{๒๒} ร ^{๒๓} ร ^{๒๔} ม	อ ^๑ ุ ^๒ ป ^๓ ถ ^๔ ัม ^๕ ภ ^๖ ์ ก ^๗ อ ^๘ บ ^๙ เ ^{๑๐} ก ^{๑๑} อ

บทกลอนนครร่ำ	วางรูป
กวีรัตน์วัฒนเชอ ^๕	เชิดชนวนวรรณคดี ๑
๑ ฝ่ายอริพหิเทศด้าน	อัสตง
ปดุงราชอาขององค์	หนังสือ
อาฆาตมาดใจจง	จักษุทศ
แต่มีกล้ำมาใกล้	เกตุออกพลั้งตั้งเดิม ๑
๑ อักเขตพหิเทศเบื้อง	ตกทิศ
คือชาติชนอังกฤษ	แก่ใกล้
เหตุเดิมเริ่มต่อติด	กันกับ เราแฮ
เพราะเช่าเกาะหมากได้	จากเจ้าเมืองไทร ๑
๑ พยาไทรเป็นเหตุให้	ปัญหา
ไทยกับอังกฤษอา	กาศกลุ่ม
ภายหลังเปลี่ยนฝั่งฝา	ไปใฝ่
ฝั่งพม่า ^๔ กว่า ^๔ คุ้ม	ครอบงำ ^๕ ยังกร ๑
๑ คำเก่าเล่าถ้อยถ้อย	ทำนาย
พรานมถ่านผลาญหงษ์ ^๖ มลาย	ชีพแล้ว
เสื่อมาฆ่าพรานตาย	ตามดก ไปเฮย
ใครพยัคฆ์ใครพยาธแค้น	คลาศบ้างทางไหน ๑
๑ ม่านเลมิดเกิดศึกสู้	สงคราม
กับฝรั่งปลั่งเพลิงตาม	แถบใหม่

อังกฤษคิดชวนสยาม

ใช้ทูตเชิญไทยให้

๑ ฝ่ายไทยไม่รู้แน่
ฝรั่งทูตเพียงไรใคร
ยับยั้งชั่งหนัก
ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ

๑ อนึ่งไซ้ไม่รู้ทราบแจ้ง
เหตุมิเคยต่อดิด
ว่าชนชาติอังกฤษ
ใจมิวางทางหมั้น

๑ หุนหันพลันแล่นเข้า
เขาพลาดอาจทำเรา
ไปใครจะด่วนเดา
เราไม่หกตกห้วย

๑ อังกฤษอมิตรมานเข้า
ทัพบกทัพเรือรุด
พม่ารับทัพฤาหยุด
ปฏิบัติหักข่างกึ่ง

๑ จอมไทยไม่ตรัสแจ้ง
ศึกพม่ากับอังกฤษ

สู้ยุทธ

ช่วยรื้อราวี่ ฯ

ทางไหน

ทราบเค้า

คูก่อน

ร่วมค้าสงคราม ฯ

ในจิต

ก่อนนั้น

หนักแน่น ไฉนขอ

ไม่ไว้ใจคน ฯ

กับเขา

พลาดด้วย

เดินคุ่ม

หากได้ไต่ร่อง ฯ

ข่มยุทธ

เร่งกึ่ง

ยับยั้ง

ยึดได้ดังถวิล ฯ

ก้างจิต

เกิดแล้ว

ขาดข้าวกล้าต่อติด	ตามเหตุ
ไปก็คดอังกฤชแก้ว	จากกล้าร้าว ๆ
๑ ไม่รู้เพราะเมื่อร้อย	๕ บบมา แล้วนอ
นานจะม่นาวา	สมุทเต้า
จากสังคโปรีธา	น้ำใหม่ *
สารสอหนังสือเข้า	เขตน้าดำสยาม ๆ
๑ เหตุการภายนอกณ	ในสมัช นนนา
แต่เหตุการภายใน	เรียบร้อย
ขอบเขตประเทศไทย	ทิวสุข
ตั้งแต่หัวจนก้อย	๕ เกยงร้ายฤม ๆ
๑ สมเด็จพระราชน้อง	นฤบาท
กรมพระราชวังสราญ	ราชย์รู้
ภาระพระบริหาร	รัฐกิจ
ต่างพระเนตรกรรมผู้	๕ พิไท์ภูธร ๆ
๑ พระอาสาชนเออ	อาจณ *
๕ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์	ร่วมด้วย
๕ เชี่ยวชาญราชการจีน	รับช่วง
๕ เมอพระอาองค์สรวย	๕ เสด็จเมอเมองสวรรคต ๆ *
๑ พระองค์ทรงเพียบพร้อม พริยะ	
ต่างพระกรรม์ชนกพระ	๕ เนตรไท์

- สิทธิขาดราชการประ เทศหัว
 อำมาตย์ราษฎรได้ สุขขรื่องสรรเสริญ ฯ
 โกลง ๒ ๑ พระชนม์พระเลิศล้ำ ห้าสิบเจ็ดห้า
 มาสสันรัชกาล ฯ
 ๑ เถลิงรัฐเชิดฉัตรแล้ว สิบกับห้าแล้ว
 เสด็จตัวแดนสรวง ฯ
- ๑ กรมหมื่นเฉษฎาบดีมนตรี เป็นบุรีพันธ์ที่ตาม ดยาม
 ราชอาณาจักร กรมหมื่นศักดิ์พิพัฒน์ประยูร ปฐมนรเทพโอรส
 เถลิงพระยศขุนนาง กรมพระราชวังบวร ชจรพระเกียรติ
 กระจ่าง เดิมของพระบวรราชกุมาร ในการทัพศึก บังจหนัก
 ขยาดรณรงค์ อนึ่งให้ทรงตั้งทัต กวีจันโกลงกลอน
 พระบวรราชนิพนธ์ มีแยบยลเยี่ยงกวาง ซึ่งพระองค์ทรง
 ถวาย สฤษดิ์ไว้ในวรรณ คดีเฮย ฯ
- โกลง ๔ ๑ รัชกาลพระนั่งเกล้า อยู่หัว
 เริ่มเมื่อมานขมุกขมัว มีสี่
 ทำศึกนิกไม่กลัว แต่กลับ กลายเฮ
 ม่านราชย์อาจถูกรอ ฝรั่งร้าย หลายเหลือ ฯ

๑ ไทยพม่าครานัน ^๕ เกลียด	กันนัก
เหตุที่เป็นปฏิ ^๗ บักษ	ปลุกปล้ำ
มานเผด็จเริ่มโหม ^๖ หัก	ไทยก่อน
ไทยง่าพม่า ^{๕ ๖} เงือก	กึ่งด้านทานกัน ๑
๑ โบราณ ^๖ ม่านราชผู้	เพ็ญอำ นาจนา
เอิบฤทธิ ^๖ คดก่อกรรม	ก่อนกร้าว
หงษา ^๖ หवाद้า	ดำริห์
เวรก่อต่อ ^๖ ติดตัว	ต่อตัว ^๖ ร้าวฉาน ๑
๑ สาม ^๖ ร้อย ^๖ บเศษตั้ง	แต่สมัย ^๖ นั้นนา
เคียว ^๖ จับทัพ ^๖ มาไป	ไปสิ้น
จน ^๖ ฝรั่ง ^๖ หลั่ง ^๖ มาใน	ระหว่าง
ม่าน ^๖ ราช ^๖ อำนาจ ^๖ หวน	วาก ^๖ เว ^๖ เห็น ๑
๑ มรัม ^๖ มรัฐ ^๖ ตัด ^๖ เหตุ ^๖ เศร้า	สงคราม
เมื่อ ^๖ ราช ^๖ อำนาจ ^๖ ซาม	เส็ก ^๖ ไร
ตรา ^๖ บ ^๖ ใด ^๖ กษัต ^๖ ร์ ^๖ ไม่ ^๖ ความ	เป็น ^๖ ใหญ่ ^๖ ยิ่ง ^๖ เฮ
ชาติ ^๖ มี ^๖ อยู่ ^๖ สุข ^๖ ได้	ดัง ^๖ นม ^๖ นัย ๑
๑ ไซ ^๖ ไทย ^๖ ไซ ^๖ พม่า ^๖ ทั้ง	ชาติ ^๖ ดอก ^๖ ท่าน ^๖ เอย
ที่ ^๖ ก่อ ^๖ การ ^๖ เกล็ด ^๖ ถลอก	รบ ^๖ สู้

ใช้ชาติบาดหมางหมอก	มานมิด
สารพัดเพราะกษัตริย์ผู้	ครอบบ้านครองเมือง ฯ
๑ ปลดราชปราชร์อื่นเรื่อง	ราวเชิญ
มรัมรัฐวัฒนเขิน	ยึดได้
รบรม่าพันเป็น	อันปลิด ไปเอย
ไทยพม่าห่าศึกไร่	เร่าร้อนฟ่อนไฟ ฯ

โคลง ๒	๑	รัชกาลพระนั่งเกล้า	ศึกพม่าไม่มาเข้า
		แต่ด่านอนันต์ ฯ	
	๑	เวียงจันทน์ขบถต่อไท่	เรียบราบกำราบได้
		หลายด้วยเดชา วุฒแฮ ฯ	
	๑	ศึกญวนกวานอกด่าน	สิงหเสนาค้าน
		ต่อไว้ไกลกรุง ฯ	

โคลง ๔	๑	ศึกสขบสงขมยุทธขอ	ข้าย
		ปราบปลดหมดไพร	เพื่อนบ้าน
		แต่ยังฝรั่งมิ	เป็นห่วง
		ชนยุโหรปโลกกว้าง	กวาดแคว้นแดนดิน ฯ
	๑	อังกฤษปลิดม่านเสียน	ศึกไป แล้วนา
		ฝรั่งยังเชื่อใจไทย	ถนุน

พาดิชย์ชิตชวนไม	ตรีต่อ กันแฮ
ไทยไม่รู้ไม่ช	ไม่ใช่ไมตรี ฯ
๑ สองข้างต่างโต้ตอบ	ต่อรอง กันนา
ยังมีทันปรองดอง	สวดวกได้
ความคิดผิดทำนอง	กันหน่อข หนึ่งนอ
แม้ว่าไมตรีใหม่	อาจใหม่ใหญ่หลวง ฯ
๑ เหตุเห็นเช่นนเมอ	มาชงัก
เพราะพระองค์ทรงศักดิ์	เสด็จพา
ข้อนครกันก่น่าหนัก	ใจอยู่
นานเนื่องเรื่องการค้า	คาดคั้นปัญหา ฯ
๑ เมื่อตติยมหาราชใกล้	สวรรคคต
ดำรงศับังนิมพจน์	สั่งไว้
การศึกบังจหนักหมด	ญวนม่าน แล้วยนา
ยังห้วงบ่วงฝรั่งให้	เนตรตั้งรวัจรวไ ฯ
๑ เขามีความรู้หลากหลาย	หลายนัย
ล้วนซึ่งเราพึงใจ	ใครรู้
ความคิดวิชาใด	ควรทราบ
จงอย่าวางใจสู้	สืบคว่าหาหน ฯ

- โถง ๒
- ๑ สมเด็จพระนั่งเกล้า ครอบราษฎ์ปราศสิ่งเศร้า
จวบสิ้นวาระ พระเอษ ๑
 - ๑ ภาพในไทยสงบถ้วน ทรงประศาสน์ราชกิจถ้วน
เหมาะแท้แก่สมัย ท่านนา ๑
 - ๑ หลายสิ่งทรงสถิตย์ไว้ เครื่องระลึกถึงไ้
ที่สร้างอนุสรณ์ ๑

- โถง ๔
- ๑ ทรงซ่อมทรงสร้างพระ อาราม
หลายแห่งแหล่งนิคมคาม เขตกว้าง
อบรมบ่มบุญตาม พระมติ
สุดส่งว่าวัดวาสร้าง สลักไว้ในแต่ ๑
 - ๑ สิ่งหนึ่งซึ่งพระเกอ การกุศล
คือวัดพระเชตุพน เพิ่มสร้าง
จารึกศึกษาผล แฝงผิด *
 - สำหรับสรรพคุณเอ้าง อรรถเอออำนาจ ๑
 - ๑ วากย์กวมสลักพน แผ่นพา
สมเด็จพระปรมา นุชิตเชอ
ทรงนำสำเมธา มธพจน์
เขียนแบบฉบับเกอ เกียรตกว้างทางกวี ๑

๑ ทรงเชลงเตลงพ่ายเร้า	ริงใจ	*
ผู้สดับจับหฤทัย	ทุกผู้	
คำหอมกล่อมกลอนไพ	เราะโสตร	
ยังไม่มีใครสู้	แต่นั้นนานมา ฯ	

โถง ๔	๑ ใครกล่าวสาวเรื่องย่อน	ถอยหลัง หน่อขรา	*
	พระพุทธรยอดพ้ายัง	ไซ้เจ้า	
	บ่าวสาวกล่าวปลุกฝัง	ฝังไม้ ฝาเฮ	
	นรรตน์ขจัดเขสเข้า	คูห้องสองสม ฯ	
	๑ ควรเห็นเป็นคู่สร้าง	สวามินทร์	
	สมเด็จพระอมรินทร์	เลิศแก้ว	
	กอล่าเผ่าธรณินทร์	สืบเนื่อง มานา	
	ปฐมขเนติเกศกษัตริย์แพรว	เพริศแก้วนแดนเกษม ฯ	
	๑ มหิษสยามราชไท	ชรณนทร์ ถัดนา	
	สมเด็จพระสุริยเชนทร์	เยี่ยมเผ้า	
	หลานน้ำสขามนทร์	ปฐมราช	
	พระขเนติพระจอมเกล้า	ปิ่นเกล้าเพราพงษ์ ฯ	
	๑ พระลูกองค์แรกเข้า	ครรรกะ	
	คนมิตรามอิสริยะ	ขวเจ้า	

เจ้าจอมแว่นผู้พระ	สนมเอก	*
นบชาติปฐมราชเฝ้า	ไฟ้ให้ทุลถาม ฯ	
๑ อ้นองค์ทาร์กผู้	ปฏิสนธิ์ นนา	
ทรงราชอิสสรียถกกล	เกียรติฟ้า	*
ญาโณป็นภูวคต	คำรัส หน้อยเทอญ	
โครมิตราบังข้า	โครนังใจคุด ฯ	
๑ พระพุทธยอดฟ้าตรีศ	ดอบพลัน	
ชนกกเจ้าฟ้าอัน	เอยมหล้า	
เจ้าฟ้าชนิกาทัน	เทยมศักดี กันนอ	
ลูกกเป็นเจ้าฟ้า	แน้แท้ธรรมเนียม ฯ	
๑ ลูกหลานท่านด้วนได้	กันเอง	
จึงเกิดการอลเวง	วุ่นว้า	
เนอหน้อระย่อเกรง	พระเดช	
เมือตรีศว่าเจ้าฟ้า	จึงฟั่นกันใจ ฯ	
๑ เจ้าฟ้ามงกุฎเจ้า	ฟ้าจุธา มณีน้า	
เมือพระเลิศหล้าลา	โลกนััน	
จำเริญพระชนมา	ยุห้อยน อยู่เฮ	
พระพทรงผนวชหมัน	มนัสกวางทางศีล ฯ	
๑ กาละพระนังเกล้า	สวรรคกคต	*
จึงอมาตย์มนตรีหมด	มากถ้วน	

เชิญองค์พระทรงพรต	สมณราช
เถลิงรัฐสภกษัตริ์ล้วน	เลิศสร้างทางเกษม ฯ
๑ ศักยนิคตยน์อม	จำเนียร
รอบคอบกรอกรเรียน	รวบไว้
ปัญญาประกาเพียร	พิทเขศ
เพราะผนวชนานท่านได้	ช่องรู้เรียนนาน ฯ
๑ สังขยาสาธนช ^๕	ชำนาญ
นักยัตริ์วิทยาชาญ	เชี่ยวชาญ
คำนวณประมวลกาล	กำหนด
สุริยคราสจันทรคราสให้	ล่วงรู้ชุชม ฯ
๑ สมัยไทยไม่ทราบเกล้า	ความคิด
คนตวันตกทิศ	ทวีปกว้าง
ทรงถนัดตรัสอังกฤษ	เขียนอ่าน
จึงทราบทางลมบ้าง	ว่าร้ายญาติ ฯ
๑ ลมโลกโบกร้ายสู่	อาสยา นนอ
^๕ ดนตักความศีกษา	ส่อแก้
ความคิดปลิดปัญหา	เห็นโปรง
บ้ายบิตเจ้มทิศแท้	ถูกต้องคลองลม ฯ
๑ รัชกาลที่ ๔ ให้	ธราธร
พระกนิษฐภราดร	ป็นเกล้า

ครองพระราชวังบวร
เสมออิสริยพระเจ้า

๑ สองโสทรราชได้
ขณะเมื่อเหลือจะทนง
โอนอ่อนผ่อนปรนปลง
ภักย์ุโหรปโอบไถล

๑ กอไผ่ไม้ล้มเมื่อ
ไม้ใหญ่ไม่ทานพา

ขวนขวายบ้ายเบี่ยงหา
ผ่อนหนักเป็นเบาย้าย

๑ เข้มทิศคิดทั่วแล้ว
ไปครั้งทั้งเก่าไถล

คบฝรั่งคั่งมิตรใน
ฝรั่งโลกโอบมือคว่ำ

๑ ธงนำพาณิชให้
พาณิช้นำธงปลิว
กำบันหล่นเป็นทิว
น้ำที่ไหนที่นั่น

๑ ทางค้าทำขนสั
เมขนนกมักแผ่นดิน

อภิเสก
ภพผู้ยู่หัว ฯ

ดำรง รัฐเฮ
แน่นได้
หทัยเที่ยง เกิดเอย
เอิบกล้ามาถึง ฯ

ลมมา

ยู่ร้าย

หนสงบ ไว้เทอญ
แบบเขื่องเนื่องนัย ฯ

ฤาไฉน พระเอย
ใหม่กล้า ฯ

ขณะเมื่อ
ไขว้แคว้นแสนเข็ญ ฯ

หายหิว
ปราศกิน

ไปทั่ว
แน่นแท้ปลาถึง ฯ

แควสัน คำเอย
ตกไร่

อ่าวเบีตเกิดทางภิญ	โงยบัต
สับสอต่อกันได	กับตัวพหิตล ๑
๑ รัชกาลที่ ๔ เจ้า	จอมสยาม
สังเกตเหตุการยาม	โบลแปล
ไคร่ตรงด่องทวนตาม	พระมตี
บ่งอุปายบ่ายแก้	เบียงก้าวขาวง ๑

ว่า

๑ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดมัยชมุกขมัตอาสา พระ
 ปรินชาเชิงการณ พากูบาดให้เห็น ความชุกเขยแค้นเคียด
 อันเบียดเสียดมาถึง พึงย่อหย่อนผ่อนปรือ ทำหนังสือสัญญา
 พานิชยราชไมตรี เอาใจดีเข้าต่อ กอบก้อสันถวมิตร
 รักษาอิศรภาพ เหตุตรงทราบด้อย่าง ในเมืองต่าง
 ประเทศ ๑

๑ เช่นภูเบศร์แห่งพม่า ชาติอยู่ตามคติเก่า ไม่รู้เท่าทางภย
 จึงเป็นไปดังเห็น เป็นเครื่องเคระกาศรด หมดศกตถ
 ฤทธเดช ๑

๑ อนึ่งประเทศญปุ่น เกิดวุ่นนักหนา จำเดิมกาละครวง
 คิงเคมตวงเงยๆ เดียดฉนชนต่างต่าง เกิดวุ่นราวพัถวัน
 เรืออเมริกันเข้าไป ญปุ่นไล่ด้วยปืน แต่ฝรั่งขึ้นไปใหม่ เรือ
 บินใหญ่สี่ลำ นำไปจอตทอศสมอ คอมไมคอรเปอรวิย

คือไม่มีใครเหมือน ถึงสารเดือนวิรุบาต แม้นกรวางจักษัย
 ภายหลังกลับไปใหม่ เรือรบใหญ่ดีบดำ กาย้ายขึ้นบนหนัก
 เรือใช้จักรเร็วฉกาจ เป็นเครื่องประหลาดสมัยนั้น ครั้น
 ญุ่นปราชัย จำใจเซ็นสัญญา ทหารอเมริกาจึงยก ชนผู้
 บกครั้งแรก แปลกที่ไม่เคยมี เช่นไมตรีกับใคร ฟังมีใน
 ๕ ๕
 ครวงน ๑

๑ ความบีบคั้นอึดอัด ณ เมืองจีนนั้นเดา ถูกเข่า
 หลายครา ถูกบีบทาหลายครา คึกขอดางหลายครั้ง ไป
 ยันยังอยู่ได้ ต้องยอมให้สัญญา เบ็ดมรคาพานิชย์ รักษา
 อิศรภาพ อันเป็นตาทิ้งสงวน ๑

๑ ฉนทงมวญประเทศ เขตทวิปอาศยา ภาคบูรพามีสยาม
 ดยาม ญุ่นจีน เลียงปราชัยอยู่ได้ นอกจากสามนี้ได้
 ตกต้องเป็นเมือง ออกเอย ๑

โคลง ๒ ๑ ที่ ๔ ธีรราชเจ้า อลุ่มอล่วยอวยทางเข้า
 ที่ช่องปล่องโปร่ง ไปเอย ๑

๑ ภายในไทยทั่วตัว ทรงประศาสน์ปราศรัว
 เรียบร้อยรอบรัฐ รอบเส ๑

๑ นฤคพร้อมทอ้ง ภาระมอบพระนอ้ง
 ทำนบ้างบางส่วน ควรเอย ๑

โกลง ๔	๑	แบ่งสรรปันเปลื้องราช	การยะ
		พระบาทสมเด็จพระ	ปิ่นเกล้า
		ทรงรับราชการ	บางส่วน
		ซึ่งพระเชษฐนาถเจ้า	ท่านแจ้งจ้านง ๑
	๑	ก็พามาข้างจัด	เจนมวญ *
		ตะบองกระบี่ครุฑทวน	ท่านพร้อม
		เกล้าวกล่องถ้องทุกขบวน	อาวุธ
		ปืนใหญ่ปืนเล็กซ่อม	ศัสตราวุธ ๑
	๑	แสนยี่สลลบลแยกตัว	ตัวนตก *
		ผูกหัดจัดทัพบก	แบบนั้น
		ทางทหารท่านสาธก	ถ้วนถึ
		กฏสั่งบังคับปืน	แปลกเค้าเดาเดิม ๑
	๑	ทัพเรือเมื่อสมุทสร้าง	สัมฤทธิ์
		ปราศเปรียบเทียบในทิศ	ออกถ้วน
		เครื่องจักรจากอังกฤษ	ทรงสั่ง
		ปืนประจำดำถ้วน	เรียวล้ารำบาญ ๑
	๑	ไทยมีทัพสมุทรเมื่อ	ใหม่สมัย
		เรื่องระบือลือไกล	เกียรติออ
		แถบนั้นไม่มีใคร	มีเช่น นั้นเลข
		ญี่ป็นมาขอชอ	แต่ให้ไปขาย ๑ *

๑ สมเด็จพระปิ่นเกล้า	อยู่เคียง
ทรงสว่างทางเรียน	เท่ารู้
นานาวิชาเพียร	พรรดิก
น้อยจะมีใครสู้	เมื่อร่อยปลาทาย ๑

ราช ๑ พระปิ่นเกล้าสวรรคต ก่อนพระจุมภฏภูจนาด รัชทายาทว่างลง จึงองค์พระภูบาด พระราชทานพระแสงดาบ เป็นที่ทราบกันปอง จำในหลวงทรงกะ สมเด็จพระโอรส ผู้เพียรยศสมญา เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ แทนภูธรต่อไป ๑

๑ อนึ่งภุณัยกรุณา ในเวลาเดียวกัน อันเป็นฤกษ์อุดม กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ รัชพระราชทานมาดา ของพระบิดา นามประทีป พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่เคียง เพื่อเสด็จรเทศไว้ ซึ่งพระหลานท่านให้ มากผู้เห็น ๑

โกลง ๔	๑ ที่ ๕ ประชาธิปไตย	ภูธร
	จอมราชย์จุฬาลงกรณ์	เลิศเกล้า
	กรมพระราชวังบวร	อุปราช
	บวรวิชัยชาญเจ้า	เจ็ดเกล้าวิชากร ๑
	๑ เมื่อพระจอมเกล้าสุ	สวรรคา ถัยเฮ
	สมเด็จพระโอรสา	ธราชไท

สิบหกพระชนมา	ยุหซ้อน	
ประจวรมากหากหายได้	เหตุด้วยบุญสนอง ฯ	
๑ เจ้าพญาสงายศผู้	ขงพงษ์	*
สมญาศรีสุริยวงษ์	ว่องกล้า	*
สำเร็จราชการบง	การรัฐ	
แทนพระองค์เจ้าหล้า	รมเด็จพระเวียงสยาม ฯ	
๑ จนเบ็ญจมราชเจ้า	จอมธรา	
บันลุพระชนมา	บุแล้ว	
จิงกูธรสุภา	ระรัฐ	
เป็นราชทรงราชย์แล้ว	เกียรติกล้าสากลย์ ฯ	
๑ สยามินทร์ป็นธเรศเจ้า	จุลจอม จักรเอย	
นิกพระนามความหอม	ห่อหุ้ม	
อวลอบกระหลบออม	ใจอ้ม	
เพราะพระองค์ทรงอ้ม	โอบเออเหลือหลาย ฯ	
๑ ความรู้สู่ท่านถ้วน	ทางเสถียร	
เมื่อพระเขว้เล่าเรียน	เริ่มบั้น	
พลันเพลินเจริญเพียร	พิชขเพิ่ม ภูลแฮ	
เพ่งพิจารณาการหมั้น	สติหมั้นปัญญา ฯ	
๑ ประคับประคองน้องท่านถ้วน ทุกองค์		
ตั้งราชบิดุรงค์จิง	จิตไว้	

เข้าคำปราศอนทรง	ส ^๔ ก ^๕ หัด
เป็นหลักราชการได้	เด่นกล้ากิดาการ ๑
๑ พระพจน์หมัดเหมาะแท้	ทุกนัย
ตรัสเล่นตรัสจริงใคร	จักก้าน
วาทะปราไส	สุดเสนาะ
จับจิตคิดทุกด้าน	เด่นข้อคำไข ๑
๑ คำหนึ่งซึ่งพระเจ้า	อยู่หัว
ตรัสหมิ่นขืนควรกลัว	กลับกล้า
สาธกยกเป็นตัว	อย่างน้อย เกิดนอ
ใครบ่ขืนแต่ข้า	พเจ้าเสาวนา ๑
๑ คูในวัยหนุ่มได้	ทำงาน
รับราชการรัชกาล	ที่ห้า
น้อย ๑ ก้อยชำนาญ	นำที่
หล่น ๑ คั่นซ้ำซ้ำ	ช่องชั้นบันได ๑
๑ ตอนกลางทางเปิดให้	เห็นสม ใจเฮ
ตำแหน่งหัวหน้ากรม	คร ^๔ กร ^๕ น
ไปเข้าสบบอารมณ์	เร็วรวด
กรมใหม่ใหญ่ยิ่งขึ้น	คั่นก้าวยาวขึ้น ๑
๑ วันหนึ่งในที่เผา	ภูบาล
มีราชวโรงการ	แก่ข้า

ในเรื่องถูกย้ายงาน	บ่อยบ่อย
ตรัสว่าสมน้ำหน้า	ที่ใช้ได้ดี ๆ
๑ พระในหน้าที่ห้อม	บริหาร
เจ้าชีวิตจิตสันดาน	คึดบั้น
มันคงธบงการ	บุรณกิจ
ปกราษฎร์ปราศบีบคั้น	ขุ่นเค้นเข่นขุ่น ๆ
โคลง ๒ ๑ การคลังสั่งแยกให้	ส่วนใหญ่แก่รัฐไว้
ส่วนน้อยแก่องค์ พระเอย ๆ	
๑ ของท่านท่านโอบเอื้อ	มุ่งแต่ความงามเกื้อ
แก้ตัวครวครว ๆ	
โคลง ๓ ๑ รัชกาลนานยิ่งเจ้า	'แผ่นดิน อันเอย
ชนข้อมยินดียิน	เขียงให้
บำรุงพยุงสิน	เศรษฐกิจ
ราชทรัพย์ปรับใหม่ให้	แยกคลังคลังหลวง ๆ
๑ ประเพณีคลังราชตั้ง	เดิมมา
ภาระพระราชา	ช่วงใช้
หมดทั้งพระคลังมหา	สมบัติ
เป็นทรัพย์ส่วนองค์ให้	ท่านสร้างสะสม ๆ

<p>๑ พระบิษยมหาราชเจ้า
คลังมหาสมบัติ
เป็นทรัพย์สินราชการรัฐ
ราชจ่ายรายรับอั้ง
๑ จัดพระคลังข้างที่
ทรัพย์สินแต่ส่วนน้อยทรง
ส่วนมากประจำกอง
สมสำหรับใช้</p>	<p>ทรงจัด
แบ่งสร้าง
รวบรวม
ออกด้านบาญชี ๆ
ส่วนองค์ พระเอษ
แยกไว้
จินตนะ
เชิดแคว้นแดนสยาม ๆ</p>
<p>โคลง ๒ ๑ ต่าง ๆ ทางก่อกู้
เกิดสำคัญ ๆ
๑ สมเด็จพระบิษยมหาราช ใต้
เริ่มสร้างทางเรือน ๆ
๑ รับมรดกชนกเจ้า
ท่านกว้างทางมติ ตรีเอษ ๆ</p>	<p>เกิดแต่การเรือนรู้
บัณฑิตหลักกันใต้
จึงพระจุดจอมเกล้า</p>
<p>โคลง ๔ ๑ “ความรู้คู่เปรียบด้วย
พระราชนิพนธ์ตั้ง
เป็นหลักประจักษ์จึ่ง
สำนักการเรือนส้าง</p>	<p>กำลัง กายเฮย”
นอั้ง
จริงจิต
สลักไว้ในกมล ๆ</p>

๑ ทางตรงทรงทราบแจ้ง	จริงแท้ ท่านเคย
สิ่งที่เป็นสมมุติ	ใหม่
คือว่าวิชาใน	ตวันตก
อยากจะรู้อย่างดี	เร่งเท่าเร็วตาม ๆ
๑ ส่งไทยไปยุโรปทั้ง	อเมริกา ด้วยแฮ
เพื่อศึกษาภาษา	แผ่นดิน
หลายอย่างต่างวิชา	ขึ้นปโยชน์
ราชทรัพย์นับล้านล้าน	เลิศล้ำผลสนอง ๆ
๑ หลายไทยได้เข็ดหน้า	ชูเสนอ
แนววิชาพาเผอ	ขาดรู้เท่า
มันเหมาะเพาะคัลเชอร์	คู่ชาติ
สงวนเก่าเอาใหม่เข้า	ควบด้วยอายุผล ๆ
๑ นักเรียนเพียรผ่านท่อง	ทะเลไกล
สมาชิกศึกษาลัย	เด็กรู้
นึกขำที่คำไทย	เคยเทียบ
ว่าพวกหัวนอกผู้	ผ่านแล้วแนวเรียน ๆ
๑ หัวในหัวนอกโน้น	นานสมัย
รับราชการหัวนอกไกล	พิชกร้า
เกิดก่อต่อเชื้อไทย	ยาวปโยชน์
จากรัชกาลที่ห้า	จวบนมแนว ๆ

๑	เรียนจริงอิงหลักได้	ดีเรียน
	ฤว่าสักแต่เลียน	ว่ารู้
	เพียรเรียนไซ้เลียนเพียร	พิทเขศ
	ปราศวิชาพาคู้	คุดเค้าเดาเดิน ฯ
๑	นัยฉันทักอ้าง	อิงพยาน
	ส่อส่งพงษาวดาร	เด่นเค้า
	เมื่อบ้ำว่าราชการ	โกยกอบ
	ฤเมื่อกูยเป็นเจ้าของ	ครอบบ้านครองเมือง ฯ

ว่าช ๑ ทางไมตรีกับฝรั่ง ดึงลัทธิเจ้าพระชนก ยกเป็นแบบดำเนิน
 จำเวณรัฐประศาสน์ เบญจมาราทรงอนุรัตน์ หลายพิริรัฐ
 ต่อติด สนิทสนมไมตรี มีสัญญาค้าขาย ขยายออกไปให้
 กว้าง ทรงเรียกจ้างผู้ชำนาญ เชิงราชการต่างแผนก ให้แรก
 เริ่มเผด็จงาน ในเฉพาะกาลหัดต่อ ทางกอบก่อหลายนัย
 อาไศรยชาวต่างประเทศ อันชวยเสศรอบรู้ กว่าจะมีไทยผู้
 ช่างใช้ได้พอ การแฮ ฯ

ไกลง ๔ ๑ การคลังการบ้ำไม้ การรถ ไฟแล
 การทคนำกำหนด น่านกว้าง

การเร่งแ่งการกฎ	หมายใหม่
อาทิต์ท่านจ้าง	ฝรั่งเอออวยผล ๑
๑ รุ่งใหม่ไทยหนุ่มได้	คิงงาน
แต่ขาดความชำนาญ	นั่นแต่
กันต่ำประจำการ	ไปก่อน
บางกิตอดแอ	ไปเออมเอาสูง ๑

- รับ ๑ ไมตรีล่อนพระองค์ ทรงสืบล่อนอดิด กับชนทิศอัสตงคค
 ปรากฎนามภูธร ขจรไปในยุโรป โอบถึงทวีปอเมริกา
 แรกเมืองมาเยมเยน เจ้ายุโรปเบี่ยนหลายองค์ ทลาย
 ราชวงษ์หลายประเทศ ๑
- ๑ อนึ่งภูเบศร์เสด็จประพาศ เยี่ยมจอมราชรัฐในยุโรป
 โภกประโยชน์โสดติผล ไม่มีคนไทยใด ได้เคยไปเที่ยวถ้วน
 ลังเกิดเหตุการถ้วน ตั้งไท่ได้ยล ทวเอย ๑

โกลร ๑	๑ เมื่อเขาวัวเราเที่ยวได้	ความสนุกนี้
	เที่ยวเมื่อใหญ่ได้ปลุก	สติตั้ง
	แบบอย่างต่างแยกทุก	สถานถิ่น
	กรรมเนตรสังเกตทั้ง	ที่สันยินเห็น ๑

๑ ผู้เที่ยวเขี้ยวไขผู้	คู ^๔ เป็น	*
ดูก็ดูไม่เห็น	ดอกเนื้อ	
เหม่อๆ มเมอเหม็น	เบื่อหมด	
พูดก็พูดเพื่อเพื่อ	ว่าได้ไปคู ๑	
๑ วาจาภาษิกโน้ม	น้ำใจ	
คำบุราณกาลไกล	กล่าวกล้า	
ความว่าผิวพาไป	ท่องเที่ยว	
ก็ไม่กลายเป็นม้า	กลับบ้านบานใจ ๑	
๑ พระจุลจอมเกล้าเสด็จ	แดนใด	
แดนพระเนตรภูวนัย	ถนัดถ้วน	
ใครเลยจะเคยไม	ตรัจรด	
เจ้าแผ่นดินถนัดถ้วน	ที่ ^๔ ให้ไปถึง ๑	

ว่าข ๑ กรมพระราชวังบวร บวรวิชัยชาญ ทรงถนัดการคิดปะ
แลดิศวะกรรมกล เครื่องโยยนต์หลายแบบ แบบไทยแบบ
ต่างประเทศ อันมีเลิศนานา ๑

๑ ทรงภาษาอังกฤษ ปลดมาแปลเป็นไทย ไขเรื่อง *
รามายณ์ ตลอดทุกกัณฑ์^{๔๕} ๑

๑ ต่อดนการกัจฉินเจ้า ชนรุ่นเก่ารู้จัก จำคำฉันท์ยาวเฟื่อง *
มีสองเรื่อง^{๔๖}ที่ไท่ ทรงพระนิพนธ์ไว้ เกิดแท้ทางกวี ๑

โคลง ๒ ๑ พระชนมายุสิ้น
 ท่านเมื่อเมืองบน ฯ

สลับแปดเท่านั้น

โคลง ๔ ๑ รัชกาลที่ ๕ เบิก
 ว่าประชาธิปไตย
 จักควรคว้นรูปนา
 ฤจะช้า ๆ ช

ปัญหา มาเฮ

แปลก

แน่เนิ่น

ชักให้ไทยเห็น ฯ

ร่าย ๑ พระปรมินทร์เป็นภพ ปรารถนาประศาสตร์ บำรุงราชูร
 ไทย ในรัชกาลของพระองค์ ทรงพระราชดำริค์ ชัดกระแต่
 แจ้งความ คอบคำถามพระกนิษฐี กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย
 ดำเนินนัยดงนี้ แน่ครระหนักชักชี เจ็ดแท้พระหทัย ท่านเอย ฯ

คำพูดตาม ๑ สังกศพหิเทศสร้าง
 โยงนิขามตามคติ
 สมญาประชาธิปไตย
 เราจะลองดูบ้าง

โสคติ

แต่งกว้าง

บัดยะ

แบบนั้นฤไฉน ฯ

โคลง ๒ ๑ เห็นไกลในภาคหน้า
 ล่องรู้เลาทาง ฯ

จึงนรินทร์ป็นหล้า

- ๑ โบราณท่านว่าข้า ย่อมจะได้สองพริ้ว
 เพรศแท้ทางภา นิตเอช ๑
- ๑ หุนหันพลันแล่นเข้า เขยิบหล่มจมดึกเท่า
 ขากแท้จักถอน ๑

พระราช
 คำรับตอบ

- ๑ เราไทยในแหล่งนี้ ถ้าเนา รัฐนา *
- อ่อนหัดปรัชญาเขาวัว แขนย้อม
- การเมืองเครื่องมันเมา มีมาก
- แม้ว่ายังไม่พร้อม เพ็ชชงพล้าทำเสีย ๑
- ๑ เสรีผิวให้ก่อน เวลา ควรแฮ
- เมื่อราษฎรปราศศึกษา ส่องแจ้ง
- ความสุขก่อนห้ามมา มัวมืด
- เหตุที่บัญญัติแล้ว ย่อมร้างทางเจริญ ๑

ร้าย

- ๑ ใจความตามตำรับ ใครออกอัครอธิบาย ขยายให้เห็น
 แจ่มแจ้ง ในที่เสรีแท้ เทียบถ้อยท่านอง นนา ๑

โคลง ๔

- ๑ เสริมเมื่อไร ปัญหา
- ปที่ปถ่องส่องทางพา เฟ่งก้าว

อำนาจปราศวิชา	ชูชก
รังแต่จักหักร้าว	เห่อรังพังทลาย ฯ
๑ บางคนกมมั่งฉ้อ	โฉงเฉง
ประกาศอาตมเอง	อาจเออม ^๕
เสรีปมีเพลง	พลัดเพลิด
วางใหญ่ไว้เงงอม	เงอนโค้งโก่งกล ฯ
๑ ไซหลักชักเชิดช	ชวนใจ
พวกมากลากกันไป	ปลุกบ่อน
น้อยผู้จะรู้นัย	ความคิด
ช่วยชาติเพื่อนกวาดต้อน	ปโยชน์ไว้ในตน ฯ
๑ ไซ่แบบแอบอ้างขอ	ชนหลาย
ข้อยแย้งตำแหน่งนาย	หนบแน่น
จำโนชโหมษณสาย	สนจุมก
หมุ่มหึงส้วงเต็น	ไต่เต้าคั้นตาม ฯ
๑ เสริมไม้ซ่า	ชิมรส
แปรธาตุฝาดเฟื่อนกรด	กัตถิน ^๕
โอยรู้หุบอุบอียด	หัวหู้
อ่อนจิตอิศรสัน	สุดแล้วเสรี ฯ
๑ เปลี่ยนเป็นหมุ่น้อยหนับ	อำนาจ ใวนอ
เบ็ดบัวขาวช่วยชาติ	เชิดหน้า

ปวงชนย่นควัชชาด
 สันอยากหากไม่กล้า

๑ อัสปชนาธิบัตย์แก้้ว
 แปลว่าสุดแต่เสียง
 ทวยราษฎร์ปราศสำเนียง
 ส่วนมากปากหุบห้อย

๑ ไปนานพาลอาจเอื่อม
 หยิบรัฐธรรมนุญา
 บ่ายเบียงเขียงเอกา
 สิทธิชาดอำนาจผู้

๑ เอกาธิบัตย์เทียร
 คือดิกเตเตอร์ชิป
 เสร์ทยอกหยิบ

เป็นแต่เพียงหมอกกัน

๑ ความเปลี่ยนเวียนตั้งแต่
 เคลื่อนขยับหลับเลมอม
 คั่นโอสถิกากัย
 ที่สุดดิกเตเตอร์

๑ ศึกษาท่วบ้านท่ว
 แม้วามเมอไร

ขยักขย่อน
 กลับค่านการเมือง ๑

กำเรียง *

ส่วนน้อย
 ในราชรัฐ
 หอกจ้องจองภัย ๑

อาชญา
 บิดตุ
 ธิบัตย์
 เฟ่งปล้นคนเดี้ยว ๑

ทางฉิบ หายฮา
 เซดิซัน

มากล่าว
 ไม่ให้ใครเห็น ๑

เสร์ เริ่มเฮ
 มากเพื่อ
 กำทราบ
 เต็บกล้าบารมี ๑

เมืองไทย
 เมอนัน

ประชาชนบีคัยใน	ประเทศ
จึงจะยติรากลหมัน	หมตม้างทางมาร ๑
๑ วิชาประชาชนบีคัยเพียง	พอใจ
ฟังสัดบตรับนิตินัย	นิตยช้อม
นำบ่อนราษฎรไป	แต่ชณะ นนา
รูน่าน่าจักพร้อม	พรังแพ้วแนวทาง ๑

ราช ๑ กถาฉนไชร์ไชร์ตัวรัศ์ แห่งจอมกษัตร์โดยคำ แต่โดย
 ทำนของความ คำทูลตามทรงแดง ไม่เค็ดือบแดงมิตเมียน
 คำราชอาจเทียบเทียบ ทดอยตุแดง นแดง ๑

พระราช คำรัศต่อ	๑ บำรุงหลายอย่างแล้ว	รัชกาล นนา
	ไทยสำสำราญนาน	นอบน้อม
	ไป้ควรด้วนรังควาน	ความสงบ
	คอบเมือศึกษาพร้อม	เพริศหมันปัญญา ๑
	๑ สามสิบข้างนำ	นิกเห็น
	โอกาสปาดิเม็นต์	เหมาะไถถ
	ฉัญฐราชย์อาจจักเป็น	ปฐมฤกษ์
	เริ่มรัฐธรรมนญไว้	โรคร้ายภายหลัง ๑

ว่าบ ๑ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชเด็จเจ้าวรวงศาต พระชนม์
ห้าสิบแปด แต่แฉดสยามมานาน รัชกาลยาวยั้ง ยั้ง
กษัตร์องค์ใดใด ในพระราชพงษาวดาร ขานพระนามฉายา
พระบิรมหาราชเจ้า เพราะพระจุลจอมเกล้า ท่านแม่โพแม่
มอญเอย ฯ

โคลง ๔	๑	แห่พระบรมศพเจ้า หวนระลอกนิกตระหนัก ฉนำฉนำภาพจำหลัก สามสิบสี่แล้ว	จอมจักร เนตรแสรว จารึก จิริไรใจสี่ม ฯ	*
	๑	รวีวารแรม ๕ คำ เชิญพระศพสมเด็จ ป็นรัฐชตยเพ็ช ทรงพระดำเนินเข้า	เดือน ๑๑ ชนกเจ้า ราช เคลอนคล้อยรอยทาง ฯ	
	๑	ข้าคำคำสั่งให้ เสียงสรangkนางกรวญ แตร์ปมรญจวน เบ็งพรวดพรวด ฯ ชร้อง	เดินขบวน คร่าก้อง ใจสลด ศัพท์ซ้ำกำกรวญ ฯ	*
	๑	สามคานขานมาศเรอง นพปฎลเสวตรฉัตร	จารัส เชตกั้ง	

พระโกษฐโรจนรัตน์	ไรแอร่ม	*
ขังเบ้เคยมักรัง	อันให้ใครเห็น ฯ	*
๑ รูปเทียนดอกไม้เนือง	แนวถนน	*
สองฟากมากฝูงคน	รำให้	
ยามค่ำชะอำฝน	พามด	
แลบเห็นตัวได้	สดับเพียงเสียงกรวญ ฯ	
๑ ท้าวรุณเทวราชให้	วลาหก มาฤ	
เพื่อกะทั่งหลังอุทก	ทกว้าง	
เมฆมืดปิดดารา	เดือนลบ	*
เทียนส่องแสงสองข้าง	คู่วิวขววน	*
๑ ขานมาศยาตร์เขื่องท่อง	แถวถนน	
ขังมถึงครึ่งหน	เหือดอ่าว	*
มารุตดุจดั่งฝน	แสนท่า มาแฮ	
ฟ้าแลบแทบทุกก้าว	ทกาวยาวทาง ฯ	
๑ เมอขบวนจวนเข้าราช	ดำเนิน ในนา	*
ถนัดดังพามาเชิญ	เสด็จฟ้า	
อัมพรอมรเหิร	เห็นแวบ	
แววประกายพรายกล้า	เกลื่อนห้องเวหา ฯ	
๑ ขึงใกล้ไฟแลบฟ้า	นำฝน	
ปราบแปรบแถบนกดล	ดินข้าง	

สว่างทั่วปริมณฑล	ทุกอด ใจเอย
ตั้งที่วามามล่าง	มัตมล้ำราตรี ๑
๑ เมฆลาลอแก้วช่วง	ซัซวาลัย
รามสุรวางหวาน	ไขว่คว่า
รำไรโล่รำบาญ	ฤาเบือ
เปรียงแวงสายแถบฟ้า	ผ่าฟ้าพาฝน ๑
๑ เมฆลารามสุรร้าย	ราว
มาช่วยอำนาจ	รณกล้า *
โอภาสราชวิถี	ทางแห่
ตั้งประทับกลับฟ้า	ซ่ง ๒ ซ่งฟ้ามาถวาย ๑
๑ อจิริประภาอากาศก้อง	ก้องจรัส *
ฉายพระโกษภูเสวตร์นัทร	เซ็ดก้า
อืดใจไปเว้นอัส	นีส่อง
ช่วงโชติโรจนล้ำ	เลิศพ่นคนทำ ๑
๑ ถันถึงทวารเวศม์เจ้า	จอมปราณ
ขานมาศราชศวาธาร	เทิดเงอม
สายฟ้าประกายการ	ปรากฏ
ตั้งพระอาทิตย์เออม	อร่ามทั้งวังหลวง ๑
๑ เสรีจเชญพระศพไท่	เถลิงฮาสน์
คฤสัทมหาปราสาท	สุดเศร่า

จึงพระพิรุณเสาด
ทกทว้มถงข้อเท้า

ฝนส่ง
ท่องน้ำดำเนน ๑

โคลง ๒ ๑ ฝนตั้งฝนส่งฟ้า
เสด็จเมือเมองสวรรคต ๑

ส่งรัชกาลที่ห้า

โคลง ๔ ๑ พระมงกุฎเกล้าเริ่ม
ไทยประเทศสมาทาน
เชิดชาติราชฎร์สำราญ
ทรงประกาศนัราชกิจแผ้ว

รัชกาล
เกิดแล้ว
ในร่ม รัชฎ์แด
ม่วงพันคณนา ๑

๑ หลายประการผ่านภพผู้
สมเด็จพระจักรวฐ
สืบโศกถ้ประโยชน์สุด
จากพระจุลจอมเกล้า

พงษ์วิพุทธ
ราชเจ้า
ทรงต่อ
ชนกไ้ที่ธรณินทร

๑ เป็นราชองค์แรกตั้ง
เคยสู้ศึกฆาตย์
ข้าของว่องไวไว
รู้รู้เปล่าเปลือง

แต่ไหน มานา
ยุโหรปเรือง
ทยศเขี่ยม
ปลดรู้สู้เรา ๑

๑ วรรณคดีมมากไว้
หลายเรื่องเครื่องสำราญ

โวหาร พระเฮย
เดองรู้

ตำราวิชาการ	กำหนด
น้อยจะมีใครผู้	เทียบให้เทียบทัน ๆ
๑ บรมราชาภิเศกก้อง	กิดาการ
โอภาสราชสมภาร	ผ่านแล้ว
แขกเมืองเอนงมาขาน	คำสวัสดิ์
แทนรัฐแทนราชเจ้า	ต่างแคว้นแดนไกล ๆ
๑ อาสยามาแต่ครั้ง	คราวไหน บ้างนอ
แขกประเทศเขตไกล	เกริกกล้า
มาร่วมประชุมใน	งานสง่า
เก้าพระองค์เจ้าฟ้า	เฟื่องฟูังจรุงใจ ๆ

*

ว่าข ๑ พระมหาวิชิตราช มกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ชมกษัตริย์
พระกมล เริงปรุงชนชาติไทย เพื่อกาลไกลอนาคต ทรง
ออกบทบริหาร บังคับการศึกษา เสด็จบัญชาราษฎร ปลูก *
สหกรณ์เผยแพร่ แง่ประชาธิปไตย ให้ฝึกหัดไปพลาง วาง
บัญญัตินามสกุล เป็นทางหนุนลำนึก ว่าตึกเผ่าพันธุ์ไทย
ผู้กวนนัยนิตยนิยม นำหทัยให้พร้อม พรักไว้ในอนา คตนา ฯ

ไกลง ๔ ๑ ศึกษาสาธิตแท้ ทางวิฒ นานา
มีพระราชบัญญัติ แยกไว้

ภาคปฐมมัธยมจัด	แจกส่วน
ภาคอุดมบ่มใช้	เชิดชั้นปริญญา ฯ
๑ สหกรณ์การหัดให้	เห็นทาง
สภาย่อยค้อยทำพลาด	เพื่อไว้
เที่ยงเทียบระเบียบวาง	เป็นแบบ
ปชาธิปไตยจัดได้	ตั้งนมแนว ฯ
๑ นามสกุลหนุนเนื่องเคา	สำคัญ
ให้คิดขีดชำนาญ	เลียดเนอ
ร่วมพรรครักเผ่าพันธุ์	พลลภ
โยญาติโยงชาติเชอ	ชอใช้ไทยเถลิง ฯ

ว่า
๑ ในรัชกาลที่หก ยกการโลกชนชาน เหตุการณ์น่าสังเกต
หลายประเทศยุโรป ลโมภอาณาหน้าหัว เครื่องพันพัว
ตามปาม ต่างเกิดความแก่งแย่ง แข่งอำนาจราชศักดิ์
จักรพรรดิราชเรืองเดช เป็นด้วยเหตุมหัจฉตา พามักใหญ่
ไม่สูง กุงให้จิตคิดเขอม เพื่อดนุอยู่เงอม ยิ่งเชอชนใด ฯ

ไกลง ๔ ๑ สงครามสามทวีปร้าย ราว
ราวเมื่อสามสิบปี โนนั่น

น่านเนื่องเครื่องข้าย	ยาวขุด	
เพราะยุโหโรปโลกบน	ปลูกให้ใหญ่หลวง ๑	
๑ ใคร่เท่าเค้าเรื่องตั้ง	เค็มมา	
เพียรพจนรจนาวา	ระน	
เลาเลศเหตุการณ์กา	ละก่อน	
เพียงแต่สังเขปช	ชักข้อพอดควร ๑	
๑ ชนสถาฟคาบก่อนตั้ง	สองพัน บิเอช	*
กเถิบถิ่นกินขอบกัน	กันก้าว	
คอคกลนดินดาดัน	แดนเขยิบ	
แผ่ชานผ่านสู่ดาว	อนดอถอด ๑	
๑ ภาคกลางยุโหโรปพร้อม	เพรียงกัน	
โดยเฉพาะชนเยอรมัน	ไม้ลิ	
มากมาประดายน	ไว้อยู่	
สองเผ่ากาลเก่าก	แก่งแย่งแคลงรกาย ๑	
๑ เกิดเป็น ปมเผ่า เขียม	หิงสา	*
กรนเมื่อนาน ๑ มา	มากเข้า	
ชวนขวยกระจายหา	หนแห่ง	
บ้านอยู่อ่อนนเหล่า	แหล่งด้าวราวแดน ๑	*
๑ เปลี่ยนเป็น ปมชาติ ชัน	หน่งอก	*
แผนแพกแยกเป็นกฝัก	แผ่กัน	

เผ่าเด็วเด็วแฉกฉีก	เป็นรัฐ หลายแล
ถือชาติคือ เน้น	เขตหน้าปชานันท์ ฯ
๑ ครั้นชาติต่อชาติเออม	อำนาจ ก็นนอ
เล็กใหญ่ไครมีขนาด	มากน้อย
ชาติย่อมย่อมคิดขยาย	ชาติใหญ่
จับกลุ่มชุมพวกค้อย	เพื่อได้แรงคั้น ฯ
๑ ตาเต็งเต็งนำหนัก	ไหนชาติ อยู่นา
เพียรเพิ่ม คุลย์อำนาจ	เน้นไว้
ขวกไขว่ไฟหาชาติ	ร่วมชื่อ
เป็นผลเป็นฝ่ายให้	อุ้มน้ำใจนอน ฯ
๑ เหตุเห็นเป็นคติร้าย	แรงฉกาจ
คือโลกโอบอำนาจ	นั่นแล
จับกลุ่มประชุมชาติ	ค้ำพิ
สหายศึกฮักฮักดีแปด	เปี่ยมร้ายปลายรัง ฯ
๑ สองฝักสองฝ่ายเผา	ไฟคิด
เวียนระแวงแข่งฤทธ	รุ่มเร้า
รัสเซียร์่วมอังกฤษ	ฝรั่งเศษ
อติลย์ออสเตรียเข้า	ร่วมข้างเยอรมัน ฯ
๑ ปรัมปราภาษิตค้อย	ธำรง
ไคร่สงบเตรียมรบจง	พริกพร้อม

ภาษิตสทิตใจ	จำจด
ม ^๔ อจะตบคังตอง	ตบ ^๕ ทงสองม ^๔ อ ๑
๑ การศกคกคกกล้าย	คมเคี้ยว
เกี้ยวแต่เพียงเล่มเดียว	ก็ ^๕ ได้
อำนาจปราศธรรมเสี้ยว	สยองจิต
ธรรมปราศอำนาจไร	ฤทธ ^๕ ราราว ^๔ ๑
๑ “สงครามเป็นเครื่องค้ำ	ของกษัตริ ^๕ ”
เหตุว่าขดีโยปบติ	บ่มไว้
ไฟศกตกหัดจัด	เจนจบ
แรงมากมักอยากได้	ช่องแวงแรงลอง ๑
๑ มุ่งร้ายหมายไล่ล้าง	ทางสงบ
แข็งต่อแข็งแรงกทบ	กแตกก ^๕ ทน
กล่าวเทียบที่เปรียบปรบ	สองหัดถ ^๕
ใครจะขวางทางกัน	สกดห้ามความกหาย ๑
๑ สงครามความเสื่อมถ้วน	เร็วสลาย
เป็นเหตุเศรษฐกิจจกขาย	กจัดถ้วน
เพราะโลกยุโหรปกตาย	เป็นกร่อน
เสร็จศกน ^๔ กจก ^๕ อ้วน	อกโอ ^๕ โมหัน ^๕ ๑

โคลง ๒ ๑ หลายตัวกราวโหดห้วน โดยที่เดินทางด่วน
ไม่รู้หลบหลีก โฉนเลย ฯ

ร้อย ๑ ออင့်เตยราชาธิราช ประกาศศึกเซอร์เบีย รัสเซย์
ราชาธิราช ประกาศระดมพลพัน เยอรมันราชาธิราช
ประกาศศึกรัสเซย์ เยียให้เกิดเป็นเหตุ ฝรั่งเศสประกาศ
ยุทธ คุกอังกฤษเข้าไป ในที่สุดสงคราม ตามจับแปด
ประเทศ เหตุสุดสุดสุดก่า โอบเอิบเต็มยิ่งดำ กว่าครึ่ง
คราวใด ฯ

โคลง ๒ ๑ หลายประเทศเภทพ้อง เหลือจะเลี้ยงเบี่ยงต้อง
คิดท่ายปลายแห ฯ

โคลง ๔	๑	เราไทยในขณะเข้า	ข้าบสง ครามแฮ
		ไซ้เมื่อบัจจหนักลง	แหลกร้าว
		หฤทัยไซ้จ้านง	อามิศ
		ไซ้ว่าใครได้ตัว	เพิ่มพินไฟทไทย ฯ
	๑	ส่งทัพสู่ทวีปโน้น	แนวสมร
		ข้ามมหาสาคร	ปราศคร้าม

คำวินิจฉัย	อยุธยา	*
ใฝ่บุตธัญป็นข้าม	ทัพท้องทะเลจีน ๑	
๑ ทัพไทยไปสู้ตัว	แดนฝรั่ง	
ในเมื่อการบุตธัญ	ยุ่งข้อย	*
กนักกแรงเร่งสู้ตั้ง	เวียงนรบ	
นับว่ามมอม	เมื่อได้ชัยเฉลิม ๑	

- ว่า
- ๑ ดั้งรัชกาลที่หก พระปกเกล้าครองกรุง ผดุงอาณา
 ประชาชน พระกมลน้อมนำไป ในทางประชาธิปไตย แบบ
 กษัตริย์รัฐธรรมนูญ หวังเพิ่มภูตผาตุก ปลุกเสกที่ควร ทรง
 สอดส่องลักษณะ ระบอบแบบปฏิบัติ จักกรรมการองค
 มนตรี ใช้อิทธิตฤม การประชุมปรึกษา ตามแบบปาดิเมันต์
 ให้เห็นเป็นตัวอย่าง เครื่องสำอางคร่ำไ้ว เพื่อประโยชน์
 โปรดให้ แก่ตัวคราดควร ๑
- ๑ ตรีคให้สืบหลายสาย กฎหมายรัฐธรรมนูญ อันเป็นมุด
 นิติธรรม ประจำหลายพิเทศ จำแนกเทศหลายแบบ มี
 เยียงแยะนานา ที่ปรึกษาหลายนาย ถวายนความเห็นต่างกัน
 ปฤษณาอันยอกยอน พอเกิดการแซกซ้อน เมื่อร้อยห้าสิบ *
 ปีเยย ๑

โคลง ๒ ๑ สมเด็จพระปกเกล้า ทรงสละตำแหน่งเจ้า
ภพพินไทยธรา ฯ

เก้าบ

โคลง ๔ ๑ เก้าบพระปกเกล้า ครองดิน
สละราชย์อาสนรินทร์ เลื่อนยศ
สังวัจนรัตนโกสิน ทรศก
เมื่อนาคมร้อย กับห้าสิบสาม ฯ

ร่าย ๑ ปางเมื่อพระราชา อานันทมหิตล ชนมาอยู่ยังเขาด์ เนา
ทวิปตกทิศ โรงเรียนสวิตเซอร์แลนด์ คณะผู้แทนพระองค์
ทรงราชานุภาวะ พระองค์เจ้าอาทิตย์ หดวงประดิษฐ์มุน
กรรม ดำริเจ้าชกาโรไนท ในพระนามยุคเจ้า เค้ากษัตริ
รัฐกรรมบุญ หดวงพิบูลสงคราม “ผู้นำ” สยามคาบนี้
มีมหัศจรรย์ ช้องให้เห็นหลาย หนแต่ ฯ

โคลง ๔ ๑ สงครามลามโลกสร้าง คราสอง
เบียดบีบทุกทวีปหมอง หม่นม้าน
ทุกที่ธรณีนอง โลहित
คนมรุกถาน รบร้าวี่ ฯ

๑	จินตนาอาภาตกรั ^๒	สงคราม ไน้ ^๒ นา
	เป็น ^๔ เร ^๔ ของ ^๔ นาน ^๔ หนาม	เห็น ^๔ บ ^๕ ชง
	เวร ^๑ ก็ ^๑ ต่อ ^๑ เวร ^๑ ตาม	เวร ^๑ ตอบ
	ปราช ^๑ คิด ^๑ เกิด ^๑ เค ^๑ ย ^๑ ชง	ชุน ^๑ แค้น ^๑ แสน ^๑ เช็ ^๑ ญ ^๑ ฯ
๑	ฟ้า ^๑ ชนะ ^๑ ชนะ ^๑ แล้ว ^๑ ก็	แล้ว ^๑ กัน
	ไป ^๑ คิด ^๑ อนาค ^๑ ตอัน	อา ^๑ จ ^๑ ร ^๑ า ^๑ ย
	อ ^๑ ล ^๑ ก ^๑ เ ^๑ ล ^๑ ือ ^๑ เช ^๑ อ ^๑ สน ^๑ ค ^๑ ิ ^๑ ส ^๑ ย ^๑	ญา ^๑ สง ^๑ บ
	อ ^๑ ก ^๑ อ ^๑ ก ^๑ หล ^๑ ก ^๑ อ ^๑ ย ^๑ อ ^๑ ย ^๑	อ ^๑ ค ^๑ อัน ^๑ จ ^๑ น ^๑ ม ^๑ ม ^๑ ฯ
๑	สงคราม ^๑ ความ ^๑ จา ^๑ บ ^๑ จ ^๑ ้วง	จ ^๑ ง ^๑ ใจ ^๑ โจ ^๑ ร ^๑ แส
	เป็น ^๑ สิ่ง ^๑ ย ^๑ ิง ^๑ กำ ^๑ ไร	หล ^๑ ง ^๑ ถ ^๑ ัน
	อุ ^๑ สา ^๑ หะ ^๑ กร ^๑ ม ^๑ โค	ดี ^๑ เค ^๑ น
	ค ^๑ ิง ^๑ อุ ^๑ สา ^๑ หะ ^๑ กร ^๑ ม ^๑ ปล ^๑ ้น	เป ^๑ ร ^๑ ื่อง ^๑ กล ^๑ ้า ^๑ ป ^๑ รา ^๑ กร ^๑ ม ^๑ ฯ
๑	แฉ ^๑ ก ^๑ ฉ ^๑ ก ^๑ อ ^๑ ีก ^๑ คร ^๑ ัง ^๑ ใหญ่	ยุ ^๑ โร ^๑ ป ^๑ แห ^๑ ล ^๑ ก ^๑ แล
	อ ^๑ ี ^๑ ค ^๑ เล ^๑ อร์ ^๑ เพ ^๑ ย ^๑ อ ^๑ บ ^๑ ิก ^๑ โ ^๑ บ	เฉ ^๑ ิบ ^๑ คว ^๑ ้า
	มุ ^๑ ส ^๑ ไซ ^๑ ล ^๑ ิน ^๑ โ ^๑ บ	แ ^๑ น ^๑ ว ^๑ เอ ^๑ ิบ
	ก ^๑ ษ ^๑ ัน ^๑ ช ^๑ ิด ^๑ อ ^๑ ง ^๑ ก ^๑ ฤ ^๑ ษ ^๑ กล ^๑ ้า	เก ^๑ าะ ^๑ น ^๑ ้อย ^๑ ล ^๑ อย ^๑ ช ^๑ ล ^๑ ฯ
๑	ส ^๑ อง ^๑ ส ^๑ ห ^๑ า ^๑ บ ^๑ พ ^๑ าย ^๑ อิ ^๑ ทร ^๑ เ ^๑ อม	อั ^๑ ฟ ^๑ ริ ^๑ กา
	จ ^๑ วน ^๑ จะ ^๑ จ ^๑ ว ^๑ บ ^๑ อา ^๑ ส ^๑ ยา	ย ^๑ ่าน ^๑ ไ ^๑ ถ ^๑ ั
	จ ^๑ เจ ^๑ ต ^๑ บ ^๑ ี ^๑ ค ^๑ ม ^๑ ร ^๑ คา	อ ^๑ ัง ^๑ ก ^๑ ฤ ^๑ ษ
	ส ^๑ ู่ ^๑ ท ^๑ แล ^๑ ด ^๑ ้าน ^๑ ไ ^๑ ด้	แ ^๑ ห่ง ^๑ ค ^๑ ้าว ^๑ อิน ^๑ เ ^๑ ี้ย ^๑ ฯ

๑	ได้ที่ญี่ปุ่นเข้า
ตรวจตั้งมังกรลง
อังกฤษจะปลิดปลง
ยู. เอ. ส. คงเข็ดเขี้ยว	สู่สง ครามแฮ
ไล่เคี้ยว
อำนาจ แล้วเนอ
ครั้นคร้ามครามครัน ๆ
๑	สงครามลามลุกเข้า
สังเกตเหตุการณ์ยาม
ทางผ่านพิจารณาตาม
ภูมิประเทศไทยต้อง	เขตสยาม
ยุทธข้อ
แผนที่
ที่ตั้งสังเวียน ๆ

๒๖

โคลง ๔	๑	เก็บ "ดีหนึ่ง" ได้
ญี่ปุ่นเข้าเมืองมลิน
กึ่งกับทัพทางสินธุ์
ยึดแหล่งแห่งเราได้ | ครองดิน
มากได้
ทางบก
ตั้งแคว้นแดนเขา ๆ | * |
|--------|---|---|---|---|

ร่าย ๑ ประเทศไทยใจสทก ตกกระไดพลอยโจน โอนเหตุภัยไป
ตาม ประกาศสงครามโฆษณา ว่าอเมริกาอังกฤษ เป็น
อมิตรของไทย แต่ไซมมหาราชรัฐ ไม่ประกาศสงคราม

คณบดีชาวสังคายนา ทำไม้อูไม่เร่ การที่เป็นร้วร้ว ชักไม้หน้า
โค โคนระย ๑

๑	กสิขังจีนจรดเออมน	ขามเฒ่า ร้วแร
	ยั้งนุชยอเมวีกาสม	คบเค้า
	คยขี้สคณภักคอง	เกลียวจิก
	ฉากทรวพม์พาคคนเจ้า	เช่นคำรำบาย ๑
๑	ด้ายมรณขันธ์สรวาน	ใจเสียว
	ขุโหรปไมเอรมันเคียว	เค้นข้าง
	ยาสยาญ์ปนเกลียว	คิงหย่อน โจนนา
	โคจรยเป็นโครบั้ง	เมื่อสมสงคราม ๑

๑๒ ๑ โคจรยญ์ดงมัยจุมัน อันบุคคตคกรคณิง ค่อไปตั้ง
 ภายพ่า จำที่ตุคยุทธมัย ญ์มุ่นพลังกราม สยามจระมัย
 ฉัยโค โคจรยามารถก่ออู่ โกรรู้สู่ทางบั้ง โทษจมทั้งคอง
 คบั้ง ไรค์รำทาบท โทษเย ๑

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๗

โคลง ๔ ๑ พืทขาสงกรรมแกส^๒ เกลาความ
 สามท่อนกลอนสามกรุง กล้าว^๕เกอ
 ตูกหลานอ่านเล่นตาม ใจรัก เถิดรา
 สังเขปเดป^๕นเนอ เรอ^๕ง^๒รุต^๒แกตง ๑

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILOSOPHY DEPARTMENT

PHILOSOPHY 101

LECTURE NOTES

BY [Name]

DATE

CHAPTER I

THE PHILOSOPHER'S WISDOM

THE SEARCH FOR TRUTH

THE NATURE OF KNOWLEDGE

THE VALUE OF EDUCATION

สามกรุง

ภาคผนวก

สามกรุงนแต่งจบบริบูรณ์เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗
ที่แต่งจบนั้นพิมพ์ไว้ในนิตยสาร เพื่อให้เห็นที่สิ่งเกิดว่าแต่งหยุดลงไป
เมื่อไร เหตุที่เจาะจงจะให้ทราบวันที่แต่งจบก็เพราะว่า สามกรุงนั้น
เรียกว่าเพียงแต่เฉียดพงษาวดารไปก็จริง แต่ใจความส่วนมากก็เป็น
เนื้อแท้ในพระราชพงษาวดาร กล่าวถึงเขตตั้งแต่ตอนเสียดังกรุงศรีอยุธยา
เป็นลำดับมาจนสมัยปัจจุบัน ซึ่งมีอนาคตต่อไปไม่มีสิ้นสุด จึงจำจะ
ต้องชิงจบลงไปเสียที่ไหนสักแห่งหนึ่ง ในตอนต้นเดือนพฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๗๗ นี้ ดูเหมือนจะเห็นปลายทางแห่งสงครามโลกครั้งที่ ๒ เข้ามา
บ้าง เมื่อสงครามสิ้นสุดไปแล้ว ใครจะเป็นใครแต่ละใครจะเป็นอย่างไร
ก็ยากที่จะเดา จึงชิงจบลงเสีย แลเปิดปฐมณาไว้ให้พงษาวดารเป็นผู้
ตอบในวันหน้าต่อไป

การแต่งหนังสือผู้แต่งต้องการจะแต่งโคลง ไม่ใช่เรียบเรียง
พงษาวดาร หากเอาไศรยพงษาวดารเป็นเนื้อเรื่องอันชวนให้เพลินแต่ง
แลอาจจะเพลินอ่านด้วย ถ้าจะพูดเนื้อเรื่องในเวลาปัจจุบันเฉพาะบ้านเมือง
เราใช้ ภายหลังจากวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๗๗ มาไม่นานนัก ผู้สำเร็จ

ราชการแทนพระองค์ซึ่งเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคมมีสองคน ก็ออกจาก
ตำแหน่งไปคนหนึ่ง นายกรัฐมนตรีก็เปลี่ยนตัว แต่คำว่า "ผู้นำ" ก็หายไป
ไปจากคำกระจายเสียงวิทยุของราชการแต่หนังสือพิมพ์ทุกฉบับเป็นต้น.

ส่วน "ผู้นำ" ในยุโรปนั้น มุสโสลินีตกแทนไปจากกรุงโรม
หลายเดือนแล้ว เวลานี้จะไปนำใครอยู่ที่ไหนก็ไม่มีข่าวมาให้ทราบเลย
ในวันที่เริ่มเขียนภาคผนวกนี้ (วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๑๗) "ผู้นำ" ของ
ประเทศที่อยู่ในสงครามยุโรปยังมีเหลืออยู่แต่ฮิตเลอร์คนเดียว.

เหตุการณ์ปัจจุบันเปลี่ยนไปเร็วเช่นนั้น จึงขอให้เป็นที่ตั้งเกล้าว่าสามกรุง
นี้ แต่งจบบริบูรณ์เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๗

ภาคอธิบาย

ภาคผนวกนี้เป็นภาคอธิบาย ซึ่งจะไม่จำเป็นก็ได้ เพราะผู้รัก
ขอมจะรู้อยู่แล้ว ผู้เขียนถ้าไม่รักคงจะถามผู้รู้ ผู้ไม่อยากจะรู้คงจะเขียนได้
ให้ก็คงไม่อ่าน อนึ่งจริงกวดแต่ก่อนท่านแต่งหนังสือเช่น พระลอและเตง
พายเป็นต้น ท่านก็มิต้องเขียนคำอธิบายของท่าน ที่แท้การเขียนอธิบาย
ก็ควรเป็นสัจย์ว่าแต่งโคลงไม่ได้ความแจ่มแจ้ง จึงต้องแปลเป็น
ร้อยแก้วออกชนหนึ่ง นับว่าเป็นคำหิมน้อยอยู่ เมื่อนักถอยหลังไปก็ดู
เหมือนข้าพเจ้าแทบจะเป็นผู้แต่งคนแรกดอกกระมังที่เขียนอธิบายตนเอง
คือพระนาคำนท์ซึ่งแต่งกว่า ๓๐ ปีมาแล้ว เนื้อเรื่องพระนาคำนท์ที่เป็น
เรื่องอินเตียโบราณก่อนสมัยมหาภารตะ (มีผู้เก็บรวมเข้าไปในมหา

การอ่าน

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ กรมขุนเสนาพิทักษ์ กรมพระราชวังบวรใน
แผ่นดินขุนหลวงบรมโกษฐี เป็นกวีซึ่งควรนับถือว่าอยู่ในชั้นเยี่ยมของ
ไทย แม้โคลงที่ทรงพระนิพนธ์ไว้เหลืออยู่ในเวลานี้จะมีบางบทที่ดัดปลาศ
คลาศเคลื่อน เพราะคัดผิดกันมาที่ละเอียดละน้อย หรือจะเป็นด้วยการ
นิยมใช้หรือไม่ใช้เอกโทชนิดที่เรียกเอกโท โท โท โท ในสมัยของท่านจะผิด
กับสมัยของเราก็ตาม แต่โคลงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ยังคงนับว่ามีรศ
คืออยู่เสมอ.

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ทรงแต่งโคลง สองบท ในตอนจบภาพย์ ห่อโคลง
ประพาศธารทองแดง ใจความว่า โคลงที่แต่งไว้อย่างดี ฝีมืออาดักษณ์
ชูปดัดลงสมุดไว้อย่างงามนั้น ถ้าอ่านไม่เป็นก็เสียหมด โคลงสองบท
นั้นหอพระสมุดวชิรญาณนำมาพิมพ์ไว้ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ มีหมายเหตุว่า
มีผิดเอกโทอยู่หลายแห่ง เพราะพิมพ์ตามต้นฉบับที่มี หาได้เปลี่ยนแปลง
ประการใดไม่.

โคลงพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์สองบทนั้น คัดจากฉบับที่หอ
พระสมุดวชิรญาณพิมพ์มาไว้ให้เห็นดังนี้

๑ อักษรเรียบร้อยด้อย	คำเพราะ
ผู้อ่านด่าเรณาะ	เรื่อยหร
บรู้อ่านไม่เหมาะ	ตรงเท็ง ไปนา
ทำให้โคลงทงน	ชัวชัวเสียไป ฯ

๑ อักษรสวรรค์ร่างข้าง	ชูปจาน
โคลงก็เพราะเส่นาระสาร	แต่งไว้
ผู้รู้่านกลอนการ	พาสั้น ใจนา
ผู้รู้่านให้	ชัดช่องเสียโคลง ฯ

การทำให้โคลงไพเราะหายไพเราะเพราะอ่านไม่เป็นนี้ จะขอชี้แจง
ขยายความให้เลียดออกไปอีกหน่อย ยกตัวอย่างโคลงพระนิพนธ์กรม
หลวงพิชิตปรีชากรบทหนึ่ง ในชุดที่เรียกว่าโคลงภาพพระราชพงษาวดาร
แต่งถวายตามพระราชโองการรัชกาลที่ ๕ ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ ดังนี้

๑ สยามรัฐพัฒนาแผ่นพัน	สองครา นแด
หนึ่งเขตรนเรศรา	ชนะ
กับทงเทพมหา	นคร เรานอ
สิทธิสุทธิตธิไชยช	เชิดอ้างปางสอง ฯ

โคลงบทนี้ถ้าอ่านไม่เป็นก็ดูเหมือนผิดเอกแห่งหนึ่งในบาทที่ ๓ ใน
สามกรุงมีโคลงหลายบาทซึ่งถ้าอ่านไม่เป็นก็ผิดเอกอย่างเดียวกัน.

ยังมีอีกข้อหนึ่งซึ่งควรจะให้เห็นชัด แต่ถ้าจะอธิบายให้สั้นก็ต้องใช้
ความเปรียบ การอ่านโคลงบางบทแลบางบาทเปรียบดังตีระนาด ถ้า
ไม่มีลูกเก็บก็เที่ยง ๆ ไปหมด โคลงบาทหนึ่ง ๆ มี ๗ หรือ ๘ คำ ถ้าอ่าน
ห้วน ๆ จำเพาะคำหนึ่ง ๆ ก็เหมือนตีระนาดไม่มีลูกเก็บ จะยกตัวอย่าง
ให้เห็นดังนี้

๑ กรุงเทพมหานคร นามรบิล
อมรวัดนโกสินทร์ ต่อสร้อย

โคลงสองบาทที่อ่านทั้ง ๆ ว่า กรุงเทพมหานคร นาม
รบิล ออมรวัดนโกสินทร์ ต่อสร้อย ก็คืออ่านไม่มีลูกเก็บ ชื่อพระนคร
นี้ใคร ๆ ก็อ่านถูกต้องยกย่องกันทั้งนั้น จึงไม่จำเป็นจะต้องอธิบายว่าอ่านอย่างไร
จึงจะมีลูกเก็บ.

แต่โคลงที่ต้องอ่านมีลูกเก็บนั้นไม่ใช่ทุกบาท โคลงบางบาทต้อง
อ่านห้วน ๆ ทุกคำ มีลูกเก็บไม่ได้ เช่น ช่างเขตเหตุให้ให้ เหือดแห้ง
แรงโรย ๆ

ควรจะกล่าวอีกข้อหนึ่ง เฉพาะโคลงในสมุดเล่มนี้แต่โคลงอื่น ๆ ที่
ข้าพเจ้าแต่ง ว่าทุกบาทมีข้ออ่านที่ถูกตามตั้งใจของผู้แต่ง แต่จะชี้แจง
ให้ละเอียดก็ยากนัก ผู้อ่านที่รู้จักอ่านก็คงจะอ่านถูกอยู่เองแล้ว ถ้าอ่าน
ไม่ถูกก็คงจะเหิง ๆ ไปสักหน่อย.

กวีวิจารณ์ไทย

ข้าพเจ้าไม่ทราบคำไทยแท้ (ถ้ามี) ที่จะใช้ได้ความตรงกันกับคำ
อังกฤษว่า โปเอตรี (poetry) คำ ดัดลกฤต กาวุย ซึ่งเราเขียนว่า กาวัย
นั้น เราใช้เป็น คำเฉพาะ เพื่อเรียกกวีวิจารณ์ประเภทหนึ่งของเรา คือ
กาวัย ๓ ชนิดที่เรียกกาวัยยานี กาวัยฉบบัง แดกาวัยสุรางคนางค์ เป็นต้น
จะเอาคำว่ากาวัยมาใช้เป็น คำรวม สำหรับเรียกกวีวิจารณ์ทุกอย่างก็ขัดอยู่.

กวีฉันทนาของอังกฤษทุกชนิดมีบังคับคำหนักคำเบาที่เรียกว่าครุสุหุ มี
 สัมผัสก็มี ไม่มีก็มี ชนิดที่ไม่มีสัมผัส ก็คือฉันทนาไม่มีคำคดของนั่นเอง
 ข้าพเจ้าเคยเอาฉันทนาที่กตอนหนึ่งมาตัดแลเติมคำเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้เป็นฉันท
 นาฉันทนาที่ไม่มีสัมผัส ครนอ่านให้คนฟังในเวลาดำแต่ดงปารัฐก็ไม่มี
 ใครรู้ว่าอ่านฉันทนา ต่อเมื่อบอกจึงรู้ ฉันทนาที่อ่านให้คนฟังไม่รู้ว่าเป็นฉันทนา
 ไม่ใช่ฉันทนาตามมติของเรา

ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวในตอนที่หลายครั้งแล้วว่า สิ่งทีภาษาอังกฤษ
 เรียกว่าไปเอ็ดริ (ซึ่งในไทยเรียกว่ากวีฉันทนา) นั้น ถ้าพูดในลุ่มของไทยก็
 ย่อมจะมีสัมผัสคล้องกันเป็นกลอนทั้งต้น หนังสือไหนไม่มีสัมผัสคล้องกัน
 เป็นกลอน หนังสือนั้นก็มิใช่ไปเอ็ดริหรือกวีฉันทนาไทย.

แต่ถ้าจะใช้คำว่า กลอน เป็น คำรวม สำหรับเรียกกวีฉันทนาไทย
 ทุกอย่างก็ขัดอีก เพราะเราใช้คำว่ากลอนเป็น คำเฉพาะ สำหรับเรียก
 กวีฉันทนาไทยประเภทหนึ่งเสียแล้ว ในที่นี้จึงจำต้องใช้คำว่ากวีฉันทนาเป็น
 คำรวมสำหรับเรียก โคลง ฉันทนา กาพย์ กลอน ร่าย ฯลฯ ทุกอย่าง.

กวีฉันทนาของเราที่แต่งกันโดยมากมีห้าประเภท คือ ประเภทฉันท
 นา มีหลายสิบชนิดตามตำรา แต่ที่แต่งกันไม่มากชนิดนัก ประเภทโคลง
 มีสามชนิดคือ โคลง ๕ โคลง ๓ โคลง ๒ ซึ่งแต่ละชนิดจำแนกย่อยออกไป
 ได้อีก ประเภทกลอน ซึ่งตามที่แต่งกันโดยมากควรแยกได้เป็น กลอน ๖
 กลอน ๗ กลอน ๘ กลอน ๘ แดกลอนเสภา (กลอนชนิดหลังนี้เป็นกลอน
 ย้าใหญ่) ประเภทร่าย ซึ่งมีสองชนิด คือ ร่ายยาวแลร่ายสั้น (ถ้า

ใช้ว่าร้ายเฉย ๆ มักหมายความว่าร้ายสั้น) ประเภทกาพย์ มีสามชนิด ซึ่งระบุไว้ในเบื้องต้นแล้ว กับในหนังสือนี้มีกาพย์แบบใหม่ของข้าพเจ้าอีก ชนิดหนึ่งซึ่งใช้มาก.

ฉีกแบบแผน

การนำเอาทวิฉนะสองหรือกว่าสองประเภทมาแต่งด้วยกัน มีแบบที่กวีท่านใช้กันมาแต่ก่อน เช่นกาพย์กับโคลงเรียกว่ากาพย์ห่อโคลง โคลงกับร่ายเรียกว่าลิลิต เป็นต้นอย่าง สามกรุงนี้มีหมดทั้งห้าประเภท แห่งทวิฉนะ แต่เลือกชนิดตามใจชอบของผู้แต่ง ไม่มีชนิดที่ไม่ชอบแต่ง หรือได้เคยแต่งไว้มากแล้ว.

มีการไม่ทำตามแบบอีกอย่างหนึ่งในหนังสือ ซึ่งผู้อ่านหลายคน คงจะสังเกต คือ ไม่ร้อยโคลง ที่ข้าพเจ้าเรียกว่า “ร้อยโคลง” นี้ กล่าวตามหนังสือต้นตักษณอันเป็นตำราเรียนของกระทรวงธรรมการว่า คำสุดท้ายแห่งโคลงบทหน้าต้องกับคำที่ ๑ หรือที่ ๒ หรือที่ ๓ ของวรรค ๓ แห่งบทต่อไป.

การไม่ร้อยโคลงนี้ ผู้อ่านบางคนอาจเห็นเป็นข้อบกพร่อง แต่อาจยกขึ้นเป็นคำหึง แต่หนังสือนี้แต่งตามใจชอบของผู้แต่ง ไม่ชอบอย่างไรก็ไม่แต่งอย่างนั้น ไม่ใช่ไม่รู้หรือไม่สามารถจะแต่งตามแบบได้.

ท้าวสักก

ก่อนที่จะข้แจงวิธีใช้ตัวสักกการันต์ในหนังสือ น่าจะค้ำนึ่งหาเหตุผล
ย้อนหลังไปสักหน่อยว่า ทำไมคนจึงเขียนหนังสือ เหตุตั้งเดิมมีมาอย่างไร
มนุษย์จึงบากบั่นมองมาหลายสิบหรือหลายร้อยชั้วคน ชู่ล่าห้ช้อก
แบบแลฝีกหัดเขียนอ่านกันชน โดยความจำเป็นประการใด.

ปัญหาตอบเต็มเล่มสมุดก้ได้ เพราะเป็นส่วนสำคัญในตำนาร
ความเจริญของมนุษย์ ตั้งแต่เมื่อจวนจะเป็นดังมาจนจวนจะเป็นเทวดา
จริงดอ ก บางคาบเมื่อถึงได้ชนสู่อาศ้นของผู้จวนจะเป็นเทวดาแล้ว ความ
เลื่อมก้กลับมีมาบ้าง เช่นเมื่อหนุ่มานได้เป็นเจ้าครองเมืองก้ด้อมมงกุฏ
ชนล้ถดแทนทำดง่า แต่มชากเอาตนชนเกาห้ดูตามลภาพของมัน ฉน
เป็นต้น แต่แม้ความเลื่อมจะมีมาบางคาบบางครว เมื่อถึงครวเปลี่ยน
ก้มักจะย้อนกลับไปเข้ารอยความเจริญเดินก้าวนำไปอีก ชรรวมตาของโลก
ย่อมมีลัมบติแลวบติหมุนเวียนกันไป ตำนารความเจริญของมนุษย์แม้ใน
ล่ฉนหนังสือล่ฉนเดียวก้กลับไปกล้บมายี่ดยวนัก ในที่น้จจะตอบปัญหา
เสา ๆ แต่พอควรเท่านั้น.

มนุษย์มีลภาพเป็นล้ตัวอยู่รวมหมู่ เหมือน งัว ควาย แพะ แกะ ลิง
ค่าง ช้าง ม้า เป็นต้น ซึ่งอยู่ด้อยกันเป็นฝูงเป็นโหลง หรืออย่างน้อยก็
เป็นพวกล่สองล่สามตัว แลอาจทำล้ญญาด้วยเสียงหรือด้วยกริยาให้รู้ถึงกัน
ได้ มนุษย์มีล้ญญาพันระดับล้ตัวดิวิจฉน แม้อยู่ไกลเกินที่จจะล้ญญา

ถึงกันด้วยเสียงหรือโดยกิริยา ก็มอชิตจะส่งเครื่องหมายให้รู้ถึงกันโดย
 ประการอื่น ในสมัยศึกดาบรพซึ่งฝรั่งเรียกว่า "ก่อนพงษาดาว" นั้น
 มนุษย์ชาวเดือนมีดำกันก็อาศัยอยู่ในที่ไม่มีสัตว์ร้าย ถ้าคนไหนเห็น
 สัตว์ร้ายหากินดวงตาเข้าไป ก็ทำเครื่องหมายไว้ที่ท่อนหินหรือต้นไม้ริม
 ทางไปมา คนอื่นไปเห็นเขาก็ระวังตัวแสบออกกันต่อ ๆ ไป.

วิธีทำเครื่องหมายไว้ให้รู้ถึงกันนั้นแหละ ครั้นนาน ๆ เขาก็เกิดเป็น
 หนังสือ ซึ่งในชั้นต้น ๆ ก็มีน้อยตัวพญชนะแลสระ แลดวงจึงเพิ่มมากขึ้น
 ถ้าพูดเฉพาะหนังสือไทยใช้ ไทยที่อยู่เป็นหมู่ชนป่าเถื่อนก็ยังไม่มหนังสือ
 อยู่จนบัดนี้ จำพวกที่ป่าเถื่อนน้อยหน้อยก็มีหนังสือ ๓๗ ตัว ๒๓ ตัว แล
 มากจนไปตามระดับปัญญา.

ในสยามตั้งแต่ขุนรามกำแหงมา อักษรของเรามีพญชนะแลสระ
 มากกว่าของชนเผ่าไทยอื่น ๆ ทั้งสิ้น แลบางคนยังมีอักษรวิเศษยิ่งยง
 ไปกว่าที่ขุนรามกำแหงบัญญัติได้อีกเล่า เราอาจจารึกความคิดของเรา
 บัจจุบันลงในกระดาษได้ดีกว่าที่จะเขียนได้ตามอักษรวิเศษของขุนรามกำแหง
 แลอาจเขียนได้เร็วกว่า สมัยกรุงสุโขทัย ๗๐๐ ปีมาแล้วไม่จำต้องมี
 อักษรวิเศษยิ่งยงไปกว่าที่จารึกในแผ่นศิลา ท่านจึงออกแบบไว้แต่เพียง
 เท่านั้น.

เราพึงยกย่องบุคคลผู้ควรได้รับความยกย่อง แลควรสรรเสริญว่า
 แม้เวลาจะล่วงมาแล้วหลายร้อยปี อักษรวิเศษของขุนรามกำแหงก็ยังใช้ได้
 อยู่ ปราภฏว่าสูงกว่าระดับปัญญาไทยปัจจุบันไปเสียอีก เราได้แปลงรูป

สระพยัญชนะของขุนรามกำแหงไปบ้าง เพื่อให้เขียนได้เร็วเข้า แต่ได้
เปลี่ยนบางอย่างให้สะดวกกว่าอักษรวิจิตรกรุงสุโขทัย แต่ส่วนมาก
ของท่านก็ยังอยู่.

ส่วนคำถามที่ว่าเหตุใดมนุษย์จึงเขียนหนังสือนั้น ถ้าตอบอย่างสั้น
ที่สุดก็ว่า เขียนเพื่อบอก วิธีบอกอาจใช้ปากทำเสียงให้มีกระแสไปถึงหู
ผู้รับบอกก็ได้ แต่การบอก จากปากถึงหู นั้น จำต้องอยู่ในระยะที่เสียง
ไปถึงจึงจะบอกกันได้ การบอกโดยวิธีเขียนหนังสือก็บอก จากมือถึง
ตา เป็นวิธีที่ไม่ต้องใช้ปากแลหูเป็นเครื่องส่งแต่เครื่องรับ แต่ใจความ
แต่ถ้อยคำที่นึกจะบอกก็ออกจากมันสมองผู้บอก ไปถึงมันสมองผู้รับบอก
ได้เหมือนกัน เข้าไปได้ไกลกว่า แด่เก็บไว้ได้นานด้วย.

สมัยนี้เรามีเครื่องพูดไปได้ไกล คือโทรศัพท์มีสายแต่ไม่มีสาย จึง
จะใคร่นำมาเปรียบว่า ฉันทไตเครื่องโทรศัพท์ไม่ดีฟังไม่ชัด ฉันทนั้นหนังสือ
ไม่ดีเข้าใจยาก ถ้าข้อที่จะบอกเป็นใจความลุ่มลึกอันต้องผจญถ้อยคำ ก็
จะไม่เข้าใจกัน ความมุ่งหมายที่จะบอกก็เหตวระลายไปหมด เหตุที่เขียน
เพื่อบอกนั้น ถ้าเขียนไปแล้วอ่านไม่เข้าใจก็เป็นอันไม่ได้บอก หรือบอก
ไม่รู้ จำงในการเขียนหนังสือนั้นก็ห้ามผลลุ่มหมายไม่.

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ เราไทยสยามจึงมีตัวหนังสือไว้มาก เพื่อ
ยกย้ายตัวสะกดการันต์ไปโดยปรารถนาว่าเมื่อบอกแล้วก็ให้รู้จนได้ เรา
ต้องการให้ผู้อ่านรู้ทันทีที่เห็นหนังสือ ให้เข้าใจชัด ไม่ให้ต้องซังก ไม่ให้
ต้องพิศวงว่าเราบอกว่าจะไรแน่ เราจึงเขียน นาด นาด นาท นาทย์

เขียน วัน วรรณ วัน หรือถ้าเขียนครบคำก็เขียนว่า วรรณคดี วันนั้น
วันโรค เป็นต้น ล้วนแต่จะให้ผู้อ่านประจักษ์ความหมายในขณะเดียวกับ
ที่สายตาประสบตัวหนังสือในหน้ากระดาษ ไม่ให้ฉงนได้เลย.

ข้อที่ห้าให้เข้าใจทันทีแต่ไม่ให้เข้าใจผิดสำคัญนัก เพราะถ้ามีคน
เหตุคงเต็มทมิฬเขียนหนังสือ คือ เพื่อบอก แลเหตุแห่งการบอก คือ
เพื่อให้รู้ นกที่เลื่อนลอยไปหมด.

การตัดตัวหนังสือไทยสยามลงไปทั้งพยัญชนะแลสระรวมถึง ๓๘ ตัว
ในสมัย “วรรณกัม” แล “วรรณคดี” (พ.ศ. ๒๔๘๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๗)
ทำให้รหัสแห่งกวีวิจนะไทยเสื่อมลงไป อย่างน้อยก็กวีวิจนะของข้าพเจ้า
ตั้งจะให้เห็นเป็นตัวอย่างต่อไป

ในสมัย “ส่งเสริมวัฒนธรรมภูมิภาคไทย” มีสมุดเล่มหนึ่งออกมาเป็น
ทางราชการ เรียกว่า “พจนานุกรมตัวสะกดแบบใหม่” (พิมพ์ครั้งที่ ๓
วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๔๘๕) มีประกาศลงนาม “นายกรัตมมนตรี” ว่า

“คณะรัตมมนตรีได้พิจารณาหลักที่คณะกัมการส่งเสริมวัฒนธรรมภูมิภาคไทย
เสนอมานี้ มีความเห็นชอบด้วย จึงลงมติเป็นเอกฉันท์ ให้ใช้
สระแลพยัญชนะในภาษาไทยดังกล่าวนี้ตั้งแต่วันที่ประกาศนี้เป็นต้นไป”

ในที่นี้จะยกตัวอย่าง โคลงของข้าพเจ้าในสามกรุงนี้ต้องสามแห่ง ซึ่ง
ถ้าพูดตามคำสั่งประกาศของรัฐบาลที่อ้างข้างบนนี้ ก็จะต้องแก้ตัวสะกด
เป็นต้นว่า

โคลงบทหนึ่ง (หน้า ๘๘) ส่งบาทท้ายว่า

“ย้ายเขตเหตุให้ให้ เหือดแห่งโรยรา ฯ”

คำว่า เหตุให้ให้ ถ้าต้องเขียนว่า เหตุให้ให้ ;

โคลงอีกบทหนึ่ง (หน้า ๘๙) ส่งว่า

“ตรัสทราบภาพตลได้ ต่ำต้อยร้อยปรการ ฯ”

คำว่า ตรัสทราบ ถ้าต้องเขียนว่า ตรัสซาบ, คำว่า ต่ำได้ ถ้าต้องเขียนว่า ต่ำไต่. ;

อีกบทหนึ่ง (หน้า ๙๕) ทรามเซบ ถ้าต้องเขียนว่า ซามเซบ ;

อีกแห่งหนึ่ง (หน้า ๙๖) กล่าวถึง สังฆราช ถ้าต้องเขียน สังคราช ;

โคลงบทหนึ่งมีคำว่า ปันรัฐ ถ้าต้องเขียนว่า ปันรติ ไซร์

รศแห่งโคลงทุกบทที่นำมาเป็นตัวอย่างนั้นก็เลื่อนผิดไปหมด แม้การแต่ง
สามกรุงจะเป็นเครื่องเพติดเพดินแก่ผู้แต่งสักปานใด ข้าพเจ้าก็เห็นจะไม่
แต่ง ยิ่งฉันทยงเล็กสนิท.

เมื่อได้กล่าวอารัมภกถาดังนี้แล้ว ก็จะได้กล่าวถึงวิธีใช้ตัวสะกด
การันต์ในหนังสือต่อไป.

สามกรุงพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ ใช้ตัวสะกดการันต์คำหลายคำผิดกับที่ใช้กัน
โดยมากในเวลานี้ แม้คำ ๆ เดียวกันบางแห่งก็เขียนอย่างหนึ่ง แห่งอื่น
อีกอย่างหนึ่ง ไม่เขียนอยู่อย่างเดียว ดูราวกับมิถุเชื่อมตัวสะกด ซึ่งแปลก
เขียนนักอยู่.

ข้าพเจ้าเคยกล่าวไว้ก่อนนานแล้วว่า ความเปลี่ยนแปลงตัวสะกด

การันต์อันผันแปรไปตามกาลตามสมัยนั้นเป็นสิ่งที่ควรสังเกต จึงได้คิดใน
 ตอนแรกว่า หนังสือนี้จะใช้ตัวสะกดการันต์ตามสมัยในพงษาวดารที่นำมา
 เป็นเนื้อเรื่อง ภาค ๑ ใช้ตามวิธีตัวสะกดที่สังเกตได้ว่าใช้ตั้งแต่แผ่นดินขุน
 หลวงบรมโกษฐมาจนปลายแผ่นดินขุนหลวงสุรียามรินทร์ ภาค ๒ ใช้ตาม
 สมัยกรุงธนบุรี ซึ่งยังไม่เปลี่ยนไปจากตอนปลายกรุงเก่า ภาค ๓ รัชกาล
 ที่ ๑ ก็ยังคงอยู่ตามเดิมเป็นส่วนใหญ่ แต่ในรัชกาลต่อ ๆ มา มีเปลี่ยนไปบ้าง
 โดยเฉพาะในรัชกาลที่ ๖ แต่ครั้นมาถึงเวลาปัจจุบันอันเป็นสมัย วรรณกัม
 แด วรรณคดี ความผันแปรมีมามากมาย มีหน้าช้าเปลี่ยนกลับไป
 กลับมาจนพันวิสัยที่จะตามให้ทันได้ ดังนั้นความคิดที่นึกไว้เป็นเงา ๆ ว่า
 จะลองใช้หนังสือนี้เป็นทำนองตำนารตัวสะกดการันต์ก็เป็นอันต้องเลิกไปใน
 เกือบจะทันที ต้องเปลี่ยนเป็นเขียนตามใจชอบของผู้แต่ง ซึ่งอาจผิดกับ
 ใจชอบของผู้อ่านไม่น้อยคน จึงควรชี้แจงไว้ว่า การใช้ตัวสะกดการันต์
 อย่างใดในหนังสือเล่มนี้เหตุอย่างไร.

การชี้แจงเช่นนี้ถ้าละเอียดนักก็จะฟุ่มเฟือย เปรียบดังที่จาดันไม้ยัง
 ไม่ให้เห็นบัว จึงจะกล่าวย่อ ๆ ตามลำดับเลขแต่พอควร ถ้าที่ใดควรยก
 ตัวอย่างจึงจะยกออกไปอีกหน่อย.

(๑) การใช้ตัวสะกดการันต์ในหนังสือนี้ ใช้ตามใจชอบของผู้แต่ง
 ในเวลาที่แต่ง.

(๒) คำ ๆ เดียวกันที่ใช้ตัวสะกดไม่อยู่ ร้องอยู่ รอยนั้น ถือว่าถูก
 ทุกอย่าง ใช้อย่างหนักได้ อย่างหนักได้.

(๓) คำบางคำเปลี่ยนตัวสะกดการันต์เพื่อจะแยกความหมายให้ผิดกัน เช่น ราชฎร์ กับ ราชฐ์ เป็นต้น ในหนังสือนี้ใช้ ราชฎร์ แปลว่า พลเมือง ใช้ราชฐ์ แปลว่าแคว้นแคว้น (ศัพท์เดิมว่า ราชฎร์ แปลว่า พลเมืองก็ได้ แปลว่าแคว้นแคว้นก็ได้)

(๔) บางศัพท์เปลี่ยนวิธีเขียน เพื่อให้รูปคำเหมาะกับตำแหน่งในโคลง เช่น พญา กับ พระยา ใช้หมายความเหมือนกัน แต่ พญา ใช้เป็นคำพยางค์เดียวหรือใช้ในที่ที่ต้องการจะให้สั้น พระยา ใช้เป็นคำสองพยางค์หรือในที่ซึ่งถึงจะยาวหน่อยก็ไม่เป็นไร ตัวอย่างที่ใช้แยกกันคือ

“๑ ไม่มีใครต่อต้าน พญาสวรรค์
 พอกพระยาสวรรค์พัน พรักพร้อม”

คำ พญา แด่ พระยา ที่ยกย้ายวิธีเขียน โดยเหตุข้อ ๔ นี้ในรายไม่สำคัญ จึงไม่สู้เคร่งในส่วนี้น.

(๕) คำบางคำยกย้ายตัวสะกดไปเพื่อ รศก้า ต้องอ่านให้ถูกต้องจะได้รส ที่ไหนควรอ่านมีลูกเก็บ ถ้าอ่านไม่มีลูกเก็บก็ “ตรงเท่ง” ศัพท์ อรรค กับ อัคร มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่ อรรค อ่านมีลูกเก็บก็ได้ ในที่ไม่ต้องการลูกเก็บอ่านไม่มีลูกเก็บก็ได้ ส่อน อัคร นั้นถ้าใช้ที่ไหนก็ต้องอ่านมีลูกเก็บเสมอ แด่ตัว ร ที่ควบอยู่กับตัว ค ทำให้เสียงนุ่มหูกว่า ค ตัวเดียว.

(๖) คำบางคำเลือกตัวสะกดอย่างสั้น เช่น กษัตร์ กษัตริย กระษัตริย ในหนังสือนี้ใช้ กษัตร์ เป็นปกติ แต่อย่างอื่นก็ใช้ในที่บางแห่ง.

(๗) มีอย่างหนึ่งซึ่งควรบอกไว้ ในเรื่องเครื่องหมายการันต์แต่
 วิจารณ์

เครื่องหมายการันต์ในหนังสือนี้ ใช้ไม่เต็มที่ตั้งที่ใช้กัน โดยมาก
 เพราะไม่ชอบรก ผู้อ่านอาจสังเกตเห็นเขาเองได้ว่า ตรงไหนควรอ่านหัว
 หรือมีลูกเก็บ แต่คำบางคำบางแห่งจำต้องใช้การันต์ เพื่อไม่ให้เป็นที่
 สงสัย ไม่ให้พยัญชนะตัวท้ายแห่งคำนำปนกับพยัญชนะตัวต้นแห่งคำหลัง:
 วิจารณ์ก็ออกอย่างหนึ่งก็ใช่น้อย เพื่อให้สั้นแต่ไม่ให้รกเช่นเดียวกัน แต่
 บางศัพท์ที่ไม่น่าจะใช้วิจารณ์ก็ใช้เพื่อจะเน้นคำ เช่นในหน้า ๕๐ คำว่า
 ปฏิบัติ เขียน ปฏิบัติ:-

“๑ ว้ายิ่งโรมวันกันไป ยิ่งเบ็ดทางภัย

ให้ปฏิบัติหักโหม ฯ”

(๘) สรุปรวมความในเรื่องตัวสังเกตการันต์นั้นว่า เมื่อผู้อ่านทราบ
 เลศของผู้แต่งแล้ว ก็ให้เข้าใจใจความในโคลงทันที อนุโลมตามหลัก
 ที่ชัดเจนในเบื้องต้นว่า ทำไมมนุษย์จึงเขียนหนังสือ.

(๙) ควรจะกล่าวเป็นข้อสุดท้ายว่า การใช้ตัวสังเกตการันต์แปลก
 เยี่ยงในหนังสือนี้ มิใช่พยายามจะให้แปลกอย่าง.

เมื่อไตร่ตรองตามลำดับเลขข้างบนนี้แล้ว ก็จะกล่าวต่อไปในเรื่อง
 ตัวสังเกตคำบางคำที่ใช้ในหนังสือนี้ ซึ่งควรจะกล่าวซ้ำอีกทีหนึ่งว่า ใช้ตาม
 ใจชอบของผู้แต่ง.

ในคำนำหนังสือปริกัณหาพจนานุกรมของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย

อาจารย์ยางกูร) ซึ่งราชบัณฑิตยสภาจัดให้พิมพ์ขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ มีคำแข็งของข้าพเจ้าเรื่องตัวสะกดการันต์คำหลายคำ คือ ครูช ด้าน หงษ์ พระอินทร์ เป็นต้นอย่าง ผู้อ่านตามกรุงอาจมีหลายคน ซึ่งใครเห็นคำนำที่พิมพ์ครั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงจะย่อคำของตนเองที่เขียนไว้ เกือบ ๑๕ ปีแล้วมาพิมพ์ซ้ำไว้ในท่อนอกครั้งหนึ่ง.

(คัดย่อมาจากคำนำหนังสือปกรณำพจนานัตต์ พิมพ์ครั้งที่ ๒)

เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒ เมื่อข้าพเจ้าเตรียมปาฐกถา ว่าด้วยความขยายตัวแห่งภาษานี้ ได้เปิดดูหนังสือปกรณำพจนานัตต์เพื่อ จะสอบความรู้บางข้อ แลได้คิดในเวลานั้นว่า หนังสือเล่มนี้ควรพิมพ์อีก ครั้งหนึ่ง เพราะเป็นหนังสือมีประโยชน์หลายทาง เช่นที่จะได้กล่าวต่อไป ในคำนำเป็นต้น การพิมพ์หนังสือปกรณำพจนานัตต์ครั้งแรกนั้น ถ้าจะ นับมาถึงเวลานักกว่า ๕๐ ปีแล้ว เวลานี้หายาก นักเรียนรุ่นใหม่มีน้อย คนจะรู้จัก แต่ถ้าใครเป็นนักเรียนได้ใจในเรื่องหนังสือภาษาไทยจริงๆ ถ้าไม่รู้จักหนังสือนี้ก็บอกพร่องไป จึงเห็นควรนำมาพิมพ์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้รู้ถึงผู้เรียนรุ่นใหม่ๆ ผู้สนใจใคร่ตรองในเรื่องภาษาของเรา ไม่สนใจ เพียงว่าจะเขียน ครูช หรือ ครูฑ จึงจะต้องตามท่อนอกกันว่าถูกในสมัยนี้ เท่านั้น ย่อมสนใจไปถึงความเปลี่ยนแปลงแห่งวิธีเขียนคำนั้น ๆ อันเป็นไปตาม คราวที่คนฉลาดหรือคนโง่มาทำให้เป็นไปนั้นด้วย.

ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ข้าพเจ้าได้ชำระนิราศพระประธม พระนิพนธ์ของ

กรมหลวงวงษาธิราชสนิท นิราศนั้นราชบัณฑิตยสภาได้จัดให้นำออกพิมพ์
ในปีเดียวกัน มีคำนำของข้าพเจ้าซึ่งขอคัดมาได้ในที่น้อยหนึ่งว่า:-

“ความเปื่อยนแห่งตัวสกต ซึ่งเดินเป็นหล่นแต่โบราณมาจน
ปัจจุบันนี้ เป็นของผู้ศึกษาฟังสังเกต เพราะฉนั้นเมื่อใดตนฉบับ
ที่เรียบรอยถูกต้องตามวิธี ซึ่งผู้มีความรู้เขียนกันในกรุงเทพเมื่อ
ประมาณ ๕๐ ปีมาแล้ว ก็ควรพิมพ์ไว้ให้เห็นเป็นเครื่องเทียบกับวิธี
ตัวสกตในสมัยนี้”

การพิมพ์หนังสือปกรณำพจนานาดครั้งนั้น ก็ได้สั่งให้พิมพ์เหมือนกับ
ฉบับที่พิมพ์ครั้งที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ (ปีที่ ๓๒ ในรัชกาลที่ ๕) โดยความ
ประสงค์อย่างเดียวกับที่กล่าวใน พ.ศ. ๒๔๖๘ คือเป็นเครื่องประกอบการ
ศึกษาดำเนินการตัวสกต ให้เห็นวิธีซึ่งผู้มีความรู้ใช้ในสมัย ๕๐ ปีมาแล้ว.

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) ผู้แต่งหนังสือปกรณำพจนานาดครั้ง
เป็นใหญ่ในพวกอาจารย์หนังสือไทยในตอนต้นรัชกาลที่ ๕ ตลอดมาราว
ครึ่งรัชกาล เป็นคำลฎีกาในเรื่องหนังสือไทย เมื่อตัดสินว่าอะไรก็เป็น
คำตัดสินสุดท้าย ใครจะได้แย้งว่าอะไรก็ฟังไม่ขึ้นในสมัยนั้น ต่อมา
เมื่อข้าพเจ้าเป็นนักเรียนรุ่นใหญ่ ไม่ต้องเรียนภาษาไทยในโรงเรียนแล้ว
เคยได้ยินผู้คัดค้านตัวสกตแต่การันต์คำบางคำที่อาจารย์น้อยใช้ เป็นต้น
ว่าคำที่เคยเขียนกันว่า วงษ์ ตั้งแต่แผ่นดินพระพุทธยอดฟ้ามาจนแผ่นดิน
พระจุลจอมเกล้าขึ้น ผู้ค้านชี้ว่าภาษาบาลีเป็น วิโส ภาษาสันสกฤตเป็น
วิศ ไทยใช้ ช การันต์โดยเหตุอันใด ควรต้องเขียน วงศ์ ตามหลัก

ภาษาบาลี หรือเขียน วงศ์ ตามหลักภาษาสังสกฤตจึงจะชอบ คำไหน
 อาจารย์น้อยจะได้ตอบว่าอะไร หรือไม่ได้ตอบว่าอะไรเลย ข้าพเจ้าไม่
 ทราบ แต่ข้าพเจ้านึกว่าถ้าตอบก็คงจะตอบเป็นใจความว่า คำในภาษา
 บาลีว่า วจฺ ใ้ ก็ทราบแล้ว คำสังสกฤตว่า วจฺ ก็ทราบแล้วเหมือนกัน เหตุ
 ที่เขียน วงษ์ ใ้ ษ การันต์ก็เพราะท่านใ้ เช่นนั้นกันมาช้านาน แลเหตุที่
 ท่านใ้กันมาเช่นนั้น ก็เพราะอักษรวิเศษเดิมของไทยใ้ ษ ตัวเดียวเป็นตัว
 การันต์ ตัว ใ้ กับ ใ้ ไม่ใช่เป็นตัวการันต์เลย คำในภาษาเดิมจะเป็น
 อย่างไรก็ตาม เมื่อเราเอามาใช้ในภาษาไทย ถ้ามี ใ้ หรือ ใ้ อยู่ท้าย
 ก็ต้องเปลี่ยนเป็น ษ อันเป็นตัวเดียวในตามส่อที่เราใ้เป็นตัวการันต์.

ถ้าถามว่า เหตุใดผู้บัญญัติอักษรวิเศษไทยสมัยหนึ่งในอดีตจึงบัญญัติ
 เช่นนั้น ก็พอจะเดาตอบได้ แต่ไม่มีหลักในหนังสือที่จะอ้าง เพราะไม่
 เคยเห็นท่านอธิบายไว้ที่ไหนว่าเหตุใดจึงวางแบบเช่นนั้น ข้อที่ท่านบัญญัติ
 อะไรแล้วก็ใ้ สอนกันโดยมิได้เขียนลงไว้เป็นตำราให้แก่มหาวิทยาลัย
 ชั้นหลังนาน ๆ มาไม่ทราบหลักที่ท่านวางไว้ ก็เปลี่ยนแปลงไปโดยมิได้
 คำนึงถึงเหตุ อันเป็นสิ่งที่ไม่รู้งานนำมาคำนึงไม่ได้ คิดที่ว่าสิ่งใดเราไม่รู้
 สิ่งนั้นเป็นอวิชชานั่นเป็นคติที่พาเรากรบถอย ๆ.

ในทนมเมื่อกำลังพูดถึงอักษรวิเศษเก่าของไทยสมัยหนึ่ง ก็จะขอนำ
 ตัวอย่างคำมาแสดงอีกคำหนึ่ง เพราะได้ ใ้ คำนี้มาในเบื้องต้นแล้ว คำนั้น
 คือ คุรุช ซึ่งแต่ก่อนใ้ ตัว ฐ สกตมาจากนวัชกาลที่ ๕ แต่เดี๋ยวนี้เขียน คุรุช
 ใ้ ๓ สกตตามรูปสังสกฤต เหตุที่ใ้ ฐ สกต คุรุช นั้น เพราะอักษรวิเศษ

เก่าของเราไม่ใช่ ๗ เป็นตัวสกัด แม้ที่ใช้เป็นตัวสกัดควบเช่น อุทมิ แล
 วัฑฒนะ ก็มักจะตัดตัวกลางออกเสีย เหลือแต่ อุทมิ วัฑฒนะ เท่านั้น.

จะย้อนไปยกตัวอย่างความเปลี่ยนแปลงแห่งคำไทยอีกสองสามคำ เป็น
 ความเห็นของข้าพเจ้า ซึ่งอาจลึกลับใจจนให้ผู้อ่านคิดต่อไป.

ถ้าท่านลองอ่าน "พระสมุคพระราชกำหนดบทพระไอยการ" รัชกาล
 ที่ ๓ ที่เรียกกันสามัญว่ากฎหมายตราสามดวง ท่านคงจะพบคำ ๆ หนึ่ง
 ซึ่งท่านคงจะสังเกตเห็นที คือคำว่า สำน (ซึ่งเดี๋ยวนี้เราเขียนว่า คำล)
 เขียน ๙ สระอา น สกกดตลอดไปทุกเล่มสมุด จะว่าอาลักษณ์เผลไม่ได้
 ถ้าคำไทยว่า สำน เป็นคำเดียวกับคำสันสกฤตว่า คำลา ไชร์ เหตุไฉน
 อาลักษณ์ลูกขุนแตรราชบัณฑิตพร้อมกันถึง ๑๑ คนจะไม่รู้ แต่เมื่อรู้แล้ว
 จะเขียนว่า "ลูกขุน ณ สำนหลวง ลูกขุน ณ คำลา" กระจ่างได้ ในส่วน
 ข้าพเจ้าเอง เมื่อเกิดลึกลับใจจนเช่นนั้นแล้ว ก็เดยนักแน่เอาทีเดียวว่า คำ
 ว่าสำนไม่ได้มาจากคำว่าคำลา ดีร้ายจะเป็นคำไทยเก่าซึ่งเราลืมกัน
 เสียแล้ว แลพึงลืมกันในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต่อรัชกาลพระพุทธ
 ยอดฟ้ามา.

เมื่อนึกแนชมาเช่นนั้นแล้วก็ลองค้นในภาษาไทยที่อยู่นอกสยาม ไทย
 หลายคำพวกเหล่านี้มีหนังสือของตนเองบ้าง ไม่มีหนังสือแต่หากฝรั่ง
 เก็บคำมาเขียนไว้บ้าง พบคำว่า ฉาน สำน แปลว่า เรือน จึงชวนให้
 เข้าใจว่าสำนหลวงก็คือเรือนหลวง สำนเจ้าก็คือเรือนเจ้านั่นเอง.

ถ้าท่านอ่านกฎหมายฉบับตราสามดวงดังที่นำมาไชร์ คำอีกคำหนึ่ง

ที่ท่านเห็นแปลกตาแต่นึกว่าผิดก็คิดว่า พระที่นั่ง ครนท่านพลิกอ่าน
ต่อๆ ไปอีกก็พบพระที่นั่งทุกที ทำให้สงสัยว่า ถ้าท่านนั้นคือพระที่นั่งไซ้
อาลักษณ์ ลูกขุน ราชบัณฑิต ๓๓ คนจะพิโยกพิเภกเขียนว่าพระที่นั่งทำไม
เล่า เมื่ออ่านไปพบคำ "หอหลวงข้างที่" เขาก็ไม่เขียนว่า ข้างที่ แปลก
อยู่แต่ พระที่นั่งเท่านั้น.

พระราชกฤษฎีกาที่ ๓ มา ข้าพเจ้าค้นในกฎหมายรัชกาลที่ ๒ ก็พบพระ
ที่นั่งเหมือนกัน คนหนังสือรัชกาลที่ ๓ พบคำราชพิธีสงครามฉบับหลวง
ก็ใช้คำว่าพระที่นั่ง ค้นกฎหมายรัชกาลที่ ๔ พบพระราชบัญญัติห้ามไม่ให้
พายเรือตดกระบวนแห่ก็พบพระที่นั่ง ดังนี้

"ศักราช ๒๓๓๔ ปีชวดจัตวาศก พระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ถ้าเสด็จ
ประทับอยู่ในพระอารามใดๆ ไ้ใด ๆ ไ้ไกลเรือพระที่นั่ง"

(กฎหมายรัชกาลที่ ๔ ฉบับนี้ได้พิมพ์ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ
ในรัชกาลที่ ๕ แต่เปลี่ยน พระที่นั่ง เป็น พระที่นั่ง)

หนังสือตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ มาจนรัชกาลที่ ๔ ซึ่งอ้างข้างบนนี้ ล้วน
เป็นสมุดไทยฉบับหลวง ซึ่งข้าพเจ้าค้นพบเองในหอพระสมุดวชิรญาณ.

เมื่อตรงต่อไปอีกก็เห็นว่า ทำไมจะเรียกเรือบนพระเจ้าแผ่นดินว่า
พระที่นั่ง ทำไมไม่เรียกว่าพระที่นั่งหรือพระที่นั่งอยู่.

เหตุ (๑) ทำไมจะว่าเรือบนเป็นที่สำหรับนั่งเท่านั้นเอง (๒) ทำไม
นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่ก่อนจึงเขียน ขี้ ถ้าหมายความว่า ที่ สองอย่าง

นทำให้เห็นว่า ชินง ไม่ใช่ ๗๖ เห็นจะเป็นคำไทยเก่าอีกคำหนึ่ง คนแต่
ก่อนท่านอุส่าห์เขียน ๗๖ เพื่อให้เห็นว่าไม่ใช่คำเดียวกับ ๗๖ แต่ท่านมิได้
ตั้งใจจะให้แปล ๗๖ ว่า ทรง หรือให้แปลชินงว่าทรงนั่งเป็นแน่.

(คัดย่อมาจากคำกำหนดหนังสือปริวรรตพงษานาถกัณฑ์หมดเพียงนี้)

เห่เรือ

ข้าพเจ้าเขียนคำว่า พระชินง ครั้งแรกในเห่เรือ ซึ่งแต่งใน พ.ศ. ๒๔๗๔
นับมาจนถึงเดี๋ยวนี้ ๓๓ ปี แต่แม่เพียง ๓๓ ปีก็มีความหลงลืมปรากฏในหนังสือ
อันข้างแล้ว ข้าพเจ้าจึงจะใคร่เล่าไว้ในที่นี้เพื่อกันความเข้าใจผิดในภายหน้า.

ความหลงลืมนั้นพิมพ์ไว้ในหนังสือ "วรรณคดีสาร" ของ "สมาคม
วรรณคดีแห่งประเทศไทย" อันเป็นส่วนหนึ่งแห่งการจัดบำรุง "ฉันทน์
ภาด้าไทย" ตั้งสำนักงานอยู่ที่ "สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ"

หนังสือพิมพ์ "วรรณคดีสาร" กล่าวแห่งหนึ่งว่า กรมหมื่นพิทย
ตงกรณแต่งบทเห่เรือถวายในงานบรมราชาภิเศกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งไม่ถูก ข้าพเจ้าได้แต่งบทเห่เรือจริง ถวายพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจริง
แต่หาใช่ถวายในงานบรมราชาภิเศกไม่ ใจความในบทเห่แสดงว่าขอ
พระเกียรติพระพุทธรูปอดฟ้ากว่าครั้ง นอกจากนั้นก็กล่าวเป็นกลาง ๆ มี
ถวายพระพรพระเจ้าแผ่นดินอยู่ข้างท้ายแต่พองาม ผู้อ่านที่ไม่ลืมคงจะ
เห็นว่าการแต่งสรรเสริญพระคุณพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๑ มากถึงเพียง

นั้น หาใช่แต่งสำหรับงานบรมราชาภิเษกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๗ ไม่
 ในทันทจะนำเรื่องมาเล่าสู่กันฟังบ้าง เห็นว่าไม่เป็นการดีเทียบบุคคลใดให้
 ถึงแก่เสียหาย เพราะเป็นการนานพันสมัยมาแล้ว จนดูเหมือนจะไม่ว่า
 ใครเป็นใครในเวลานั้น.

สัฟวานพระพุทฺชยอดฟ้าข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา เชื่อมฟากพระนครให้
 เดินติดต่อทางบกได้กับฟากธนบุรี เป็นสิ่งสาธารณประโยชน์ ซึ่งสร้างไว้
 เป็นพระสถิตยสถานรอบบึงที่ ๑๕๐ ตั้งแต่วันที่สมเด็จพระยามหากษัตริย์
 ศักยกทัพกลับจากเมืองเขมรมาถึงฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ทรงรับเชิญครอง
 ราชสมบัติประดิษฐานพระราชวงษ์จักรี แด่ภายหลังทรงสร้างกรุงรัตน
 โกสินทร์เป็นอนุสรณ์สำกรีย์ของพระองค์สืบมา พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๗ ในพระราชวงษ์ทรงเปิดสัฟวานเมื่อวันที่ ๖
 เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตรา
 ลัดลมารคถึงเชิงสัฟวานฝั่งตะวันออก ทรงเปิดพระบรมรูปพระพุทฺชยอดฟ้า
 แด่ประกาศเปิดสัฟวานเป็นทางสัญจรแล้ว ก็ให้เสด็จข้ามสัฟวานไปถึงฝั่ง
 ตะวันตก เสด็จลงเรือพระที่นั่งแห่พยุหยาตราลัดลมารคคืนสู่พระราชวัง.

ก่อนเปิดสัฟวานพระพุทฺชยอดฟ้าหลายเดือน มังงานพระราชทาน
 เลี้ยงใหญ่ในพระบรมมหาราชวัง เป็นงานแต่งตัวเต็มยศ ประทับเสด็จ
 ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยกับเจ้านายพร้อมด้วยข้าราชการทหารพลเรือน
 แด่ราชทูตต่างประเทศ เมื่อเสด็จแล้วเสด็จขึ้นพระที่นั่งไพศาลทักษิณกับ
 เจ้านาย คนอื่น ๆ รับพระราชทานกาแฟแด่สัฟวานหรืออยู่ข้างล่าง คอยเสด็จ

พระราชดำเนียงตั้งทั้ททายปฏิสันถาร ภายหลั้ง.

ควรอธิบายไว้อีกหน่อยว่า ตามประเพณีราชสำนักสยามในเวลา นั้น แลในราชสำนักอื่น ๆ ในต่างประเทศทั่วไป แชกที่รับพระราชทาน เชิญถ้าไม่ใช่เจ้านายในพระราชวงศ์คงคอยอยู่ที่ห้องเสวย หรือใกล้ห้อง เสวย เจ้านายในพระราชวงศ์แยกไปคอยอยู่อีกแห่งหนึ่ง เมื่อพระเจ้า แผ่นดินเสด็จออกก็เสด็จผ่านห้องที่เจ้านายคอยอยู่ (คินนั้นคือพระที่นั่ง ไพศาล) ทรงหยุดตรัสกับเจ้านายครู่หนึ่ง ระวังนั้นเจ้าพนักงาน ราชสำนักเชิญแขกอื่นให้เข้านั้นประจำที่โต๊ะ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จลง ก็ประทับโต๊ะที่เสวยทีเดียว เจ้านายก็ตามเสด็จออกมาเข้าทรงนั่งตามท ชั่งทุกพระองค์ยอมทราบอยู่แล้ว จึงไม่หมวกไขว่ ตั้งนั้นพระเจ้าแผ่นดิน จึงยังมีได้ทรงปฏิสันถารกับแขกที่รับพระราชทานเพียง จนเสวยเสร็จ เสด็จขึ้นแล้วเสด็จลงออกทรงหนึ่ง.

ในคินที่เสานัน เมื่อเสร็จเสวยแล้วรับพระราชทานเลี้ยงในพระที่นั่ง อมรินทร์แล้ว ข้าพเจ้าก็ตามเสด็จกลับบนพระที่นั่งไพศาลทักษิณ รับ กาแฟจากมหาดเล็กผู้ปฏิบัติแล้วก็นั่งคอยอยู่ครู่หนึ่ง จนพระเจ้าอยู่หัว แลพระราชวงศ์ผู้ใหญ่จุ้ดพระโอสถ (คือบุหรี) แล้ว ข้าพเจ้าจึงเข้าไป เสด็จออกบุหรีที่โต๊ะตงพานพระโอสถ ถอยออกไปยืนจุ้ดอยู่ผู้เดียวในที่ไม้ถูก พัดลม พอเงยหน้าชนกเห็นพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินตรงมาที่ ข้าพเจ้ายืนอยู่ มีเสนาบดีทหารเรือพวงทายเป็นเสด็จมาด้วย พระเจ้า อยู่หัวมีพระราชดำรัสแก่ข้าพเจ้าว่า เสนาบดีทหารเรือกราบบังคมทูล

เส่นอว่า วันเปิดสพานพระพุทธรูปที่ฟ้าควรจะมีบทเหวือใหม่ แต่งพิเศษ
สำหรับเหวือในกระบวนพยุหยาตราจากทรงเปิดสพาน ทรงพระราช
ดำริเห็นชอบด้วย จึงพระราชทานมอบให้ข้าพเจ้าแต่งถวายใหม่.

ข้าพเจ้ารับพระราชโองการคืนนั้นแล้ว ก็แต่งบทเหวือใหม่ให้เสร็จ
เนิ่นพอที่พดพายจะท่องจำขึ้นใจ แลข้อมเหวือให้คัดลอกก่อนวันงาน เมื่อ
แต่งเสร็จแล้วพิมพ์เป็นเล่มสมุด ๑๕๐ เล่ม เป็นหนังสือส่วนตัวของข้าพเจ้า
ทุกเกล้า ๆ ถวาย อีกสองสามวันเมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงอ่านเป็นที่พอ
พระราชหฤทัยแล้ว ก็โปรดเกล้า ๆ ให้ราชเลขาธิการเขียนบอกมาถึง
ข้าพเจ้า แลให้พระราชทานฉบับพิมพ์ของข้าพเจ้าไปที่กระทรวงทหารเรือ
เจ้านาทในกระทรวงนั้นก็พาต้นเสียงมามอบให้ข้าพเจ้า เพื่อนัดข้อมเหวือให้
ข้าพเจ้าฟังทราบบัณฑิตยสภาแลที่บ้าน สำหรับจะนำไปสอนพดพายต่อไป.

ต่อมาอีกหลายปีภายหลัง เจ้านาทมาบอกข้าพเจ้าว่าได้เตรียมเหวือ
อนันตนาคราชไว้เป็นเหวือดำทรง แต่ข้าพเจ้าแต่งบทเหวือว่าทรงเหวือพระที่นั่ง
ศรีสุพรรณหงษ์ ขอให้แก้บทเหวือเปลี่ยนชื่อเหวือเสียใหญ่ถูก ข้าพเจ้าว่าแต่ง
บทไว้แล้วว่าทรงเหวือศรีสุพรรณหงษ์ก็จัดเหวือนั้นเป็นดำทรงซี ได้แต่งบท
เหวือจนจัดเหวือเป็นนาน เหตุใดจึงเลือกเหวือผิดลำเด่า เขาก็ออกว่าเหวือ
อนันตนาคราชได้ข้อมเสร็จแล้ว ถ้าเปลี่ยนเป็นเหวือศรีสุพรรณหงษ์ก็จะ
ต้องยาแลข้อมกันใหม่อีกลำหนึ่ง ข้าพเจ้าว่าจงกลับไปรีบยาแลข้อมใหม่
อีกลำหนึ่งเถิด ชื่อเหวือศรีสุพรรณหงษ์แต่งบทได้ไพเราะ จะใช้เหวือซึ่งชื่อ
ไม่เข้ากับบทไพเราะกระไรได้ ที่จะให้แก่นั้นข้าพเจ้าแก้ไม่ได้ พระเจ้า

อยู่หอกรมพระราชดำรัสว่าตวาดแล้ว ถ้าแกกจะตองทุตเกล้า ๆ ถวายร่างที่ขอ
พระราชทานแก้ใหม่ตามระเบียบราชการ ย่อมจะเป็นการกราบบังคมทูล
ฟ้องไปในตัว ที่นำมาเล่าเดี๋ยวนี เลื่อนาบศัททวารเรือเห็นจะไม่ทรงทราบ
แต่ข้าพเจ้าก็หาได้เล่าถวายไม่ วันแหม่นเรือศรีสุพรรณหงษ์เป็นลำทรง
จริงดังคำเห่.

ก่อนวันแห่ประมาณ ๑๕ วัน หัวหน้าพนักงานผู้กำกับการซ้อมกระบวน
แห่ไปหาข้าพเจ้าทราบบนที่ตยส์กายบอกว่า เมื่อดำเนินได้ซ้อมกระบวนแห่
ตลอดทาง มีเหตุเต็มที แต่เมื่อเรือพระที่นั่งออกพายตั้งแต่พลับพลาวิม
ลพานพระพุทธรูปออกไปได้ประมาณครึ่งทางจึงจะถึงท่าราชวรดิฐ บทเห่
ก็หมดเสียแล้ว ขอให้ข้าพเจ้าแต่งเพิ่มขนราวเท่าใดจึงจะพอ ข้าพเจ้าว่า
แต่งให้เป็นกองแล้ว ถ้าแต่งเพิ่มขนออกเท่าใดจะมีเวลาซ้อมหรือ เพียง
ที่แต่งไปให้เท่านั้นก็ดูมากนักอยู่ เพราะทางก็ไม่ไกล ถ้าไม่พอก็ให้ข้าลง
ถ้าข้าลงแล้วยังไม่พอก็จงทวนข้างปลายออกเที่ยวหนึ่ง หรือจะเอาบทเก่า
มาเพิ่มก็ตามใจ แต่จะให้แต่งอีกนั้นไม่แต่ง ข้าเกินไปเสียแล้ว.

ครั้นถึงวันแห่เจ้าจริง ออกเรือพระที่นั่งเริ่มแห่ตั้งแต่ต้นไปได้ประมาณ
ครึ่งเดียวก็ถึงท่าราชวรดิฐ ครึ่งท่ายแห่งบทเห่ไม่ได้เห่ ทงนเป็นเพราะ
เมื่อดำเนินหน้าชน เมอซ้อมหน้าลง.

เกิดของกวี

ในบทเห่เรือที่เล่ามานี้ คำว่า พระที่นั่ง ใช้คำหนึ่งสี่อย่างที่ไม่ได้ใช้

กันมานานแล้ว ในทันทจะขอขมแข็งเค็ดตีในการร้อยกรอง เพื่อจะให้รู้สึก
กันทั่ว ๆ ไปว่า กวีฉวีจะเขียนตัวสกตให้คว่ำเคร่งอยู่ตามแบบที่ใช้กันใน
เวลาที่แต่งนั้นหาได้ไม่ การบังคับตัวสกตและวิธีเขียนนั้นจะบังคับใครได้
บ้างก็ตาม แต่บังคับกวีไม่ได้ ถ้าผู้ทรงศักดิ์ตามภาพในสมัยไหนตัดเสวี
ของกวีเสีย ในเรื่องตัวสกตก็ดี ในเรื่องถ้อยคำที่ใช้ก็ดี กวีฉวีในสมัย
นั้นก็เสื่อมโฉมลงไป.

บทเหเรือครงนหน้าพเจ้าแต่งขนตบเป็น โคลงว่า :-

๑	งามผางตราขพาทเพียง	พรหมทรง
	พระอินทร์ศรีสุพรรณหงษ์	รเห็จห้วง
	หงษ์ทองต้องตอยดง	รองบาท พระฤๅ
	กตอนเกรนเพดินพายจวง	พากย์แจ้วจำเวียง ถวายแด ๑

บทเห่นั้น โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจกทั่วไปในฉวันงาน คง
จะมีเหลือกระจายอยู่แม้ในสมัยนี้ให้ผู้อ่านสอบความที่ข้าพเจ้าจะกล่าวนี้ได้
การใช้ตัวสกตในสมัยนั้น โปรดเกล้าฯ ให้กำหนดเป็นระเบียบไว้ว่า บรรดา
หนังสือราชการ ให้ใช้ตัวสกตตามปทานุกรมของกระทรวงธรรมการทั้งฉ
ระเบียบนั้นได้บังคับไปถึงหนังสืออื่น ๆ ที่มีใช้หนังสือราชการ ใครจะ
ชอบใช้ตัวสกตการันต์อย่างไรก็แล้วแต่จะใช้ได้ การแต่งบทเหเรือครงน
โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าแต่งส่งฉฉฉ ไม่ใช้ในหน้าที่ราชการ ร่างบทเห
ที่ข้าพเจ้าพิมพ์ถวาย ๑๕๐ เล่มก็เป็นหนังสือฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ
ร่างไว้ แต่ฉบับที่พระราชทานแจกในฉวันงานเป็นหนังสือราชการ ถ้า

พิมพ์ดัดสดการันต์ตามร่างของข้าพเจ้าไม่ถูกกับปะทานุ กรมก็ผิดพระราช
กำหนด จึงต้องมีจดหมายจากราชบัณฑิตยสภาไปถึงราชเลขาธิการ
ขอให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุมัติพิมพ์ดัดสดการันต์
ตามเคล็ดในเชิงกวีของข้าพเจ้าผู้แต่ง พระบรมราชานุมัตินั้นเป็นอัน
พระราชทาน แลบทเหเรือทพระราชทานแจกในวันงานจึงพิมพ์ใช้ดัดสด
การันต์ตามร่างของข้าพเจ้า ถ้าท่านมีบทเหเรือทพระราชทานแจกครั้งนั้น
ท่านจะเห็นดัดสด โคลงบทหน้าดังที่แสดงไว้ข้างบนนี้.

ที่น่าเรื่องมาเถาน เพื่อจะพาไปถึงเหตุที่ทำให้พิโยกพิเภกในครั้งนั้น
เคล็ดของผู้แต่งคือว่า ชินงบทหนงผดกน เพราะ ชี เป็นเสียงลหุ ที่ เป็น
เสียงครุ โคลงบทหนงบาทที่ต่องมีเจ็ดคำคือ พระ คำหนง ชินง คำหนง
ศรี คำหนง สุพรรณ คำหนง หงษ์ คำหนง รเห็จ คำหนง หวัง คำหนง.

คำ ชินง สุพรรณ รเห็จ ดำค่าน แต่ละคำมีต่องพยางค์กจจริง แต่
พยางค์แรกเป็นเสียงลหุ อ่านต่องพยางค์คอกนเป็นคำเดียวก็ฟังไม่เย็น
คำดำค่านนั้นถ้าแต่ละคำพยางค์แรกเป็นเสียงครุเหมือนพยางค์ต่อง โคลง
บาทหนงจะเย็นที่สุด.

ขอทกลาดนผู้อ่านฟังต่องเกิดความไปถึงกลอนหลายอย่าง ซึ่ง
ในหนังสือแยกเป็นกลอน ๖ กลอน ๗ กลอน ๘ กลอน ๘ ค้อย.

เนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องทนามาแต่งดำมกรงนยนเคาตามพงษาวดาร แต่มแซมโน้น

แซกนี้ เพื่อโอกาสที่จะแต่งให้ฉัตรออกไป ให้มีรหัสหลายอย่าง ผู้ทราบ
พงษาวดารย่อมทราบแล้วว่าตรงไหนเป็นเรื่องจริง ตรงไหนเป็นเรื่องแซก
แต่ผู้อ่านที่สมรายละเอียดในพงษาวดารเสียแต่อกคงจะมี แม่ที่ไม่เคยรู้เคย
กคงจะมีบาง จึงมีความเห็นผู้อ่านแสดงแก่ข้าพเจ้าว่า ถ้าที่ไหนเป็นเรื่อง
แซกแท้ๆ ก็ควรบอกไว้ให้ชัดในภาคผนวก อย่าให้โอกาสให้ผู้อ่านบางคน
พาเชื่อเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงในพงษาวดารได้ เป็นต้นว่ากล่าวเสียให้ชัดแจ้ง
ไม่ให้เป็นที่สงสัยเลยว่าตอน "ศรีสัตน" เป็นเรื่องแซกทั้งสิ้น ไม่ปรากฏ
ในพระราชพงษาวดารหรือในหนังสือไหนว่ามีสัตว์ใดเช่นศรีสัตน ไม่
ปรากฏว่าพระเจ้าเอกทัศทรงแต่งนิราศหรือกวีฉันทนิพนธ์ใดไว้เลย.

ถ้ามกรุงภาค ๓ กล่าวถึงกรุงศรีอยุธยาตอนที่เสียแก่พม่าชาติ
เป็นเวลาเพียงสองปี มีเรื่องที่จะนำมาแต่งโคลงได้น้อย จึงมีเรื่อง
แซกมาก.

ภาค ๒ กรุงธนบุรี มีใจความซึ่งเก็บมาแต่งได้มาก หากจะมีแซก
โน้นแซมนี้เป็นแห่งๆ ซึ่งไม่มีในพงษาวดารก็มีในหนังสืออื่น ๆ ที่อ้างได้
เช่นเรื่องนางยมโดยก็เห็นได้ชัดอยู่แล้วว่าเป็นนิทานประจำท้องถิ่นเจ้าสืบ
กันมาแต่โบราณ เมื่อแต่งโคลงระยะทางทะเลแถบนั้นก็เป็นเรื่องซึ่งน่าจะ
เก็บมาประติตประต่อให้กวีฉันทนิพนธ์แปลสกออกไปอีกอย่างหนึ่ง.

ภาค ๓ ถ้ากล่าวถึงเนื้อเรื่องก็เป็นพงษาวดารแท้ หรือมีฉันทนิพนธ์
ในหนังสืออื่น หรือทราบโดยความบอกเล่าซึ่งผู้แต่งได้ยินมา เมื่อถึง
สมัยปัจจุบันก็เป็นข้อความที่ผู้แต่งทราบเอง แต่มีตบแต่งประดับประดา

บ้างตามลักษณะการแต่งหนังสือชนิดนี้.

ตั้งแต่ภาค ๓ ไปตลอดภาค ๓ มีบุคคลสมมติในสามกรุงนี้แต่ “ศรี
สนม” คนเดียว เป็นนางเอกอันไม่มีตัวในพงษาวดาร.

เพลงพ่าย

ข้าพเจ้าเคยได้ยินกวีรุ่นผู้ใหญ่ (กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)
สรรเสริญเพลงพ่ายของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสว่า ทรงเลือกตอน
เหมาะที่สุดในพระราชพงษาวดาร ลิลิตของท่านจึงไพเราะพร้อมด้วยรส
ทุกอย่าง นอกจากตอนศึกชนช้างครั้งนี้แล้ว ใครจะหยิบยกเอาพระ
ราชพงษาวดารตอนไหนมาแต่งบ้างก็ไม่อาจเท่าเทียมได้เลย ที่ว่าเพลง
พ่ายมีรสทุกอย่างนั้น ท่านพูดอย่างเป็นต้นว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ
องค์แม่เฒ่าของพระเจ้าแผ่นดิน มีโอวาทของพระมหากษัตริ์ประทานแก่
โอรสผู้จะออกศึก มีบงถึงราชประเพณีบางประการ มีการว่านางแล
นิราศเดินดงคว่ำครวญตามทาง มีการจัดทัพแลเดินทัพ มีการแสดง
กลยุทธแลเชิญชวนให้ชนช้าง มีการแสดงขัตติยมานะของผู้ไม่เต็มใจจะ
ต่อสู้ตัวต่อตัว มียุทธหัตถี มีคำสรรเสริญเกียรติพระราชาธิบดี มียกย่อง
ทางธรรม เหล่านี้ แต่จะอย่างมีรสต่างกันทั้งนั้น.

การยกย่องโดยนัยที่ท่านกล่าวฉนั้น ชวนให้นึกเทียบกับคำที่เชลลย
(Shelly) เขียนในจดหมายถึงไบรอน (Byron) ผู้แต่ง “ดอน ยวน”
(Don Juan) สรรเสริญหนังสือนี้ว่า :-

"This poem carries with it at once the stamp of originality and defiance of imitation. Nothing has ever been written like it in English, nor, if I may venture to prophesy, will there be, unless carrying upon it the mark of a secondary and borrowed light."

มีชื่อหนังสือที่กล่าว ในกาพย์เห่ชมเครื่องค้ำถั่ว คำศัพท์วิเศษสองราย ข้างบนหน้าไบรอน (Byron 1788-1824) เชดลีย์ (Shelley 1792-1822) กีตส์ (Keats 1795-1821) สามคนนี้เป็นกวีชั้นเยี่ยมของอังกฤษรุ่นเดียวกัน เรียกว่า group of three ยังนับถือกันว่าประเสริฐอยู่จนวันนี้ สมเด็จพระปรมานุชิตประสูติใน พ.ศ. ๒๓๓๓ (1790) รุ่นเดียวกับกวีใหญ่ของอังกฤษสามคนนั้น.

กลับไปกล่าวถึงเตลงพ่าย แต่ถ้าจะกล่าวแยกเนื้อความออกเป็นตอน ๆ ไซ้ว้ ตอนกล่าวสนมคือตอนนิราศเป็นตอนยาวที่สุด มีโคลงสี่ถึง ๒๕ เปอร์เซ็นต์แห่งโคลงสี่ทั้งหมด มีโคลงสองกับโคลงสาม ๒๕ เปอร์เซ็นต์เหมือนกัน เราท่านที่จำเตลงพ่ายได้ คงจะจำตอนนิราศได้เป็นส่วนมาก ตอนอื่น ๆ ที่จำได้ก็คงจะน้อยบทกว่าตอนนิราศ ดังนั้นก็ไม่มีกล่าวสนมแต่นิราศไซ้ว้ หากเตลงพ่ายจะเป็นกวีัจจะอย่างเอกอยู่ ขนาดแห่งหนึ่งสี่ก็จะต้อง ท่านแต่ข้าพเจ้าก็จำเตลงพ่ายได้ซ้ใจน้อยกว่าที่จำได้.

บุคคลที่เป็นใหญ่อยู่ในตอนศึกยุทธหัตถีมีสามองค์ คือพระนเรศวร พระเอกาทศรถ แลพระมหาอุปราชา ในสามองค์นั้นถ้าจะสมมติให้ใครเป็นผู้ควรอัญถึงหญิง สหอยดเหยตั้งแต่เมอว่าลาตลอดไปจนเวลาเดินคง

พระมหาอุปราชาก็จะต้องรับตำแหน่งสมมติ กวีไทยคงจะไม่ถวาย
ตำแหน่งห้องสตรีแก่พระนเรศวรหรือพระเอกาทศรถเป็นอันขาด พระ
มหาอุปราชามีชายากองค มีสนมกคนก็ไม่ปรากฏ จึงต้องสมมติสาว
สนมชั้นสำหรับให้พระมหาอุปราชารอญถึง แต่เพื่อจะได้มีคอนิราศ
มิให้ชาตรศสำคัญแห่งกวีจะไป พระมหาอุปราชากงจะมีสนมไม่น้อยคน
แต่ถ้าเข้าใจว่าคนหนึ่งเป็นตัว ไปวัดก็คงไม่ผิด.

นางในนิราศ

ในทันทพาเจ้าใครกล่าวข่าวค่าของตนเองที่เขียนไว้ในหนังสืออันเกือบ
๒๐ ปีแล้วในเรื่องหนังสือนิราศว่า การแตงนิราศมักจะเดินความทำนอง
เดียวกันทงนน ชนตนปรารภการเดินทางไกล แล้วกล่าวด้อยดเหี้ยถึง
เมีย บางคนแสดงวิตกว่าเมียอยู่ข้างหลังจะไม่รักษาศักดิ์ต่อผัว ที่กล่าว
เช่นนั้นถ้าคิดดูตามความเห็นธรรมดาในสมัยนี้ ก็ดูเป็นการดูหมิ่นอย่างร้าย
แรง แต่อันที่จริงแต่ก่อนเขาไม่ถือ หรือเป็นข้อที่ให้อภัยแก่ผู้แตงนิราศ
เพราะการกล่าวเป็นห้องเมียว่าเกรงชายอื่นจะมาลอบเป็นชู้เป็นวิชิ
ยกยกความงามเลิศลวยอันเป็นที่ต้องตาชายทั้งหลาย ใครเห็นก็ต้อง
อยากได้ เหมือนถ้ากล่าวเป็นห้องเพชรว่ากลัวถูกโฉมย ก็หาเป็นการ
ดูหมิ่นเพชรไม่ ที่พูดเช่นนี้ฟังดูก็เหมือนหาว่าหญิงไม่ใช่คน แต่ถ้าจะพูด
ตามทางที่เขาแตง หญิงก็ไม่ใช่คนจริง ๆ เขาแตงประสงค์จะเชิดความ
งามให้เด่น แดความงามนั้นเป็นคุณนาม ถึงจะมีในตัวของมนุษย์ก็หาใช่

มนุษย์ไม่ ตามนัยเช่นนี้อาจกล่าวต่อไปได้อีกคนหนึ่งว่า เมียที่กล่าวใน
 นิราศไม่จำเป็นจะต้องมีตัวตน เป็นแต่เพียงความคิด เป็นเครื่องชักชวน
 สำหรับช่วยให้แต่งโคลงไพเราะเท่านั้น เมียจริงๆ อาจเป็นคนแก่หรือเป็น
 หญิงปราศจากความงาม ซึ่งถ้าหนักถึงก็ไม่เป็นเครื่องนำปัญญาให้โคลง
 ไพเราะเกิดขึ้นได้ ผู้แต่งนิราศบางคนเมื่อไปจากบ้านนั้นเมียไปด้วย หรือ
 แต่งนิราศเมื่อกลับถึงบ้านแล้ว ทนยามากกล่าวจนเพื่อแสดงว่าเมียในนิราศ
 เป็น ความคิด เท่านั้น ไม่ใช่ คน เหย.

รศแห่งโคลง

ที่ใช้คำว่ารศในเบื้องต้นเมื่อกล่าวถึงเตลงพายนัน คำว่ารศเป็นคำ
 กว้าง อาจขแรงได้หลายนัย ในที่นี้จะกล่าวจำแนกกว้างๆ แต่เพียงสอง
 ประเภท ซึ่งอาจจำแนกย่อยออกไปได้อีก แต่จะยียดยาดนัก จึงจะแนะ
 แต่เพียงที่เป็นแนวให้คิดต่อไป.

ถ้าจะพูดในส่วนที่รู้สึกด้วยตน ท่านว่ากันมาแต่โบราณว่า รศมี
 ๖ อย่าง ฝาด ชม หวาน เปรี๊ยะ เค็ม เผ็ด ของกินโดยมากมีรศ ๒ อย่าง
 ๓ อย่างคดุกเคดากัน ธรรมชาติปรุงใจก็มี คนปรุงก็มี ดูกไม่ชนิดเดียว
 กันบางตนก็หวาน บางตนก็เปรี๊ยะ บางตนก็ฝาด สดเบาบางตนก็ขมมาก
 บางตนก็ขมน้อย พริกก็เผ็ดไม่เท่ากัน ส่วนรศที่คนปรุงนั้นอาจอ่อนรศนั้น
 แก่รศนั้น แม้ครัวบางคนทำของกินบางอย่างไม่เหมือนกับใคร จนผู้กิน
 จำฝีมือได้ แต่การจำได้นั้นอาจจำได้ว่าไม่ใช่ฝีมือแม้ครัวคนเดียวก็ทำได้.

ที่ใช้วาทะแห่งกวีฉันทะนี้ใช้เป็นความเปรียบ เพราะเป็นรศซึ่งยืน
ด้วยหูด้วยตา ไม่ใช่ด้วยดิน ถ้าพูดจำกัดแต่โคลงอย่างเดียว ผู้อ่าน
ย่อมทราบอยู่แล้วว่าวาทะแห่งโคลงโลกนิติ โคลงรวมเกียรติ โคลงภาพ
พระราชพงษาวดาร โคลงผีพระโสมนัสกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ ผีพระโสมนัส
สมเด็จพระบรมมานุชิต โคลงผีปากสุนทรภู่ เหล่านี้มรดกผิดกันทั้งนั้น ถ้า
พูดเพียงโคลงที่เลียนแบบใจความทำนองเดียวกัน เติมรูปคล้าย ๆ กัน
คือโคลงนิราศ และระบุแต่เพียงที่กรมหลวงวงษาธิราชสนิททรงยกย่อง
ไว้ในพระนิพนธ์ของท่านไซ้ร้ กำศรวณ ทวาทศมาศ นิราศของพระ
พิพิธธำลั นิราศพระยาตรัง นิราศนรินทร์ เหล่านี้ รศก็แปลกกันตาม
ผีปากบุคคลทุกราย.

รศแห่งโคลงอาจจำแนกได้เป็นสองอย่าง คือ รศคำ แล รศความ
จะดองข้แรงตามมติของข้าพเจ้า ยกตัวอย่างเฉพาะโคลงประเภทเดียว
แต่ก็กินความไปถึงกวีฉันทะประเภทอื่น ๆ ด้วย.

โคลงที่เรียกว่าไพเราะโดย รศคำ คือโคลงที่ผจงร้อยกรองถ้อยคำ
อย่างเสนาะเพราะพริ้ง เป็นเครื่องเพลินใจแก่ผู้อ่านผู้ยิน ทำให้เกิดปรีดา
ปราโมทย์ มีโอชะเปรียบเช่นอาหารซึ่งช่างพิเศษปรุงขึ้นอย่างประณีต
อาหารชนิดเดียวกันถ้าผู้ปรุงปรุงไม่เป็นก็ไม่อร่อย โคลงใดไม่มีรศชนิดนี้
(รศคำ) ก็มักทำให้เกิดเบื่อหน่าย เพราะความจิต ความเผื่อน แลความ
น่ารำคาญอื่น ๆ.

โคลงที่เรียกว่าดีโดย รศความ คือโคลงที่ยกเอาใจความน่าฟัง

มาแต่ง อาจเป็นใจความตึงเรื่อง ทงตอน ทงบท หรือแต่เพียงบาทเดียว
ก็ได้ วัตถุประสงค์อาจสกิดใจผู้อ่านให้คิด ให้หนักชม ให้เห็นจริงตามที่แสดง
ให้ับถือวาทะที่กล่าว โคลงใดไม่มีรศชนิดนี้ (รศความ) ก็มักจะชนไม่
พินยอดหญ้า มีใจความตาด ๆ หรือดั่งที่ฝรั่งเรียกว่าแบน ๆ (platitute)
ถ้าจะเปรียบก็ดูจุดไปในอากาศ ไม่มีอันใดเป็นเครื่องเจริญตาเจริญใจเลย.

แต่โคลงที่แต่งดี โดยรศความนั้น บางทีก็เอาอย่างมาจากโคลง
ชนิดเดียวกันซึ่งผู้อ่านแต่งไว้ก่อน แต่ซึ่งรู้จักกันจนคุ้นหูคุ้นตาผู้อ่าน เช่น
โคลงนิราศแต่งใหม่ซึ่งเลียนแบบโคลงนิราศแต่งเก่าเป็นต้น โคลงซึ่ง
เอาอย่างรศความของผู้อ่านอันรู้จักกันทั่ว ๆ ไปแล้วนั้น ไม่เป็นที่สรรเสริญ
ถ้าไม่มีรศคำช่วยประทั้งไว้ก็มักจะไม่คุ้มค่าแต่ง.

ที่จำแนกรศแห่งโคลงออกเป็นรศคำแตรรศความนี้ ถ้ายกตัวอย่าง
ให้ฟังก็คงจะทำให้เห็นแจ่มแจ้งขึ้น เป็นต้น โคลงว่า:-

๑ แก้วเกาะกิ่งแก้วกอง	กานน
เสียงพูดภาษาคน	คล่องแจ้ว
โผผิน โบกบินบน	ไปบอก หน้อยรา
ข่าวล่งตรงสู่แก้ว	เนตรผู้ตฤวิธ ฯ

โคลงบทนี้ข้าพเจ้าเห็นไพเราะ เรียกได้วาระคำดี ไม่มีเฟื่อนฝาด
ตรงไหนที่ข้าพเจ้านึกเห็นในขณะนั้น.

แต่ถ้าพูดโดยขบจนความ โคลงบทนี้กระเดียดไปข้างจิต มีใหม่
อยู่แต่เพียงที่ใช้คำว่า "แก้ว" สามครั้งแปลได้สามอย่าง คือ นกแก้ว ต้น

แล้ว แลแล้วลา นิสัยชมตงท่านเขียนกันมามากแล้วว่า นกชนิดไหน
จับไม่จับได้ และ ใช้นกชนิดที่พูดถ้าเลี้ยงคนได้ ให้เป็นทูตไปส่งข่าวแก่
เมีย โดงข้างบนจะเขียนแบบเก่ามาว่า เช่นเดียวกัน ไม่มีความคิด
อื่น โค่งข้างบนจะเขียนของผู้แต่งเอง ต้องนับว่าแบบ ๆ จืด ๆ ไม่ดีโดย
วศกตม.

เป็นทิว เพื่อจะไม่ให้ผู้อ่านบางคนหลงเที่ยวกันไกลลงเก่า ๆ ว่าจำพเจ้า
เพราะขอโทษของใครมากล่าวคำนี้ ขอบอกเสียในที่นี้ว่า
โทษที่ขอโทษเจ้าที่แต่งขึ้นเอง เพื่อเป็นตัวอย่างที่จะให้
กันไม่ขอโทษต่อว่า ไม่ใจที่เขียนกว่าอื่นดอก.

ศัพท์

ศัพท์บางคำก็ไม่มีในหนังสือหรือในหนังสืออื่น ๆ บางคำก็ไม่มีในหนังสือหรือในหนังสืออื่น ๆ
แต่ก็มีในปากพูดของกระทรวงธรรมการบาง
อย่างนั้นถ้าไม่มีในหนังสือหรือในหนังสืออื่น ๆ ซึ่งผู้ไม่รู้ภาษาธรรม
หรือผู้ที่ไม่รู้ภาษาพูดของตนเอง รูปของศัพท์หรือใจความใน
หนังสือหรือในปากพูดของกระทรวงธรรมการบาง

ศัพท์บางคำก็ไม่มีในหนังสือหรือในหนังสืออื่น ๆ บางคำก็ไม่มีในหนังสือหรือในหนังสืออื่น ๆ
แต่ก็มีในปากพูดของกระทรวงธรรมการบาง
อย่างนั้นถ้าไม่มีในหนังสือหรือในหนังสืออื่น ๆ ซึ่งผู้ไม่รู้ภาษาธรรม
หรือผู้ที่ไม่รู้ภาษาพูดของตนเอง รูปของศัพท์หรือใจความใน
หนังสือหรือในปากพูดของกระทรวงธรรมการบาง

ที่
ด้วยเหตุ
ยอมทรา
พระราช
สมเด็จพระ
พูดเพียง
คือโคลง
ไว้ในพระ
พิพิธสำ
ผีปากบุค
จะตอง
แต่กนก
อย่างเส
ปราโม
อาหาร
(รศคำ)
นำราคา

ปากคอกฉันนี้อาจเป็นของยากซึ่งคนไม่เข้าใจในวันนำ ชเช่น โคลงยวน
 พายแต่งครงกรุงเก่าก่อนเสียดกรุนาน เราชาวกรุงรัตนโกสินทร์สมัยนั้น
 น้อยคนนักที่จะอ่านเข้าใจตลอด.

การขีดเส้นว่าคำ แลความเพียงไหนควรแปลแต่ชัดแจ้งไว้ เพียงไหน
 ไม่จำเป็นนั้นชดยาก ถ้าพูดตามที่เห็นว่าคุณก็ควรคเนคความรู้อ่าน
 ทวไปในสมัยที่แต่งนั้นเป็นเกณฑ์ แต่การคเนเช่นนั้นยาก ดังจะชักตัวอย่าง
 มาให้เห็นสักคำสองคำดังต่อไปนี้.

ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ มีหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ออกใหม่เรียกว่า
 “ประมวณมารค” เพราะสำนักงานแลโรงพิมพ์ตั้งอยู่ที่ถนนประมวณ ผู้
 ตงชื่อหนังสือพิมพ์ไม่ได้เฉลียวเลยว่าจะมีใครไม่เข้าใจชื่อนั้น แต่เมื่อ
 หนังสือออกไปได้หน่อยหนึ่ง ก็ได้ยินเสียงโจษกันแพร่หลายถึงหนังสือพิมพ์
 ประมวณมาก เพราะเข้าใจว่ามารคเป็นคำอังกฤษ (mark) ตงแต่นั้นมา
 จนเวลานัก ๓๐ ปีแล้ว คนที่ทนมารคคือมากอาจมีจำนวนเพิ่มชนอก
 ที่แต่เมื่อไม่ตงเดือนมานเอง ยังมีผู้มาพูดถึงหนังสือประมวณมากที่บ้าน
 ข้าพเจ้าอยู่ ในทนมจริงขอถือโอกาสแจ้งว่า คำที่ว่าชตมารคที่ใช้ในภาค
 ผนวกน ตอนทเลาตงแห่ทางนำในวันเบ็ดสพานพระพุทชยอดพ่านน ชด
 มารคแปลว่าทางนำ คู่กับสถตมารคแปลว่าทางบก มารคเป็นคำชงไทย
 ใช้กันมาแต่โบราณแปลว่าทาง ไม่ใช่มีคำอังกฤษชดชก.

อนึ่งในสมัยนั้นคนเป็นอันมากเข้าใจว่าทานแปลว่ากิน เมื่อพูดถึง
 กินชาวคกว่าทานชาวเป็นต้น ถ้าพูดถึง กินใจ กินเหนง ก็จะต้องว่า

ทานใจ ทานแหง ดอกกระมัง.

พวกที่ใช้แต่เข้าใจว่าทานแปลว่ากินนี่ ถ้าเพินไปพลิกดูลิลิต
พยุหยาตรา ซึ่งสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกทรงแต่งยอพระเกียรติพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๓ พบโคลงบทหนึ่งเริ่มมาบทต้นว่า

“๑ แปะปางอุโบสถให้ ทานทาน”

ก็คงจะเข้าใจว่าพระนั่งเกล้า ฯ เสดยข่าวทั้งแปดวันอุโบสถ เมื่อได้ยินว่า
พระเวสสันดรอุยถูกลูกเป็นทานแก่ชูชก ก็อาจเข้าใจว่าให้กัณหาชาติแก่
ชูชกให้เข้าไปกินดอกกระมัง.

ที่สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกได้ว่าแปดอุโบสถนั้น ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ
จึงตามผู้รู้ให้ช่วยค้นสอบให้ เขาไม่เข้าใจทันที แต่เขียนชี้แจงมาให้
ภายหลังดังต่อไปนี้

“แปดปางอุโบสถให้ ทานทาน”

หมายความว่า ทรงบริจาคทานในวันอุโบสถทั้งแปด.

วันอุโบสถตามที่พระโบราณจารย์กำหนดเดือนหนึ่งมี ๘ วัน คือวัน
ห้าค่ำ แปดค่ำ สิบสี่ค่ำ สิบห้าค่ำ ข้างขึ้นสี่ ข้างแรมสี่ รวมแปดวัน
หลักฐานที่ว่ามีปรากฏในมงคลทีปนี หรือในอุโบสถศีลสถาของพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ หนึ่ง คำว่า อุโบสถ นั้นหมายความว่า ๒ นัย นัย
หนึ่งหมายถึงสังฆกรรมที่พระภิกษุสงฆ์ประชุมกันทำบิณฑบาตครั้ง อีกนัย
หนึ่งหมายถึงอุโบสถศีลที่ชาวาสักขาในวันที่ พระโบราณจารย์กำหนด

ได้ เดือนหนึ่งแปดครั้ง (แต่ในปัจจุบันลดเหลือเดือนละสี่ครั้ง คือวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ)

ความระแวงอย่างแปลก ๆ เช่นนี้ อาจเป็นเหตุให้ภาคผนวกนิมิตฯ^{๕๔๐} แปลแต่คำ^๕แจ่มมากมายเกินไปก็เป็นได้.

หนังสือที่นำมาอ้าง

พระลออ ฉบับโรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง กรมหมื่นอักษรสาส์นโสภณทรงบัญชาการ พิมพ์โดยพระบรมราชโองการพระจุลจอมเกล้า ฯ เป็นเล่มที่ ๑ ในชุดซึ่งกล่าวตามคำนำว่า “โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าราชวรวงษ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาส์นโสภณ ทำสมุดนี้ขึ้นเล่มเล็ก ๆ เพื่อจะได้ติดไปในกระเป๋าลือ หรือหีบผ้าหีบหมาก.”

พระลออพิมพ์ครั้งแรกในปี^{๕๓๖} ได้บอกคักราชไว้ว่าพิมพ์เมื่อไร แต่กรมหมื่นอักษรสาส์นโสภณทรงรับเลื่อนกรมเป็นกรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ ในปีชวด พ.ศ. ๒๓๑๘ จึงกำหนดได้ว่าหนังสือได้พิมพ์ก่อนปีนั้น.

เตลงฟ่าย พิมพ์ที่โรงพิมพ์เดียวกัน เป็นเล่มที่ ๒ ในชุด ไม่บอกคักราช แต่พิมพ์ก่อน พ.ศ. ๒๓๑๘ เหมือนกัน.

เตลงฟ่ายพิมพ์ครั้งนั้นเรียกได้ว่าพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงชำระเพราะมีพิมพ์ไว้ในแจ้งความดังนี้:—

“ด้วยหนังสือลิลิตเตลงฟ่ายนี้เป็นของพระเจ้าไอยกาเชอ กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนวงศ์ ทรงไว้แต่แผ่นดินพระบาท

สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นของนานแล้ว ไม่ใคร่จะมี
 ผู้ลอกผู้อ่านก็ลำบากไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงทราบจึงโปรดเกล้าฯ ให้ไปตามทิวัดพระเชตุพน
 แถบบันนชาตบ้าง ผิด ๆ เพี้ยน ๆ ก็มาก จึงโปรดเกล้าฯ
 ให้คัดลงไว้ในสมุดหอหลวง ครั้นในครั้งนั้นจะพิมพ์สมุด
 เล่มนี้ ได้เที่ยวห้ามแบบตามวัดตามบ้านก็ไม่ได้ตลอด ได้
 เป็นครั้งหนึ่งบ้างค่อนบ้าง จึงต้องเอาฉบับหลวงกับฉบับที่
 ยืมได้นั้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้
 ทรงแก้ไขขอให้เรียบร้อยไปได้ เมื่อเรียงได้แทนหนึ่งก็ต้อง
 ทูลเกล้าฯ ถวายทรงแก้ทุกครั้ง ถ้าเนื้อความแปลกอน
 อักษรแห่งใดวิปลาด ผิดแบบเดิม ของกรมสมเด็จพระปรมมา
 นูชิตไปบ้าง ก็ขอย่าให้ท่านทั้งปวงติเตียนให้มากเลย เพราะ
 เป็นแต่ทรงแก้ไขให้ติดต่อกันเข้าได้เท่านั้น.

(ลงพระนามย่อ) ก ม อ ษ ส"

ในภาคผนวกแห่งสามกรุ่น ถ้าอ้างพระตอเตลงพ่ายแห่งใด ก็อ้าง
 ฉบับโรงพิมพ์หลวงทั้งสองฉบับ.

นอกจากพระตอเตลงพ่าย (ซึ่งพิมพ์ต่อมาหลายครั้งแต่ถูกแก้ตัว
 สกคักมาก) ถ้าภาคผนวกข้างหนังสืออื่นก็เป็นหนังสือที่เคยพิมพ์ครั้ง

เดียง ถ้าทไหนดงตั้งบอช่อโรงพิมพ์แต่ปีใดในทชงอานน.

ปทานุกรม ของกระทรวงธรรมการที่อ้างในหนังสือคือ ฉบับพิมพ์
ครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นฉบับพิมพ์ครั้งสุดท้ายเพียงเวदान.

แปลคำแลษแจงความ

ใน

สามกรุง

นำ ๑ “ในเมื่อมีต้อคือ บิดตา”

ควรจะเล่าได้ให้ทราบกันเสียหน่อย เพื่อไม่ให้ผู้อ่านรุ่นหลัง ๆ เข้าใจผิด ข้าพเจ้าเริ่มแต่งสามกรุงเมื่อตาเป็นต้อกระจก ทั้งสองข้าง แพทย์ยังไม่ได้ช่วยให้ใช้ักษุได้ แต่แต่งจบเมื่อใช้แว่นตาได้ข้างหนึ่งแล้ว.

นำ ๑ “แต่งโคลงแต่งร่ายได้ ฤาไหน เรานอ”

โคลงบาทหนึ่งแต่งให้เห็นว่า เดิมตั้งใจจะแต่งหนังสือเป็นลิลิต ซึ่งมีแต่โคลงกับร่าย แต่เมื่อแต่งไปได้หน่อยหนึ่งก็เปลี่ยนใจ เพราะตั้งใจโครงเนื้อเรื่องชวนไวใหญ่นัก แต่งร่ายก่อนยาว ๆ ก็เบื่อ แต่งโคลงมากบทคิด ๆ ก็เบื่อ จึงยกกระสายไปต่าง ๆ

นำ ๒ “แถลงปางปองคัสักร”

คำว่าคัสักรเป็นคำสังฤตแปลว่าโจร ว่าโสมย ภาษาบาลี มคอเป็นตฤกโรหรือคัสักร แปลเหมือนกับสังฤต แต่หนังสือไทยโดยมากใช้คัสักรแปลว่าคัสักร.

ในที่นี้จะแปลว่ากระไรก็ตามใจผู้อ่าน ถูกความหมายของผู้แต่งทั้งสองอย่าง.

พระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท เสด็จยাত্রาทัพไปปราบพม่าใน
ปักไต้ ก็เป็นที่พักศรอย่างเดียวกัน.

สงครามกรุงเก่าก่อนสมัยเตลงพ่ายเป็นศึกกษัตริ์ ครั้งแรก
ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้าหงษาต้นคำเป็น
จอมทัพมาเอง แลคราวที่เสียกรุงในแผ่นดินพระมหินทรก็เสียแก่
ทัพกษัตริ์.

แต่เมื่อไทยเสียกรุงครั้งอยุธยาถ้านั้น พระเจ้าอังวะใช้
บัวอมารบ แลพระเจ้าเอกทัศก็มิได้เสด็จออกศึกเลย.

หน้า ๓ “สมัยเตลงพ่าย”

คำว่าเตลงพ่าย เป็นคำเขาอย่างชลิตติของสมเด็จพระ
ปรมานุชิต ที่ใช้ว่าสมัยเตลงพ่ายในที่นี้หมายถึงสมัยที่กรุงศรี
อยุธยาคืนสู่อิศราภาพ ด้วยอำนาจแห่งอดิศมหาราชของพระองค์
ซึ่งสวรรคตพระเกียรติไว้ใน โคลงตอนนั้น.

พระนเรศวรเป็น มหาราช ผู้ควรมี อนุสาวรีย์ ใจเป็น ทระดิก
พระคุณ แต่ในสมัยกรุงเก่าต่อจากรัชกาลของพระองค์มา ก็มี
พระรูปหล่อด้วยทองดำฤทธิประดิษฐานไว้ ณ โรงแสงไฟ แต่
พระรูปนั้นสูญไปพร้อมกันกับอนุสาวรีย์อีกอย่างหนึ่งของพระองค์ คือ
กรุงศรีอยุธยาอิสระ ซึ่งอยู่มาจำเนียรกาลประมาณ ๑๗๓ ปี
จึงเสียแก่พม่าครั้งสุดท้าย.

แต่อนุสาวรีย์พระนเรศวรยังมี ออกอย่างหนึ่งคือลิตติเตลงพ่าย

ซึ่งจะยืนยันไปกว่า ๑๗๓ ปี ตราบใดวรรณคดีไทยยังอยู่
ตราบนั้นอนุสาวรีย์พระนเรศวรชนนินจะดำรงตลอดไป.

เตลง ชนเผ่าซึ่งไทยเรียกว่ามอญ ว่ารามัญ แต่
เตลงนั้น นายอาร์. ฮัลลiday ผู้ทำดิกชันนารีมอญอังกฤษ (A Mon-
English Dictionary, by R. Halliday, author of "The
Talaings") กล่าวว่าเตลงเป็นคำซึ่งพม่าใช้เรียกมอญ แต่
ฝรั่งเก่าเรียกมอญว่า พิคอน แปลว่าชาวกรุงพะโค เช่น
ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ ดอกเตอร์แฮร์เวตได้พิมพ์พจนานุกรมย่อ
ชนเลมหนง เรียกว่าพจนานุกรมสันแห่งภาษาของชาวพะโค
(A Vocabulary of the Peguan Language, by Dr. J.M.
Haswell)

เมื่อข้าพเจ้าไปทางทะเลจากบิ๊นถึงย่างกุ้ง (พม่าเขียน
รณกุน อ่านออกเสียงว่า หยั่นกั๊ง) พอเรือเทียบท่าก็มี
ข้าราชการฝรั่งชนมารับหลายนาย นายหนึ่งคือสมุหเทศา
ภิบาลมณฑลพะโคผู้มีส่วนในการจัดรับรองด้วย คนหนึ่ง
ข้าพเจ้าได้รับเชิญไปกินอาหารเย็นที่สโมสรพะโค นึกสงสัย
ในเรื่องชื่อจึงถามว่า เหตุใดสโมสรใหญ่ของย่างกุ้งจึงชื่อ
สโมสรพะโค เขาตอบว่าพะโคเป็นชื่อมณฑล เมืองหลวง
ของมณฑลคือเมืองย่างกุ้ง ซึ่งเป็นเมืองหลวงของพม่าด้วย
เมืองพะโคเป็นเมืองหนึ่งในมณฑลเท่านั้น.

เมืองพะโคใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ไม่ใช่เมืองใหญ่ พบฝรั่งผู้
 วิจารณ์ราชการเมืองกับฝรั่งอื่น ๆ ประมาณ ๒๐ คน ดูเหมือนจะ
 เป็นข้าราชการแทบทั้งนั้น ในเวลาที่ข้าพเจ้าพักอยู่ที่นั่นสอง
 สามวัน คฤหบดีชาวเมืองมีงานรับรอง เชิญแขกเต็มบ้าน
 ดูเหมือนผู้มีหน้ามีตาในที่นั้นจะไปร่วมประชุมหมด ข้าพเจ้า
 ได้จับกลุ่มกับเจ้าของบ้านแฉกบางคน ถามเรื่องเล่าพันธุ
 ของเขา เขาว่าเขาเป็นเตลตงทั้งนั้น ถามว่าเขาใช้ภาษาเตลตง
 เป็นพันหรือ เขาว่าเคยวันไม่มีใครพูดเตลตง ใช้ภาษาพม่า
 กันหมด แต่เขาว่าในบักได้อของประเทศพม่ายังพูดภาษาเตลตง
 กันอยู่.

ที่เล่าเลื่อยเจอยานี้ไม่เกี่ยวข้องอะไรกับสามกรุง นอกจาก
 คำว่าเตลตง ซึ่งใช้บ้างในหนังสือนี้ แต่ในภาค ๑ โดยเฉพาะ.
 คำว่าเตลตงนี้ภาษาบาลีใช้ว่าตลตง เรียกว่าประเทศเตลตง
 ว่าตลตงครุฑูรี มีใช้ในมหาสมณคำสนัถึงพระสงฆ์ในลังกา
 ทวีป ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเขียน
 เมือยังทรงพระผนวชอยู่.

หน้า ๓ “เวียงร้านชาญสมรตมัย สมรรตโน้น”

คำว่าสมร มีในภาคอธิบายพระนลคำฉันท์ของข้าพเจ้า
 ซึ่งพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ แต่ในปทานุกรมของกระทรวง
 ขบวนการที่พิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ก็แปลได้อย่างเดียวกัน แต่

ผู้อ่านโดยมากคงจะไม่มีพระนาคำฉันท์ แต่ปทานุกรมก็อาจ
อยู่ห่างมือ จึงแปลเผื่อเหลือเผื่อขาดไว้ในท่อนอกครึ่งหนึ่ง.

คำว่าสมุทรที่เราใช้กันมีสองคำ ซึ่งความตรงกันข้าม
คำที่ ๑ สมุทรแปลว่ารอบ ว่าศึก ว่าสงคราม คำที่ ๒ สมุทรแปล
ว่ารัก ว่าหนักถึง แต่เป็นชื่อเรียกกวมเทพ จึงเคยเรียกหญิง
ว่าสมุทรด้วย.

เราเขียนหนังสือไทยธรรมดาไม่มีจุดใต้ตัว ๑ คำว่า
สมุทร กับสมุทร จึงปนกัน แต่ใจความในโคลงย่อมบ่งอยู่แล้ว
ว่าพูดถึงรักหรือรบ.

หน้า ๓ “เวียงมอญนครมานคอง แดกถล่มตาย”

ตรงหน้าเต่าพงษาดารไว้เล็กน้อยก็คงจะเข้าใจโคลงดี
ขึ้น ในสมัยที่ไทยสยามกับพม่ายังไม่เคยรบกันเลย แต่ก่อน
ที่รบกันครั้งแรกในแผ่นดินพระชัยราชา (พ.ศ. ๒๐๗๓) นั้น
ประเทศที่เดี๋ยวนี้เรียกว่าพม่าแตกแยกกันเป็น ๔ รัฐ ซึ่งล้วน
แต่มีกษัตริย์ปกครอง คือ แปรรัฐ ๑ พะโครัฐ ๑ ตองอูรัฐ ๑
อังวะรัฐ ๑ ในตอนนั้นอังวะบ้อแบ่มาก.

พระเจ้าตะเบ็งเซเวตี้ได้เกลี้ยราชสมบัติของอุประเทศพม่า
ก่อนพระชัยราชาเสวยราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาประเทศสยาม
ประมาณ ๔ ปี เจ้าแผ่นดินพม่าองค์นั้นมักใหญ่ใฝ่สูง คิดดี
เอาประเทศใกล้เคียงเป็นเมืองขึ้นให้หมด แลตีได้เมืองแปร

ในปีที่ชนเป็นเจ้าแผ่นดินนบนเอง ต่อมาอีก ๕ ปีตะเบ็งเซวด
เริ่มตีพะโค ทำอยู่หลายปีจึงสำเร็จ แต่เมื่อปราบเรียบร้อยแล้ว
แล้วก็ย้ายราชธานีจากตองอูมาตั้งอยู่ที่หงสาวดี จึงได้นำ
ตามชื่อเมืองหลวงใหม่ว่าพระเจ้าหงสาวดี คนกล่าวกันว่า
ตะเบ็งเซวดดินดำจึงมีอานุภาพมาก เรียกกันว่าพระเจ้าหงษา
ดินดำ เป็นผู้ริเริ่มมาตีกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินพระมหา
จักรพรรดิ แต่ตีไม่ได้ในรัชกาลของตะเบ็งเซวดเอง กรุงไทย
เสียแก่พม่าครั้งแรกในแผ่นดินพระเจ้าบุเรงนอง คือพระเจ้า
หงสาวดีองค์ต่อมา.

พม่ากับไทยสยามกระทบกันครั้งแรก เมื่อพระเจ้าหงษา
ดินดำตีพะโคเลยมาถึงเชียงกราน (ในมะตะหม่ง) ซึ่งใน
เวลานั้นชนคอสยาม พระชัยราชาทรงแข็งศึก เล็ดจยกทัพ
กษัตริ์ไปรบ ตีพม่าแตกกลับไป จึงเกิดเป็นเสี้ยนหนามแก่
กันมาแต่ครั้งนั้น.

เมื่อพระชัยราชาสวรรคตแล้ว แม้อยู่หัวศรีสุตาจันทร์
ทำเลอะเทอะอยู่ตั้งสามปี จึงถึงแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ
พระเจ้าหงษาดินดำทราบข่าวยั้งเหยงในกรุงศรีอยุธยา ก็ยก
ทัพกษัตริ์มาตี ในเวลานั้นพระมหาจักรพรรดิครองราชสมบัติ
ได้ประมาณ ๖ เดือนเท่านั้น กรุงไทยในขณะนั้นเห็นจะเพี้ย
ลงไปกว่าในแผ่นดินพระชัยราชา เพราะในตอนทำศรีสุตา

แปลว่าเมืองทุกแห่ง แลที่ใช้วงแลเวียงด้วยกันก็มี คือโคลง
ในหน้า ๓๘ ว่า “วังทลายเวียงถล่มเทยน ถูกस्ता ต้นแฮ.”

หน้า ๓ “ปกราชอาณาจักรแผ้ว ผ่องเพียงเวียงสุวรรณคิ”

คำดั่งลฤตว่า ราชทูร แปลว่าพลเมืองก็ได้ แปลว่า
แฉ่นแฉ่นก็ได้ หนังสือไทยแต่ก่อนใช้ราชทูรแปลว่าพลเมือง
ถ้าใช้แปลว่าแฉ่นแฉ่นก็เปลี่ยนตัวลฤตเป็น ราชรัฐ เพื่อไม่
ให้ปนกันยุ่ง ราชรัฐก็ของรัฐนั่นเอง ในสำมกรุ่นนี้ถ้าที่ไหน
หมายความว่าพลเมืองก็ใช้ราชทูร ที่ไหนหมายความว่า
แฉ่นแฉ่นก็ใช้ราชรัฐ เช่นโคลงบาทหนึ่งว่า “ทวยราชทูร
ปราศดำเนียง ในราชรัฐ” เป็นต้น.

หน้า ๓ “เอกาทศรณ้อง นเรศวร”

พระนามพระราชผู้เป็นน้องพระนเรศวรนี้ หนังสือ
ไทยรุ่นเก่าเขียนเอกาทศรณ้องบ้าง เขียนเอกาทศรัฐบ้าง ถ
ลฤต แปลว่ารต ๓๓ คัน รัฐ ลฤต แปลว่า ๓๓ แฉ่นแฉ่น.

พระราชพงษาวดารฉบับหมอบรัดเล พิมพ์ จ.ศ. ๑๒๒๕
เล่ม ๓ หน้า ๓๐ ๓๑ ๓๘ ใช้ ถ ลฤต แต่ในเล่มเดียวกันหน้า ๓๐๘
เปลี่ยนไปเป็น รัฐ ลฤต หนังสือที่หอพระสมุดพิมพ์ต่อ ๆ มา
ก็ใช้ ถ บ้าง รัฐ บ้าง เห็นได้ในประชุมพงษาวดารภาค ๓ แล
พระราชพงษาวดารที่เรียกฉบับพระราชหัตถ์เลขาเป็นต้น.

ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อพระจอมเกล้าฯ ยังทรงพระผนวชอยู่

นั้น ได้ทรงเขียนมหาสมณคำสอนไปถึงพระสงฆ์ในลังกาทวีป
มีความตอนหนึ่ง ซึ่งทรงกล่าวย้อนไปในพระราชพงษาวดาร
ดังนี้

“โล มหากฤตติโน ชีตฺถุสํมิกาย ชามาตา หุตฺวา
นริสฺสณฺจ เอกาทศรตฺถณฺจ” (พระจอมเกล้า ฯ ทรง
ใช้ ถ สกต)

มีชื่อในวรรณคดีลี้ลับกฤตชื่อหนึ่ง ซึ่งควรจะนำมาเทียบ
กับพระนามพระอนุชาของพระนเรศวร คือ ทศรต ชนกของ
พระราม (แปลว่าตีบรต) นามที่แปลว่าตีบรตนี้ เคยได้ฟัง
อธิบายเป็นสองนัย นัยหนึ่งว่าเป็นทหารรตมีฝีมือเข้มแข็ง
ต้องมีรตถึงสิบคืนจึงจะพอใช้ อีกนัยหนึ่งว่าอาจสู้รตอื่นได้
สิบคืน.

มีคำในวรรณคดีลี้ลับกฤตอีกคำหนึ่งว่ามหารต แปลว่า
นักรบใหญ่ผู้สามารถสู้ทหารชนุได้ถึง ๓,๐๐๐ คน (อัปเดต
หน้า ๘๕๕)

ถ้ามากรุงเขียนพระนามเอกาทศรตอย่างที่พระจอมเกล้า ฯ
ทรงเขียนในมหาสมณคำสอน.

หน้า ๓ “เกียรติปกาศราชสโทร เทิดกว้าง”

สโทร แด สโทร แปลว่าร่วมบุตร คือพี่น้องแม่เดียวกัน.

หน้า ๔ “เชษฐอรินทม์ป็นภพผู้ พริยะ ยิงแฮ”

อรินทม แปลว่าผู้ชนะอริ หรือผู้ทรมาณศัตรู มอเนียร์
วิลเลียมส์แปลเป็นอังกฤษว่า Conqueror of his foe

(Nal. Voc.)

หน้า ๔ “ฉนิษฐนาถประคำสนัรัฐผู้แผ้วแผ้ว ลุกแฮ”

คำว่าประคำสนัในที่นี้ใช้ตัวสะกดอย่างทีสมเด็จพระมหา
ดมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงใช้ว่า รัฐประคำสนั
ในพระเทศนามงคลสูตรถวายในงานพระชนม์พรรษาทุก ๆ ปี
แปลตามปทานุกรมว่าการปกครองบ้านเมือง.

หน้า ๕ “คูกคามโดยอหภาพ”

อหภาพแปลตามคิกขัณรีตีสังฤตอังกฤษว่า pride,
selfishness, megalomania คือความหยิ่ง ความยังตัว
เพื่อตน ความคลั่งเป็นใหญ่.

หน้า ๕ “เครื่องชุ่นเคื่องหนามหน้าง”

หน้างแปลว่าอวน ว่าช่าย เป็นต้น.

หน้า ๖ “เกิดเหตุราวมิคตัญญู”

มิคตัญญูคือเวลาที่มนุษย์เห็นกันเป็นศัตรูร้าย ช่าพัน
กันตาย.

หน้า ๑๐ “หงษาชิวหาดำ คือพม่า ดยอกเนอ”

ชิวหาเป็นคำสังฤตเหมือนกับชิวหาคือต้น พระเจ้า

หงษาตนาคอคตะเบ็งเชวดตผู้ริเวมสังครามพม่ากั๋บไทย ดั่ง
กล่าวมาแล้ว.

หน้า ๑๑ “ส้มิงส์กั๋มเดชต์ด้วย เป็นไทย ก่อหนกม้ง”

ในท่นอยากจะกล่าวถึง คำสร้อยโคลง สักหน่อย เพราะ
ว่าถ้าพูดตามหลักท่นิยมก่นมาแต่ก่อน แต่บัดนี้ผันแปรไป
ก็เบ็นสิ่งน่าสังเกตุอยู่.

ในหนังสือวิริยาณนวิเศษเล่ม ๓ หน้า ๑๔๗ บั๊กญ นพศก
๑๒๔๗ มีผู้เขียนว่าด้วย “คำสร้อยโคลง” ช้แจงไว้ดังนี้

“คำสำหรับใช้เบ็นปลายสร้อยโคลงท่งปวง ข้าพเจ้า
พิจารณาตู่เห็นใช้คำต่างก่นอยู่แต่ในคำเหล่านี้ คือ พ่อ แม่ พี่
เลย เทอญ น้า นอ บารมี รา ฤา แล อา ซ่า เอย เฮย แฮ
กั๋ด รวม ๑๗ คำ คำสร้อยโคลงเฉพาะใช้ได้แต่คำใดคำหนึ่ง
ใน ๑๗ คำนั้นสืบมาแต่โบราณ เว้นแต่ที่บางคนไปยักใช้ช้ใหม่
ตามอัถโนมัต ดั่งเช่นว่า ฮ่อ ในโคลงฤาษีตัดตน ซึ่งเจ้าของ
ประสงค์จะให้ดูเบ็นแจกเข้าเท่านั้น ผู้ใดแต่งโคลงถ้าเอา
คำความ ไปใช้เบ็นคำสร้อยกั๋มก็ถูกตู่เตียน จนเบ็นช้อเรียก
โคลงชนิตนั้นว่าโคลง เจตนะนัง (จำไม่ได้ว่าคำนั้นมุตเดิมเกิด
มาแต่อะไร)”

ข้าพเจ้าไม่ทราบว่ ผู้ที่เขียนไว้ในวิริยาณนวิเศษตาม
ข้างบนนคอกั๋ว เพราะไม่ได้ลงช้อไว้ แต่เห็นได้ว่เป็นผู้มี

ความรู้แต่ข้างสังเกต ได้^๕แจ่มถึงสามคอตมันว่า คำสร้อย
โคลงคำใหม่ใช้อย่างไร แต่จะนำมาทั้งหมดในทบทกยาดนัก
ถ้าท่านใครอ่านก็จงพดิกดูในฉวีรญาณเวศุขเกิด ที่ข้าพเจ้า
นำมาแสดงหน่อยหนึ่งใน^{๖๕๔}๖๕๕ ๕๖ โคลงของข้าพเจ้า
บาทข้างบนบทใช้คำสร้อยว่า กมัน นัน เป็น "เจตมัน" แท้
เพราะนอกจากที่ไม่มีในจำนวน ๑๗ คำนั้นแล้ว ยังเป็น "คำ
ความ" ด้วย คำเจตมันอื่น ๆ ยังมีในสามกรุงอีก เช่น เหน
แฉ เวย เป็นต้น คำเหล่านี้ถ้าจะเปลี่ยนเป็นคำอื่น ๆ ก็ไม่ยาก
แล้วแต่ใจชอบของผู้แต่ง.

ข้าพเจ้าได้ลองเปิดดูพระดอตลอดตั้งแต่^๕ ใช้คำสร้อย
โคลง ๓๓ คำ เสดงพ่ายใช้ ๘ คำ นิราศนรินทร์ใช้ ๓๐ คำ
ไม่มีเจตมันเลย ในรัชกาลที่ ๖ แลที่ ๗ กวักควรยกย่องว่าเป็น
กวีใหญ่บางท่านใช้เจตมันบ่อย ๆ ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวใน
เบื้องต้นว่าหลักเดิมในเรื่องนี้เปลี่ยนไป แลที่ข้าพเจ้าใช้คำว่า
กมัน ในโคลงบาทนี้ ก็นับว่าเพิ่มความผันแปรเข้าไปอีก
ส่วนหนึ่ง.

หน้า ๑๑ "เจตมิตร์สถิตใน ถิ่นทอง"

ฉวีรญาณแปลว่าเคียด ที่ว่ามอญมีเคียดอยู่ในท้องเจ็ดเล่ม
นั้น ไม่ใช่คำกล่าวของไทย เป็นคำพม่าว่ามอญ มังราย
ยกยอณาเป็นผู้ว่า ดูหนังสือราชาธิราชซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง

(หน) เป็นหัวหน้าชำระค่าแปลถวายพระพุทธยอดฟ้าตามพระราชโองการ (หน้า ๕๑๕ ฉบับพิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ ร.ศ. ๑๒๓)

หน้า ๑๑ “เสดแต่สามตามสี่ แต่งแสร้ง”

เสดแปลว่าชาด สามแปลว่าดำ.

เห็นจะไม่ต้องเตือนผู้อ่านว่า คำว่า แด ต้องอ่านเป็นคำเบาจึงจะไม่ผิดเพี้ยน.

หน้า ๑๒ “ศรีธนม”

ตอนศรีธนมของพระเจ้าเอกทัศในสามกรุงนี้ เป็นเรื่องแซกทงสั้น ต่อเมื่อไปถึงตอนที่ไต่ยินเตียงบินใหญ่ยิงใกล้พระราชวัง จึงกลับเขารอยพงษาดารใหม่.

ศรีธนมในหนังสือนี้เป็นตัวสมมติ ไม่ใช่นางใดที่มีชื่อในพงษาดารหรือในหนังสือไหน นิราศก็แต่งใหม่หมด ไม่ใช่ขุนหลวงสุริยามรินทร์ทรงแต่งไว้ เป็นแต่เพียงสมมติว่าทรงแต่งเท่านั้น ผู้อ่านอย่าพาเชื่อหลงเชื่อไปว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของปัจฉิมกษัตริย์ครองพระนครศรีอยุธยา.

หน้า ๑๒ “นวลแ่งแดงแ่งพรัง เพราะลักษณะ”

คำว่าแ่งแ่งไม่ใคร่พบในหนังสือรุ่นใหม่ๆ น่ากลัวจะไม่เข้าใจกันโดยมาก จึงใคร่นำตัวอย่างในหนังสือเก่าๆ มาแสดงให้เห็นความหมายแห่งคำนั้น.

รัฐบาลตั้งกรรมการทำดัชนีรัไทยมานานแล้ว แต่
เป็นงานใหญ่ ซึ่งกว่าจะทำเสร็จเป็นฉบับพิมพ์ออกมาก็เห็นจะ
อีกหลายปี เราท่านทั้งหลายคงจะยังต้องใช้ปทานุกรมของ
กระทรวงธรรมการพิมพ์ครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๗๐) กันไปอีก
นาน ถ้าเปิดตำรานั้น หน้า ๕๕๘ จะพบคำว่าแง่แปลว่า มุม
เหลี่ยม ชั้นเชิง อุปาย แยกคาย เป็นคำแปลถูกทุกคำ แต่
แปลได้ไม่สิ้นเชิง ไม่มีคำแปลที่เข้ากันได้กับ แต่งแง่ ตาม
ตัวอย่างหนังสือเก่า ๆ ที่นำมาแสดงต่อไปนี้

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ร่ายในเพลงพ่าย
คอนทชนต้นว่า “ปวงคเชนทรพยุหบาตร์” (หน้า ๒๖) มีใน
หน้าต่อไปว่า “ล้วนครบบายมมัน สรรพเครื่องคชศึก คู่อริก
เถือกเดกกอง พลล้อมเชองกฤษร สดมอาภรณ์ แต่งแง่
แผ่อาศม์ โอโอพาร ฯลฯ”

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ถอยหลังไปรัชกาลที่ ๒ พระ
ราชนิพนธ์บทละครอิเหนาตอนแห่ศพเมืองหมันหยามีว่า “พวก
เมียขุนนางต่างแต่งแง่ ไปคอยดูอยู่ที่แคร่น้ำโรงโชน”

สมัยกรุงศรีอยุธยา มหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพร
(หน้า ๓) มีว่า “อันว่าพระธำมเทราชทรงหลาย ก็ใช้เด็กชาย
ชาวเมืองหมู่บัวอ แลเด็กหญิงดาวชาวจงกัศิ อันกันมยง
ทักแท้ ให้แต่งแง่คูกาม ตามถนนไปเป็นอาทิ แล ฯ”

สมัยกรุงศรีอยุธยา พระลอมมีแต่งแง่ประมาณ ๓๐ แห่ง
นำมาให้ดูเพียง ๒ แห่งดังนี้

พระลอนำ ๑๕๒ “แต่งแง่แผ่นดิน ถ้า สองพระชิตา
จอมราช”

พระลอนำ ๒๒๔ ตอนสนมนี้ของนางเพื่อนนางแพงกอด
ศพิชิตาร้องให้กตงเกิดอกพรรณา “มิแต่งแง่ให้แม่ชม มิ
หวิณให้แม่เซย มิเงยหน้าให้แม่จูบ”

สมัยกรุงสุโขทัย ศิลาจารึกวัดศรีชุมมีคำว่า “แต่งแง่
ตูกสาวสองคนใส่ทองปลายแขน”

ศิลาจารึกแผ่นเดียวกันอีกแห่งหนึ่งมีว่า “แต่งแง่เตงดู
มีรูปงามแก่ตา โอยทานไหแก่ท่านผู้มาช...”

(ในภาคอธิบายแห่งสมุดประชุมศิลาจารึกภาค ๓ มี
แปลแต่งแง่ไว้ว่าแต่งตัว)

ข้าพเจ้ากังวลคำว่าแง่จนเก็บตัวอย่างที่ใช้ในหนังสือเก่า
หลายเล่มมาแสดงไว้ดังข้างบนนี้ ก็เพราะย้อนไปนึกถึง
ปาฐกถาเรื่องนิราศนรินทร์ ซึ่งข้าพเจ้าให้ที่สำนักคยาจารย์
สุมาคมกว่าสิบปีมาแล้ว ครึ่งนั้นข้าพเจ้าไม่เข้าใจคำว่าแง่
ในโคลงที่ชนบทนั้นว่า “ชาวแพแม่แง่คำ ชายของ” แต่
มาพิจารณาในบัดนี้ ถ้าแง่แปลว่าตัวไชร์ คำว่า แต่งแง่
แผ่นดิน ในพระลอม แล แต่งแง่แผ่นดิน ในเศตงพ่าย ก็

แปลว่าแต่งตัวแต่งตน แต่ แม่เง่ ในนิราศนรินทร์ก็อย่าง
เดียวกับแผ่นดินในพระดอ แต่แม่อาดมีในเตลงพ่ายนั่นเอง.

หน้า ๑๓ “อย่างยาตร์บายบาทเมอ ม่งโทมณเคี้ยว”

คำว่าเมอแปลว่ากลับ แต่เดิมนักใช้แปลว่าไป
หนังสือ “คำฤๅษ” แปลเมอว่ากลับ แต่แกมว่า “นักรุทธิ
เมอแปลว่าไปก็มี”

ในตำมกรงนี้ใช้เมอแปลว่าไปอย่าง “นักรุ” โดยมาก
แต่บางแห่งก็ใช้แปลว่ากลับตามความหมายเดิม.

หน้า ๑๓ “ส้มเต็จสุริยามรินทร์ เลืองหล้า”

พระอินทร์สุริยามรินทร์เป็นคำใช้ เรียกแทน พระนามพระ
เจ้าเอกทัศ ดังได้ชี้แจงไว้ในเบของต้นนั้นแล้ว.

หน้า ๑๓ “นงลักษณะภักตร์เพียงอินทุ เอมจิต”

อินทุแปลว่าจันทร์ แต่ปทานุกรม (พิมพ์ครั้งที่ ๒)
แปลได้ว่าพระอินทร์ (แปลผิด) ปทานุกรมเป็นหนังสือมี
ประโยชน์นัก แต่บางทีก็ผิดบ้าง ในที่นี้จำต้องบอกไว้ว่า
อินทุคือพระจันทร์ มิฉะนั้นถ้าผู้อ่านเข้าใจว่าพระอินทร์ก็จะ
พิศวงว่า เหตุใดนงจึงเทียบหน้านางกับพระอินทร์ ซึ่งถ้านึก
ถึงเรื่องที่ถูกฤษีสาปจนมีรอยทวดอกทุกุเรศมาก.

หน้า ๑๓ “เจ้าอยุธยาสุดสุดวาติเจ้า จอมล่าว นนา”

นามกรงว่าอยุธยาแต่ก่อนเคยเขียนอยุธยา ถ้าใช้ว่า

ควรขับศัพท์ตั้งวาดย เวียนเวีย
 ขรรมิเบศร์ฟ้า แต่งเกยอกากี ฯ”

โคลงบทนี้เป็นปฤษาแก่ผู้ไม่เคยอ่านพงษาวดาร หรือ
 อ่านแล้วไม่ได้จำได้ จึงน่าจะแปลไว้สักหน่อย วรรค ๖ แห่ง
 คำขับของศรีสุนทรว่า “มันตมคเขาวมาลย์สมานจิต” มีคำ
 เขาวมาลย์ ๒ คำ ทักท้วงว่าควรแก้เป็น สัจวาลย์ จึงจะชอบ.

เจ้าฟ้าขรรมิเบศร์พระเชษฐาของขุนหลวงสุรियามรินทร์
 ได้เป็นกรมพระราชวังบวร คือตำแหน่งรัชทายาทของขุน
 หลวงบรมโกษฐ์ แต่ลอบตั้งเป็นชู้กับเจ้าฟ้าตั้งวาดย พระ
 ธาษาองค์หนึ่งของพระบิดา ครั้นความลับแพร่งพรายออกมา
 จนทราบถึงขุนหลวงบรมโกษฐ์ เจ้าฟ้าขรรมิเบศร์กับเจ้า
 ฟ้าตั้งวาดยถูกลงพระราชอาญาเขียนจันด้นชีพไปทั้งสององค์
 เจ้าฟ้าขรรมิเบศร์เอาเรื่องกาก็ (นิทานชาดก) มาแต่งเป็น
 กาพย์กับโคลง ดังที่รู้จักกันอยู่โดยมากแล้ว.

นำ ๑๑ “นางในหทัยจุจ เดียวหมด”

โคลงบาทหน้าแยกคำไม่ถูกก็เสียความ ต้องแยกว่า
 นางใน หทัย จุจ เดียว หมด (แปลว่าหทัยของนางใน
 ทั้งหลายเหมือนกันหมด)

เห็นจะควรแปลได้เสียด้วยว่า คำว่า นางใน เป็นคำ

เรียกสตรีในราชนิเวศน์ คือเจ้าจอมหม่อมม้ามหรือพระذنม
กาน้ำของพระเจ้าแผ่นดิน.

หน้า ๑๕ “พระที่นั่งศรีสมรรตชัย เขตกา”

เรือศรีสมรรตชัยกับเรือไกรสร मुख เป็นเรือพระที่นั่งสอง
ลำคู่กัน มีมาแต่กรุงเก่าช้านาน เมื่อจำเก่าผูกไปก็
สร้างใหม่ใช้ชื่อเก่า จึงมีเรือชื่อนั้นเสมอ.

สมัยกรุงเก่ามีพิธีแข่งเรือในเดือน ๓๓ คือน้ำน้ำ มี
งานตลอดวัน ดูเป็นพิธีใหญ่ “มีโหม่งครุ่มซ้ายขวา ระบุว่า
มโหรีทัก อินทเทวี ดนตรี ตอนเข้าพระเจ้าแผ่นดินทรงพระ
มาตาสูกหว่าตักขมกฐ พระอรรคมเหสีทรงพระสุพรรณ
มาตาฯ” เข้าใจว่าเสด็จลงตำหนักท่านาทังสามเวลา ใน
ลำน้ำคงจะเอิกเกริกคับคั่งด้วยเรือขำราชการแลราษฎร มี
แข่งเรือหลายคู่.

แต่การแข่งเรือเที่ยวสำคัญที่เป็นพระราชพิธีในวันนั้นก็
คือ การแข่งเรือศรีสมรรตชัยกับเรือไกรสร मुख เรือศรี
สมรรตชัยเป็นเรือพระราชา เรือไกรสร मुख เป็นเรือพระอรรค
มเหสี แข่งกันเพื่อเลี้ยงทายให้รู้ความอ่อนเย็นของบ้านเมือง
ถ้าเรือพระอรรคมเหสีชนะท่านายว่า “ชาวเหนือเกิดอ้อมสุข
เกษมเปรมประชา” ถ้าเรือพระราชาชนะท่านายว่า “จะมียุค”

พิชเชิงเรือพระที่นั่งประจำปี^๕ มีโคลงกรงกรุงเก่าบท
หนึ่ง ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นฝีปากศรีปราชญ์^๕ ดังนี้

๑ โคลงต้องชกตำอ้าง	หญิงชาย
คือดมรรตชัยพาย	เฟื่องฟุ้ง
สวมข้อมวงวางสาย	ชลเชยง
ต้องอาจแข่งขมังจีน	แข่งให้กันเต็มอ ๑

สังเกตใจความในโคลงบทนี้ ทำให้เห็นว่า การแข่งเรือ
เห็นจะเล่นกันทุกปี เพราะถ้าเรือพระอรรคมเหษีแพ้ ราษฎร
ก็จะหัวนอกตกใจเกรง “จะมียุค” อาจเป็นเหตุให้จ้าวุ่นกัน
ไปได้ ถ้าเรือพระอรรคมเหษีชนะ แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินมี
พระราชเหตุภัยเกร ก็อาจทรงพระพิโรธ เป็นเรื่องยุ่งกันไป
อีกทางหนึ่ง อีกประการหนึ่งถ้าการแข่งทายได้ความว่า
ชาวจะเหลือเกล็ดจะอิมสุขเกษมเปรมประชา แต่ภายหลังไม่
เป็นไปเช่นกล่าวไว้ ความศักดิ์สิทธิ์แห่งการแข่งทายก็จะ
เสื่อม เพราะฉะนั้นให้เป็นกลาง ๆ คือไม่แพ้ชนะกันทุกปี
เห็นจะดีกว่า.

หน้า ๒๑ “พระคุณบุญโคลงแปด ปราชเปรี๊ยะ”

คำว่า บุญ โคลง เป็นคำสังกฤต แปดเป็นอังกฤษว่า
celebrated in sacred songs คือบุคคลผู้ใดมีกวีแต่งคาถา
บุญเป็นตำนาน่าสดสรรเสริญแล้ว เป็นคำเรียกพระราชผู้ทรง

นามเลื่องลือในอินเดียบุราณ คือพระนต แดพระยัทธิสุริ
เป็นตน.

นำ ๒๔ "เจ้าเป็นชายชาญฉลาดมาก"

บาศัก คือตุ๊กเตา หรือที่เรียกทับศัพท์ว่าลูกบาศัก.

นำ ๒๔ "ถอยวาดคุดูมาตุหมื่น"

กลอนขับของศรั้งนมตอนนี เดียนกาพย์เพลงยาวของ
สัตว์ครึ่งกรงเก้าคนหนึ่ง ซึ่งไม่มีใครทราบชื่อ แต่ปากดี
ท่องจำกันได้อยู่จนบัดนี้ ชาวเจ้านามาไว้ตามที่ชาวเจ้าจำได้
ดังต่อไปนี้

๑ ขดลวาร์อักษรแดง	ลำดับเค็ดตระกายคำ
คิด ๆ บ่เกรงกรรม	จะเพ็ดพ้อให้ดำดม ๑
๑ คุดูมาตุหมื่น	ชลาตณเดดยถม
ห้าคำดั่งกฤษคม	สักแค้นคตทว่าพวรรณ ๑
๑ เดือนดาวแผ่นดินดอน	ชโลทรพนาวัน
ยังรู้ประมาณคณ	นโยชนันบ่ยากใจ ๑
๑ จิตชายในส่ากต	ตุ้ดจะยตจะหยั่งโกต
ดั่งผลเสดดาไฟร	รศหวนบ่หอนเป็น ๑
๑ ยากไร่ประสังค์ทรัพย์	เพยงเชอะชบบกคิดเห็น
แม้ดั่งจิตเจร	จำออกทงองค์ ๑

๑ เราใช้มีใช้เยาว์ ย่อมรักเฝ้าถึงจนพงษ์
ใช้กาตักกุดหงษ์ บ่เกลือกคมให้มัวหมอง ฯ

กาพย์เพลงยาวข้างบนนี้ เพื่อนนักเรียนรุ่นเดียวกับข้าพเจ้าที่ท่องจำได้แทบทุกคน แต่เมื่อขอให้จดมาให้ก็เพี้ยนกันไกล ๆ บางคนจดคำตอบของชายมาให้ด้วย คำตอบของชายนั้นฝีปากก็พอสอดเทียมกัน จนบางคนเห็นว่าคนๆ เดียวกัน แต่งทั้งสองฝ่าย แต่ข้าพเจ้าเห็นฝีปากหญิงดีกว่า ในทันทีจะคัดมาไว้หมดก็มากนัก ถ้าใครอยากอ่านให้ตัดออกก็จงดูหนังสืออธิบายวิเศษ (ลัปดาหะ) เล่ม ๓ หน้า ๓๖๓ หน้า ๒๐๔ ซึ่งเพี้ยนกันกับที่เพื่อนข้าพเจ้าจดมาให้หลายแห่ง ข้าพเจ้าว่าที่ข้าพเจ้าจำได้นี้ไพเราะกว่าอย่างอื่น.

เมื่อข้าพเจ้าพูดกับเพื่อนชายคนหนึ่ง ถึงเรื่องกาพย์ เพลงยาวของกุดตักกรงเกล้า ผู้แต่งเกยรดแต่ไม่ได้อนามคนนั้น เขาก็บอกว่า ถ้าพบสตรีผู้แต่งกาพย์นี้ เขาก็จะต้องรับหนังสือให้ห่าง ไม่กล้ารู้หน้า เพราะกลัวฝีปาก แต่งสู้แก่ไม่ไหว.

ที่เขาเล่าเช่นนั้น ทำให้ข้าพเจ้านึกถึงเรื่องก่อนเกิดเรื่องหนึ่ง ซึ่งเคยได้ยินญาติผู้ใหญ่เล่า ไม่เกี่ยวกับสามกรุง แต่เป็นเรื่องขบขันดีก็นำมาเล่าสู่กันฟังในที่นี้.

เรื่องนั้นว่า ในรัชกาลที่ ๓ เจ้านายต่างกรมพระองค์หนึ่ง ทอดพระเนตรเห็นหญิงสาวทรงรูปลักษณะเป็นที่ต้อง

พระหยกทัย จึงทรงแต่งเพลงยาวไปเฝ้า ไม่ทรงทราบว่า
เจ้าฟ้าน้อย (พระปิ่นเกล้า ฯ) ทรงติดพันกับแม่คนนั้นอยู่แล้ว
ฝ่ายแม่ส่วยเมื่อได้รับเพลงยาวของเจ้าต่างกรม ก็ส่งถวาย
เจ้าฟ้าน้อยทอดพระเนตร เวลานั้นสุนทรภู่ฯ พึงอยู่กับเจ้าฟ้า
น้อย จึงทรงใช้ให้แต่งเพลงยาวตอบเจ้าต่างกรม เหมือนว่า
แม่ส่วยแต่งเอง ครั้นแม่ส่วยได้รับรางวัลของสุนทรภู่ฯ ก็คิด
ไปถวายเจ้าต่างกรม เจ้าต่างกรมได้รับก็เห็นจะทรงยินดี
เพราะถ้าหญิงไม่เล่นด้วยก็คงไม่ตอบเพลงยาว แต่ครั้นทรง
เปิดผนึกออกอ่าน ก็พบการมกลอนเฉียบแหลมเผ็ดร้อนที่สุด
เลยทรงครั้นคร้ามไม่กล้าพยายามกับแม่ส่วยคนนั้นต่อไป.

สุนทรภู่ฯ เปรื่องในรัชกาลที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๓ เกรงพระ
ราชอาญา หนีเข้าวัดบวชเป็นภิกษุอยู่คราวหนึ่ง เมื่อสึกแล้ว
ไปอยู่กับเจ้าฟ้าน้อย ซึ่งเวลานั้นประทับอยู่ที่พระราชวังเดิม
ที่ห้องหลังใหญ่ของทวดข้าพเจ้า ผู้เป็นพระพี่เลี้ยงเจ้าฟ้าน้อย
มาแต่ยังทรงพระเยาว์ มีฝาเพ็ญมัจฉกนทเฉดยงตานกว้าง
เป็นห้อง ๆ หนึ่ง ซึ่งญาติของข้าพเจ้าที่บ้านนั้นบอกว่าเป็น
ห้องสุนทรภู่ฯ แลนายพัศบุตรสุนทรภู่ฯ อยู่ต่อมา.

เรื่องสุนทรภู่ฯ อยู่กับพระปิ่นเกล้า ฯ นี้ ข้าพเจ้าไม่เคย
เห็นในหนังสือไหน จึงเขียนไว้ในหนังสือนี้.

ลุ่มทรภู่^{๕๖}น่าจะอยู่ในลุ่มวรรคชั้นกวี เว้นแต่สุรางค์ตัด
ลิตธิไม่ให้ไปสุร โลก.

นำ ๒๔ “ลกุลหงษ์ใช้ถามกาทักญจน์”

คำขับของศรีสุนทรที่ว่า นางกาทักยกยอตตนเองว่าเกิดใน
ลกุลหงษ์ ไม่ใช้กาน ^{๕๗} เป็นแต่เพียงจะเสียนคำของลกุลสัตว์ครึ่ง
กรุงเกาผู้แดงชื่อแต่ไม่ต้อนาม เป็นการยกย่องนางกาทักเกินชื่อ
เพราะคำว่ากาทัก^{๕๘}แปลว่ากาดัวเมีย^{๕๙}นั่นเอง.

นำ ๒๕ “เจ้าวิมานคำลุมดินยินต้นอง”

คำลุมดิน เป็นคำ สลักฤต แปลว่า ต้นงิ้ว ฝ้าย ไหม คือ
ลุมพลี.

นำ ๒๖ “จะพาน้องตามถามักษาไครย”

มักษาไครยคืออาไครยบึก ในทันทมาศความว่าใช้บึก
บินไป.

นำ ๒๖ “ซาริตนางงว เองอนนทรธา”

ซาริตแปลว่าหญิงมีฐ ^{๕๙} นางงวคือนางแห่งต้นงิ้ว ^{๖๐} ไม่ใช่
นางลครจิน.

นำ ๒๘ “๑ เชิญคุดูค่าเหล่น โคลงโสด โผนเทอญ

ยกค้อยอประโยชน์ ค่าเหยียง

เอกโทษท่อยโทโทษ เทียบไฮ่ เห็นฮา

แปรแซรงแปลงถูกแดง ท่วงถดแต่ดง ๑”

โคลงบทนี้เอกโทษโทโทษทั้งบท คำเอกเป็นเอกโทษ
ทั้งเจ็ดคำ คำโทเป็นโทโทษทั้งสี่คำ โคลงทั้งบทไม่มีคำเอก
หรือโทที่ไม่เป็นโทษเลย.

ที่เรียกว่าเอกโทษโทโทษนี้ ควรจะแจกลักหน้อยกว่า
ย่อมเป็นไปตามเวลาอย่างหนึ่ง ตามความเห็นส่วนตัวบุคคล
อย่างหนึ่ง.

ที่ว่าตามเวลาคือความนิยมในสมัยหนึ่ง ๆ ซึ่งเมื่อนาน
เข้าก็เปลี่ยนไป ครั้งกรุงเก่าดูเหมือนจะเคร่งน้อยกว่ากรุงเทพ
มหานคร แม้สมัยกรุงเทพนานครด้วยกันก็ดูเหมือนเดี๋ยวนี้
จะเคร่งกว่ารัชกาลที่ ๒ เป็นต้น ข้าพเจ้าต้องลอบดอขยหลังไป
เพียงเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์แดนวิมลอิน เห็นสมัยกรุงเก่า
หลวมกว่า ใช้คำเอกโทษโทโทษซึ่งรัชกาลที่ ๒ ไม่ใช่ เป็นต้น
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงเขียนว่า

“๑ เครื่องสูงเคียงชูเรียบ เรียงไล่ (คู่)
เช่นพระชรรค์เดริน รวงเชื้อง” (เครื่อง)

“๑ เห็นฝ้ายแดงดอกต้น โกงเกง
คิ่งฟ้าสีแดงเอง อิกเหล่า (ผ้า เจ้า)

นียงท่มฮา โกงแดง นวยนาต

ติตรธิบใหญ่ใหม่เข้า คั้นฝุงแกมทอง ฯ” (พู่)

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงใช้คำโทษหลายคำ ซึ่งไม่พบในนิราศ

นรินทร์ เช่น คั้น (ชั้น) คุ้ม (พุ่ม) เป็นต้น คงจะเป็นด้วย
ความนิยมในแผ่นดินขุนหลวงบรมโกษฐ กับในแผ่นดินพระ
พุทธเลิศหล้าต่างกัน.

ส่วนนรินทร์อันนั้นเล่า ก็ใช้คำเอกคำโทหลายคำ ซึ่ง
ในบัดจจุบันเราถือว่าเป็นเอกโทสโทส เช่น

“เหียนฤหายหอบแห่น ออกค่างคายคั้น ฯ” (แน่น)

“ภูษเคนทรจ้าวราญ แห่ลงเหล่น” (เด่น)

“พรายมณีเมฆนาง ล้อให้ล” (ไล)

ส่วนที่กล่าวมาข้างบนว่า แลแต่ความเห็นบุคคลอีก
ชั้นหนึ่งน ยกตัวอย่างคำว่า พ้าย ฝ้าย ซึ่งตามปกติ
ข้าพเจ้าใช้ พ้าย แต่คนอื่น ๆ มักใช้ ฝ้าย ข้าพเจ้าเห็นว่าถูก
ทั้งสองอย่าง จะใช้อย่างไหนก็ไม่มีเอกโทสโทส แต่
อาจะมีผู้อื่นที่เห็นไม่เหมือนกับข้าพเจ้า มีคำอื่น ๆ เช่น คั้น ชั้น
คย่น ขย่น ม่น หม่น เป็นต้น ซึ่งใช้อย่างไหนก็ได้ โคลงใน
สำนักกรุงผู้แต่งถือว่าไม่มีเอกโทสโทสเลย เว้นแต่เดียว
ซึ่งบอกไว้แล้วว่าเป็น โคลงเอกโทสโทสทั้งบท.

นำ ๒๕ “เอกเจ็ดโทสี่ต้อง ตามคำ ราเฮ

โคลงแบบ แยกคายคำ คิดเค้า”

โคลงชนิดที่ตำราเรียกว่า โคลงแบบ คือโคลงซึ่งมี
คำเอกเจ็ดคำ คำโทสี่คำ บริบูรณ์พอดี ไม่มีคำเอกหรือคำโท

อีกเลย แต่ไม่มีคำตายใช้แทนเอกในที่ทงเจ็ดแห่งนั้น โคลง
เอกโทษโทโทษก่อนบทนี้เป็นโคลงแบบ เพราะมีไม้เอก
จำเพาะเจ็ด ไม้โทจำเพาะสี่เท่านั้น แต่ไม่มีคำตายแทน
เอกเลย.

หน้า ๓๐ “จำเรียงเสียงมูลเหตุ ช้าดวะเห่เห่เห่มา”

มูลเห่ แล ช้าดวะเห่ เป็นชื่อทำนองเห่.

หน้า ๓๐ “ไตรตรีกนกนามปลา นึกไปรง”

ปลาที่ออกชื่อในกาพย์นี้ นอกจากปลาโตมาผู้หนูน
ชวณชนิดหนึ่ง กับมังกรชนิดหนึ่ง ก็เป็นปลาตามตำรา มี
ชื่อตื้นตื้นนี้ ไม่ใช่แก่งคิดขึ้น.

หน้า ๓๑ “ถิ่นหมาขีหุวาคัน ใช้ดินดรรค์อย่าหวนนึก”

ขีหุวาคือขีหุวา แปลว่าดิน ศันเป็นคำลี้ลี้กฤตคำหนึ่ง
ซึ่งแปลว่าหมา.

เราเคยเข้าใจกันว่าปลาดินหมาร้องได้ เสียงมันร้อง
อยู่ใต้เรือดังหนวกหูนัก แต่อันที่จริงในกายปลาดินหมาไม่มี
เครื่องที่จะใช้ทำเสียง ปลาที่เราได้ยินเสียงร้องเป็นปลาชนิด
อื่น ซึ่งเมื่อจับขึ้นมาไว้ในอ่างก็ร้องในอ่าง เมื่อจับตัวมัน
ขึ้นมาบีบให้ถูกที่ก็มีเสียงออกมา (ดูปาฐกถาว่าด้วยปลาดิน
หมายเหตุสยามสมาคม Dr.H.M. Smith's Lecture on “The
so-called musical sole of Siam” in the Journal of

คำว่า "ฉันท" ในบาท ๒ คือผู้แต่งตำมกรง ไม่ใช่คำที่
สมมติว่าพระเจ้าเอศาทิศทรงกล่าว จึงได้วงเล็บไว้ให้เห็น.

ต้นไม้ที่เรียก ทอง หรือ มะตอง คือต้นสะทอนนี้ นราศ
เดินดงมักเทียบกับความแต่ตอง โคลงบางแห่งก็กล่าว
เสียง ๆ ไม่ระบุว่าแต่ตองตรงไหน บางแห่งก็ไม่มีสระ
ระฆง เช่นตัวอย่างดังต่อไปนี้

โคลงโบราณชุดหนึ่งเรียกว่า โคลงสังวาศ กล่าวเปรียบ
ดงน

“๑ นางแย้มเหมือนแม่แย้ม ยินดี
คองดูจได้เทพี พตอง”

เตลงพ่ายว่าออกมาตรง ๆ ว่า

“๑ เล็บมือนางนหนึ่ง นขา นางฤ
คองคองบชบา น่มน่อง”

นำ ๓๕ “เหวย ๆ เฮียดเต้า คชาธาร”

ที่เรียกฉาดเตาช่างนคอนายทหารมีฝีมือดีคน เรียกว่า
จตุตงคบาท มนাত্রกษาเตาช่างพระที่นั่งทงต้งข้าง ไม่ให้ฝ่าย
ปฏิบักษจุเขาพนดอยงาวหรือทวารายอย่างอื่น เมื่อพระราชา
ทรงช้างออกศึก มนাত্রกษาเตาช่างพระที่นั่งยอมจะดำคัญนัก
จตุตงคบาทจึงเป็นทหารรักษาพระองค์ โกลดชดที่ตุด.

เมื่อพระ นเรศวร ชนช้างกับ พระมหา อุปราชา หงษาวดี

ตั้งเท่าพระชลาธาร คือเจ้ากรมพระตำรวจสี่คน หรือที่เรียกว่า
สี่ตำรวจ คือพระมหามันตรีหนึ่ง พระมหาเทพหนึ่ง หลวง
อินทรเทพหนึ่ง หลวงพิเรนทรเทพหนึ่ง สี่คนตั้งเท่าช่างพระที่นั่ง
พระเอกาทศรถนั้นคือสี่ตำรวจวังนำ หลวงพรหมชิบาลหนึ่ง
หลวงอินทรชิบาลหนึ่ง ขุนพรหมสุรินทร์หนึ่ง ขุนอินทร
รักษาหนึ่ง.

คำว่า ตำรวจ ในสมัยก่อนแปลว่าพลข้าง เป็นคำพูด
เดียวกับ พลพ่าห์ ซึ่งแปลว่าพลม้า.

หน้า ๓๖ “๑ มังกรเป็นชื่อใช้ เชิงแฝง ด้วยนา
 ชั้นเข่าเราขะเขยง โยคเปลี่ย
 ยกย้ายอุบายแปลง นามเปลี่ยน
 ชื่อที่จริงคือ เขย โหดร้ายมลายดิน ฯ”

คติไทยเก่าถือกันมาจนบัดนี้ว่า เขยชั้นบ้านเป็นอับ
มงคลใหญ่ มันชั้นบ้านใครก็พยายามบังคับอับมงคลโดย
วิธีที่เรียกมันว่ามังกร คงจะทำให้เสียได้น้อยลง หรือมีคนนั้น
ยอมให้ถูกใจมันเพื่อให้มันถอยอับมงคลไปเสีย.

อับมงคลใหญ่อีกอย่างหนึ่ง คือแร้งเกาะหลังคาเรือน
หรือเข้าบ้าน ถ้าจะให้คล้ายอับมงคลก็ต้องเรียกมันว่าพญา
หงษ์ ต้องกล่าวสรรเสริญแด่จุฑาเทพยบนุชา.

หน้า ๓๘ “นึกเห็นเช่นจิก ทูร์ไก้”

ภาษายุโรปโดยมากเรียกโค้งงอว่าตุรกี ไม่แน่ว่าเหตุใด นักชนิดนั้นเป็นชาวทวีปอเมริกา ไม่มีในประเทศตุรกีมาก่อน ได้มีผู้นำมาเลี้ยงในยุโรปแต่เอเชียเมื่อไม่ถึง ๕๐๐ ปีมานี้ ที่เรียกว่าตุรกีอาจเป็นด้วยเสียงร้องของมันคล้าย ตุ๊ก ตุ๊ก หรือมีฉนวนบนหัวมันมีหงอนแดงเหมือนหมวกตุรกี (fez) ซึ่งแต่ก่อนชายชาวประเทศนั้นย่อมสวมประจำหัวอยู่ทุกคน แต่ในปัจจุบันเด็กใช้เสียแล้ว ใช้หมวกฝรั่งแทน.

ภาษาไทยแต่ก่อนเรียกตุรกีว่าตุร์ไก้ ตุรกีปัจจุบันเรียกชื่อประเทศของตัวว่า Turkiye อังกฤษเก่าเรียกว่า Turkey กิม Turkiye กิม Turkey กิม.

หน้า ๓๘ “๑ เบ็ดพราหมณ์ นามหนึ่งนั้น จักรวาก”

สัตว์ปีกซึ่งภาษาบาลีเรียก จักกวัคค์ ตั้ตักฤต เรียกว่า จักรวาก ไทยเรียกนกจากพราหมณ์ ภาษาอังกฤษเรียก Brahminy duck บ้าง เรียก ruddy goose บ้าง ในโคลงบทหนึ่งจึงว่ามันเป็นนก เป็นเบ็ด เป็นห่าน พร้อมอยู่ในตัว.

หน้า ๔๑ “พังกาสง่าเหลือ งามเลิศ”

พังกาแปลว่านางงาม เหมือนกับพงา โคลงนี้ว่าด้วยการเล็ด็จพระราชดำเนินพระพาศ์ทางบก ใครจะเข้าใจว่า

ฟังก็คือไม่ถอยทางเลือกรักไม่ได้ แต่ก็น่าจะเตือนไว้ว่าไม่ใช่
ข้างตอเมี่ยมึงาดอก ถ้าผู้อ่านไม่เข้าใจผิดก็ขออภัย ข้าพเจ้า
ยังนึกขยาดพอกทเขาใจว่ามารคเป็นคำอังกฤษ (mark) แต่
นึกว่าทานแปลว่ากิน.

นำ ๔๑ “บุบผชาติข้างกลาดแกร่ง แปรงผจง กวมึงแม่”

ที่เขียนว่าแปรงข้างบนนั้นคือแปรงระบวยดี ไม่ใช่แปรง
ขอบอกไว้เพราะเกรงจะมีผู้ “ช่วย” แก้ในภายหน้า.

นำ ๔๒ สยามวิเชียรฉันท

ฉันทชนิดนี้เป็นแบบของข้าพเจ้า เอาอย่างมาจากฉันท
อังกฤษ บันทัดละ ๘ พยางค์ สหุกับครุสลับกันตลอด มี
สัมผัสเรียกว่าสัมผัสล้อม (quatrain of four-foot iambic
with enclosing rhymes) แต่ข้าพเจ้าเติมสัมผัสร้อยบทหน้า
ให้คล้องกับบทหลัง เพื่อให้ถูกหูไทยเข้าอีกหน่อย.

ฉันทของข้าพเจ้าคล้ายกับที่ให้ชื่อว่าสยามวิเชียรนี้ มี
อีกสองชนิด ชนิดหนึ่งมีสัมผัสเพียงเท่ากับแบบอังกฤษ ไม่
ร้อยบทหน้าให้คล้องกับบทหลัง ให้ชื่อว่าสยามรัตนฉันท อีก
ชนิดหนึ่งร้อยบทหน้ากับบทหลังแล้วเพิ่มสัมผัสเข้าไปอีก จน
เหมือนกบกดอน ๘ แต่เป็นกกดอน ๘ ซึ่งมีสหุครุสลับกัน
ทงวรรค.

ข้าพเจ้าได้เล่ากำเนิดแห่งฉันททั้งสามชนิดนี้ไว้ในหนังสือ

ของข้าพเจ้า เรียกว่า “กตอนแต่นักกตอน” แต่หนังสือ
พิมพ์เพียง ๕๐๐ ฉบับหลายปีแล้ว เวลานี้ไม่แพร่หลาย จึง
ขอฝากฉบับใหม่ทั้งสามชนิดนี้ไว้ในสามกรุงออกแห่งหนึ่ง.

หน้า ๔๔ “ปางพระยาตากสินยินคาศไทย”

ในตอนนั้นพระยาตากได้เลื่อนชั้นเป็นพระยากำแพงเพชร
แล้ว แต่ชานพระนามกันโดยมากมาจนบัดนี้ว่า พระยาตาก
เจ้าตาก แลพระเจ้าตาก นามพระยากำแพงเพชรมีแต่ใน
หนังสือสองสามแห่ง ไม่มีใครเรียก ในสามกรุงนี้ออก
พระนามว่าพระยากำแพงเพชรก็แทบจะไม่มีใครรู้ว่าใคร.

หน้า ๔๕ “มิใช่เชื้อชาติพม่าชาติ”

คำข้างบนนี้คิดมาจากพระราชพงษาวดารฉบับพระราช
หัตถเลขา ตอนที่ว่า เมื่อนั่งมหารथाแม่ทัพใหญ่ของพม่า
ตายลงที่ค่ายสิกกุแล้ว นายทัพนายกองพม่าก็ประชุมกันเลือก
แม่ทัพใหม่ บางคนเห็นว่าตำแหน่งแม่ทัพใหญ่ควรได้แก่
เนเมียวสีหบดี แต่บางคนไม่เห็นด้วย ในที่สุดตกลงพร้อม
กันว่า “เนเมียวมหาเสนาบดีนั้นมั่งคั่งมีบุญญาแต่ฝีมือเข้มแข็ง
ก็จริง แต่ที่ว่า มิใช่เชื้อชาติพม่าชาติ ฝ่ายบิดาเป็นพม่า
มารดาเป็นลาว ซึ่งจะเป็นใหญ่กว่าเราทั้งหลายอันเป็นสกุล
พม่านั้นไม่ควร” (แต่เนเมียวก็เป็นแม่ทัพใหญ่จนได้)

คำว่าชาติมิใช่ดังข้างบนนี้ น่าสังเกตนักหนาอยู่.

(แม่ทัพพม่า ซึ่งใน สยามกรุง เรียกว่า เนเมียด สิบพัน
หนึ่งร้อยเก้าเรียกว่าเนเมียดเสนาบดี)

หน้า ๕๑ “ศรีธรรมเพ็ชฌัญญีมาค่าสำคัญ เอาไฟลุ่มให้สุวรรณไหล
ลงมา”

พระพุทธรูปมากรศรีธรรมเพ็ชฌัญญี พระรามาชิมตท ๒
ทรงสร้างในปีกฤษเอกศก พ.ศ. ๒๐๒๒ แรกหล่อเมื่อวัน
อาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีเดียวกันนั้นทรงสร้างวัดพระ
ศรีธรรมเพ็ชฌัญญี.

ปีเถาะเบ็ญจศก พ.ศ. ๒๐๒๖ นถของพระศรีธรรมเพ็ชฌัญญี
พระพุทธรูปองค์นั้นสูงตั้งแต่พระบาทถึงพระรัศมี ๘ วา พระ
ภักตร์ยาว ๔ ศอก กว้าง ๓ ศอก พระอุระกว้าง ๓๓ ศอก
ทองหล่อหนัก ๕๓,๐๐๐ ชั่ง ทองคำหุ้มทองพระองค์หนัก ๒๘๖ ชั่ง
ข้างหน้าทองเนื้อเจ็ดหน้าสองขา ข้างหลังทองเนื้อหกหน้าสองขา.

เมื่อพม่าลุ่มไฟเอาทองหุ้มพระศรีธรรมเพ็ชฌัญญีไปหมดแล้ว
องค์พระก็ชำรุด พระบาทล้มเต็จพระพุทธรูปขาดฟ้าา โปรดให้เชิญ
มากรุงเทพมหานคร แต่ก็เหลือที่จะปฏิสังขรณ์ให้คืนดีได้
จึงมีพระราชปฤจฉาถามพระสงฆ์ว่า จะหลอมหล่อใหม่ได้ฤาไม่
พระเถรานุเถระประชุมกันถวายพระพรตอบว่าไม่ควร จึง
โปรดให้ก่อพระเจดีย์หุ้มพระศรีธรรมเพ็ชฌัญญีไว้ที่วัดพระเชตุพน.

หน้า ๔๘ “๑ เก้ามีเอกทัตต์ได้ ครองดิน”

พระเจ้าเอกทัตต์ได้เถลิงราชสมบัติเมื่อปีเถาะ เอกศก
 จ.ศ. ๓๑๒๓ เดียกรุงแดเดี่ยพระชนม์ในปีกุกญ นพศก
 จ.ศ. ๑๒๒๑.

หน้า ๕๘ “คำชินแ่งหมอดูเป็นครูทนาย แม่เจ้านายรุ่นเก่าแก่เด่ากัน”

กลอนข้างบนหน้าพระเจ้าแต่งแล้วหลายเดือน จึงได้พบ
 หนังสือเล่าเรื่องเดียวกันในสมุดไทยเล่มหนึ่ง ของหม่อมเจ้า
 บิษภักดีนารถในกรมหมื่นวิษณุวาทนิกาทรร เป็นสมุดชาว
 กระดาษข่อยเขียนหมึกจีน ท่านบิษเป็นนักเลงเล่นหนังสือเก่า
 เก็บสมุดไทยรวมไว้มาก.

สมุดไทยเล่มที่ข้าพเจ้าพบเรื่องชินแ่งหมอดูนี้ หลังปก
 เขียนว่า “หนังสือบรรพบุรุษย์ ๑๒๔๑” ตัวเลขเข้าใจว่า
 จุดคักราชปีที่คักหนังสือลงสมุดเล่มนั้น (รัชกาลที่ ๕) แต่
 หนังสือนั้นเรียบเรียงเมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงษ์
 ยังมีชีวิตอยู่ สมเด็จพระยาองค์นั้นถึงปราดิย์ในต้นรัชกาล
 ที่ ๔ ท่านรับพระราชทานสุพรรณบัตรเมื่อปีกุกญ พ.ศ. ๒๓๑๔
 มรณในปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๑๗ จึงควรเข้าใจว่า หนังสือบรรพ
 บุรุษย์นั้นเรียบเรียงก่อนหรือระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๔ ถึง ๒๓๑๗.

ในงานพระราชทานเพลิงท่านบิษภักดีใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้
 พิมพ์หนังสือนี้แจก แต่เปลี่ยนเรียกชื่อว่า “อภินิหารบรรพ

บุรุษ" ข้าพเจ้าได้รับแจกคราวนั้น แต่เข้าใจความในสมุด
บางตอนไปอ้างในหนังสือที่ข้าพเจ้าเขียนใน พ.ศ. ๒๔๗๕ (คำ
นำบทละครเรื่องเทพวิไลย) แต่ภายหลังตีพิมพ์จนได้พบ
ต้นฉบับสมุดไทยครึ่ง

ในฉบับสมุดไทยมีเรื่องจีนแต่หมดดู อย่างเดียวกับใจ
ความในโคลงสามกรุง ซึ่งข้าพเจ้าแต่งตามที่ได้ยินผู้ใหญ่
เล่าด้วยวาจามานานแล้ว แปลกกันแต่พลความซึ่งข้าพเจ้า
แซกเข้าไปบ้าง ดังผู้อ่านย่อมสังเกตเห็นได้อยู่แล้ว ในส่วนที่ว่า
เจ้านายเคยทรงเล่ากันนั้น ข้าพเจ้าหมายความว่าเพียงเจ้านาย
ผู้ใหญ่ที่ข้าพเจ้ารู้จักพระองค์ แต่ใน "หนังสือบรรพบุรุษ"
อ้างไปไกลมาก ดังคัดมาได้ต่อไปนี้ (ใช้ตัวเล็กตามฉบับ
สมุดไทย)

"ข้อความอันนี้ท่านทั้งสองพระองค์ (คือพระเจ้า
กรุงธนแต่พระพุทธรูปฟ้า) ก็ได้ทรงมนสิการสืบต่อมา
เมื่อใดว่างราชการแล้วก็ทรงเล่าให้พระเจ้าลูกเธอ แด
พระราชโอรสนางวงศ์ฟังเนื่อง ๆ ทราบด้วยกันมาก อนึ่ง
ท่านซึ่งเป็นผู้เรียบเรียงร้อยกรองเรื่องอภินิหารนี้ ท่าน
รับสั่งเล่าว่า เมื่อวันท่านทรงผนวชณวันนั้น พระเจ้า
อยู่หัวดำรัสเล่าให้เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช แดเจ้า
เวียงจันทน์ ฟังใน พระ อุโบสถ วัดพระ ศิริรัตนศาสดาราม

พระดั่งมีราชาคณะก็ได้ยินได้ฟังเรื่องนั้น ททรงเล้า
 ยียดยาวมาก ได้ยินกันมาทั้งพระดั่งมีแต่ข้าราชการที่
 ใฝ่อยู่ในพระอุโบสถนั้น ทุกฉวนนักษัตรมตดอยู่มาก
 เป็นต้นว่าสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงษ์ แต่
 ท่านผู้นั้นก็มากด้วยกัน

ที่ว่าพระเจ้าอยู่หัว ทรงเล้าให้ เจ้าพระ ยานคร ศรัทธม
 ราชแต่เจ้าเวียงจันทน์ฟัง ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตน
 ศาลาราม เมื่อฉวนซึ่งท่านผู้ทรงเรียบเรียงทรงผนวชเนรพน
 เจ้าเวียงจันทน์เข้ามา ใฝ่ ครั้งหลังในงานถวายพระเพลิงพระ
 บรมศพพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ ในปีระกาศปีตศก พ.ศ. ๒๓๖๘
 ถือบพระชนมายุเจ้านายที่ถึงกำหนดทรงผนวชเนรพนในปีนั้น จึง
 หลวง มีกรม หลวงวรศักดิ์ตาทิศาด พระองค์ ๑ กรมหมื่นมาตยา
 พิทักษ์พระองค์ ๑ พระองค์เจ้าถักชณานุกุณพระองค์ ๑ จึง
 นำมีกรมหมื่นอนันตการฤทธิพระองค์ ๑ (กรมหมื่นมาตยา
 พิทักษ์ แต่พระองค์เจ้าถักชณานุกุณสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓
 เมื่อพระชนมายุยังไม่มาก)

กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณทรงได้ พระทัยมากใน
 เรื่องหนังสือ เข้าใจกันว่าทรงเรียบเรียงหนังสือชนิดนี้ไว้ก็มี
 แต่เมื่อเจ้าเวียงจันทน์มาใฝ่ใน พ.ศ. ๒๓๖๘ นั้น กรมหลวง
 บดินทรยังไม่ประสูติ “หนังสือบรรพบุรุษ” นี้ กรมหลวง

บดินทร์อาจได้ทรงชำระ แต่โปรดให้ชนสมุดได้ในรัชกาลที่ ๕
 ตามเค้าทนายพระองค์ อันทรง เรียบเรียง ไว้ก่อน ก็เป็นได้
 แต่นอกจากที่สอบคัดราชดั่งข้างบนแล้ว ก็ไม่มีทางอื่นที่
 จะเดา.

หน้า ๖๐ "จะสมกำลังเชื่อแถวทแกล้วทหาร"

คำว่าทแกล้วทหารเป็นคำอุกรังเกียด เหตุคำนี้คือว่า
 ศัพท์ ทหาร มาจาก ทหฺร คำบาทแปลว่าหนุ่ม ไม่ควรแยก
 ศัพท์ ในคำว่าทหารไปควบกับคำว่าทแกล้วซึ่งเป็นคำไทย.

ท่านอาจารย์น้อยแต่งกลอนไว้ว่า "คำทหารก็เป็นคำ
 มาคะชะ ทระหะที่ท่านแปลว่าคนหนุ่ม" ข้าพเจ้าเคยเรียน
 เช่นนี้เมื่อเป็นนักเรียน แต่มาบัดนี้เกิดสงสัยว่า ทำไมจะแปล
 ทหารว่าหนุ่ม คนหนุ่มไม่ได้เป็นทหารก็มี คนแก่เป็นทหาร
 ก็มี คุณ่าพิศวงนัก ท่านที่รู้ภาษาดั้งฤๅดแต่บาทไปรศช่วย
 ค้นคว้าเขาใช้ ทหฺร เป็นคำเรียกทหารบ้างหรือไม่ ถ้าไม่มี
 ก็น่าหนักว่าคำว่าทหารอาจเป็นคำไทยเราเอง หรือถ้ามาจาก
 ภาษาอื่นก็ไม่ใช้ ทหฺร คอกกรรมัง ทักดำจนเป็นแต่เพียง
 พิศวง ไม่ยืนยันว่าอะไร เพราะท่านสอนกันมาแต่โบราณ
 ดังที่ท่านอาจารย์น้อยแต่งเป็นกลอนไว้นั้น.

พระดอแสงแดงพ่ายไร่ ทแกล้ว ทกล้า ทหฺร ทหาร
 บ่อย ๆ เช่นตัวอย่างดังนี้

พระลอ (หน้า ๓) “โยธาเด็กรดาเหล่า หมู่ ทกล้า
ทหาร”

เตลงพ่าย (หน้า ๒๔) “บักเสอเตรนัทรานนาย คลาย
คชบาทยาตรา คลพยุหคตาคตาค์แคล้ว
คล้ายคล้ายนายทแคล้ว ย่างเยองชงทอง
แตนา ฯ”

เตลงพ่าย (หน้า ๓๔) “ด๋อนเคอรโดยโซลนทวาร พวก
พลหาญแห่หน้า ด่วนทแคล้วทกล้า กตาด
กลุ่มเกลื่อนถลต มารคณา ฯ”

เตลงพ่าย (หน้า ๓๔๓) “แฉ่นเค็กขามทุกด้าว คู ทหาร
ทห้าว เห่อมเสียมเสียมแฉ่ง ยิงนา ฯ”

หน้า ๖๒ ภาพเขียนขลุ่ยขางค์ ๓๒

ภาพเขียนนี้ข้าพเจ้าออกแบบให้ ใช้เป็นคำอธิบายภาพ
เรื่อง “ศรีธนญชัย” ที่พิมพ์สัปดาห์ละครั้ง ในหนังสือพิมพ์
“ประมวณสาร” ภาพอย่างใหม่นี้ก็คอกภาพที่ร่างคณางค์
๕๗ แบบเก่ามันเอง แต่เดิมอีก ๔ คำแต่เพิ่มสี่มุมเข้าอีก รูป
ภาพที่พิมพ์ใน “ประมวณสาร” นั้น ภาพหนึ่งมีสำหรับคำ
อธิบายเพียงบันทึกเดียว ยาวเพียง ๔ นิ้วครึ่ง จึงต้องใช้กลอน
ชนิดที่จุกความได้มากในที่น้อย แต่เมื่อแยกบทหนึ่งเป็นสอง

มันดี ก็ให้มันทักทายเท่ากัน กายัพชนัญชยางค์ได้กำเนิด
ด้วยประการฉะนี้

“สมญาว่าผู้นำ คนชนิด ไทเนอ”

ในกาลก่อนตั้งแต่ไหน ๆ มา คำไทยว่า ผู้นำ เป็นคำ
ธรรมดา ไม่ต้องแปลหรือชี้แจงว่าอะไร แต่ในสมัยที่แต่ง
สารานุกรมนี้ คำว่าผู้นำมีความหมายอย่างใหม่ตามที่เกิดขึ้น
ขึ้นในยุโรป แปลว่าดิกเตเตอร์หรือ จอมบงการ ผู้ชำระ
อำนาจสิทธิ์ขาด ชนก็เป็นชนที่ไม่เป็นไม้ในประเทศของตน
แต่ไม่ช้าตรง ๆ เช่นพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นเจ้าของชีวิตจิตใจคนชาติใน
สมัยก่อน ๆ ครอบงำผู้นำอย่างใหม่อ้างว่า มีสภาผู้แทน
ประชาชนทั่วประเทศเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย แต่บังคับข่มขู่ให้
สภาออกกฎหมายหรืออนุมัติกฎหมายอย่างไร ๆ ก็ได้ เมื่อ
กฎหมายออกแล้ว ผู้นำจะปฏิบัติจัดตั้งประการใด ๆ ก็ได้
จะทำอะไรโดยไม่มีกฎหมายก็ได้ ผู้นำชนิดนี้เมื่อมีอำนาจ
เต็มที่ในประเทศของตัวเอง ก็แผ่อำนาจไปถึงประเทศ
อื่น ๆ ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจด้วยความข่มขู่ หรือด้วยอาวุธ หรือด้วย
ล่อลวงว่าจะให้นั้นให้นี้เป็นเครื่องตอบแทนความภักดีเป็นต้น
ในอิตาลี มุสโซลินีใช้ศัพท์เรียกตนเองว่า “ดูเช” (Duce)
มาจากคำละตินแปลว่าผู้นำ ในเยอรมนี ฮิตเลอร์ใช้ศัพท์ว่า
“เฟอห์เรอร์” (Führer) แปลว่าผู้นำเหมือนกัน.

เจ้าตากที่เรียกว่าผู้นำในโคลงตอนนั้น ไม่ใช่ผู้นำชนิดที่
 คุ้นเคย หรือฟังเพื่อเรื่อว่า ท่านเองไม่โงง ไม่กล้าอับอาย
 ไม่ปล่อยให้พวกพ้องของท่านกอบการทุจริต ไม่ตั้งวงโอบอุ้ม
 หรือยอมให้ใครตั้งโดยเอาไครยอำนาจของท่าน เป็นผู้นำ
 คนละชนิดกับที่เกิดขึ้นในโลก ก่อนและระหว่างสงครามโลก
 ครองที่ ๒.

นำ ๖๔ “ชู้ตคอกหอกปลายปืน เป็นปดัก”

หอกปลายปืนเห็นจะยังไม่มีในเมืองไทย หรือเมืองพม่า
 สมัยกรุงธนบุรี ที่นำมาใช้ในที่นี้หมายความเป็นกลาง ๆ ไม่
 จำเพาะสมัยไหน ในปัจจุบันมักจะใช้คำว่าหอกปลายปืน
 แปลว่ากำลังทัพ เช่นที่มุสโซลินีกล่าวอวดหรือชูเมื่อก่อนนำ
 อิตาลีเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ว่าอิตาลีมีหอกปลายปืน
 เจ็ดล้านเล่มเป็นต้น.

นำ ๖๔ “ในเมื่อถูกเบือนำ ใจไทย”

ที่ว่านำใจถูกวางยาเบือน เหาอย่างมาจากอาหาร
 อังกฤษ แปลว่าถูกย้อมนำใจ ชักนำตั้งสอนให้เห็นฉิบวิบัติ
 ไปต่าง ๆ.

นำ ๖๕ “บ่าบัดอึดคตเหตุอัน เอื่อมจิต”

อึดคตเหตุแปลตามปทานุกรมว่าเห็นแต่แก้ตัว อึดคต
 ใช้ต่อไปข้างหน้า แปลว่าประโยชน์ส่วนตัว.

หน้า ๖๗ โคลงต้น “บัญญัติเคินครอก”

หน้า ๖๘ “บัญญัติออกถนน”

โคลงต้นแปดต้นแต่งที่หลังโคลงต้นอื่น ๆ ในหนังสือนี้ได้
ดองเพิ่มสัมผัสจัตวาที่หน้าเข้าไปอีกชั้นหนึ่งนอกค้ำรา ฟังไม่
ชัด มีเสียงอยู่แต่ทำให้แต่งยากขึ้น.

นักแต่งโคลงมักจะเห็นกันว่าโคลงต้นแต่งยาก เพราะ
บังคับโทคู่ในบาทท้ายอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งแม้คำตั้งท้าย
บทจะลดโทลงไปก็จริง แต่ตัดคำออกไป ๒ คำ ทำให้ลำบากขึ้น
อีกหน่อย เพราะ ๗ คำย่อมจุความได้น้อยกว่า ๘ คำ.

การเพิ่มจัตวาที่ หรือศรีพิรพรวณเข้ากับสัมผัส
โคลงต้นธรรมดาอีกชั้นหนึ่งนั้น ยากกว่าร้อยโคลง เพราะ
จำกัดไม่ให้ใช้คำเอกคำโทเป็นคำร้อย แต่ก็ไม่ใช่ยากขึ้นอีก
ที่มากนัก ถึงกระนั้นก็เห็นจะไม่คุ้มลำบากตอกกระมัง.

หน้า ๗๐ “ยิ่งเมื่อตติณาทาครรรโล”

ตติณาคือความใคร่ อย่างเดียวกับต้นหา.

หน้า ๗๔ “ปิ่นประยุทธ์กฤษ์แย่ง แย่งเข้าเผาผดถาญ”

กฤษ์แปลว่ากำแพง.

หน้า ๗๕ “ตั้งญารบ่ทานแรง บุญทาน”

ตั้งญารแปลว่าถนนหนทาง ว่าทางเข้าออก ว่า ประตู
ในเรื่องพระนลมีแห่งหนึ่งว่าตั้งญารเตย พระนลเดินเข้าออก

มันก็ยดชนให้เดินตามสบาย ไม่ให้ตอ้งก้ม ครั้นเดินเลยไป
แล้วมันก็หุดกลับลงไปอย่างเก่า ^{๕๕} ทงนเพราะพระอินทร์ให้พร
พระนลว่าให้เดินงาม.

นำ ๗๖ “ถวายเป็นผู้จุมบตี”

จุมบตีแปลว่ากองทัพ จุมบตีแปลว่าแม่ทัพ ศัพท์จุมบตี
ข้าพเจ้าไม่เคยพบในหนังสือไทย เป็นคำกัทศรตต์ จึงขอ
นำมาไว้ในวรรณคดี.

นำ ๗๗ “หินดังรูปสิ่งจริง จดตั้ง”

ที่แหลมสิงห์ปากอ่าวจันทบุรีมีหินขวากก้อนหนึ่ง ยูน่า
เขาที่ยื่นออกมาเป็นแหลม หินใหญ่ก้อนนั้นให้ชื่อแก่แหลม
เพราะมีรูปคล้ายสิงโตหมอบ ดูจากเรือในทะเลเห็นชาวโพเลน
อยู่ หินก้อนอื่น ๆ คำทงนนั้น แต่สิงห์ศิลาชาวต๋อนนั้นถ้าดูไม่
เป็นก็ไม่เห็น.

ในหนังสือเรียกว่า พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสจันทบุรี
ซึ่งพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงไว้ใน จ.ศ. ๒๓๓๗ ได้ทรงเขียน
ไว้ว่า

“อนึ่ง แต่ก่อนเราได้หนังสือของท่านเล็กเล่มหนึ่ง
เป็นของหมอเฮลล์ให้ ในหนังสือนั้นเขาว่าด้วยเรื่อง
เมืองจันทบุรี พูดถึงแหลมสิงห์ว่ารูปเหมือนสิงห์
เขียนรูปไว้ในสมุดดูเป็นรูปสิงห์โคกทีเดียว เรามาคราว

ก่อนก็เที่ยวหา มาคราวนี้ก็หาอีกไม่เห็นมี พวกเรา
พากันลงเอาว่าหนังสือนั้นเห็นเป็นแต่จะแต่งให้เพราะ ๆ
แต่ให้อัจฉริยะ แต่มาครั้งนี้เราจึงได้เห็นจริงว่า หนังสือ
นั้นเขาไม่ได้ปิดเลย เมื่อแสหาแหลมสิ่งทีแต่ก่อน ๆ นั้น
เราจะไปหาเอาที่เขาใหญ่ จะให้เป็นตัวสิ่งให้ได้ จึง
ไม่เห็น ที่จริงนั้นคือสาวที่ตรงปลายแหลมยื่นออกไป
พันเขาแหลมถึงนั้น รูปร่างคล้ายสิ่งโตจีนที่หมอบ ๆ
พอดูได้ว่าเป็นรูปสิ่ง มีหน้าตาเข้าที่อยู่

พระราชนิพนธ์ข้างบนนี้ทรงในปีชวด จ.ศ. ๑๒๓๘ ตรง
กับ ร.ศ. ๘๕ ในเวลานั้นสิ่งโตหินชาวยังอยู่เต็มทั่ว

นำ ๗๗ “(นำซึ่งฝรั่งเศษยัง หัวแตก
เมื่อยัดจันทบุรีครั้ง ศักร้อยสิบสอง) ฯ”

โคลงสองบาทในวงเล็บนี้ เป็นคำกล่าวของผู้แต่งใน
เวลาที่แต่ง พุทธยอนกลับไปถึง ร.ศ. ๑๑๒ เมื่อฝรั่งเศษตั้ง
วิวาทกับไทย สิ่งเรือบยิบบุกเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา แล้ว
ถอยออกไปอยู่ที่เกาะสีชัง ประกาศล้อมปากอ่าวสยามไว้
ต่อนั้นได้ส่งกองทหารไปตงยัดจันทบุรี มีเรือบยิบอยู่ด้วย
เรือบยิบฝรั่งเศษสองปืนใหญ่ยิงหัวสิ่งทีแตกเสียโฉม ดังที่เห็น
อยู่บัดนี้.

หน้า ๑๗ “เต่งตุงคู้ตุงเตาะ ตูเต่น”

เตาะแปลว่านม เป็นคำเขมรซึ่งใช้บ่อยในโคลง

หน้า ๑๘ “เปี่ยมประถิตจิตเว้า เรืองกกกวการ ฯ”

ประถิต อังกฤษแปลว่า celebrity, fame คือเกียรติ
กระเตง ชื่อเสียงเลื่องลือ เป็นต้น.

หน้า ๑๙ “อ่าวแม่รำพึงเว้า เรืองเครือดเดี่ยวกัน ฯ”

เครือดในที่นี้ใช้แทนเครือด คือคราด.

หน้า ๑๙ “เปลี่ยนแ่องเป็นอ่าวไค้ ชื่อเคิมแลตง ฯ”

อ่าวแม่รำพึงคืออ่าวระยอง ซึ่งชนชอวาคดนมจันท์.

หน้า ๒๐ “เห็นดั่งทำนายใน อดีตโน้น”

มีคำทำนายเก่าไม่ทราบว่ามีมาแต่ครั้งใดว่า สัมมุกจะ
เป็นบ้ำ ศีรราชาจะเป็นฝั่ง สีซังจะเป็นท่าเรือจอด.

ถ้าฟังตามคำทำนายนี้ไซ้ ในเวลาที่ทำนายนั้นสัมมุก
ยังมีได้เป็นบ้ำ ศีรราชายังมิได้เป็นฝั่ง สีซังยังมีได้เป็นท่าเรือ
จอด ควรเข้าใจว่าตั้งแต่โน้นมาแผ่นดินแตกเตได้เปลี่ยนไป
มาก เพราะดินงอกแฉ่นาทแตกฝั่งเข้าไป เป็นต้น.

หน้า ๒๐ “เคิมว่าเป็นเกาะโล้น เลื่อมพร้อยพรายแสง”

ไค้ยินว่าเป็นคำซึ่งคนในท้องที่บอกเล่ากันต่อ ๆ มาว่า
สัมมุกนั้นเคิมเป็นเกาะหิน ไม่มีต้นไม้เลย หินมีสีต่าง ๆ ถูก
แสงแดดส่องดูแต่ไกลเห็นเป็นเลื่อมเหมือนหยอมุก.

หน้า ๘๑ “เนาประนังตงรอย แล่นตา”

เนา เป็นคำลี้ลฤตแปลว่าเรือ เหมือนคำบาดีว่านาวา
ต่อไปหนังสือจะใช้ เนา คำลี้ลฤตแปลว่า เรือ อีกหลาย
แห่ง แลใช้ เนา คำไทยแปลว่า อยู่ หลายแห่งเหมือนกัน
ความหมายทั้งสองอย่างนี้ย่อมสังเกตได้ตามเอกเทศว่าหมาย
อย่างไร.

หน้า ๘๒ “เป็นคนเกิดหมุนภูตนค”

ไทยพูดกันว่าเกิดหมุนภูตเขา นคแปลว่าภูเขา.

หน้า ๘๓ “ทองอินแนวที่ห้า ใจบักถ้ำจ่ากล้ำ รบสู้ซังตาย ฯ”

คำว่า แนวที่ห้า ผู้อ่านในสมัยที่แต่งโคลงนี้คงจะเข้าใจ
ทุกคน แต่ต่อไปภายหน้าไม่แน่ แลอาจมีน้อยคนที่ทราบที่มา
แห่งคำ ๆ นี้.

ใน ค.ศ. ๑๘๓๖ เกิดสงครามภายในจีนในประเทศ
จีนเป็น คู่สงครามคือรัฐบาล ในเวลานั้นซึ่งถือคติ “ฝ่ายซ้าย”
ฝ่ายหนึ่ง นายพลฟรังโคกับพรรคพวกซึ่งถือคติ “ฝ่ายขวา”
ฝ่ายหนึ่ง ครวงหนึ่งแม่ทัพฝ่ายขวาแต่งตั้งให้เดินเข้าตีเมือง ๆ
หนึ่งเป็นสี่แนว มีผู้กล้าแก่แม่ทัพถึงยุกยอชิตแยกกันเข้าตี
ถึงสี่ทาง แม่ทัพตอบว่า ถึงเข้าตีทุกทิศก็ไม่ไวใจว่าจะสำเร็จ
ที่จะเอาชนะได้แน่ก็ด้วยแนวที่ห้าซึ่งจัดไว้พร้อมแล้ว ทว่า
แนวที่ห้านั้นคือสี่ศึก.

คำว่าแหวดทหาคิดอยู่ในคำพูดทั่วไปแต่นั้นมา ใน
สงครามโลกครั้งที่ ๒ ใช้คำนี้กันมาก.

หน้า ๘๓ “บุตกระหัดบอบอ้าว อัดแฉ้วว้าดำ”

บุต แปลว่าเมา ที่ใช้บุตในโคลงนี้ไม่คิดจะให้เป็นที่
เข้าใจว่า บุต คำไทยมาจากศัพท์นี้.

หน้า ๘๔ “จู่จะโหมโถมให้ มรัมม์ร้ายมลายตาย ๑”

ภาษาบาลีเรียกพม่าว่ามรัมม์ คูมหาลมนคำสอนพระ
ราชินีพันธุระจอมเกล้า ๑ ที่อ้างมาแล้วในเบื้องต้น ตอนที่
กล่าวถึงพระนามเอกาทศรถ.

ข้าพเจ้าเคยซักถามพม่าแต่ให้เขาออกเสียงให้ฟัง เขา
ว่าพม่าเรียกตนว่ามรัมมะ ออกเสียงเหมือนดักดัก ม แต่
เมื่อเขียนเป็นหนังสือใช้ดักดัก น เป็นมรัมมะ (ฝรั่งเอา
อย่างตัวหนังสือพม่ามาเขียน Maranma) คำชัดแจ้งว่า
อักษรวิชิพม่าไม่ใช่ ม เป็นตัวดักดัก ใช้ น แทน เช่นคำว่า
ด้าม (สยาม) เขาก็เขียน ด้าพ ฝรั่งจึงเอาอย่างมาเขียน
Shan.

ที่เขียนข้างบนนั้นข้าพเจ้ากล่าวตามปากคำที่ได้ยินมา ตน
เองไม่รู้ภาษาหรือหนังสือพม่า เคยมีสมุดซึ่งน่าจะดอบได้ก็
ไหม้เสียหมดแล้ว.

มหาชาติคำหลวงหน้า ๓๔ ว่า “สมเด็จพระมหาสัตว์
ตรีสทอดพระนัยเนตร เห็นพราหมณ์”

พระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ตันฉบับสมุด
คำดัดวาง ว่าเป็นฝีมือเขียนครึ่งกรุงเก่า มีความตอนที่ใกล้
เสียดวงในแผ่นดินพระมหินทรังคน

“พระเจ้าหงสาวดีเมืองกรุงพระนครศรีอยุธยา ตั้งทัพ
ตำบลหล่มพดี แต่เมื่อศึกหงษาเข้าล้อมพระนครศรีอยุธยา
นั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้าทรงพระประชวรณฤพาน
แต่ครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระมหินทราธิราช ตรีสัม
น้ำพา การศึก แต่พระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวนนั้น ตรีสเอา
พระไทยใส่ แต่เสด็จไปบัญชาการที่จะรักษาพระนครทุกวัน
คืนแต่สมเด็จพระมหินทราธิราช ตรีสรู้ว่า พระเจ้าลูกเธอ
พระศรีเสาวเสด็จไปบัญชาการศึกทุกวันดังนั้น ก็มีใ้พระไทย
ก็ให้เอาพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวนนั้นไปฆ่าเสียณวัดพระราม”

คำว่าตรีสคำเดียวกันยังมีแปลว่าพูดอีกอย่างหนึ่ง ซึ่ง
หนังสือเก่าบางทักเขียน ตรีศ ในส่วนกรงนี้บางแห่งจะตั้ง
ใช้ว่า ตรีสเห็น ตรีสทราบ ฯลฯ เพื่อสดอกแก่การวิจัย
กรอง เพราะฉะนั้น ในที่ใดคำนั้นแปลว่าพูดก็จะเขียน ตรีศ
ให้เห็นชัดว่าแปลกว่า ตรีส ซึ่งแปลว่าทรง เป็นการใช้ตัว
สังเกตตามชอบใจของผู้แต่ง แต่ตามเคล็ดในการผันแปรตัว

สังเกตให้เห็นทันทีว่าความหมายต่างกัน.

หน้า ๘๒ “ทุกขระทมปมด้อย ปมด้นควรวไฉน ฯ”

ข้าพเจ้าผูกคัพทว่า ปมด้อย ๕ เป็นคำแปลคำอังกฤษ
ว่า inferiority complex แต่ได้อธิบายความหมายเล่า ๆ
พิมพ์ไว้ในหนังสือพิมพ์ “ประมอญฉันท” ภายหลังจากนั้นมา
พราหมณ์ฉันทยาตีชื่อ สดามี สัตยานันท์ ปุริ ได้แต่งหนังสือ
ภาษาไทยเล่มหนึ่งเรียกชื่อสมุด “ปมด้อย” อธิบายความ
หมายไว้อย่างละเอียด เป็นสมุดทศว่า ๓๐๐ หน้า ผู้ใคร่ทราบ
ควรอ่านหนังสือฉันท

หน้า ๘๓ “สัจฉฉันทประคัตตประ เศววิสุต”

ประคัตต แปลว่า ความยกย่อง ฉันทความสรรเสริญ

(praise, eulogy, laudation.)

หน้า ๘๔ “๑ ทาททอนสร้าง ดิกฉาซอมกรวงร้าง ซึ่งไรชัยเฉลิม ฯ”

มีความขอหนึ่งซึ่งไม่สู้จะเกี่ยวกับ โคลงบทนี้ แต่น่าจะ
นำมาถ่าวดได้สักหน่อย เพราะในปัจจุบัน (แต่ในเวลา
ที่แต่งตำมกรงนี้โดยเฉพาะ) มักเข้าใจกันว่าเป็นประเพณีเมื่อ
เปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ หรือเมื่อผู้เถลิงอำนาจคิดจะประดิษฐาน
ราชวงศ์ใหม่ ก็สร้างพระนครใหม่ ชัดตัวอย่างพระเจ้ากรุง
ธนบุรีย้ายเมืองหลวงมาจากกรุงศรีอยุธยา แต่พระพุทธ
ยอดฟ้าสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้น.

อันที่จริงการสร้างพระนครใหม่ย่อมจะมีเหตุอื่น ไม่ใช่
 ตั้งแต่ว่าเริ่มราชวงศ์ใหม่ หรือเมื่อผู้มาอาณาจักรหนวก ๆ คิด
 จะยกตนเองขึ้นเป็นราชวงศ์ใหม่แทนราชวงศ์เก่า ๆ ซ่อนดู
 ถอยหลังไปเพียงกรุงศรีอยุธยาเห็นเสียแล้ว สมัยกรุงศรี
 อยุธยาเปลี่ยนราชวงศ์หลายครั้ง แต่ก็มิได้สร้างนครใหม่.

พระรามาธิบดี (อู่ทอง) ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเพราะ
 ต้องอพยพหนีห่า คือโรคระบาด ซึ่งไม่มีทางแก้หรือป้องกัน
 ในสมัยนั้นไม่ว่าในทวีปไหน มีแต่ฆ่าเมื่อหนักมากก็ต้องหนี
 เท่านั้น.

อนึ่ง กรุงอู่ทองเป็นทมนานอย พดเมืองยังเพิ่มมากขึ้น
 ความอดคุดนากยังมีมา การเลือกที่ตั้งเมืองหลวงอันเป็น
 แดงกลางของประเทศนั้น คนแต่ก่อนท่านย่อมหาที่ใกล้
 ลำน้ำใหญ่ ยิ่งใกล้ยิ่งดี ถ้าไม่ชัดเรื่องน้ำจืด ไม่มีใคร
 จะหนีลำน้ำใหญ่ไปสร้างเมืองหลวงในทกนดารไม่มีน้ำ น้ำ
 ใสแต่จำเป็นสำหรับกินแลอาบเท่านั้น ยังต้องอาศัยเพื่อ
 คมนาคมแลการเพาะปลูกด้วย หนองโด้นในสมัยนั้นเป็น
 ชัยภูมิอันเหมาะ แต่ถึงกระนั้นพระเจ้าอู่ทองยังไปทรงตั้งอยู่
 ดิ่งตามบึงสร้างพระนคร หาใช่ทรงเลือกอย่างบุ่มบ่ามไม่.

กรุงศรีอยุธยาอยู่มา ๔๓๗ ปี ตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองมาถึง
 พระเจ้าเอกทัศ จึงถูกพม่าเผาแลทำลายเสียจนไม่เป็นชน

ในตอนที่ย้ายแผ่นดินนั้นศึกพม่าจะบังคับไปหลายปี พระพุทธ
 ยอดฟ้ามีโอกาสดำรงพระนครได้เต็มที่ ถ้าทรงสร้างชา
 ลงทชนบุรี เนื้อทกแคบ จะต้องรอตกรามของพระเจ้าชนบุรี
 ลง เป็นการทำลายโดยใช่เหตุ อนึ่ง ในสมัยกรุงชนบุรี
 ที่ประชุมชนค้าขายส่วนมากอยู่ฝั่งตะวันออกแห่งแม่น้ำ ทสร้าง
 พระบรมมหาราชวังเคียงฉนวนก็คอดำเพ็งครึ่งกรุงชนบุรี ซึ่ง
 พระพุทธยอดฟ้าโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปอยู่ได้นำ คือดำเพ็ง
 ปัจจุบัน.

ตั้งนทงตามกรุง คือกรุงศรีอยุธยา กรุงชนบุรี แล
 กรุงรัตนโกสินทร ได้สร้างชนด้วยเหตุอื่นเป็นใหญ่ มิใช่
 เป็นด้วยประดิษฐานพระราชวังใหม่ดังที่บางคนนึกในสมัยนี้

หน้า ๕๗ “พระราชวรินทร์จา รนศึก”

พระราชวรินทร์คือพระพุทธยอดฟ้า ในตอนนั้นทรง
 บรรดาศักดิ์ขุนนางตำแหน่งนี้ วิจารณ์แปลว่าเครื่องขัดขวาง
 กนกาง เป็นต้น.

หน้า ๕๗ “พระมหามนตรี ที่ตั้ง”

พระมหามนตรีในตอนนั้น คือกรมพระราชวังบวรมหา
 สूरสิงหนาท.

หน้า ๕๗ “เดันระดับบรรพบุญ บ่มสรวัย”

บรรพแปลว่าคั้น แต่ไทยมักใช้แปลว่าก่อน ในโคลง

บาทนจะแปดบรรพว่าคนหรือจากนั้นก็ตามใจผู้อ่าน.

หน้า ๑๐๓ “ให้ยอดทหารชาณชัย พระยาอภัยวรณฤทธิ พระยานุชิต
ราชา คุมโยชาเกรียงไกร”

ในตอนนั้นพระพุทขยอดฟ้าเป็นพระยาอภัยวรณฤทธิ กรม
พระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทเป็นพระยานุชิตราชา.

หน้า ๑๐๓ “ซึ่งจอมพลสัมญา เจ้าพระยาจักรีแขก แยกไปทำบักได้”

ในพระราชพงษาวดารตอนนั้น โครชนช่อเจ้าแขกกับ
แพ้วไป นำเห็นประหลาดนักหนา ที่พูดนั้นพูดตามตัว
หนังสือในพงษาวดาร.

หน้า ๑๐๔ “พระมหามนตรี เกียรติพุ่ง”

ศึกพม่าที่บางกุ้ง ในปีบุญ ๒๓๓๐ กรมพระราชวังบรม
มหาสุรสิงหนาทยังเป็นพระมหามนตรี.

หน้า ๑๐๔ “เจ้าพระยาสุรสีห์พิศณุวาธิราช ทรงอำนาจปราศเบียดอง”

ระหว่งศึกพม่าที่บางกุ้งในปีบุญ . กับที่สวรรคโลก
ในปีชาติ กรมพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาททรงเลื้อน
บรรดาศักดิ์ตั้งแต่พระมหามนตรีเป็นคณฯ ขึ้นไป จนถึงเจ้า
พระยาครองเมืองใหญ่น่าศึก.

หน้า ๑๑๒ “โปรดให้สองภาคา เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์
เรืองฤทธิ์”

เจ้าพระยาจักรีในตอนที่เชียงใหม่ครั้งหลัง คือพระ
พุทธยอดฟ้า ทรงบรรดาศักดิ์นับตั้งแต่นั้นไปจนเป็นสมเด็จพระ
เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก.

หน้า ๑๑๓ “ตั้งค่ายใหญ่ค่ายราม”

รามแปลว่าขนาดกลาง (ศิลาจารึกขุนรามคำแหง)

หน้า ๑๑๔ “พลพ่าห์พาชาวห่อ ไปถวายเป็น”

พลพ่าห์คือพลม้า คำนี้เป็นคำเรียกพลเหล่าม้ามาเก่า
เป็นศัพท์ชุดเดียวกับที่เรียกพลเหล่าช้างว่าตัวจวง.

พ่าห์เป็นคำดัดสะกดคำหนึ่งซึ่งแปลว่าม้า ภาษาบาลี
ก็เหมือนกัน ศัพท์แปลว่าม้าในสองภาษานี้มีหลายคำ
คำหนึ่งคือพ่าห์.

หน้า ๑๑๕ “น้องฤพฤษ ว่ารู้ฤฤตาม ฯ”

ในโคลงบาทหนึ่งคำว่า ฤว่ารู้ฤฤตาม เป็นคำเขาอย่าง
มาจากพระสอ (หน้า ๑๑๕) คือโคลงบาทหนึ่งที่ว่า “ถามว่า
บรูฬ ว่ารู้ฤฤตาม ฯ” ความว่า ที่ถามก็เพราะไม่รู้ ฤว่ารู้ก็
ไม่ถาม.

ฤว่า แต่ ฤ ใช้อย่างเดียวกับ ฤ แต่ ฤว่า (คือ
ถั่ว) เติงพ่ายใช้ ฤ แทน ฤ หลายแห่ง เช่น (หน้า ๑๑๗)

“๑ เหตุนี้ผอเขาชอ ดูกเขญ
เกิดเมื่อยามเย็นดี ดอกไต้”

หน้า ๑๒๒ “จาจะบอกหย่ารบนัดพบพอ ที่จะขอเห็นหน้าเส่นานี”

เส่นานีแปลว่าแม่ทัพ เป็นคำกัทศรตอิกคำหนึ่ง

หน้า ๑๒๓ “๑ ฉันทักจัดพยุหเขื่อง โยธี

เจ้าพระยาจักรี ขันมา

กั้นสัประทนต์ แดงเด่น

เสด็จตรงคัหย่งหน้า ย่างน้อยลอยธนาม ฯ”

โคลงบทนี้คำในบาท ๒ แล บาท ๓ ต่อกันที่ว่า “เจ้าพระยาจักรีขมา กั้นสัประทนต์” เป็นคำคัดมาตามตัวหนังสือในพระราชพงษาวดาร (ทั้งฉบับพระราชหัตถ์เลขาแลฉบับหมอบรัดเล.)

ที่ว่ากั้นสัประทนต์แดง ก็เพราะสัประทนต์แดงเป็นเครื่องยศพระราชทานเมื่อเป็นเจ้าพระยา ที่ว่าทรงมาชานันเป็นคำกัทศรตอิกมา แลมีในหนังสือ “บรรพบุรุษย์” ด้วย.

หน้า ๑๒๓ “ต่านกับคูนุเก้า เท้าผู้ทุรุชย์”

ทุรุชย์แปลว่าผู้นอนเอาชนะได้ยาก ฝรั่งแปลบางทีถึงว่า invincible คือไม่มีใครอาจเอาชนะได้.

หน้า ๑๒๓ “ลือตระคักคักคักษตร ลือเชอ”

ตระคักแปลว่างาม ตำราศัพท์อ้างตัวอย่างที่ใช้ในหนังสือเก่าว่า “ดูคีรีหะตระคัก”

นำ ๑๒๘ “ข้าฯ ๓ เชื่อเห็นอได้ คอบ้องบีกกา ฯ”

เชื่อแปลว่าสอง ปทานุกรมไม่มีคำแปลคำนี้ หนังสือ
“คำฤๅษี” แปลเชื่อว่า “ลาวว่าสอง นักรู้ทใช้ว่าเจากม”

นำ ๑๓๒ “พม่าว่าพม่าแพ้ แก่ไทย

ไทยว่าไทยปราชัย โสคแปล

สงครามตำนานไหน คราวก่อน หลังฤๅ

ต่างฝ่ายต่างพ่ายแพ้ พุดพ้องคำกัน ฯ”

ในการรบใหญ่อยู่ถึง ๓๐ เดือนครานั้น เมื่อเสร็จ
กันแล้ว ไทยก็ว่าไทยเป็นฝ่ายแพ้ พงษาดารพม่าก็ว่า
อแซ่หุ่อกมาตเมืองไทยครงนนแพียบเยนกลับไป พาเอา
รพลมาตายเดียนักหนา ตัวอแซ่หุ่อกเองก็เพียงแต่เอาตัว
รอดกลับไปได้เท่านั้น.

ที่อแซ่หุ่อกถอยกลับไปครงนน ก็เพราะว่าเมือ
อแซ่หุ่อกตีได้พิศณุ โสคแต่เปลือกเมืองแล้ว ฝ่ายไทยก็
ยังคุมกันเป็นกองทัพอยู่ อแซ่หุ่อกต้องถอยทัพกลับไป
ในขณะที่เสบียงกำลังบกพร่อง ต้องหากินไปตามทาง ถ้า
เดินทัพทางเดียว ก็ล่าหาอาหารตามท้องที่ให้พอเลี้ยงคน
มาก ๆ ไม่ได้ จึงต้องแยกเดินหลายทาง แต่กระนั้นก็
อดอยากล้มตายเดียนัก มีหน้าชาฎกโรคร้ายผลาญตาม
ทางอีกเล่า ครั้นทัพพม่ากองย่อย ๆ เหล่านั้นถูกไทยดักรบ

๑๖. ทว่าพระเจ้ากรุงธนทรงเลื่อนเจ้าพระยาจักรี เป็น
 ๑๗. ส้มเต๋จเจ้าพระยากระษัตริย์ศึกนั ก่ตามพระราชพง
 ๑๘. ษาดดารฉบับหมอบรัดเล แลหนังสืออื่น ๆ เช่น พระ
 ๑๙. ราชวิจารณ์ อันเป็นพระราชนิพนธ์พระเจ้าจุฬจอมเกล้าเจ้าอยู่
 ๒๐. หัว เป็นต้น พระราชพงษาดดารฉบับพันจันทนาคา ๑๓ ใช้คำว่า
 ๒๑. “พระราชทานเจ้าพระยาจักรี ให้เป็นส้มเต๋จพระเจ้ากษัตริย์
 ๒๒. ศึก” แลหน้า ๑๗ ว่า “พระเจ้ากษัตริย์ศึกเป็นจอมพล
 ๒๓. ทัพหงง”

๒๔. แต่พระราชพงษาดดาร ที่เรียกว่าฉบับพระราชหัตถ์
 ๒๕. เลขากล่าวเพี้ยนกันไปกับฉบับอื่น ๆ เพราะไม่มีคำว่า
 ๒๖. ส้มเต๋จ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตอยู่.

๒๗. ตามกรุงใช้คำว่าส้มเต๋จเจ้าพระยา ดังที่ใช้นตาม
 ๒๘. หลักฐานตลอดมาจนรัชกาลที่ ๕ คำส้มเต๋จจึงจะมาหลุด
 ๒๙. ไปใน “ฉบับพระราชหัตถ์เลขา” เล่ม ๒ ซึ่งพิมพ์ในรัชกาล
 ๓๐. ที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๕๗) เหตุที่ส้มกับจะเป็นส้มเต๋จเจ้าพระยา
 ๓๑. นนมียอย่างน้อย ๒ อย่าง อย่างหนึ่งทรงศักดินา ๓๐,๐๐๐ ไร่
 ๓๒. ซึ่งไม่ใช่ศักดินาเจ้าพระยา (เจ้าพระยาเพียง ๓๐,๐๐๐ ไร่)
 ๓๓. อีกอย่างหนึ่งเครื่องยศที่ทรงรับพระราชทานคราวนั้น ใกล้เคียง
 ๓๔. กับเครื่องยศเจ้าพระยามาก แลใกล้เคียงกับเครื่องยศส้มเต๋จ
 ๓๕. เจ้าพระยาอื่น ๆ จึงจะนำพิมพ์ไว้ต่อไป

ก่อนเวลาที่เขาพาเจ้านนระหว่างบี่หนึ่งกับสองบี่ ได้
 มีโจษกันแพร่หลายในกรุงเทพว่ามีสมเด็จพระเจ้าพระยา มี
 ผู้ไปสืบที่กรมคลังว่า เครื่องยศสมเด็จพระเจ้าพระยามีอะไรบ้าง
 ผู้ที่ไปตามเป็นผู้เจ้าพนักงานจำเป็นจะต้องตอบ แต่สมเด็จพระ
 เจ้าพระยาองค์สุดท้ายถึงพิราลัยกว่า ๖๐ ปีมาแล้ว เจ้า
 พนักงานไม่ทราบ แลขรอยจะเป็นคนใหม่ไม่รู้จักเบ็ดตำรา
 จึงต้องออกเที่ยวตามเจ้าพนักงานคลังเก่าที่ปลดชรนานานแล้ว
 ไปตาม ผู้ปลดชรมาบอกหรือค้นตำราให้ดู ก็เป็นอันได้
 รายชื่อเครื่องยศสมเด็จพระเจ้าพระยาไปแจ้งแก่ผู้ตาม อันเจ้า
 พนักงานไม่ตอบไม่ได้.

ในทนั้นจะคัดรายชื่อเครื่องยศสมเด็จพระเจ้าพระยากรุงรัตน
 โกสินทร์ ๓ องค์มาพิมพ์ไว้ เมื่อใครอยากรู้ในภายหน้าจะได้
 ไม่ต้องวิ่งสืบให้ประเจ็ดประเจ็ด สมเด็จพระเจ้าพระยาทั้งสาม
 นั้นคือ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงษ์ สมเด็จพระ
 เจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหา
 ศรีสุริยวงษ์ รายชื่อเครื่องยศของท่านทั้งสามนี้ ข้าพเจ้า
 ได้มาจากอชิบติกรมพระคลังในรัชกาลที่ ๖ คัดตามบาณฐิ
 ในกรมนี้ ซึ่งอาจค้นยากในเวลาต่อไป.

เครื่องยศสมเด็จพระเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์ดังนี้

๑. มาตราเครื่องทอง

๒. เลือตรงประพาศ
๓. ตาบฝักทอง
๔. พานหมากทองคำเครื่องในพร้อม เครื่องในลงยา
ปากแต่เชิง
๕. คนโททองคำ
๖. กระโถนทองคำ
๗. หีบไม้แดงลงยา (คือหีบหมากทองคำลงยา)
๘. ทูชาทองคำ

เครื่องยศสมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งข้างบนนี้ ก็
เหมือนกับเครื่องยศเจ้าพระยามหานครเอง แปลกแต่เครื่องใน
พานหมาก (หมายเลข ๕) เปลี่ยนเป็นปากแต่เชิงลงยา กับ
เพิ่มทูชาทองคำ มีถาด บัน จานรองบัน จัน ถ้วย จักรับ
หนึ่ง (หมายเลข ๘)

เครื่องยศสมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ (ตัว
สังเกตตามต้นฉบับ)

๑. กระบี่ฝักทองคำ ชันรูปคี่ศะนาคราช
๒. พานหมากหลังเจดีย์ทองคำ จำหลักลายกุดั่น
ฉรรพางค์
๓. เต้าน้ำทองคำมีพานรอง
๔. พานรองรวมทองคำ

๕. กระโดนทองคำ
๖. โต๊ะเงินทำข้างคาวหวานคู่หนึ่ง
๗. ส่องปักปทุมดอกไม้ใหญ่ลายนาคราชก้านแย่ง มีรูปเทพนมภักหนึ่ง
๘. ประคำทองคำสายหนึ่ง
๙. แหวนนพเก้า
๑๐. เสื้อทรงประภษาเข็มขาว
๑๑. มาตาเด้าตีเงิน
๑๒. เสื้อदनอบเข็มขาว
๑๓. กัดคั่นยาวมีระบายสองชั้นยอดบีตทองคำเปลว
๑๔. เสื้อยงา
๑๕. แครกนยามีพนัก
๑๖. ทอนรูปแดงคู่หนึ่ง
๑๗. ของาวข้างกัดเม็ด
๑๘. กนหยนบกกรรฝักเงินกำไหล่ทอง
๑๙. ตาบญี่ปุ่นฝักนาก
๒๐. บินท้ายข้างสองบอก
๒๑. หอก
๒๒. ง้าว
๒๓. กุบข้างต้น่างรักเขียนลายทองดาวกระจาย

๒๔. เรือกนैयाพนักบักทอง

๒๕. เรือขมวดยา

๒๖. เรือปากปลากันเขียง สำหรับเป็นเรือนำออกนอก
พระนครคูหนิง

๒๗. ชิดแพรวดีต่าง ๆ สำหรับตามหลังเสด็จ ๓๒๕ ชิด

นำ ๑๓๗ “เรือประพาศคอกสัตว์”

เรือประพาศคือเรือดีกรวด

นำ ๑๔๒ “ภษิตถกถ่าวไว้ กถ่าวไว้”

ภษิตถกถ่าวไว้ประมาณสองพันมีมาแต่บัดนี้ คือคำ
กถ่าวในภาษาดินว่า Delirant reges plectuntur Achivi
(Horace) แปลเป็นอังกฤษว่า Kings go mad, the
Greeks suffer ความหมายแห่งภษิตถกถ่าวไว้ในโคลง
ประเทศไต่เจ้าแผ่นดินเป็นบ้า ราษฎรก็ได้ทุกข์.

นำ ๑๔๕ “รีบเต้าตามทาง นาทย์นำ ฯ”

ทางนาทย์แปลว่าทางแม่น้ำ นาทย์มาจากศัพท์นที
คือแม่น้ำ ไม่ใช่ นาท ที่แปลว่าเสียง.

นำ ๑๔๖ “เอหิ ภิกขุ เหมาะ มาแน่น”

เมื่อพระเจ้ากรุงธนทรงบอก แพ้แก่ พระยา สวรรค์แดง
เขาก็เชิญให้ทรงผนวช ท่านทรงพระสรวอดศบพระเพลาว่า
เอหิภิกขุตอยมาถึงแล้ว” หมายถึงคำที่พระพุทธเจ้าตรัส

เมื่อทรงรับผู้ขอผนวชเข้าเป็นภิกษุ.

นำ ๑๔๘ “พระยาธรรมาธิบดี ตั้งเตรียมพระโคม”

พระโคมเวลาพระองค์เจ้าประสูติตามประเพณี.

นำ ๑๔๙ “มันส์สุดชาติแล้ว”

คำนี้เป็นคำตรัสของพระเจ้ากรุงธน เมื่อมีผู้ไปทูล
ว่าพระยาธรรมาธิบดีให้เตรียมพระโคมประสูติพระเจ้าลูกเธอ.

นำ ๑๕๐ “ว่าประจุกออกเกิดไท้”

คำนี้เป็นคำที่เจ้ารามลักษณณ์แวะเข้าไปร้องทูลเชิญ
ให้ลาสิกขาบทออกบวชแก้เผ็ด เมื่อพระสงฆ์สึกจากสมณ
เพศ คำแต่ก่อนใช้ว่าประจุก เดียวนี้ไม่ได้ยินใครใช้คำนี้.

นำ ๑๕๑ “ตรัสแก่โอรสน้อย เนาะของ ท่านนา”

ราชบุตรน้อยที่อยู่กับพระเจ้ากรุงธนในอุโบสถวัดแจ้ง
ในขณะนั้นคือเจ้าทัตพงษ์ โอรสเจ้าจอมมารดาฉิมฉิตาเจ้า
พระยานครศรีธรรมราช เมื่อเปลี่ยนแผ่นดินแล้วพระพุท
ยอดฟ้าพระราชทานยศให้เจ้าทัตพงษ์ เป็นพระพงษ์นรินทร์
(พระ เป็นคำบรรดาศักดิ์เรียกเจ้าราชกุมาร บางทีเรียก
เจ้า ในรัชกาลที่ ๔ เปลี่ยนเรียกว่า หม่อม)

เวลาทักดาวในโคลงบทนี้ พระพงษ์นรินทร์อายุ

๓๒ ขวบ คำที่เจ้ารามลักษณณ์ไปร้องทูลเชิญเสด็จให้ตามผนวช
กับคำที่ตรัสตอบเจ้ารามลักษณณ์ อีกทั้งคำที่ตรัสแก่พระ

พงษ์นรินทร์นั้น พระพงษ์นรินทร์เล่าภายหลัง คุณปลัด
เลี้ยงม ชิดาพระพงษ์นรินทร์เล่าต่อมา (ดูพระราชวิจารณ์)

หน้า ๑๕๖ “เสียดูแข่งคณามิตร เมืองมาน”

คณามิตรคือคณะอมิตร นัยหนึ่งเหล่าศัตรู

หน้า ๑๕๖ “ร่วมราษฎร์ปราศทุกชดวัน ทุกท้องท่าเด ๑”

คำว่าราษฎร์ไม่มีในพจนานุกรม แต่หนังสือไทยใช้มาก
แลมีในราชทินนาม เช่น เจ้าบุรีเนาวราษฎร์ (เจ้าเชียงใหม่)
พระยาบุรีเนาวราษฎร์ ตำแหน่งปลัดกรมพระมงกุฎเกล้า ฯ
เมื่อยังทรงกรมในตำแหน่งรัชทายาท แลพระเทียรชราษฎร์
เป็นต้น.

คำว่าราษฎร์^๕ นี้ คือคำเดียวกับราษฎร์^๖ ที่มาจากภาษาบาลี
แลคำเดียวกับราษฎร์^๗ ที่มาจากภาษาล้านนา คำว่าราษฎร์
นั้นแปลว่าแฉ่นแฉ่นก็ได้ แปลว่าชาวแฉ่นแฉ่นก็ได้ ไทย
เราใช้คำราษฎร์แปลว่าชาวแฉ่นแฉ่น เมื่อใช้หมายความ
ว่าแฉ่นแฉ่นก็เปลี่ยนตัวสะกดเป็นราษฎร์ เพื่อให้แปลกัน
แลให้เข้าใจทันที แลในสามกรุงก็ใช้เช่นนั้น.

คำ^๕
คำ^๖
ภาคผนวก.

หน้า ๑๕๘ “ผาดผุดดุจดังผู้ ผ่านฟ้ามาดิน ๑”

ผ่านฟ้าผู้แปลว่าผู้ครองฟ้าคือพระอินทร์

หน้า ๑๕๕ “กบฏผู้นำรยอง”

กบฏผู้นำเป็นกบฏพระราชทานเมื่อเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยา
 รูปภาพพระราชพงษาวดารเขียนในรัชกาลที่ ๕ เขียนข้าง
 พระที่นั่งทรงนมเป็นข้าพลาญผูกกบฏผู้นำ ซึ่งย่อมจะเป็น
 ล่ง่าในการเดินทัพ อันที่จริงพระราชพงษาวดารมิได้ระบุว่า
 ทรงช้างพลาญหรือพังเทพีस्ता แลผูกกบฏชนิดใด.

หน้า ๑๖๐ “ฝ่ายหลวงสรวิชิตผู้ นามหน”

หลวงสรวิชิต (หน) ได้เป็นเจ้าพระยาโกษาธิบดีใน
 รัชกาลที่ ๓ มักเรียกกันว่าเจ้าพระยาพระคลังหน ถึง
 อัญกรรมในรัชกาลที่ ๓ ท่านผู้นี้เป็นกวีผู้ควรเป็นที่นับถือ
 แลเลื่องชื่อในทางร้อยแก้วด้วย มีเรื่องเจ้าพระยาพระคลัง
 หนเรื่องหนึ่งซึ่งเล่าต่อ ๆ กันมา ไม่จำเป็นจะจริงทั้งหมด
 แต่อาจะมีเค้า เป็นเรื่องเกิดขึ้นไม่เกี่ยวกับสำมกรุง แต่
 จะนำมาเล่าสู่กันฟังในที่นี้

วันหนึ่งพระพุทธรูปที่พ้อมพระราชดำรัสให้เจ้าพระยา
 พระคลังหนร่างสำราญตราฉบับหนึ่ง เจ้าพระยาพระคลังหนรับ
 รับสั่งไปสิ้นเสีย ต่อมาอีกสองสามวันตรัสเตือนว่า โปรดให้
 ร่างสำราญตราฉบับนั้นยังไม่แล้วอีกหรือ เจ้าพระยาพระคลัง
 หนตกใจตมตมทาบสุมุดออกพลิกอ่านร่างถวาย ตรัสว่า
 ก็แล้ว แต่จะต้องแก้สักแห่งสองแห่ง ยื่นพระหัตถ์รับสุมุด

สมุดเปล่าทั้งเล่ม ไม่มีตัวหนังสือเลย ทรงเอาสมุดฟาด
 คี๋สะเจ้าพระยาพระคลังหน ครัดว่าให้ ไปเขียนมาใหม่ให้
 เหมือนกับที่อ่านปากเปล่าถวาย ถ้าไม่เหมือนจะส่งพระ
 ราชอาญา เจ้าพระยาพระคลังหนกลับไปเขียนร่างสารตรา
 ลงในสมุดเล่มเดียวกันกลับไปให้อ่านถวาย ทรงฟังตลอด
 แล้วตรัดว่าเหมือนกันกับที่อ่านถวายปากเปล่า เป็นอันว่า
 แก้วตัวพัน โทษได้.

เจ้าพระยาพระคลังหนไม่มีบุตรรับราชการ เป็น ขุนนาง
 ไม่มีนามสกุลสืบเชื้อสายชายที่ทราบกันในเวลานี้ แต่มีวิชา
 ชื่อนี้รับราชการฝ่ายในในรัชกาลที่ ๒ เป็นเจ้าจอมมารดา
 ของพระองค์เจ้ามง กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ผู้เป็นต้น
 สกุลเดชาดิศร.

หน้า ๑๖๓ “ธรรมเนียมท้าวสร้าง ไฟศาล”

อยากจะเตือนผู้อ่านให้แน่ใจสักหน่อยว่า โคลงบาทนี้
 ต้องอ่านธรรมเนียมท้าวว่า ธรรมเนียมท้าว แต่อ่านสำเนียง
 ประหลาดเบาที่สุด.

หน้า ๑๖๓ “ทองใหญ่ทองน้อยทั้ง ฉบับตุครุเดิม ฯ”

พระไตรปิฎกงานบนิบาตที่สร้างครั้งนั้น ฉบับสำคัญ
 เรียกว่าฉบับทองใหญ่ อีกฉบับหนึ่งเป็นรอง เรียกว่าฉบับ
 ทองน้อย ล้วนฉบับที่ทำขึ้นเป็นร่างก่อนงานลงฉบับทองนี้

ตราชาติ ๓ ดวงประทับทุกเล่ม จึงเรียกกันว่ากฎหมายฉบับ

ตรา ๓ ดวง.

หน้า ๑๖๖ “แต่งตามคำปฤกษา ลูกขุน ณ ศาลา ณ ส่วนหลวง”

คำปฤกษา ของ ลูกขุน ณ ศาลา ลูกขุน ณ ส่วน หลวง

ครั้งนั้น นอกจากมีใจความนำรู้ในพงษาวดาร ยังแสดง

สำนวนขอขมาความอันน่าสังเกต จึงนำมาพิมพ์ไว้ในที่

“วัน ๑ เดือน ๘ แรม ๑๓ ค่ำ จุลศักราช ๓๓๔๔

ปีชานจัตวา คัก พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบพิตร

พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จออกท้องพระโรง เสด็จ

เหนือจตุรมุขถึงหาษสุริยาพิมานในพระราชมณเฑียร

สถาน.

“มีพระ บรม ราช โอง การ มา ณ พระ บันฑูร สุระ

สิงหนาทดำรงศัเหนือเกล้าฯ ๑ สั่งว่า เสด็จพระราช

ดำเนินชนลัตถยในพระราชศิริสวัสดิปราบฐาสวรรยา

ภิกเศก ถวดยราชโอรุริยสมบัติเสด็จราชการแล้ว แด

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอหลานเธอ แลข้าทูลลอองธุลี

พระบาท ซึ่ง โดยเสด็จพระราชดำเนินทำการ สงคราม

มีความชอบมาแต่หลังนั้น จะควรบำเหน็จความ

ชอบประการใด อนึ่ง ขนบบุรุษราชประเพณีแต่ก่อน

หัวเมือง เอก โทตรี จัตวา ฝ่ายเหนือชน แก่สมุหนายก

ฝ่ายหัวเมืองเอก โทตรี จัตวา ปากใต้ ชนแก่ สมุหพระ

พระกระลาโหม แล้วว่าสมุหพระกระลาโหมแต่ก่อนเป็น
 โทษ จึงยกหัวเมืองปากไตมาขึ้นแก่กรมท่า ก็ต้อง
 โทษล่องกษัตริราชเนิ่นนานมาแล้ว ครั้นสมุห
 พระกระลาโหมมีความชอบ ฝ่ายกรมท่าก็มีความ
 ชอบ แลจะขอแบ่งหัวเมืองปากไตให้ชนกระลาโหม
 บ้าง คงอยู่กรมท่าบ้าง แลที่เจ้าพระยาศรีธรรมมา
 ธิราชนั้นหาตำแหน่งใดว่างถ้าไม่ จะยกตำแหน่ง
 ที่ทุกขราชฎูให้เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราชตั้งแต่ว่า
 ว่างจะเป็นประการใด ให้ลูกขุน ณ ศาลา ณ ศาล
 หลวงปรกษาให้แจ้ง.

“ข้าพระพุทธเจ้าพระยาพิพัฒน์โกษา พระยา
 ราชภักดี พระยาราชสุภาวดี พระยามหาอำมาตย์
 พระยาลู่เต็นดา ลูกขุนณศาลา ๕ คน พระครูมหิธร
 พระครูพิเชฐ พระครูพิราม ขุนหลวงพระไกรศรี
 ลูกขุน ณ ศาลาหลวง ๔ คน รวม ๘ คน ขอพระราช
 ทานปรกษาคด้วยเกล้า ๆ พร้อมกันว่า สมเด็จพระเจ้า
 หลานเธอเมืองนครราชสีมาได้ โดยเสด็จการพระราช
 ส่งครามหลายครั้ง แลครั้งนั้นรู้ว่าพระนครชนบุรีเป็น
 จุลาลต ก็องขาจรีบเสด็จลงมาถึงพระนครชนบุรีก่อน
 เสด็จ ครนอยู่มา ณ วัน ๓ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ ปีมะ
 จัตวาศก อ้าย อ้าย อ้าย . . .

กับข้าราชการคบคิดกันจู่โจมตีพระเจ้าหลานเธอ แลดู
จุดไฟในที่ซำคักภายในเดียว หากสมเด็จพระเจ้าหลาน
เธอเข้มแข็งชำนาญในการณรงค์ แล้วเดชะ
พระเดชพระคุณภาพบารมีสมเด็จพระพุทธรเจ้า อยู่
หัว ปกเกล้า ๆ จึง ต่อ ครอบ ถู้อ้าย แต่ เวลาตี
๑๐ ทุ่มจนวนรุ่งจนบ่าย ๒ โมงเศษ พวกอ้าย แดก
พาย ส้มเต๋จพระเจ้าหลานเธอสามารถเอาไชยชำนะ
ไว้ได้ แลจับได้อ้าย แลพวกอ้าย เปน
อันมาก ขอพระราชทานตั้งสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ
ให้เป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ ให้มีพระ
เจดียงเครื่องสูงตามชั้นคนประดับมุก เรือตงแห
คู่หนึ่ง ตามตำแหน่งพระราชันตามีความชอบ”

(เมื่อเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ทรงรับกรมแล้ว ภาย
หลังพระพุทธรยอดฟ้ามีพระราชดำริว่า ยังไม่พอแก่ความ
ชอบที่โตช่วยบ้านเมือง จึงทรงสถาปนาให้เป็นกรมพระ
ราชวงศ์บวรสถานพิมุข คือกรมพระราชวังหลัง)

“อนึ่ง ส้มเต๋จ พระ เจ้า หลาน เธอ ถ้าม พระ องค์
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์หนึ่ง รวม ๔ พระ
องค์นั้น ได้โดยสมเด็จพระราชดำเนิงการพระราช
สังครามมาแต่ยังทรงพระเยาว์อยู่ ได้ไปปราบนา
ประเทศทุกคร้งมีความชอบมาก ขอพระราชทาน

The first part of the document
 discusses the general principles
 of the system and its
 objectives. It is intended
 to provide a clear
 understanding of the
 various components
 and their interrelationships.
 The second part
 describes the
 specific procedures
 and methods used
 in the study. This
 section is essential
 for understanding
 the methodology
 employed and the
 results obtained.
 The third part
 presents the
 findings of the
 study and discusses
 their implications.
 It is hoped that
 this document will
 be of interest and
 value to all those
 concerned with
 the subject.

ลของขลุ่ย ฯ ให้มีสัตโตน คนใช้เฉดียง คานหาม เครื่อง
อุปโภคบริโภคตามอย่างสมุหนายกแต่ก่อน.

(ท่านผู้ไท้เป็นเจ้าพระยาวัดนาพิพิธที่สมุหนายกนั้น ใน
แผ่นดินพระเจ้าชนบุรีเป็นพระอัคร สุนทรเสมียน ตรามหา
ไทย พึ่งตั้งเกล้าว่าในคำปฤกษาตูกษุนครังนี้เรียกว่านายสน
ไม่ออกชื่อว่าพระอัครสุนทร จะว่าบรรดาศักดิ์เก่าเด็ก
หมดก็ไม่ได้ เพราะคนอื่น ๆ ก็ออกชื่อบรรดาศักดิ์เดิมแทบ
๕ ๕
ทงนน)

“ อนึ่ง พระยาเพชรบุลยสัตยช่อ ผู้เสียดชีวิต
ทำราช การงาน สงครามในไต้ลของขลุ่ย ฯ สมเด็จพระ
อนุชาธิราชเจ้าแต่เดิมมาความชอบมาก แด้ก็เป้น
บุตรพระยากระลาโหมแต่ก่อน ขอพระราชทานตั้ง
ให้เป็นเจ้าพระยามหาเสนา พระราชทานเครื่องยศ
ให้มีสัตโตน คนใช้ เฉดียงคาน หามเครื่อง อุปโภคบริ
โภคตามอย่างสมุหพระกระลาโหมแต่ก่อน ซึ่งเมือง
ปากไต้ชนแก่กระลาโหมยกมาชนแก่กรมท่านน บัดนี้
กระลา โหมมี ความ ชอบ ขอ พระ ราช ทาน แบ่ง
หัวเมือง ปากไต้ ฝ่าย ตะวันตก ซึ่ง ชนกรมท่า กรมมหา
ไทย ยกมาชนกรมพระกระลาโหม เมืองกรมท่า
เมือง นคร ศรีธรรม ราช ฯ เมือง สงขลา ฯ เมือง

พัทลุง * เมืองกลาง * เมืองไชยา * เมืองประทิว *
 เมืองชุมพร * เมืองคลองวาน * เมืองกุย * เมือง
 ปราณ * เมืองนาควี * เมืองอำมฤต * รวม ๓๒
 เมือง เมืองมหาดไทยเมืองเพชรบุรี * รวมเป็น ๓๓
 เมือง ให้คงชนอยู่กรมท่า เมืองนนทบุรี * เมือง
 สุ่มปราการ * เมืองลำครบุรี * เมืองธล * เมือง
 ระยอง * เมืองบางละมุง * เมืองจันทบุตย์ * เมือง
 กราด * รวม ๗ เมือง เมืองชนมหาดไทยยกมาชน
 กรมท่า เมืองสมุทรสงคราม * รวมเป็น ๘ หัวเมือง
 ให้ยกเอาเมืองกาญจนบุรี เมืองไชยโยค ซึ่งชนกรม
 ท่า เมืองฉะเชิงเขาซึ่งชนกรมพระกระดาโหม พระ
 ราชทานให้ไปชนมหาดไทย ให้ทำราชการให้เสมอ
 กันจึงควรด้วยศกาศกัตติ แล้วจะได้ราชการสดวก
 ให้เจ้าเมืองกรมการทำตามรับสั่งนิจทุกประการ.

“อนึ่ง หาดวงเมืองจรัลภักดีต่อใต้ฝ่าละออง
 รุติ ฯ ได้โดยเสด็จ ฯ ทำการสงครามหลายครั้งมี
 ความชอบ ทั้งเป็นคนแก้วรับราชการในกรมพระ
 นครบาล ขอพระราชทานตั้งให้เป็นพระยายมราช
 พระราชทานเครื่องยศ ให้เฉลี่ยยกานหามสดโทนคน
 ใช้โดยถนาศกัตติ.

กิจราชการหนักเบาในเมืองธนบุรีออกไป แจ่งได้ล่อง
 ชลุติ ๗ ถึงตามพระจริตนนิมิตความชอบมาก ขอพระ
 ราชทานเอา หลวงสรวิจิต เป็นพระยา พระคลัง พระ
 ราชทาน เครื่อง ยศ ให้ มี เสด็จ คาน หาม คน ใช้ โดย
 ถานาคักติ.

(จัดตั้งตำแหน่งคลังคนแรกในรัชกาลที่ ๑ คือเจ้าพระยา
 พระคลัง ต้น ซึ่งเป็นพระยาพิพัฒน์โกษาครั่งกรุงธน หลวง
 สรวิจิต หน ได้เป็นพระยาพิพัฒน์โกษาแทน ต่อเมื่อโปรด
 ให้เลื่อนเจ้าพระยาพระคลัง ต้น ไปเป็นตำแหน่งอื่นแล้ว จึง
 เลื่อนพระยาพิพัฒน์โกษา หน ขึ้นเป็นเจ้าพระยาพระคลัง ๕๕
 ควรตั้งนิษฐานว่าบางตำแหน่งก็มีได้ทรงตั้งตามคำปฤกษา)

“อนึ่ง นายบุญนาค หลวงสุระ หลวงฉะนะ เป็น
 ข้าได้ล่องชลุติ ๗ มาแต่เดิม แล้วได้โดยเสด็จ ๗ ทำ
 ราชการสงครามเข้มแข็ง แล้วยังเป็นนายทัพนายกอง
 หลวงสุระ หลวงฉะนะ ต้องล่าตราดูข้าศึกคนละ
 ครังต้องครังบาง ครังนเลากคุดอานป่าอวังทุกข
 ราษฎรมาตีพระนครธนบุรีมีความชอบ ขอพระราช
 ทานตั้งให้นาย บุญนาค เป็นเจ้า พระยาไชย วิจิต รักษา
 กรุง ๗ ให้หลวงฉะนะเป็นพระยาสุวรรณบุรี หลวงสุระ

เป็นพระยาศรีราชเดโช พระราชทานเครื่องยศโดย
ณานาคักติ.

“อนึ่ง นายแสง มีความจงรักภักดี ต่อใต้ถอยของ
ขลุ่ย ๆ ได้ทูลเกล้า ฯ ถวายหนังสือฉบับให้ทรงพระราช
ดำริรักษาพระองค์รัฐกิจการ แลตัวก็เข้ามาให้ใช้
ส่งยกรากรำท่าราชการอยู่ในใต้ถอยของขลุ่ย ๆ หาได้
รักกายรักชีวิตของตนไม่ มีความชอบ ขอพระ
ราชทาน ตั้งให้นายแสง เป็น พระยา ทิพโกษา พระ
ราชทานเครื่องยศโดยณานาคักติ.

“อนึ่ง นายหงส์มียนเป็นคนเก่า ล้างชื่อสุจริต
ได้ทำราชการมาแต่เดิม แลว่าขุนบราจการ ใช้ส่ง
สิ่งใดได้ตั้งพระไทย มีความชอบมาก ขอพระราช
ทานให้นายหง เป็นพระยา พิพิชไอสุรย จางวาง ชาวที่
ขอให้ มีเฉลียงคานหาม แลเครื่องอุปโภค พระราช
ทานเกด จุ้ย ให้เป็นภรรยาพระพิพิชไอสุรย.

“อนึ่ง ขุนโลกทึบ กาไชโยค ๒ คน จงรักภักดี
ชำระพระชันษาทูลเกล้า ฯ ถวายทำนายถูกต้องแต่เดิม
จนเสด็จ ฯ ขันปราบฎาภิเศก มีความชอบ ขอพระ
ราชทานตั้งขุนโลกทึบเป็นพระโหราธิบดี กาไชโยค

เป็นขุนโลกที่ป ให้ พระราชทาน เครื่องยศ โดย
 ถานาศักดิ์.

“อนึ่ง หลวงพิเรนทร หลวงภักดีภูธร หลวง
 ภักดีสงคราม หลวงสังจา หลวงไชยณรงค์ เป็นข้า
 ไต้อองรัฐ ๑ แต่เดิมมา ได้โดยเสด็จการสงคราม
 เข้มแข็ง เป็นนายทัพนายกองต้องสาตราวุธข้าศึก
 แทบันดาตายคนละครั้งหนึ่งสองครั้ง ได้ราชการมี
 ความชอบมาก ขอพระราชทานตั้งให้เป็นอาษาหก
 เหล่า ให้หลวงพิเรนทรเป็นพระยาท้ายน้ำ หลวง
 ภักดีภูธรเป็นพระยารามกำแหง หลวงภักดีสงคราม
 เป็นพระยาพิไชยรณฤทธิ หลวงสังจาเป็นพระยา
 วิชิตณรงค์ หลวงพิไชยณรงค์ เป็นพระยาพิไชย
 สงคราม พระราชทานเครื่องยศโดยถานาศักดิ์.

“อนึ่ง นายบุญนาค ๓ หลวงกลาง ๓ ขุนบ้อง
 พลขันธ์ ๓ นายทองอยู่ข้างทอง ๓ ขุนกลาง ๓ ขุน
 จุ้ย ๓ ขุนยกกระบี่ ๓ ขุนอิน ๓ หลวงธานี ๓ นาย
 ตีร์เสมียน ๓ นายบุญจัน ๓ นายทองคึก ๓ หลวง
 พลแผนทยาน ๓ นายปานเสมียน ๓ นายทองกอง ๓
 นายทองดี ๓ หมื่นศรีเสนา ๓ หลวงราม ๓ หมื่น
 ไชยเสณี ๓ นายสาเสมียน ๓ นายสุตใจ ๓ นาย

บุญเมือง ๑ หลวงวง ๑ หลวงมหาพิไชย ๑ ขุน
 ดีทริภักษ ๑ หมื่นสนิท ๑ รองเจ้า ๑ นายสุด ๑ นาย
 สัม ๑ นายมุน ๑ รวม ๓๐ คน ทำราชการมาช้านาน
 ได้ โดยเสด็จ ๑ การ สงคราม ไปปราบ อริราช ข้าศึก
 นาน ๆ หนึ่งประเทศมีไชยธานีหลายครั้ง มีความชอบ
 มาก ขอพระราชทาน ตั้งให้ นายบุญนาค เป็นพระยา
 อุไทย ขรรคม หลวง กตาง เป็น พระยา ราช สงคราม
 ขุนบ้องพลชั้น๑เป็นพระยาจตุรารามมนตรี ขุนกลาง
 เป็นพระยาอภัยรณฤทธิ ขุนจ้อยเป็นพระยาอนุชิตราชา
 ขุนยกรบัตรเป็นพระยารักษมณฑลเทียว หลวงอินเป็น
 พระยาเพชรพิไชย หมื่นธานีเป็นพระศรีเสด็จาภาหะ
 นายตรีเสมีนเป็นพระยาศรีพิพัฒน์ นายบุญจันเป็น
 พระยาวิชิตรภักดีจางวางคลังในซ้าย หลวงพลแผ่นดิน
 ทยานเป็นพระยาพิพิธเดชะ นายปานเสมีนเป็นพระ
 เทพวรชุน นายทองกองเป็นพระสัมบัติชิบาต นาย
 ทองคึกเป็นพระเสนาพิมุข นายทองดีเป็นจมีนศรี
 เสอวรักษ์ หมื่นศรีเสนาเป็นจมีนโดยฉนวนารถ หลวง
 รามเป็นพระกำแหง หมื่นไชยเสนีเป็นหลวงราชนิภูต
 นายดำเสมีนเป็นพระรองเมือง นายสุดใจเป็นพระ
 พิเรณเทพ นายบุญเมืองเป็นพระมหาเทพ หลวงวง

เปนพระเจ้าจันทาทิต หาดวงมหาพิไชยเปนพระเจ้าแสน
 ชุนลัททวิรักษเปน หาดวงเทพ สัมบัติ หมื่น สันนิทเปน
 หาดวงราชวงษา รองเจ้าเปนหาดวงอินทรมนตรี นาย
 สุตเปนหมื่นพิทักษา นายสุมเปนหมื่นราชาบาด
 นายมุนเปนหมื่นราชามาตย์ หมื่นสันนิทเปนพระมหา
 มนตรี ให้พระราชทานเครื่องยศโดยถานาคักกิต.

“อนึ่ง พระพิมาย หาดวงนรา พระราชบุรี พระ
 วิเชียร หาดวงพลพุด หาดวงพิทักษ์เส่นหา หาดวง
 ลัททวิสังคราม หาดวงเมือง นายเต็ม หาดวง
 ศรีสังคราม ชุนศรีภักดี พระไชยบาดาว หาดวง
 ไชยณรงค์ ชุนวิเสศ หมื่นวิเสศ หาดวงณรงค์
 หาดวงเทียม ชุนแพ่ง ชุนเทพอาญา หาดวงปลัด
 เมืองพิมาย หาดวงนา ชุนด่าน เปนข้าใต้ดองชุนดี ๆ
 แต่เดิมมา ได้โดยเสด็จ ๆ การสังครามรบพุ่งข้าศึก
 ได้ราชการหลายครั้งมีความชอบมาก ขอพระราช
 ทานตั้งให้พระพิมายเปนพระยานครราชดีมา หาดวง
 นราเปนพระยาพิศณุโลกย พระวิเชียรเปนพระยา
 ไศกไชโย หาดวงพลพุดเปนพระยาเพชรบุรี หาดวง
 พิทักษ์เส่นหาเปนพระยานนทบุรี หาดวงลัททวิสังคราม
 เปนพระยาประจันบุรี หาดวงเมืองเปนพระวิไชย

นายเดิมเป็นพระยาสมุทรสงคราม หลวงศรีสงคราม
 เป็นพระพรหมบุรี ชุนศรีภักดีเป็นพระอินทบุรี พระ
 ไชยบาดารเป็นพระยาอ่างทอง หลวงไชยณรงค์เป็น
 พระนครสวรรค์ ชุนวิเศษเป็นพระไชยนาท หมื่น
 วิเศษเป็นพระกาญจนบุรี หลวงณรงค์เป็นพระอุไทย
 ธานี หลวงเทียมเป็นพระนครไชยศรี ชุนแพ่งเป็น
 พระไชยบาดาร ชุนเทพอาญาเป็นพระพิชัยบุณฑย์ หลวง
 ปลัดเมืองพิมายเป็นพระพิมาย หลวงนาเป็นพระยา
 วิจิตร ชุนด่านเป็นพระสวรรค์โลกย์ พระราชบุรี
 เดือนที่เป็นเจ้าพระยาราชบุรี พระราชทานเครื่องยศ
 ตามถานาศักดิ์.

“อนึ่ง นายสังจรงรักษภักดีต่อไต่ลของชุนี่ ๆ กระจตั้ง
 กระจ แดง คุ่มพัก พอก ช่อย รบ ฟุง ด้อย ส้มเต็จ พระ เจ้า
 หลานเซอเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษเทเวศ ตำเว็จราช
 กกร เอาชวิตรแลกกความชอบ ขอพระราชทานตั้ง
 ให้เป็นพระเทพสุภาวดีเจ้ากรม พระราชทานเครื่อง
 ยศตามถานาศักดิ์

“อนึ่ง พระยาจักร โต โหนได้โดยเสด็จพระราช
 ดำเนนการสงครามมาก็หลายครั้ง แล้วยกตั้งยศ
 มั่นคงจรงรักษภักดีต่อไต่ลของชุนี่ ๆ แล้วยกรการ

ครั้งนั้นพระยาจักรโตโหนกก็ซื้อตรง หาเอาใจ แปรผันไม่
ขอพระ ราชทาน ตั้งให้ เป็นเจ้า พระยาศรี ธรรมาธิราช
พระราชทานเครื่องยศโดยถาพาคักติ แล้วให้ยกเอา
ที่ ตำแหน่ง ทักษ ราชฎรทุก หัดเมือง ปากใต้ ฝ่ายเหนือ
มาขึ้นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช ได้ตั้งแต่งตั้งว่ากล่าว
สืบไป ขอให้มิ เผลยงคาน ห้ามตัด โทณ คนใช้ตาม
ตำแหน่งเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช ขอเดชะ”

(ถ้าเนาคำปฤษาของลูกขุนณ ด้านหลวงแลลูกขุนณ ศาลา
ในรัชกาลที่ ๓ ตามข้างบนนี้คัดจากหนังสืออธิบายวิเศษ
เล่ม ๓ แผ่น ๓ วันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีกุญ นพศก
๑๒๔๘ เข้าใจว่าจะได้ เปลี่ยน ตัวสกดแปลกไป จากฉบับเดิม
หลายแห่ง)

หน้า ๑๖๖ “มหาเสนา (ปติ) กลาโหม”

ท่านผู้นี้เป็นบุตรเจ้าพระยาคลาโหม ในแผ่นดินขุน
หลวงบรมโกษฐ ซึ่งเรียกกันสามัญว่ากลาโหมคลองแกดบ
มหาเสนา (ปติ) ไม่มีบุตรหลาน แต่มีน้องชายชื่อคุ้ม เป็น
พระยาสุรเสนา เรียกกันว่าสุรเสนาแซนทัง บิดาพระราช
รองเมืองทองดี ทกลาดนกลาดตามหนังสือเรื่องตั้งเจ้า
พระยากรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเคยพิมพ์พร้อมกันเป็นเล่มสมุด
แล้ว แต่สมุดนั้นจะหายากเจ้าทุกที จึงเก็บใจความมาได้

บ้างในทันที เมื่อผู้อ่านถามกรุงจะอยากทราบว่าเป็นใคร.

หน้า ๑๖๖ “พระอัครสุณทร (เดิมนามกรนายถน) ถกยศเจ้า
พระยา รัตนาพิพิธ”

เจ้าพระยารัตนาพิพิธ (ถน) เป็นต้นสกุลถนศิริรัตน.

หน้า ๑๖๖ “หนึ่งขรรมา (บุญรอด) ผู้เยี่ยมยอดปรีชา”

ท่านผู้เป็นต้นสกุลบุญรอดพันธ์.

หน้า ๑๖๖ “นายบุญนากแม่ตา เป็นเจ้าพระยาไชยวิชิต”

นายบุญนากบ้านแม่ตา ที่ทรงตั้งเป็น เจ้าพระยาไชยวิชิต
ในรัชกาลที่ ๓ นี้ ไม่ปรากฏบุตรหลานฝ่ายชาย จึงเข้าใจ
ว่าไม่มีนามสกุลสืบเหล่ากอมาจนเวลานี้ แต่ข้าพเจ้าเคย
ได้ยินจากเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุญนาค) ว่า นาย
บุญนากแม่ตามีธิดาชื่อพัง เป็นภริยาสมเด็จพระเจ้าพระยาบรม
มหาประยูรวงษ์ เป็นมารดาเจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหา
โกษาธิบดี (ทัมม บุญนาค)

หน้า ๑๖๖ “มหาโยธาเป็นใหญ่ แก่นายไพร่ร่วมัญ”

ทรงตั้ง พระยา เจ่งเป็น พระยามหาโยธา ก่อน แล้ว
เลื่อนเป็นเจ้าพระยาภายหลัง เจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง)
เป็นต้นสกุลครเส็นนี้.

หน้า ๑๖๖ “ขจรพระเกียรติตรึงเดรัจฉัง”

คำว่าตรึงเดรัจฉังข้าพเจ้าไม่เคย ฟังครบบอก หรือเคยเห็น

ในตำราศัพท์เลย เป็นคำใช้บ่อยในอิเหนารามเกียรติ์ เช่น
 ในตอนแต่งองค์ทรงเครื่องแลในตอนชมรถเป็นต้น เป็นคำ
 สำหรับรับสัมผัสกับเพชรแด่เก็จ หากไม่รู้แน่ว่าแปลว่า
 กระจาก็เดาใจความได้.

นำ ๑๖๘ “ฝ่ายมดาวประเทศ”

คำว่ามดาวประเทศนี้ใช้ตามศัพท์ในพระราชพงษาวดาร.

นำ ๑๖๙ “ฝ่ายพระเจ้าบุญสาร ถูกโถมโหมหาญ”

เจ้าบุญสารคือเจ้าผู้ครองเวียงจันทน์ เป็นชนกของ
 เจ้านันทเสนซึ่งกล่าวภายหลัง.

นำ ๑๗๐ “พระเจ้าร่มขาว ก้าวราวเต็มที”

พระเจ้าร่มขาวเป็น นามเรียกเจ้าผู้ครองนคร หลวงพระ
 บาง คำว่าร่มขาวตรงกับเสด็จนคร นครแปลว่าร่ม.

นำ ๑๗๑ “เมืองชนสองเมือง เป็นเครื่องบูชา อำนาจพะม่า ในครา
 เดียวกัน”

ทั้งหลวงพระบางแลเวียงจันทน์ตกไปอยู่ใต้ อำนาจพะม่า
 พร้อมกันในครั้งนั้น.

นำ ๑๗๒ “ประหารสุโกโหหัง”

พญาสุโก คือผู้ซึ่งสมเด็จเจ้าพระยามหา กระจษัตริย์ศึก
 ตั้งให้เป็นผู้รักษาราชการอยู่ที่เวียงจันทน์.

หน้า ๑๗๘ “เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ครองประเทศกัมพูช”

เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์คนนั้นนามเดิม แบน เป็นต้น
สกุลอภัยวงศ์.

หน้า ๑๘๐ “ศึกห้าด่าน”

ที่เรียกว่าศึกห้าด่านในสามกรุงนี้ เพราะพม่ายกมาห้า
ทาง บางที่เรียกในหนังสือว่าศึกลาดหญ้า เพราะรบใหญ่
ที่ตำบลนน อันที่จริงเมื่อไทยชนะที่ลาดหญ้าแล้ว ยังต้อง
เสด็จพระราชดำเนินแยกกันไปปราบพม่าทั้งในบักได้แต่ฝ่าย
เหนือ ดังแจ้งอยู่ต่อไปในหนังสือนี้.

หน้า ๑๘๒ “ไปประมาทสงคราม เคร่ารู้”

เคร่าแปลว่ารอ ว่าคอย.

หน้า ๑๘๒ “ใช้มอญไปสืบข่าว ดั่งคะ”

คำว่าดั่งคะรัฐ คือแฉ่นแฉ่นเตลงใช้ในมหาสมณ
คำสนถึงพระสงฆ์ในเกาะลังกาที่ได้เข้ามาแล้ว.

หน้า ๑๘๓ “เราฝ่ายอยู่สายใน สืบเนื่อง กัณหา”

ที่เรียกว่าสายในนี้เป็นหลัก สำคัญในพิชัย สงครามของ
โลกแต่โบราณ จอมทัพฝรั่งตั้งแต่อาเล็กซานเดอร์มาจน
เฟร็ดเดอริก เป็นต้น มักจะเอาชนะได้ด้วยใช้สายใน คือ
รวมกำลังทุ่มเทเอาศัตรูด้านหนึ่งสำเร็จแล้ว จึงหันไปทำ
เช่นเดียวกันด้านอื่นต่อไป ต่อสมัยพระพุทธชยอดฟ้ามา

นโปเลียนก็ใช้การเดินทัพสายในเขาชนะได้มาก.

ในสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้ ทัพเยอรมันใช้กลยุทธ์
สายในมีชัยตะพัดไป ต่อเมื่อพวกสายนอกสะดุ้งกำลังได้
มากกว่า แลช่วยกันล้อมรบบอบด้าน ฝ่ายสายในจึงเสีย
เปรียบ ในแผ่นดินพระพุทธรูปชยอดฟ้า พม่าเป็นสายนอก
ไม่สามารถจะเอาชนะสายในได้ เมื่อทัพหลวงแตกแล้ว
ทัพอื่น ๆ อีกลี้ค้ำก็แพ้ไปที่สระวาย ๆ.

หน้า ๑๘๕ “ยมราชขรรมา มุ่งก้าว”

นามเจ้าพระยาผู้เป็นแม่ทัพต้องนายหน้าว่า ยมมะ
ราชขอระมา ราชทินนามเจ้าพระยาขรรมานัน แต่ก่อน
ท่านออกเสียงว่า ขอระมา คนไม่รู้จึงว่า ชันมา.

แต่มีตัวอย่างตรงกันข้าม เช่นหลวงขรรมาภิมนตรี
เรียกกันว่า ชันมาภิมนตรี ไม่ใช่ ขอระมาภิมนตรี.

หน้า ๑๘๖ “ศัพทเดือนเดือนทุ่งบ้าง จับได้ในสนาม ฯ”

มีกล่าวไว้ในหนังสือฝรั่งว่า การรบครั้งนั้น ไทยจับ
เชลยได้มาก.

หน้า ๑๘๗ “ดำแดงแรงสนก้อง กาลวิง”

ดำแดง แปลว่าสนัน กาลวิง ที่ใช้ในโคลงบาทน
แปลว่าครั้ง ว่าเมื่อ ว่าคืน ในสมุดคำแปลศัพท์ของข้าพเจ้า
จดไว้ด้วยลายมือตนเองกว่า ๒๐ ปีมาแล้วว่าแปลเช่นนั้น แต่

ได้มาจากไหนก็อ้างไม่ได้ จะสอบค้นเวลานี้หนังสือของ
ข้าพเจ้าก็ใหม่เสียแล้วทงห้องสมุด.

นำ ๑๘๕ “คำตรวดเสียดีนาตหง เสียทหาร”

คำตรวด แปลว่าฝ่ายข้าศึก มาจากคำว่าศัตรู.

นำ ๑๘๖ “ขุนแผนรนามเจ้าหนุ่ม นายกอง”

พระองค์เจ้าขุนแผนรองคนจากนวารวมพระชนก แต่
ต่างชนนีกบกรมพระราชวังหลัง จึงมิได้เป็นเจ้าฟ้า.

นำ ๑๘๗ “เหล่าทวิษหลายทวาร”

ทวิษแปลว่าข้าศึก ว่าศัตรู ว่าคนเกลียดกัน.

นำ ๑๘๘ “เรือพิฆาตเมืองอินทร์ เอ็กอ้าง”

เรือพิฆาตเมืองอินทร์ เป็นเรือดำทเชิญ พระชยน์นำ
เรือพระที่นั่งเรือดำทรง คือเรือช้อบุษบกพิศาด ซึ่งออก
นามในบาท ๕ แห่งโคลงบทเดียวกัน.

นำ ๑๘๙ “เนาขนานน่านน้ำทอง ชดสี

แนวขนัดอดแอมี่ มากห้อม”

ขอเดียนอีกทีว่า เนา แปลว่า เรือ เป็นคำสัสมฤต
ตรงกับนาวา.

นำ ๑๙๐ “วันละวันบันตะ เถิบโกส”

บันตะแปลว่าทาง.

หน้า ๑๘๒ “ถึงท่าประชาปะ ประจักษ์”

ประชาปะ แปลว่าผู้เลี้ยงประชา ในทนม คือ พระเจ้า
แผ่นดิน.

หน้า ๑๘๘ “ครั้น ๆ บินสูงไม่ เร็งหมาย”

เร็ง แปลว่าเร็ว วาด.

หน้า ๒๐๓ “ถ้าเร็งก็สองด้าน บั๊กได้ฝ่ายเหนือ เหลื่อนา”

ก็สองด้านที่ถ้าเร็งไปในตอนนั้น คือที่พหดวงของ
พม่าที่มาจากตาดหญ้าด้านหนึ่ง ที่พม่าทางด้านเจ้าชวาว
ด้านหนึ่ง ทวียงเหลืออีกสามด้าน คือที่มาจากบั๊กได้
ด้านหนึ่ง ฝ่ายเหนือสองด้าน.

หน้า ๒๐๕ “ที่พหดวงดวงสู่คาม ชาวดอก”

บางชาวดอกแขวงเมืองพิจิตร.

หน้า ๒๐๕ “พญาอุทัยธรรมแฉดัว กาจกล่าวาวี”

พระยาอุทัยธรรมในตอนศึกห้าค้ำนั้น คือเจ้าพระยา
มหาเสนา (บุญนาค) ผู้เป็นต้นสกุลบุญนาค.

หน้า ๒๐๖ “สมทบทัพเจ้าพระยา มหาเสนานามยง”

เจ้าพระยามหาเสนาในตอนศึกห้าค้ำนั้น คือเจ้าพระยา
มหาเสนาปดี.

หน้า ๒๐๖ “พระยาภาวดีระห้าว หาญศึก”

ต้นสกุล ณ เชียงใหม่.

หน้า ๒๑๑ “พระที่นั่งลำเกาทอง รถท้าย”

เรือสำเภาเรียกว่าเรือพระที่นั่งลำเกาทองท้ายรถ ใช้
 ทองใบทองแดง เมื่อดูออกทักดวงมดแมกแล่นใบ ถ้าไม่มีลม
 หรือสำเภาแคบก็แจว ดูเหมือนเคยเห็นในหนังสือว่า ๔๐ แจว
 แต่จำไม่ถนัด เรือพระที่นั่งตามเป็นเรืออั้งลวด พอดีร่าง
 เสรีจกพระราชทานให้อั้งนำทรงใช้ในงานราชสงครามบักได้
 คราวนั้น.

หน้า ๒๑๑ “มากหมู่พยุห้เนา เมืองฉนัต”

ขอเดือนซาออกตรงว่า เนา แปลว่า เรือ.

หน้า ๒๑๒ “ข้ามรงค์ทรงลับนิ้ว พระหัตถ์”

ข้าพเจ้า เคย สวม แหวน ๘ นิ้ว พร้อม กัน เมื่อ ได้ ถิ่น
 เป็นต้น ดูเต็มเพียบอยู่แล้ว ถ้าสวมนิ้วหัวแม่มืออีกสอง
 วงจะเป็นอย่างไรไม่เคย แต่ในเวลาพิชิพระเจ้าแผ่นดินต่าง
 พระองค์เสด็จออกศึกเช่นทกลาดน ทรงแหวน ๓๐ นิ้ว พระ
 หัตถ์จริง ๆ คือพระข้ามรงค์ ๘ วง ผังพลอย ๘ อย่างอย่างละ
 วง วงที่ ๓๐ ผังพลอยทั้งเการวมอยู่ในวงเดียว คือทเรียกว่า
 แหวนนพเก้า พระข้ามรงค์นพเก้าทกรมพระราชวังบวร
 มหาสุรสิงหนาท ทรง ฉนวนนี้ เรียกว่า พระ ข้ามรงค์ ออกศึก
 เข้าใจว่าจะทรงติดพระหัตถ์อยู่วงเดียว นอกนั้นทรงอยู่
 จนวนเวลาพิชิตแล้วถอด.

หน้า ๒๑๒ “บัณฑิตบรมา ชาเชษฐี”

ในพระราชนิพนธ์ กรมพระราชวังบวร มหาสุรสิงหนาท
ทรงเขียนไว้ว่า ทรงกราบพระพุทธรูปแล้วก็ถวายบังคม
พระบรมเชษฐา จึงเข้าใจกันว่าพระพุทธรูปที่ปักคางจะได้
เสด็จไปส่งพระราชอนุชาที่วังหน้า.

หน้า ๒๑๖ “พำนักในบัณฑิตยาม ยุคก”

พยางค์เกิดคำว่าบัณฑิต ในทนม ๒ การันต์ แปลว่าบัณฑิต
ความในโคลงบาทหน้า แต่ก่อนอยู่ในร่มบัณฑิตแห่งสยาม ใน
หนังสือเมื่อเขียนว่าบัณฑิตก็ไม่มี ๒ การันต์ เป็นวิชาเขียน
ตามใจชอบของผู้แต่ง.

หน้า ๒๒๑ “ดังกถอนพระจักรี ทรงแฉไว้ว่า”

กถอนท อ่างน คอนราศี ทำ ดิน แดง พระราช นิพนธ์
พระพุทธรูปคาง.

หน้า ๒๒๔ “เปรียบประพตพระกุม พงเด้า”

พระกุมคือ พระองค์ผู้เป็นเจ้าของแห่งสงคราม เป็น
แม่ทัพฝ่ายเวทดา อีกนามหนึ่งว่าสักนท อีกนามหนึ่งว่า
กุมาร ไทยเรียกพระขันธกุมาร.

หน้า ๒๒๔ “เปรียบพระกษัตริย์เจ้า แห่งห้องเวหา ฯ”

ปรกฏ ผังแปลว่า lord, ruler, prince, (Cappeller)
คือผู้เป็นเจ้าของใหญ่ ที่ว่าเจ้าแห่งห้องเวหานั่นคือพระ

อินทร์ ผู้เป็นราชาแห่งสวรรค์.

หน้า๒๒๕ “พดด้ยามตามติดใกล้ จวนจับจอมทัพได้”

พงษาวดารพม่าว่า พม่าแพ้วคราว ทำดินแดงนั้นแตก
ยับเยินถูกฆ่าฟันล้มตายกายกอง ไทยจับเชลยได้มาก แม้
ตัวจอมทัพก็เกือบถูกจับได้ในสนาม หนังสือฝรั่งก็กล่าว
เช่นนั้น.

หน้า๒๓๐ “๑ คำเก่าเล่าถองถ้อย ทำนาย
พรานมล่าณผลาญหงษ์มลายู ชีพแล้ว
เลือมาฆ่าพรานตาย ตามตก ไปแฮ
ใครพยัคฆ์ใครพยาชแกล้ว คลาศบ้างทางไหน ฯ”

ก่อนที่จะกล่าวใจความแห่งโคลงบทนี้ ควรจะแปล
ศัพท์แปลกตา ๒ ศัพท์ก่อน คือ มล่าณ ใช้อย่างเดียวกับ
มลาณ แปลว่าลนลานเป็นต้น อีกศัพท์หนึ่งคือ พยาช
แปลว่าพราน.

เรื่อง คำทำ นายเก่า ตามความ ในโคลง บทนี้ มีใน
กลอนพระราชนิพนธ์ ของกรม พระราชวัง บวรมหา สุรสิงห
นาท ซึ่งพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงข้แจงไว้ในพระราชวิจารณ์
ใจความว่า ในเมืองพม่ามีคำทำนายโบราณกล่าวเป็นคำ
เปรียบไว้ว่า หงษ์ลงกินน้ำในหนอง พรานไปพบเข้าก็ยิง
หงษ์ตาย เลือไปพบพรานเข้าก็ฆ่าพรานตายอีกชนหนึ่ง.

คดีโบราณถือว่า หงษ์ดังที่ไทรนัย่อมเป็นมงคลแก่
 ของดังนี้ ครั้นหงษ์ดังกินน้ำในหนอง ผู้เป็นเจ้าของใหญ่
 ของต้องทำถ้างเมืองขึ้นในที่ใกล้ คือกรุงหงษาวดี ครั้น
 พรานไปพบหงษ์เข้า พรานก็ยิงหงษ์ตาย พรานได้แก่พม่า
 จึงเอาหงษ์มาดัดเป็นเมืองขึ้น มอญหงษาวดีสิ้นอิศระ
 เปรียบดังหงษ์ถูกฆ่า เพียงนี้ถือกันว่าเหตุการณ์เป็นไปตรง
 ตามคำทำนาย ยิ่งแต่ภาคสุดท้าย คือเนื้อจะกัดพรานอีก
 หนึ่ง

ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ กรมพระ ราชวงศ์ บวรทรง พระราช
 ธิพนธ์ถือนั้น ยังไม่มีใครปราบประเทศพม่าตั้งเสีย
 พราน จึงทรงกล่าว ในกลอน ว่าไทยจะเป็น ตำแหน่งเสียด
 เสียดพม่าชาน พระนามเมื่อเป็น เจ้าพระยาสุรสีห์ ครอบพิศ
 ญ โลกว่าพระยาเสียดด้วย อันที่จริงประเทศใกล้เคียงใน
 รัชชนั้น นอกจากสยามแล้วก็ไม่มีที่วงศ์ว่าใครอาจมีกำลัง
 ทำลายอำนาจพม่าได้ พม่ายกทัพหลวงมาปราชัยแก่ไทย
 เป็นครั้งใหญ่ ๆ ถึงสองครั้งติด ๆ กัน จนเป็น โอกาสที่ไทย
 จะไปทำมางแล้ว แต่ไทยไปตีพม่าในรัชกาลที่ ๑ ก็ไม่สำเร็จ
 จึงไม่ได้ตำแหน่งเสียดผู้ฆ่าพราน.

ตอนปลายรัชกาลพระพุทธเลิศหล้า พม่าเกิดวิวาท
 กันขึ้นกับ อังกฤษ ใน อินเดีย ชุน นาง อังกฤษ เจ้า เมือง
 มีทห่า (เบ้ากยต) ดังที่พลั้งมาตีได้เมืองอย่างกึ่งแต่

พม่าภาคใต้ แต่ตอนนั้นก็มีเรื่องกันมา จนในที่สุดพม่าตก
เป็นของอังกฤษในสังกัดอินเดียหมดทั้งประเทศ พระเจ้า
แผ่นดินพม่าองค์สุดท้ายต้องเสด็จไปถูกกักอยู่ในอินเดียจน
สิ้นชนมายุ.

ที่พม่าทำศึกแพ้ จนในที่สุดเสีย ประเทศ นั้น แพ้แก่
กองทัพอินเดียของอังกฤษ เราจะว่าเสียที่กตพรานตามคำ
ทำนาย เก่าคือ เสียอินเดียก็ พอจะได้ อินเดียมี เสือมาก
กว่าประเทศไหน ๆ จนลุ่มมต ก็เห็นว่า เสือ เป็นสัตว์ เครื่อง
หมายของอินเดีย เหมือนที่ลุ่มมตว่าข้างเผือกเป็นสัตว์
เครื่องหมายของสยามฉนั้น เสือในอินเดียชนิดที่เรียกว่า
เสือบึงกะหล่ำ (อังกฤษเรียก Bengal tiger) ชนิดชื่อ
นามว่าใหญ่แตร้วยยิ่งกว่าเสือไหน ๆ ทั้งสิ้น เคยเห็นใน
กรมมันก็เสือโคร่งนี่เอง แต่ใหญ่นัก.

โดยประการที่กล่าวมาฉนั้น ถ้ากล่าวว่าเป็นของอังกฤษ
ในอินเดียเป็นผู้กตพรานตามคำทำนายเก่าก็พอฟังได้ คำ
พยากรณ์โบราณ ไม่ทำนาย มาไกลจนถึงตอน ที่เสือถูกยิง
ตัวนั้นออกไปจากพม่า แล้วกลับเข้ามาใหม่.

หน้า ๒๓๑ “ใจมิวางทางหมั้น ไม่ได้ใจคน ๆ”

ภาษิตไทยเก่าว่า ไม่ได้ใจทางไม่วางใจคน หรือ
อย่าได้ใจทางอย่าวางใจคน.

หน้า ๒๓๒ “จากสิงคโปร์มา นีใหม่”

เมืองสิงคโปร์ (สิงคโปร์) ไทยเคยเรียกเมืองใหม่
เมืองปีนังไทยเรียกเกาะหมาก.

หน้า ๒๓๒ “พระอาสารชนเอช อาจิณ”

โคลงบาทนแยกคำเป็น พระ อา สารชน เอช อาจิณ
ถ้าแยกคำไม่ถูกก็ไม่ได้ความ ศัพท์ สารชน ปทานุกรมแปล
ไว้ว่า การแสดง การพิสูจน์ การตกลง การตัดสิน.

หน้า ๒๓๒ “เมื่อพระองค์สรวัย เสด็จเมื่อเมืองสวรรค์ ฯ”

มีคำกล่าวว่ กรมพระราชวังบวรมหาเด็นาอนุรักษ์
ทรงพระรูปงามนัก.

หน้า ๒๓๕ “ศึกษานกนออีกด้าน สิงหนัดนาด้าน ต่อไว้ไกลกรุง ฯ”

เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์) ต้นสกุลสิงหนัด.

หน้า ๒๓๗ “จารึกศึกษามถ เฝยผริต”

ศิลาจารึกที่วัดพระเชตุพนนั้น ควรเทียบได้กับการ
ตีพิมพ์ตำราให้แพร่หลาย คือตำราสรรพคุณยาแลตำรา
วรรณคดีเป็นต้น ในเวลานั้นการตีพิมพ์ยังไม่มี จะนำตำรา
ออกให้คนรู้กันมาก ๆ ก็มีแต่จารึกลงไว้ในแผ่นศิลา แด
แสดงไว้ในที่เปิดเผย ซึ่งใครจะไปดูก็ได้.

หน้า ๒๓๘ “๑ ทรงเชตงเตตงพ่ายเร็ว รังใจ

ผู้สดับจับหญัตย ทุกผู้

คำหอมกล่อมกลอนไพเราะไรศตร
 ยังมีใครสู้แต่นั้นนานมา ฯ”

สมเด็จพระปรมานุชิตทรงพระนิพนธ์ลิลิตเตลงพ่ายไว้
 นับถึงเวลาที่แต่งโคลงข้างบนนี้กว่า ๓๐๐ ปี.

หน้า ๒๓๘ “๑ ไคร่กล้าด่าด่าวเรื่องย่อน ถอยหลัง หน้อยรา

พระพุทฺชยอศพ้ายัง ไซ้เจ้า
 บ่าวสาวกล้าด่าปลุกฝัง ผึ่งไฟ ฝาแฮ
 นรวิรัตน์ชติเยศเจ้า คุ้มห้องสองส้ม ฯ”

มีเรื่องเล่าตามที่ได้ยินผู้ใหญ่กล้าด่าสู้ต่อกันมาว่า ใน
 แผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ มีข้าหลวงเที่ยวไปตามหัวเมืองแต่
 ตำบลใหญ่ ๆ ในชนบท สืบหาบิดาของผู้มีเทือกเถาอันดี
 กอบด้วยรูปลักษณะอันงาม จดชื่อส่งเข้าไปถวายพระเจ้า
 แผ่นดินว่า สมควรแก่ตำแหน่ง พระสนม ถ้าพูดตาม
 ประเพณี บิดามารดาก็ต้องส่งลูกสาวเข้าไปถวาย หากจะมี
 ชายอื่นกล้าดูขู่ขอไว้ก็ต้องระงับ เพราะเกรงพระราชอาญา
 เสมอกับว่านางนั้นชนบทเบียดเบียนที่เป็นนางในเสียแล้ว พูดตาม
 ปกติบิดามารดาโดยมากก็คงจะยินดียินดีที่บุตรมี โอกาสจะได้สู่
 ฐานะอันสูง เป็นเกียรติแก่พ่อแม่พี่น้องแต่ตำบลบ้านช่อง
 ของคนสืบไป

แต่พระชนกชนนีของสมเด็จพระอมรินทร (พระนามเดิม นาก) ไม่นึกที่จะถวายบุตรเป็นพระสนมของพระเจ้าเอกทัศ ครั้นทราบว่าชิตาถูกจดนามส่งไปยังกรุง ก็รีบไปปลุกษาหลวงพินิจอักษรเสมียนตรามหาชาติไทย (บุตรพระยาราชนิกุลปลัดทูตตลอด ผู้เป็นบุตรของเจ้าพระยาจรวงษาธิราช) หลวงพินิจอักษรเห็นว่าทางแกมทางเดียวคือให้รับแต่งงาน เดียวกับ บุตรชาย คนใหญ่ของหลวง พินิจอักษรเอง พระชนกชนนีเห็นชอบ พระพุทธชยอดฟ้ากับสมเด็จพระอมรินทรจึงได้ทรงแต่งงานกัน แต่ก่อนที่จะแต่งงานนี้ผู้ใหญ่ในสกุลได้นำความขนทูลพระเจ้าเอกทัศ พระเจ้าเอกทัศพระราชทานอนุมัติ แดพระราชทานพรให้อยู่กินด้วยกันเป็นสุขสวัสดิ์.

เรื่องที่เล่านี้ไม่เคยเห็นในหนังสือ แต่คนรุ่นเก่าเล่ากันแพร่หลาย เมื่อเร็ว ๆ นี้ข้าพเจ้าถามสอบในพจนานุกรมราชนิกุลบางช่างที่อายุรุ่นราวคราวเดียวกับข้าพเจ้า ก็ว่าเคยได้ยินเช่นเดียวกัน ตามที่เล่าข้างบนนี้อาจไม่ถูกต้องทั้งหมด แต่คงจะมีเค้ามูลบ้าง มิใช่เรื่องชนิดที่ไม่อาจเป็นไปได้ ประเด็นเล่าหาตูกกล่าวผู้มีสกุลแต่มีกำลังเป็นบิ๊กแผ่น เข้าไปเป็นพระสนมนางในนั้น ไซ้จะมีแต่ในประเทศนี้ ในประเทศอื่น ๆ ก็ย่อมจะมีทั่วไป ที่กล่าวบ่อย ๆ ในหนังสือ

กค๑๑ ประเทศจีน เช่นเรื่องนางเตกเซยกิม ซึ่งภายหลัง
 เป็นนางเตกไทเฮา ผู้เป็นอาของเตกเซ็งในเรื่องบ้านช่วย
 เหลาเป็นต้น ในหนังสือเรื่อง “นางฮองไทเฮา” ซึ่ง
 ข้าพเจ้าเรียบเรียงเป็นภาษาไทย ตามเลาความในหนังสือ
 ฝรั่งเศส ซึ่งราชทูตอิตาลีเคยประจำอยู่ในกรุงปักกิ่งเขียน
 ไว้ แลยืนยันว่าเป็นความจริง ก็มีเรื่องทชดาของนาย
 ทหารขงรับเลือกจากบ้านนอกเข้าไปเป็นพระสนม ภายหลัง
 ได้เป็นฮองไทเฮาตำแหน่งมเหสีซ้าย เมื่อต้นชนมายุราช
 สามีแล้ว มเหสีซ้ายก็รวบอำนาจเข้าไว้ด้วยความอุทหนุน
 ของกองทหารขง ผู้จงรัก ดั่งเจ้าชายผู้เยาว์ ใ้เป็นเจ้า
 แผ่นดินหุ่น นางฮองไทเฮา มีอำนาจบังคับ ลีทธิชดาทั่ว
 ประเทศ ดั่งปรากฏในพงษาวดารจีนแต่ในหนังสือของ
 ข้าพเจ้านั้นแล้ว.

ประเพณี พระเจ้า แผ่นดินเก็บ รวบรวมพระ สนมจาก ท้องที่
 ต่าง ๆ แลจากสกุลที่มีกำลังเป็นบักแผ่นนั้น ก็คือวิธี
 ใ้สตรีเป็นสาย โยงให้พ่อแม่พี่น้องแลชาวตำบลซึ่งเป็นทมา
 ของนางจงรักต่อพระราชา เป็นประเพณีมีมาแต่โบราณ
 ทุกประเทศในทวีปนี้ ในอินเดียพระเจ้าอักษจักรพรรดิ
 ราชยอด เยี่ยมใน พงษาวดาร ของ ประเทศ นั้น มีมเหสี
 แลชಾಯามาจากสกุลแล ประชุมชนที่ เป็นบัก แผ่นทุก ชาติทุก

ถ้าธนาในแคว้นแคว้น ของพระองค์ ซึ่งครอบทั่วไปในอินเดีย.

หน้า๒๓๕ "เจ้าจอมแคว้นผู้พระ ถนมเอก"

เจ้าจอมหรือเจ้าจอมมารดาแคว้น หรือแคว้น ซึ่งเรียก
กันว่าคุณเสื่อ เป็นหม่อมมาตั้งแต่เมื่อพระพุทธชยอดฟ้ายัง
เป็นเจ้าคุณ เห็นจะได้เมื่อเสด็จไปทัพ มีเรื่องเล่ากันถึง
เจ้าจอมตัวโปรดนั้นมาก เช่นครั้งกรุงธนบุรี จินคนหนึ่งนำ
ฉลากไปให้เจ้าคุณ หม่อมแคว้นจะเข้าไปเรียนก็ไม่ทราบชื่อ
จินคนนั้น จะถามก็เกรงใจ จึงพูดอ้อมค้อมเพื่อจะทราบ
ชื่อ พระพุทธเจ้าเสด็จหล้ายังทรงพระเยาว์จึงเดินอยู่นอกชาน
นำห้อง ทรงได้ยินหม่อมแคว้นพูดอ้อมค้อมก็ตรัสว่า "พี่
แคว้นพูดมากดลากลดล ไปเรียนเจ้าคุณเถิดว่าจินคนเขาเอา
มาให้" คำนี้เล่ากันเป็นพยานว่า ทรงเป็นเจ้าบทเจ้ากลอน
มาแต่ยังทรงพระเยาว์ ว่าเป็นชั้นแรกที่จำกันได้ว่าตรัส
เป็นกลอน.

จินคน ได้เป็น พระราช ประดิษฐ์ ครั้งกรุงธนบุรี ใน
รัชกาลที่ ๑ ได้เป็นพระยาศรีพัฒน์ แล้วเลื่อนเป็นเจ้า
พระยาพระคลัง คนเรียกกันในครั้งนั้นว่าท่านท่าเรือจ้าง
ในรัชกาลที่ ๒ ได้เป็น เจ้าพระยา รัตนวิเบศร์ ที่ สมุหนายก
เป็นต้นถึงรัตนกุล.

เมื่อพระพุทธชยอดฟ้าเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว คน

ในดวง แลเห็นจะคนทั่วไปด้วย เรียกเจ้าจอมมารดาแฉ่นว่า
 คุณเตื่อ เห็นจะเป็นด้วยท่านดุกแหวดอกกระมัง.
 ข้าพเจ้ารู้จักคุณเตื่ออีกคนหนึ่งเมื่อข้าพเจ้ายังเด็ก คือ
 เจ้าจอมมารดาล้าน ยายร่วมบิดามารดากับยายตัวของ
 ข้าพเจ้า คุณเตื่อคนหนึ่งท่านเอ็ดใครเอ็ดได้ คนกลัวหมด
 แต่ก็ไม่เห็นท่านเขียนตีใครเลย ท่านเคยว่า "องค์ชายนี้
 อย่างไร เขากลัวยากันทั้งวัง นี่ทำไมไม่กลัว" ข้าพเจ้า
 ไม่เคยได้ยินว่าใครเกลียดท่าน เพราะอันที่จริงท่านใจดี
 ถึงจะเอ็ดใครเขาก็ให้อภัย เจ้าจอมมารดาแฉ่นเห็นจะเป็น
 คุณเตื่อชนิดนี้ ถ้าถูกต้องจะเป็นแต่เพียงแหวดอกด้วยวาจา
 เท่านั้นเอง ที่น่าเห็นว่าเป็นคนดีก็เพราะท่านจงรักต่อพระ
 ทูทชยอดฟ้าเป็นที่สุด เป็นผู้ปฏิบัติในเดลาทรงพระชราอยู่
 จนสิ้นรัชกาล เมื่อทรงสร้างพระโกษฐ์ทองใหญ่ไว้สำหรับ
 พระองค์นั้น ครั้นสร้างเสร็จแล้วก็โปรดให้ยกเข้าไปตั้ง
 ถวายทอดพระเนตร ในพระที่นั่งไพศาคต ทอดพระเนตรแล้ว
 ก็มีตรัสให้ยกไปเก็บเข้าคลัง ให้ตั้งไว้บนพระที่นั่งหลายวัน
 คุณเตื่อไม่สบายใจเห็นเป็นกลาง ก็ทูลจึงฉอนว่าเป็นอัมมมงคล
 ให้ยกไปเสีย ตรัสตอบว่า กูทำสำหรับใส่ตัวกูเองจะเป็น
 อัมมมงคลทำไม แต่ก็โปรดให้ยกพระโกษฐ์ไป.
 คุณเตื่อเป็นคนได้รับพระราชทานอภัย ทูลอะไรทูลได้

จึงมีเรื่องเล่าในโคลงบทนี้แดอีก ๓ บทต่อไป.

วันหนึ่งพระพุทฺชชยอดฟ้า ทรงแสดง พระอาการ ว่าสบาย
พระราชหฤทัย ตรัสแด่ทรงพระสรวลอย่างสนุกสนาน
คุณเลื้อเห็นเป็น โอกาศดี ก็เข้าไปใกล้พระองค์ทูลว่า “ขุน
หลวงเจ้าชา ตีฉันจะทูลความลับเรื่องหนึ่ง แต่ขุนหลวง
อย่ากรวดหมา”

ตรัสตอบว่า “จะพูดอะไรก็พูดไปเถิด ไม่กรวดดอก”
คุณเลื้อทูลว่า “ถ้าอย่างนั้นขุนหลวงสบตให้ตีฉัน
เสียก่อน ตีฉันถึงจะทูล”

ตรัสว่า “อ้อปรี บ้านเมืองดาวของมึงเคยให้เจ้า
ชีวิตจิตฉันตายนสบตหรือ กูไม่สบต พูดไปเถิด กูไม่
โกรธดอก”

คุณเลื้อกระเียบเข้าไปกระซิบทูลว่า “เดี๋ยวนี้แม่รอด
ท้องได้ ๔ เดือน”

ทรงออกไปครู่หนึ่งแล้วตรัสถามว่า “ท้องกับใคร”
คุณเลื้อทูลว่า “จะมีกะใครเสียอีกเล่า ก็พ่อโฉมเอก
ของขุนหลวงนี่ซี”

พระพุทฺชชยอดฟ้ากรวดนิ่ง ๆ อยู่หลายวัน ไม่มีใคร
ทราบว่าจะอย่างไรกันแน่ พากันเกรงพระราชอาญาแทน
เจ้าฟ้าขององค์ไปตามกัน คุณเลื้อร้อนใจจึงหาโอกาศเข้า

คราวนี้ จึงนำมาพิมพ์ได้ต่อไปนี้ หนังสือพิมพ์เมืองสิงคโปร์
 ที่มีในสมัยนั้น คือ “สิงคโปร์ฟรีเพรส” และ “ดีเตรคต
 ไทมส์” เป็นต้น.

Newspaper Cutting
 in 1851.

By the Siamese brig *Ariel*, which arrived here on the 30th. ult., accounts have been received of the death of the King of Siam, in the 63rd. year of his age, reports of which event reached this (port) sometime ago. The late King was an illegitimate child of the previous monarch, but being much older than the two legitimate sons, and having much experience in state affairs, he was able to bring about his elevation to the throne in 1824 on the death of his father. The eldest of the two Princes mentioned above, Prince T.Y. Chaufa Mongkut, has now been raised to the throne. On the death of his father this prince entered the priesthood, and has since devoted himself to the cultivation of religion and literature, in both of which he has distinguished himself. His knowledge of the Pali or sacred language is profound, and he has studied various foreign languages with success, amongst others Latin and

English, the last of which he speaks and writes with facility.

The younger brother of the King, Prince T. Momfanoi, has been raised to the office of Wang Na or Sub-King. This prince is also a person of much enlightenment, and is well acquainted with our language. He is thus described by Mr. Roberts in the account of his Embassy to Siam in 1833:—“joined to a playful disposition, he possesses considerable abilities; he is a friend to the mechanic arts, and to the sciences; and very friendly disposed, as well as his elder brother, towards foreigners.”

The advent of these princes to power in Siam has long been looked forward to in Europe, as promising the commencement of a new and brighter era for their country. They have long been qualifying themselves for their present high positions, by study and communication with such intelligent Europeans and Americans as have resorted to their country. The King's views in relation to commercial intercourse with foreign nations are liberal and enlightened and we may therefore expect them to be given practical effect to in such a manner, that while foreign commerce will be fostered and greatly extended, the industry and

resources of the country will receive the development of which they are capable to a very great extent, but which has been wholly checked of late years. To the recent visit of Sir James Brooke, and the intercourse which he held with the present King and his Ministers, we may also in some measure ascribe the early resolution which has been taken to introduce important changes in the internal management of the country, as well as in regard to the intercourse with foreign nations, many of the reforms said to be contemplated having been embraced in the papers which he submitted to the Siamese Government. The new monarch is a man of liberal sentiments, and far in advance of the generality of his countrymen, but perhaps he might not have at once arrived at such decided and clear views of what is required for the advancement of the best interests of his kingdom, without the recent communication held with the British Envoy. That the views of Sir James Brooke in regard to Siamese affairs were appreciated and acquiesced in by the present King and his Ministers is best testified by the very general wish which is stated to prevail at the Siamese Court that Sir James should renew his visit to Bangkok at as early a period as possible. All the advices from Siam by this opportunity

are unanimous in describing the promising aspect of affairs. In one letter we read "we think the present sovereign will make great improvements in the country, will be very liberal to foreigners and their trade, will promote agriculture and make great reforms in the government. All people in Siam are quite pleased with him and his liberal government."

His Majesty has given permission to the French Missionaries, who were obliged to leave Siam some time ago, to return, so that toleration in matters of religion would also seem to be one of his virtues. This is the more gratifying, as from the high ecclesiastical rank his Majesty previously held, it might have been expected that he would view the professors and missionaries of other religions with dislike or at least suspicion.

The Coronation of the King took place on the 15 th. May last, and was celebrated with great magnificence. The usual processions took place and the King distributed gold and silver coins which had been struck for the occasion. The Europeans were invited to witness the ceremony and met with a gracious reception. A dinner was provided for them in the European style and presents were afterwards distributed amongst them, consisting of gold and silver flowers, and gold and

silver coins of the new issue.

Two vessels were to leave soon for Singapore, by which we may hope to have further news from Siam. Two vessels were also fitting out for China, to convey the intelligence of His Majesty's accession to the throne of Siam.

คำแปลข่าวในหนังสือพิมพ์สิงคโปร์

พ.ศ. ๒๓๘๕

เรือไทยชื่อ เอเวียด ซึ่งมาถึงเมืองฉนวนที่ ๓๐ เดือน
ก่อน ได้นำข้อความเลียดมาให้ทราบเรื่องพระเจ้าแผ่นดิน
สยามเสด็จสวรรคต เมื่อพระชนมายุได้ ๖๓ ปี ชาวนั้น
ได้ทราบมาถึงเมืองนกงอนแล้ว พระเจ้าแผ่นดินผู้สวรรคต
นั้นเป็นพระราชโอรสนอกวิอาหะของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์
ก่อนขึ้นไป แต่โดยเหตุที่พระชนมพรรษาแก่กว่าพระราช
โอรสในวิอาหะ ๒ พระองค์ แลโดยเหตุที่เคยทรงชำนาญ
ราชการแผ่นดินมานาน จึงสามารถทรงดำเนิการให้
พระองค์เองได้ขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อฤดูศักราช ๑๗๒๕
(พ.ศ. ๒๓๖๗) เมื่อสมเด็จพระชนกนาถเสด็จสวรรคต
ในบัดนี้ เจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่ใน ๒ พระองค์ซึ่งถ่าลงมาข้าง
ต้น คือ ท.ญ. เจ้าฟ้ามงกุฎ ได้ทรงรับยกขึ้นครองราช
สมบัติ เมื่อสมเด็จพระชนกนาถเสด็จสวรรคตแล้ว เจ้า
ชายพระองค์นี้ ก่อออกทรงพระผนวช แลตั้งแต่นั้นมาก

ต้นพระทนต์ในการศึกษาด้านนาฏวิทยาหนังสือ อันเป็น
 ความรู้ ๒ แผนก ซึ่งได้ทรงรับความยกย่อง ความรู้ภาษา
 บาลคอกภาษาซึ่งนับถือในล้านนาคันนี้ พระองค์ทรงทราบ
 ลึกซึ้ง ทั้งได้ทรงศึกษาภาษาต่างประเทศหลายภาษาจน
 จำเริญ ภาษาเหล่านั้นมีภาษาสันสกฤตภาษาอังกฤษเป็นต้น
 ภาษาที่ออกข้อข้างท้ายนั้นตรงกับตรงเขียนได้อย่างคล่อง.

พระราชอนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน คือเจ้าชาย ท.
 หม่อมพ้าน้อย ได้ทรงรับยกย่องเป็นวงษ์นำ คือพระเจ้าแผ่นดิน
 ทรง เจ้าชายพระองค์นี้เป็นผู้มีปัญญาดีอย่างมาก แลทรง
 ค้นกับภาษาของเราเป็นอย่างดี มีศเตอร์โรเบิร์ตครั้งเป็น
 ทูตเข้าไปในประเทศสยามเมื่อศกศตศักราช ๑๘๓๓ (พ.ศ.
 ๒๓๗๖) ได้กล่าวถึงพระองค์ไว้ดังนี้ "มีพระนิสัยโปรด
 การเล่นเช้ซ่า ประกอบกับมีความสามารถเป็นอันมาก
 ทรงเป็นเพื่อนกับวิชาเครื่องกลแลวิทยาคาสตร์ แลมีพระ
 ทนต์ไม่ตรีกับชาวต่างประเทศเช่นเดียวกับพระเจ้าเชษฐา"

ในยุโรปได้ตั้งตาคอยมานานแล้ว อยากให้เจ้าชาย
 ทง ๒ นี้ ขนทรงอำนาจในประเทศสยาม เพราะจะเป็นที่ควร
 หมายได้ว่าบ้านเมืองจะเริ่มเข้าสู่สมัยอันรุ่งเรืองกว่าแต่ก่อน
 เจ้าชายทง ๒ พระองค์นี้ได้เตรียมพระองค์มานานแล้ว เพื่อ
 ให้เต็มแก่ฐานะสูงที่ทรงรับอยู่ในเวลานี้ คือทรงศึกษาแล

ติดต่อกับชาวยุโรปแต่ อเมริกันผู้มี บัญญา ซึ่งเข้า ไปในเมือง
 รอง พระองค์ ในเรื่อง การค้า ชายกับ คนต่าง ประเทศ นั้น
 พระเจ้าแผ่นดินทรงมีความเห็นกว้างขวาง กอบด้วยบัญญัติ
 สว่าง แลเราควรหวังได้ว่าความเห็นนั้น ๆ คงจะได้ปฏิบัติ
 ตาม โดย ประการ ซึ่ง ทำให้ การค้า ชาย ต่าง ประเทศ ได้ รั้ง
 หนุน แลขยายให้กว้างออกไป แต่การบำรุงอุตสาหกรรม
 แลทรัพย์ในพื้นเมืองอัน ถูกกีด ขวางจน ดำเนิน ไป ไม่ได้ เลยใน
 บัดนี้แล้ว ๆ มานี้ ก็คงจะทรงจัดให้เจริญไปในเวลาเดียวกัน
 ด้วย การที่ เซอร์เยมส์บรุก ได้เข้าไป เมืองไทย เมื่อเร็ว ๆ นี้
 แลการที่ท่านผู้นั้นได้มี ความติด ต่อกับ พระเจ้า แผ่นดิน ปัจจุบัน
 กับพวกเสนาบดีนั้น เราควรอ้างได้บ้างว่า เป็นเหตุให้
 ปลงใจกันโดยเร็วว่า จะจัดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ ๆ
 ในเรื่องราชการภายในบ้านเมือง กับทั้งการเกี่ยวพันกับ
 ชาติต่างประเทศด้วย ทั้งนี้เพราะราชการใหม่ ๆ หลากอย่าง
 ซึ่งมีชาว ว่าจะจัด เปลี่ยนแปลงนั้น มีแนะนำไว้ ในหนังสือ
 ซึ่งเซอร์เยมส์บรุก ได้เสนอ ต่อรัฐบาล สยาม แล้ว พระเจ้า
 แผ่นดินใหม่ เป็นผู้ มีความ คิดความ เห็นกว้าง ทรง เห็นไกล
 กว่าชาวประเทศเดียวกับพระองค์ทั่ว ๆ ไป แต่ถ้ามิได้ทรง
 ติดต่อกับทูตอังกฤษเมื่อเร็ว ๆ นี้ พระดำริห์อันเด็ดขาดแต่
 แน่มแข็งว่า สิ่งใดบ้างจะต้องจัดเพื่อประโยชน์อันดียิ่งของ

บ้านเมืองนั้น บางทีจะยังไม่ตกลง พระหทัยได้ โดยเร็ว การที่ความเห็นของเซอร์เยมส์บรูกในเรื่องราชการเมืองไทย เป็นที่พอใจ แลได้รับความเห็นชอบจากพระเจ้าแผ่นดิน เดียวน แลพวกเสนาบดีนั้น มีพยานให้เห็นได้โดยข้อที่กล่าว กันว่า ในราชสำนักไทยอยากให้เซอร์เยมส์กลับมากอง เทพ ๆ อีกครั้งหนึ่งโดยเร็วที่สุดที่จะมาได้.

ข่าวที่ส่งที่ได้รับจากประเทศสยามโดยโอกาศนี้ กล่าว เป็นเสียงเดียวกันในการบรรยายว่า ท่วงทีของการทั้งหลาย จะเป็นไปในทางดี จดหมายฉบับหนึ่งซึ่งเราได้อ่านมีความ ว่า “เราคิดว่าพระเจ้าแผ่นดินปัจจุบัน จะจัดการในบ้าน เมืองให้ดีขึ้นมาก คงจะมี พระหทัย เออเพื่อ แก่ชาวต่าง ประเทศแลการค้าขาย คงจะทรงบำรุงการเพาะปลูก แล เปลี่ยนแปลงราชการในรัฐบาลเป็นอย่างดี ประชาชนใน ประเทศสยามต่างยินดีต่อพระเจ้าแผ่นดินแลรัฐบาล อันมี แนวความคิดกว้างขวางของพระองค์”

พระเจ้าแผ่นดิน ได้พระ ราชทาน อนุญาต แก่มี ชันนารี ฝรั่งเศสผู้ต้องออกไปจากประเทศสยามนานแล้วให้ กลับมา เหตุฉนั้นการให้อภัยแก่ล่าสำอื่นคงจะเป็นคุณธรรมอันหนึ่ง ของพระองค์ เมื่อว่าดีว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้เคย ทรงสมณศักดิ์สูง ก็น่าหนักว่าคงจะทรงแลดูล่าสำอื่น แล

ผู้สอนสั่งนำอันด้วยความไม่พอพระราชหฤทัย หรืออย่าง
น้อยก็ด้วยความสงสัย ที่ไม่เป็นเช่นนั้นจึงเป็นเครื่องนำ
ปดมใจยิ่งขึ้น.

การบรมราชาภิเษกของ พระเจ้าแผ่นดินนั้น ได้ทำ
เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ที่แล้วมา มีการฉลอง อย่าง
โอฬาริก แต่เดิมแห่งที่เคยมี แต่พระเจ้าแผ่นดินทรง
แจกเงินตราทำด้วยทองคำแดงซึ่งทำขึ้นสำหรับงาน ชาว
ยุโรปได้รับเชิญไปในงานพิธีนั้น แต่ได้รับความต้อนรับ
อย่างอ่อนโยน ทั้งได้รับเลี้ยงอาหารเย็นตามแบบยุโรป
ภายหลังได้มีของแจกแก่ทุก ๆ คนที่รับพระราชทาน แดง
ของแจกนั้นคือ ดอกไม้ทอง แดงเงิน กับ เงินตรา ทำด้วย
ทองคำแดงในรัชกาลใหม่.

ในเร็ว ๆ นี้จะมีกำปั่นออกมาถึงคไปรัอีก ๒ ลำ เรา
จึงหวังว่าจะได้รับชาวเลียดยั้งชนจากประเทศสยาม อนึ่ง
ทราบว่าได้จัดเตรียมเรืออีก ๒ ลำ เพื่อจะพาชาวไปเมืองจีน
ให้ทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ปัจจุบัน ได้เสด็จขึ้นเถลิง
พระราชบัลลังก์ในประเทศสยาม.

(ผู้แปลได้บันทึกอธิบายข้อแสดความ บางแห่ง ไว้ดังนี้

“เอเวียด” เรือด่านต่อที่จันทบุรีเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘

หลวงนายดีทิธิ ภายหลังเป็นสมเด็จพระยาบรม
มหาศรีสุริยวงศ์ เป็นผู้ต่อ.

“พระราชโอรสนอกวิอาหะ” ฝรั่งใช้คำเช่นนี้
หมายความว่า พระราชชนนีมิใช่พระมเหสี.

“พระราชโอรสในวิอาหะ” คือว่าเป็นพระราช
โอรสเกิดแต่พระมเหสี.

“ก้อออกทรงพระผนวช” อันที่จริงได้ทรงพระ
ผนวชก่อนสวรรคต แต่ฝรั่งถึงคโปร้ทราบผิดไป.

“ท. หม่อมพ้าน้อย” ทุลกระหม่อมพ้าน้อย คือ
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ

“ดอกไม้เงินแดงทอง” ดอกพิกุลเงินพิกุลทอง)

หน้า ๒๔๐ “ลมโลกโบกร้ายสู่ อาตยา นนอ”

อาตยา คือ Asia เขียท Si เป็น ลุย อย่างเดียว
กับเขียน สยาม ว่า Siam.

ชื่อฝรั่งอื่น ๆ ในตำมกรุ่นจะเขียนให้คงที่อยู่ตามแบบ
ใดไม่ได้ ต้องยกย้ายไปตามแต่จะสะดวกแก่การแต่ง.

หน้า ๒๔๑ “ฝรั่งโลกโอบมือคว่ำ ไขว่แคว้นแดนเข็ญ ฯ”

ในสมัยนั้นชาวยุโรปหลายประเทศ มีกลอุบายเรียก
ว่า colonial aggrandisement คือตะคุบเอาเมืองชน
ตะพัดไป.

หน้า ๒๔๓ “สยาม ญี่ปุ่น จีน เฝ้ายปราจีนอยู่ได้”

ปราจีนแปลว่าอิงอยู่กับผู้อื่น หรืออาศัยผู้อื่น ฝรั่ง
แปลว่า dependence คือความต้องพึ่งผู้อื่น หรือข้างอยู่
ได้ความเป็นใหญ่ของผู้อื่น.

หน้า ๒๔๔ “๑ ก็พามาข้างจัด เจนมอญ

ตบองกบคสิรำทวน ทามพร้อม”

ประเพณีเจ้านายแต่ก่อน เมื่อเจริญพระชนมพรรษา
พอควรแล้ว ก็ต้องทรงเรียนวิชาม้าข้างแลวิชาอาวุธต่าง ๆ
อันควรแก่กษัตริ์.

หน้า ๒๔๔ “แสนยต์ถลยดแยบตัว ดวันตก”

คำว่า ตัวดวันตก ที่ใช้ในโคลงบาทนี้ ไม่ใช่ตัวดวันตก
ของสยามคือพม่า หมายความว่าตัวดวันตกของโลก ใน
สมัยโบราณเราดูไปในทิศดวันตก เห็นประเทศใหญ่คือพม่า
ในรัชกาลที่ ๔ เราดูแผนที่พันไปอีกไกลถึงยุโรป ไม่ใช่
เพียงพม่า ซึ่งในรัชกาลที่ ๔ ได้ดกฮับไปแล้ว.

พระปิ่นเกล้า ๆ ทรงจัดกองทหารปืนใหญ่อย่างฝรั่ง
เริ่มแต่ในรัชกาลที่ ๓ แล้วทรงจัดทหารเหล่าอื่นต่อ ๆ มา
ในรัชกาลที่ ๔ อย่างจริงจัง ราชทูตอเมริกันที่มาเซ็นหนังสือ
สัญญาทางพระราชไมตรีในรัชกาลที่ ๔ เขียนได้ว่า

Friday, May 2, 1850. Left in the same order as yesterday for the Second King's palace; had a salute of twenty-one guns. His soldiers were in much better order than the First King's. Some dressed in the European style, preceded us as a bodyguard and were the best drilled troops I ever saw. The field pieces in firing the salute were beautifully served.

At 5 p.m. went to the Second King with Mr. Mattoon... I found matting spread for me to walk on from the outer gate of the palace up to what the King calls his English House. I was most kindly received by the King, who speaks excellent English, showed me a great many books, prints, arms, chemicals, etc. etc....

The complete Journal of Townsend Harris.

บันทึก พิชิตราชทูตเชญราชสำนักหรือสำนักตรา
๕๕ ตงซนทูตเกล้า ๆ ถวายพระเจ้าแผ่นดิน และได้รับ
การต้อนรับด้วยการยิงสลุต ๒๑ นัดให้เป็นเกียรติยศ
๕ เป็นประเพณีที่สยามก่อนปฏิบัติกันทุกประเทศ
จะเห็นได้ใน "นิราศลอนดอน" ของหม่อมราโชทัย
ดังต่อไปนี้

“ดีโม่งเศษจึงได้เชิญพระราชดำริ พระผู้ผ่านภพแผ่นดินแดนสยาม
พร้อมคณะข้าทูลวงทั้งปวงตาม ก็แต่หลตามจากกำบันแล้วครวไร
แอดมิรัลนายทหารชาญสมุทร ฤทธิรุกฎาเลื่องกระเดื่องโหด
ตั้งให้ยิงสลุดตรงพระทรงไชย ผู้บำรุงกรุงไทยทั้งสององค์
ทหารจับเชือกกระชากปราศ พอนกนาคเป็นต้นควันขม
ยัดบเข็ดเส็ดจถวนจ้านจนตรง คำนับขงแทนนาถบาทยุคล”

หน้า ๒๔๔ “แถบนี้มีใคร มีเช่น นั้นเลย
ญี่ปุ่นมาขอซื้อ แต่ไท้ไปขาย”

ที่ใ้ใช้วาประเทศแถบนี้หมายความว่า พม่า ญวน จีน
ญี่ปุ่น เป็นต้น ซึ่งยังเป็นอิสระอยู่พร้อมหน้าในสมัยนั้น.

เรือรบที่ญี่ปุ่นมาขอซื้อในรัชกาลที่ ๔ คือเรือหาญหัก
ศัตรูลำหนึ่ง เรือต่อสู้ไฟรั้ลำหนึ่ง ในเวลานั้นญี่ปุ่นกำลังมี
สงครามภายในต่อสู้กันเอง ฝ่ายหนึ่งอยากจะได้เรือรบ
ใช้จักรไปใช้ปราบอีกฝ่ายหนึ่งในทะเลหว่างเกาะ ซึ่งเรียก
Inland Sea.

เรือหาญหักศัตรูอยู่มาจนรัชกาลที่ ๕ แต่ได้ยิงเรือ
ของฝรั่งเศสจมตาทหนึ่งเมื่อครั้ง ร.ศ. ๓๓๒ เรือฝรั่งเศส
ดำนนชื่อเรือ “G.B. Say” เป็นเรือค้าขายรับนำท่นารอง
พากรบจนเรือรบเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา.

นำ ๒๔๕ “กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ รับพระราชทานมาลา ของพระ
บิดานามประทีป”

พระมาลาที่พระราชทานนั้น ไม่เคยได้ยินว่าองค์ไหน
นำต้นนิษฐานว่าคือพระมาลาดังกล่าวแต่ดี มีเกยขยอต
วงมาลา แลยกาทองคำดงยาราชาวดี องค์เดียวกันหรือ
คล้ายกันกับที่กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทรงถ่ายรูป
เมื่ออุปราชภักเศก ข้าพเจ้าได้เคยเห็นพระรูปพระเจ้าแผ่นดิน
กับพู่ชาทรงมาลาแบบเดียวกัน ซึ่งพระจอมเกล้า ฯ พระ
ราชทาน พระบรมรูปองค์แรกที่พระจอมเกล้า ฯ ทรงฉาย
ครั้งแรกที่เสวยราชย์ทรงพระมาลาแบบนี้.

นำ ๒๔๖ “เจ้าพญาส่ง่ายคู้ ยงพงษ์”

เจ้าพระยาศรีสุริยวงษ์ (ช่วง บุนนาค) ได้เป็น
สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ภายหลัง ดักรุด
บุนนาคตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ มาถึงรัชกาลที่ ๗ ได้เป็นเจ้าพระยา
๗ คน ได้เลื่อนเป็นสมเด็จพระยา ๓ องค์ สมเด็จพระ
พระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ มีฐานะสูงกว่าบิดาแต่อาของ
ท่าน เพราะได้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระเจ้า
แผ่นดิน.

นำ ๒๔๖ “สมเด็จพระศรีสุริยวงษ์ ว่องกล้า”

คัพทเช่นสมเด็จ (ชื่อ) นาเวศ (นาง) เขียวเวศ

(นาง) พนาเวศ (ป้า) ชาเวศ (ลำน้ำ) เหล่ารูป
 ขอบกต ลำกรุงที่แต่งมาเพียงนัยยังไม่ค่อยได้ใช้ แต่ท่าน
 ใช้กันมากในวรรณคดี จึงน่าจะพิเคราะห์ดูสักหน่อย คัพท์
 รูปนี้มักจะเข้าใจกันว่า อิศ์ สันนิษกับคำอื่น ๆ เช่น อมร กับ
 อิศ์ เป็น อมเวศ, राम กับ อิศ์ เป็น ราเมศ (แปลว่าพระ
 อิศ์วร) เป็นต้น.

แต่ อิศ์ จะสันนิษกับคำไหนจึงจะเป็น นาเวศ เยาวเวศ
 พนาเวศ ได้เล่า เพื่อจะให้เห็นว่าท่านใช้ คัพท์รูปนี้กัน
 อย่างไรในวรรณคดีชั้นเยี่ยมของเรา ขอนำตัวอย่างจาก
 เสด็จพ่ายมาได้ให้เห็นดังต่อไปนี้.

“จึงพระปิ่นบุรีพิ ยาศรโยธีไปยุทธ เหยียบกัมพูช
 ประเทศ ถึงปราชยศแล้วเสร็จ” (หน้า ๖)

“ชกเขื่อนลว เสด็จพจน แต่เอา รดยศยศ”
 (หน้า ๓๒)

“การฉิ่งทอง เตือกเนตร บงกพระสุวิเยศ ยรรยง”
 (หน้า ๒๕)

“เสด็จพันทวาเวศข้าม คุเวียง” (หน้า ๓๔)

“ถวิลถึงองค์อรรคเวศ ยามตุริเยศ จำเวียง”
 (หน้า ๔๘)

“ชมพนมพนาเวศห้วย เหวหิน” (หน้า ๔๘)

“ทุกสถานธาเรศ मैं แมนผจงไว้ฤฯ” (หน้า ๔๘)
 เราไม่ควรนึกว่า สมเด็จ พระปรมาภิไธยไม่ ทรงทราบว่า เขา
 ปราชย เข้าสนิทกับ อีส เป็น ปราชยศ แปลว่าแพ้ไม่ได้
 ไม่ควรนึกว่าท่านไม่ทรงทราบว่า เขา ยศ สนิทกับ อีส เป็น
 ยศยศ ไม่ได้ เขา อรรค เข้าสนิทกับ อีส เป็น อรรค
 เรศ ไม่ได้ เราควรนึกต่อไปว่าถ้าท่านทรงทราบไว้ ท่าน
 จะทรงใช้ศัพท์เหล่านั้นด้วยเหตุอื่นอันไม่เกี่ยวเนื่องกับ อีส
 เดยดอกกระมัง อนึ่ง เมื่อท่านทรงแต่งว่า “แม้วดวง
 กมลาคได้ มาดล” นั้น ท่านไม่ได้นึกว่า กมล สนิทกับ
 อีส เป็น กมลาค เป็นแน่ เหตุนี้เราควรนึกว่าท่านทรง
 ใช้ศัพท์เหล่านั้นด้วยเหตุอื่น ไม่ใช่เหตุที่เขา อีส สนิทกับ
 คำอื่น.

ก็เหตุใดเล่าที่ท่านทรงใช้ ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินใคร
 สอนหรือบอก แต่นึกว่าคงจะเป็นด้วยศัพท์เหล่านั้นใช้กัน
 มานานแล้วด้วยความรับรองทั่วไป ที่กล่าวนี้เป็นเพียง
 สันนิษฐาน ไม่ใช่ความรู้อันแน่นอน.

หน้า ๒๔๕ “ความรู้คู่เปรียบด้วย กาลัง กายเฮย”

โคลงบทนี้เป็นพระราชนิพนธ์พระจุลจอมเกล้าฯ ทรง
 แต่งแต่เขียนพระราชทานในสมุดของกรมขุนพิทยลาภพฤฒิ
 ชาติา กรมขุนพิทยลาภ ทรง เขียนเล่า ไว้ว่า ทรงพระ

ราชนิพนธ์เขียนเป็นตัวหมึกลงไปทีเดียว ไม่ได้ทรงร่าง
เสียก่อน.

หน้า ๒๕๓ “ผู้เที่ยวเยียวใช้ผู้ คูเป็น ”

เยียวแปลว่าถ้า ว่าแม่.

หน้า ๒๕๓ “ทรงภาษาอังกฤษ ปดิดมาแปลเป็นไทย ไซ่เรื่องรามายัน ตลอดทุกกัณฑ์”

รามายณะ แรกมักเรียกห้วน ๆ ว่ารามายัน ใน
เวลานั้น คำแปลจากภาษาลัทธิฤคเป็นอังกฤษอย่างละเอียด
ที่สุด แต่มีผู้เก็บเนื้อเรื่องมาแต่งตั้งเซปหลายราย แต่ใน
สมัยที่กรมพระราชวังบวรทรงแปลเป็นไทยนั้น รามายณะ
ภาษาอังกฤษมีแต่ทมิศเตอร์กิฟฟิธแต่งเป็นฉันทน์ เรียกว่า
Griffith's Ramayan เป็นเล่มดัดเล่มเอง.

หน้า ๒๕๓ “ล่อนการกอนนเจ้า ชนรุ่นเก่ารู้จัก คำคำนี้ที่ขาดเพื่อง
มีต้องเรื่องไท่ ทรงพระนิพนธ์ไว้ เทิดแท้ทางกวี ฯ”

ฉันทน์ต้องเรื่องที่กรมพระราชวังบวรทรงไฉนนั้น เรื่อง
แรกคือนิราศนครคีรีขรรมาราช ซึ่งทรงแต่งเมื่อพระชนมายุ
๒๒ ปี เรื่องที่ ๒ คืออโศกาคำฉันทน์ตอนเข้าห้องจินตหรา
ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเขียนไว้ในคำนำ
ฉันทน์เขาห้องจินตหรา ซึ่งพิมพ์แจกในงานพระราชทาน
เพลิงพระศพพระองค์เจ้าชายวิเศษศิริวิบูลย์รัตน ว่า กรม

พระราชวังบวรทรงแต่ เมื่อพระชนม์ยังไม่ถึง ๓๐ พรรษา
ก่อนอุปราชาภิเศก.

หน้า ๒๕๕ “เราไทยในแหล่งนี้ ถ้าเนา รัฐนา
อ่อนหัดปรัชญาเยาว์ แบาย้อม”

ศัพท์ว่า ปรัชญา ที่ใช้ในสามกรุงนี้เป็นคำลัทธิดัดแปลง
ว่าบัญญัติเท่านั้นเอง จะไต่ยั้งแต่หย่อนกว่านั้นไปหาไม่ได้ ใน
สามสี่ปีที่ผ่านมา ภาษาไทยทางราชการบัญญัติให้
ปรัชญาแปลว่า philosophy แต่การบังคับให้คำลัทธิดัด
แปลงมีความหมายผิดไป หรือแคบเข้า หรือกว้างออกไป
กว่าที่วรรณคดีไทยเคยใช้แต่เคยเข้าใจกันมา หรือกว่า
ความหมายของเจ้า ของภาษานั้น หากจะไม่เป็นการ
ลำบากแก่ผู้ไม่ฟังบังคับ ก็ลำบากแก่ผู้อ่านบทความจะ
ทราบความหมายของกวี.

หน้า ๒๕๗ “อल्पชนาธิปัตย์ แกล้ว กำเวียง”

ข้าพเจ้า ลอง หยิบ ดิกชันนารี อังกฤษ ลัทธิดัด มาพดิดดูว่า
จะมีคำลัทธิดัด แปล โอลิการกี oligarchy คำอังกฤษหรือ
ไม่ เขาให้ศัพท์ว่า อल्पชนาธิปัตย์ คืออำนาจปกครอง
ของคนจำนวนน้อย เป็นคำยากหน่อย แต่เมื่อคุ้นปากเข้า
ก็พอไปได้ จึงนำมาใช้ในหนังสือ ข้าพเจ้าได้รับแนะนำว่า ถ้า
เปลี่ยนรูปศัพท์เสียสักหน่อยให้ว่าง่ายเขาก็ควรจะได้ แต่

ข้าพเจ้าจะใช้หนเดียวในหนังสือนี้ จึงไม่เปลี่ยน.

ศัพท์อังกฤษว่า โอลิการกี๋ oligarchy แปลว่าระบอบปกครองบ้านเมือง ซึ่งความสิทธิ์ขาดตกอยู่กับคนจำนวนน้อย แต่ถ้าคนจำนวนน้อยได้รับความนิยมชมชื่นของคนทั่วไป ว่าปกครองด้วยความสามารถแต่โดยยุติธรรมใช้การปกครองก็เปลี่ยนศัพท์เรียกว่า aristocracy อันมิใช่คำฝรั่งเกียจ ต่อเมื่อการปกครองถูกตำหนิทั้ว ๆ ไป จึงจะเรียกว่า โอลิการกี๋ ดังรัฐบาลซึ่งที่จริงเป็นโอลิการกี๋ไม่ใช่คำนั้นเรียกตัวเอง มักจะแสวงหาคำอื่นมาใช้.

ข้าพเจ้าพลิกดิกรุ่นแรกเดียวกันหาคำอีกคำหนึ่ง คือ ดิกเตเตอร์ชิป dictatorship ว่า เราจะให้คำล้ดลฤตว่ากระไร พบศัพท์เขาให้ได้ว่า เอกาธิปไตย แปลว่าอำนาจปกครองสิทธิ์ขาดตกอยู่กับคน ๆ เดียว จึงเก็บมาใช้ในโคลงบทต่อไป และมีคำอังกฤษดิกเตเตอร์ชิปอยู่ในโคลงอีกบทหนึ่งด้วย.

อันที่จริง ระบอบที่ อำนาจ สิทธิ์ ขาดตก อยู่ กับ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวกนบเนองเข้าว่าเป็นเอกาธิปไตย แต่มีศัพท์ราชาธิปไตย อยู่อีก ศัพท์หนึ่ง ซึ่งแปลว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นดิกเตเตอร์ก็ได้ ว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นกษัตริ

รัฐธรรมนุญก็ได้ ในโคลงนี้ผู้แต่งใช้เอกาธิปัตย์ หมาย
ความว่าตึกเตเตอร์ชিপ.

ศัพท์สองศัพท์คือ อลฺปนนาธิปัตย์ แล เอกาธิปัตย์
ซึ่งนำมาจากตึกชั้นวีรดีสังฤตนี้ ควรตั้งเถิดว่าเจ้าของภาษา
เขาใช้ อาธิปัตย์ (หรืออาธิปัตย์) มาใช้ อาธิปเตยฺย
หรืออาธิปัตย์ เช่นที่ไทยมักใช้ในคำว่าประชาธิปัตย์.

นำ๒๕๕ “แห่พระบรมศพเจ้า จอมจักร”

การแห่พระบรมศพ พระจุลจอมเกล้า ฯ จากพระที่นั่ง
อัมพรสถานในพระราชวังสวันตุสิต มาสู่พระที่นั่งดุสิตมหา
ปราสาทในพระบรมมหาราชวังคืนนั้น ผู้ติดตามมาใน
กระบวนน้อยคนจะลืม แต่ก็เป็นเวลาว่าสามสิบปีแล้ว
ผู้ไม่ได้เห็นหรือเกิดไม่ทัน อาจนึกว่าโคลงเหล่านี้แต่ง
ประดิษฐ์ประดอยเพื่อความไพเราะ ไม่ใช่บรรยายความ
จริง จึงขอแปล ช้แจงใจ ความในโคลง ให้มากไว้หน่อย
เพื่อให้ผู้อ่านทราบว่า ถ้าท่านอ่านแล้วนึกเห็นภาพก็เป็นภาพ
ความจริงอันน่าพิศวง ไม่ใช่ภาพที่แต่งแต่งขึ้น.

นำ๒๕๕ “เบิ่งพรวดพรวด ๆ ชรวง ศัพท์ช่าก่าครวญ”

กลองเบิ่งพรวดคือกลองชนะ เป็นคำสามัญเรียกตาม
เสียงกลอง.

หน้า ๒๖๐ “พระโกษฐโรจนรัตน ไธแอร่ม”

ไธแอร่มว่าทองคำ (อุไธแอร่มว่าทองคำเนื้อสูง)

หน้า ๒๖๐ “ยังบ่เคยมีครั้ง อื่นให้ใครเห็น”

ที่ไธแอร่มยังไม่เคยมีครั้งอื่นให้ใครได้เห็นนี้ ก็เพราะว่า
พระจุลจอมเกล้าฯ สวรรคตที่พระราชวังสราญคฤหิต ต้อง
แห่พระบรมศพจากพระที่นั่งอมพรสถาน มาสู่พระที่นั่งสุทิต
มหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง อันเป็นที่ประดิษฐาน
พระบรมศพอยู่ จนถวาย พระเพลิง พระเจ้าแผ่นดินที่
สวรรคตไกลจากที่ประดิษฐาน พระบรมศพ ถึงเพียงนั้นไม่
เคยมี อนึ่ง การแห่ครั้งนั้นไม่เหมือนแห่สู่พระเมรุ ซึ่งเป็น
ทางใกล้ พระบรมศพทรงมหาพิชัยราชรถเคลื่อนที่ไปช้า ๆ
เวลากลางวัน ผิดกับพระยานมาศโถงบักเสวตฉัตร คน
หามเดินก้าวเต็มสี่ก้าวไปเวลากลางคืน (หยุดเปลี่ยนคน
หามตามทางเป็นระยะไป) อนึ่ง พระบรมศพซึ่งเชิญออก
แห่ให้ชาวกรุงได้ถวายบังคมตั้งแต่แรกสวรรคตนั้นไม่เคยมี

หน้า ๒๖๐ “ขูบเทียนดอกไม้นื่อง

แนวถนน

สองฟากมากฝูงคน

คว่ำให้

ยามค่ำข่าสน

พ้ามืด

แต่บ่เห็นตัวได้

ลำดับเพียงเสียงกรวญ ฯ”

โคลงบทนี้เป็นคำไทยล้วน (เว้นแต่รูป) แต่อยาก
จะกล่าวเพิ่มเติมอีกสักหน่อย เป็นการเล่ามากกว่าการแปล
คินน^๕นอกประตูวัดเหล็กบริเวณพระราชวัง มีราษฎรหญิง
ชายนั่งเรียงรายสองข้างถนนราชดำเนิน จุดรูปเทียนบูชา
พระบรมศพเห็น แสงไฟเป็น แถวไป เห็นตัวคน ตะคุ่ม ๆ
หรือไม่เห็นเลย ได้ยินแต่เสียงร้องไห้ระงมไป.

ควรจะ^๕แจ้งอีกหน่อยว่า เหตุ^๕ที่ถนน^๕มีดิน^๕เพราะ
ต้องตัดสายไฟฟ้าตลอดทาง ที่ต้องตัดก็เพราะสายไฟฟ้า
ซึ่งข้ามถนน พระยานมาศทรงพระโกษฐแลเสด็จตรนต์
ตลอดไม่ได้ วันนั้นฝนตั้งมาแต่ยังไม่ทันค่ำ.

ขออาไศรยนำกระตาดเล่าในที่^๕นี้ เพิ่ม ออกไป อีกหน่อย
ว่า ถนนราชดำเนินนั้นพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงสร้างคล้าย
ถนนชนิดเดียวกันกับที่เคยทอดพระเนตรเห็นในมหานครใน
ยุโรป โปรดให้ปลูกต้นไม้สองข้างอย่างฝรั่งเรียกว่า
avenue แลโปรดให้ตัดแต่งเรียบอยู่เสมอ (ต้นไม้เหล่านั้น
ได้ตัดลงเสียเมื่อสงครามครั้ง^๕แล้วกว่า ๓๐ ปี)

ในคืนต่อจากวันสงครามครั้ง^๕นั้น แห่พระบรมศพตาม
ถนนราชดำเนินหว่างต้นไม้สองข้างทาง พระบรมโกษฐ
ทรงพระยานมาศสามคนแบกบนบ่าคน ๓๒ คน เส่จตร
นต์ ๘^๕ ชั้นเด่นอยู่เหนือพระบรมโกษฐ พระบรมโกษฐ

ทองคำแดงด้วยพุ่ม ข่ายระย้า แดงกระจัง รอบส่เอว
 เครื่องแต่งทั้งสามอย่างนั้นทำด้วยเงิน ซึ่งเมื่อต้องแสง
 สว่างก็ประกายเหมือนเพชร แล้วตรนัศรผ้าขาวขลิบด้วย
 ทองแผ่สอดทั้ง ๘ ชั้น ยอดแต่ตามบิตทอง พระยานมาค์
 บิตทองสองชาติ.

โคลงตอนไปพยายามจะให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพ ซึ่งผู้แต่ง
 เห็นด้วยตาหลายสิบปีมาแล้ว อนึ่ง ควรจะกล่าวไว้ว่า ผู้ที่
 อยู่ในกระบวนแห่ครั้งนั้นเห็นไม่เหมือนกันทุกคน เพราะ
 กระบวนยาวมาก แลแต่อยู่ใกล้หรือไกลพระบรมโกษฐ
 ผู้แต่ง โคลง เหล่านี้ อยู่หลัง พระยานมาค์ ประมาธ เห็นจะ
 ๓๐ ฉ.

นำ ๒๖๐ “เมฆมิตบิตดาวก เดือนลบ”

ดาวกแปลว่าดาว.

นำ ๒๖๐ “เทียนส่องแสงส่องข้าง คู่วทิวชบวน”

มีคนถือเทียนเดินเป็นแถวส่องข้างกระบวนแห่ แต่
 พอลมฝนพัดมาเทียนก็ดับหมด.

นำ ๒๖๐ “ยังมีถึงครึ่งหน เหือดฮ้อ”

เมื่อแรกออกเดินกระบวนเป็นเวลายับฝน อากาศ
 ร้อนฮ้อ คนเดินในกระบวนแต่งเต็มยศทั้งนั้น ใครสวม
 เสื้อสักหลาดก็เหือชุ่ม แต่เดินออกมาได้ไม่นานนัก ลมฝน

ก็พดมา ตงแต่พดณิ ๗ ไปจนเกือบจะเป็นพยุ คนที่เดินใน
กระบวนนี้กว่าหกประเด็ยก็จะเป็นยกโทษ.

หน้า๒๖๐ “เมื่อขบวนจวนเข้าราช ดำเนิน ในนา”

ถนนราชดำเนินมีสามตอน เรียกว่าราชดำเนินนอก
ราชดำเนินกลาง ราชดำเนินใน.

หน้า๒๖๑ “มาช่วยอำนาจก็ รณเกล้า”

ก็รณแปลว่าแสง.

หน้า๒๖๑ “อจิรประภาอากาศก้อง ก้องจรจัด”

อจิรประภาคือฟ้าแลบ ผู้แต่งเดินอยู่หลังพระยานมาศ
เมื่อฟ้าแลบก็เห็นพระโกษฐูแลแล้วตรัษติษติษยิ่งกว่าที่มนุษย์
จะฉายไฟ (flash light) ให้เห็นได้.

หน้า๒๖๒ “ฝนตงฝนตงฟ้า ตงรัชกาลททา เล็ดจเมือเมืองสุวรรณค์”

ที่เรียกว่าฝนตงฟ้าคือฝนตกใหญ่ปลายฤดู เมื่อตก
แล้วก็มักจะไม่ตกอีกไปจนฤดูฝนน่า.

คำว่า เมือ ในที่นี้ ใช้ตามความหมายเดิม คือแปลว่า
กดับ ถ้าจะแปลว่าไปตามที่มักจะใช้กันเด็ยอนักได้ แต่
แปลว่ากดับได้ความตักว่าแปลว่าไป.

ก่อน ที่จะ บิดนาก อธิบาย เรื่องแห่พระบรมศัพ ขอ
นำเอาคำพูดของข้าพเจ้าหกหรือเจ็ดปีมาแล้ว มาประกอบ
กับที่เขียนไว้ข้างบนนอกชนนหง เพื่อจะให้เห็นชัดยิ่งขึ้น

คำพูดนั้นเป็นคำที่ข้าพเจ้าเล่าให้สโมสรโรตารี (Bangkok
 Rotary Club) ฟังเรื่องเดียวกัน คำพูดนั้นข้าพเจ้าพบเมื่อ
 แต่งโคลงเสร็จไปแล้วเกือบปี สนิมหมดแล้วว่าพูดไว้ว่า
 กระจ่าง แต่ใจความคงจะฝังอยู่ในใจ โคลงภาษาไทยจึง
 ออกมาคล้ายกับคำร้อยแก้วภาษาอังกฤษ ซึ่งคัดคัดตอน
 มาดังนี้

King Chulalongkorn died in 1910; to be exact,
 on 23rd. October at 12. 45 p.m. By 2o'clock the
 next afternoon we were gathered in full dress at
 the Dusit Park Palace, where the King died, and
 in the evening his remains were borne in proces-
 sion to the Grand Palace, there to be set up in
 state. The golden urn (covered with unalloyed gold)
 was borne on a gilded palanquin over which was set up
 the white nine-tiered State Umbrella, reaching to the
 tree-tops on the Rajadamnern Avenue. Apart from
 the soldiery in the procession, the cortege was
 preceded, flanked and followed by men in ancient
 costumes carrying the regalia and other marks of
 Kingship, which I do not need to describe to a
 local audience like yourselves.

The new King walked behind the remains
 of his father; after the King came the princes,
 nobles and officials trailing away I do not know
 how far behind.

The procession started from the Dusit Park Palace about dusk. Before it had gone far, the night became very dark, except for the torches and candles which were carried in the procession. The electric wires, which were strung across the road had to be cut all the way to allow the cortege to pass. By the time the procession had gone perhaps half-way it is difficult to remember details after all these years, with no record to consult—as I say, the procession had gone perhaps half-way when thunder began to peal and lightning to play, not much at first, but increasing as we proceeded. The minute guns began to boom as soon as the procession started: louder and louder became the thunder, and more and more violent the lightning. We had been in full dress since the early afternoon and now expected to be drenched the next minute ; it would not be drizzling rain after such commotion in the sky. You could not move fast in such a procession. Now and again it slowed down to a stop, changed the bearers and moved on again. In that way we proceeded along the whole route, and it was half-past-ten by the time the procession reached the Grand Palace, many hours from the time of its start. Thunder and lightning continued all this time, becoming more violent as we approached

the Grand Palace. Now please try to imagine the impressiveness of the whole phenomenon. Flashes of lightning, almost intermitten, played on the procession, with the golden Urn set up on a gilded palanquin, and surmounted by the nine-tiered Umbrella, which was pure white fringed with gold. Imagine the regalia and other marks of Siamese Kingship being carried roundabout the palanquin, and the men, from the new King downwards, marching silently except for the thunder sound and of the distant guns and the mournful pipes and drums. The military bands played the Dead March or something else in the distant parts of the procession, I suppose, but we who were near the King did not hear them. Imagine all that I have described, the cortege moving first in darkness and then in more and more brilliant flashes of lightning. The thunder out-thundered the guns, and the lightning outshone any light on earth.

For us in the procession it was a very long march, and many an elderly man had to drop out on the way. But we were still dry ; not a drop of rain all the way. But a few minutes after the procession had reached the Palace, and after the King's remains had been moved in, there came a downpour, a regular deluge. It was a long day, the day which witnessed the passing of a great King.

หน้า ๒๖๓ “แก้พระองค์เจ้าฟ้า เพื่อองศ์จริงใจ”

เจ้า ใน ราชวงศ์ ต่าง ประเทศ ที่เสด็จ มาช่วย งาน บรม
 ราชภิเศกครั้งนั้น คือเจ้าฝรั่งเสด็จจากยุโรป ๘ องค์ชาย
 หญิง เจ้าชายญี่ปุ่นองค์หนึ่ง เจ้าชายฝรั่งองค์หนึ่งไม่ใช่
 ษณเจ้าฟ้า นอกจากนั้นเจ้าฟ้าทุกองค์.

นอกจากเจ้าทั้ง ๓๐ พระองค์นั้น ยังมีผู้แทนประมุข
 ของประเทศที่ไม่มีมหากษัตริ์ เช่น ส.ป.ร. อเมริกาเด
 ฝรั่งเศส เป็นต้น ส่วนประเทศที่มีมหากษัตริ์แต่ไม่มีเจ้านาย
 ในพระราชวงศ์เสด็จมา ก็ตั้งข้าราชการมาพร้อมส่งมาคน
 ทุกประเทศที่มีไมตรีกับเรา.

หน้า ๒๖๓ “บังคับการศึกษา” “ปลุกสหกรณ์เผยแพร่” “วาง
 บัญญัตินามสกุล”

ราชการ ที่จัด ใน รัชกาลที่ ๖ เห็นได้ ในบัดนี้ ว่ามีสาม
 อย่าง ที่ข้อมนำไปในทางเตรียมสำหรับประชาธิบดี
 ในภายหน้า คือบังคับศึกษาอย่างหนึ่ง จัดสหกรณ์อย่าง
 หนึ่ง บัญญัติการใช้นามสกุลอย่างหนึ่ง.

การบังคับศึกษานั้น ใครจะได้กราบบังคมทูลแนะ
 ษณก่อนหรือไม่ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่ข้าพเจ้าทราบว่าได้
 ทรงเตือนเจ้ากระทรวงหลายครั้งว่า เมื่อไรจะถวายร่าง
 พระราชบัญญัติ เจ้ากระทรวงต้องส่งร่างเพ็ญหารือกับ

กระทรวงอื่น ๆ ทำงานจะคาบเกี่ยวถึงกัน กว่าจะจดวางร่าง
ได้ก็นับเวลาเป็นปี จึงไม่ทันพระราชหฤทัย.

การตั้งทกรณีเป็นงานซึ่งผู้อื่นกราบบังคมทูลเสนอความ
คิดขึ้นก่อน มีข้าราชการผู้ใหญ่บางคนระแวงว่าจะเปิดทาง
ประชาธิปไตยเร็วเกินไป แต่พระมงกุฎเกล้าฯ พระราชทาน
พระราชานุมัติทันที ไม่ทรงลังเลเลย.

การบัญญัติ ให้ มีนามสกุลเป็น พระราชดำริห์ ของพระ
องค์ ไม่มีใครกราบบังคมทูลเสนอขึ้นก่อน ผู้อ่านล้ามกรุง
ในเวลานี้ย่อมจะเห็นประโยชน์ของนามสกุลทั่วกันแล้ว แต่
ข้าพเจ้าได้เคยเห็นความบกพร่อง ของการไม่มี นามสกุลใน
ประเทศที่เริ่มประชาธิปไตย ดังจะนำมาเล่าให้เห็นตัวอย่าง
จริง ๆ ไม่ใช่ลุ่มลุ่มคิด.

ข้าพเจ้า ไปเมือง พม่า ใน ปีแรก ที่มีสภา ผู้แทนราษฎร
ไปถึงอย่างถูกต้องในวันเดียวกับวันเลือกตั้ง ขึ้นจากเรือขั้บรถ
ไปตามถนนเห็นคนเกลื่อนกลาด มีมุงกันเป็นแห่ง ๆ ที่
โรงตำรวจมีคนอยู่ในที่คุ่มขังมาก ตามเขาว่าวันนั้นพนักงาน
อะไรกัน เขาว่าเป็นวันเลือกตั้งครั้งแรกของพม่า.

ข้าพเจ้าพักอยู่ที่ทำเนียบรัฐบาล คือบ้านแต่ดำนกัน
งานของผู้สำเร็จราชการ รายงานแต่ข่าวต่าง ๆ มีรวมไป
ที่นั้น ซึ่งเขาเล่าแต่ใจกันในเวลากินอาหาร ข้อหนึ่งที่

ข้าพเจ้าตั้งเกตุทันทุกคือว่า มีความลำบากในเรื่องทะเบียน
ราษฎรผู้ตกแหนด เพราะพม่าไม่มีนามสกุล ข้อตักซา
กันมาก ท้องที่เลือกตั้งใหญ่ ๆ มีคนชอชากันหลายสิบคน
ก็มี ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ความชอนเมื่อข้าพเจ้าไปใน
ตำบลอื่น ๆ เขาก็เล่าเช่นเดียวกัน.

หน้า๒๖๓ “ราวเมื่อสามสิบปี โนนนั้น”

สงครามใหญ่ใน ค.ศ. ๑๘๑๔ ถึง ๑๘๑๘ เรียกกันว่า
มหาสงคราม (Great War) บ้าง เรียกว่าสงครามโลก
(World War) บ้าง สงครามครั้งนั้นทหารตายทั้งสองฝ่าย
รวม ๓๐ ล้าน ๕ แสนคน ทหารบาดเจ็บต่างหาก พลเรือน
เจ็บแผลตายต่างหาก.

หน้า๒๖๕ “ชนเผ่าสลาฟคาบก่อนตั้ง สองพัน ปีเฮย”

ชนเผ่าสลาฟ (Slav) ในปัจจุบันอยู่ในประเทศรัสเซีย
บัลแกเรีย ยูโกสลาเวีย เช็กโกสโลวาเกีย แดโปแลนด์
เป็นต้น แลอยู่ในประเทศเยอรมันก็มีบ้าง.

เข้าใจกันว่าเมื่อ ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว ชนเผ่าสลาฟตั้ง
ภูมิดำเนาอยู่ในท้องที่ซึ่งเดี๋ยวนี้ เรียกว่ารัสเซีย กลางภาคใต้
แต่เขยิบท้อง ที่หากิน เข้ามาทาง ดวันตกแห่ง ยุโรป หลาย
คราว เรียกว่าเป็นคลื่น ๆ ชนอื่น ๆ คือเผ่าเยอรมันโดย
เฉพาะได้ช่วยกันยับไว้ จึงเกิดวังเกยจเผ่ากันชน.

หน้า ๒๖๕ “เกิดเป็น ปมเผ่า เขียม หิงดำ”

เขียม แปลว่าเหตุ.

ข้าพเจ้าใช้คำว่าปมด้อย ตรงกับคำอังกฤษว่า inferiority complex มานานแล้ว ตูก็เข้าใจกันดี แต่ได้ยินใช้กันมาก ข้าพเจ้าจึงใช้คำว่า ปมเผ่า ชั้นใหม่อีกคำหนึ่ง ตรงกับคำอังกฤษว่า racial complex เป็นคำแปลตรงตามศัพท์ ใจความก็คือเผ่าต่อเผ่าเกิดถือเขาถือเรา รังเกียจเคียดชังกันจน.

หน้า ๒๖๕ “บ้านอยู่อ่อนนเหล้า แหล่งตำรวาดแต่ม”

เหล้าในถิ่นใช้อย่างเดียวกับเหล้า แปลว่าแผ่นดิน
 เติงพ่ายใช้คำหลายแห่ง เช่น “ศาลตระตกเดซดี ประ
 ติาศ์เหล้าแหล่งสถาน”

หน้า ๒๖๕ “เปลี่ยนเป็น ปมชาติ ชั้น หนึ่งอก”

เมื่อได้ ใช้ปมเผ่าเป็น คำแปล racial complex แล้ว
 ก็เลยใช้ ปมชาติ แทน nationalism เสียทีเดียว เผ่าอาจ
 มีหลายชาติ แต่ชาติอาจมีหลายเผ่า เผ่าชนที่ไม่มีชาติก็มี.

หน้า ๒๖๖ “เพียรเพิ่มดุ้ยอำนาจ เนินไว้”

ดุ้ยอำนาจคือ Balance of Power นัยหนึ่งการถ่วง
 กำถ่วงกัน ถ้าฝ่ายไหน เข้มแข็ง สงคราม หรือมี พรรคพวก

มากขึ้น อีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องชว่นชวายเป็นความสามารถทำ
ศึกหรือหาพวกเข้าฝึกเข้าฝ้ายกันเพอมีให้ตอຍกำดง การ
ถ่วงตุ้ยอำนาจจึงเป็นอุบายสำคัญของโลกในสมัยนั้น.

ศัพท์ Balance of Power (ตุ้ยอำนาจ) นี้ ใช้
มาตั้งแต่ครั้งเซอร์โรเบิตวอลโปลด์ (คำพูดใน ค.ศ. ๑๗๔๑)
ไม่ใช่ศัพท์ที่ตั้งขึ้นใหม่ คำ ๆ นี้แต่ก่อนแปลว่าแบ่งแยก
ประเทศให้เท่า ๆ กัน อย่าให้ประเทศไหนเข้มประเทศอื่น ๆ
ได้ ต่อมาถึงสมัยที่ปราบนโปเลียนลงไปแล้ว (ค.ศ. ๑๘๑๕)
ยุโรปพยายามจะจัดแบ่งประเทศให้ขนาดเท่า ๆ กัน ให้มี
พลเมืองเท่า ๆ กัน ไม่คำนึงถึงภูมิศาสตร์แต่เผ่าคน จึง
เป็นไปได้.

ในสมัยต่อมาอีก ๓๐๐ ปี คือ ก่อนมหา สงคราม
๑๘๗๔ - ๑๘ คำว่าตุ้ยอำนาจหมายถึงหนังสือสัญญาสห
ศึก ยุโรปแยกกันเป็นสอง "ค่าย" ตั้งกล่าวในโคลงบท
ต่อไป.

หน้า ๒๖๖ "รัสเซียร่วมอังกฤษ ฝรั่งเศส"

สัญญาสหศึก ๓ ประเทศ ฝ่ายหนึ่งคืออังกฤษ
ฝรั่งเศส รัสเซีย เรียกว่า Triple Entente.

หน้า ๒๖๖ “อิตลียออดเตรียเข้า ร่วมขางเยอรมัน”

สัญญา ๓ ฝ่าย คือ อิตาลี ออดเตรีย
เยอรมัน เรียกว่า Triple Alliance.

หน้า ๒๖๗ “จำเป็นเห็นแน่แท้ ทางยุทธ
ที่จะมีทัพสมุท มากไว้”

พระเจ้าวิลเลียมที่ ๒ ราชาชิราชเยอรมันมีพระราช
คำรัส (speech) เมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๙๐ มีความ
ตอนหนึ่งว่า “Germany's greatness makes it impos-
sible for her to be without the ocean; but the
ocean also proves that even in the distance, and
on its further side, without Germany and the
German Emperor, no great decision dare henceforth
be taken.”

หน้า ๒๖๗ “ตบมือแม้วตบข้าง เดียวใด”

โต แปลว่ามีมือ.

หน้า ๒๖๘ “สงครามเป็นเครื่องค้า ของกษัตริ์”

โตรีเต็นจินตกวีอังกฤษ (poet Laureate) เขียนไว้
ประมาณ ๒๕๐ ปีแล้วว่า “War is the trade of Kings.”

ถ้าพูดถึงคำว่า กษัตริ์ ไชว์ คำนี้ก็แปลว่านักรบอยู่
ในตัวแล้ว.

หน้า ๒๑๐ “คำนิพนธ์

อยุธยา

ใฝ่ยุทธญี่ปุ่นข้าม

ทัพต้องทะเลจีน”

จดหมายเหตุจีนโบราณ ซึ่งราชบัณฑิตยสภาจัดให้
แปลเป็นไทยพิมพ์ไว้ในชุมนุมพงษาวดาร มีความตอน
หนึ่งว่า ครองหนงเมอจันกับญี่ปุ่นทำสงครามกัน สมเด็จพระ
พระนเรศวรเจ้ากรุงศรีอยุธยา มีพระราชดำริไปถึงกรุงจีน
ว่า จะส่งกองทัพไปช่วยจีนรบญี่ปุ่น จีนตอบมาว่า ไม่ต้อง
ก็ได้ ที่จีนตอบกลับมาเช่นนั้น มีศัเคอร์ดูตว่าเป็นด้วยฤชยา
ของอุปราชกวางตุ้งแลกวางซี (“A History of Siam”,
by W.A.R. Wood)

หน้า ๒๑๐ “ในเมื่อการยุทธ์ยัง ยุ่งย้อ”

สยามเข้าสงครามครั้งนั้น ในขณะที่ต้องฝ้ายทำศึกยัง
กากงกันอยู่ มิใช่เข้ากับฝ้ายชนะเมื่อเห็นแล้วว่าจะชนะ
พอสยามเข้าสงครามได้หน่อยหนึ่ง ทัพเยอรมันก็ตดวง
แนวฝรั่งเศส อังกฤษเข้าไป จนเปรียบ ดังเคาะอยู่ นอกประตู
ปารีส แต่ฝั่งทะเลฝรั่งเศสที่ตรงข้ามกับเกาะอังกฤษก็เปิด
ทางโล่ง เป็นเวลาน่ากลัวมาก แต่กว่าไทยจะเตรียม
พร้อมในกรุงเทพ ฯ แลส่ง กองทัพ ข้ามทะเล ไปถึงยุโรป
ก็พอกระแฉ่งสงครามเปลี่ยน เราจึงได้เข้ากระบวนศึกฝ้าย
ชนะด้วย.

หน้า ๒๗๐ “พอเกิดการแทรกซ้อน เมื่อร้อยห้าสิบ ปีเศษ”

การแทรกซ้อนนั้นเกิด เมื่อร้อยห้าสิบ กับเศษไม่ถึงสอง
เดือน จากฉันทประติษฐานพระราชวงศ์จักรี.

หน้า ๒๗๑ “เก้าปีพระปกเกล้า ครองดิน”

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว เสด็จราชสมบัติ
เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ สวรรราชสมบัติเดือนมีนาคม
พ.ศ. ๒๔๗๗.

หน้า ๒๗๒ “อตกเฮลลือเชือตันคิตัญญา ญาสงบ”

สันติสัญญา คือหนังสือสัญญาเลิกสงครามคืนสู่
ความสงบ เรียกว่า Peace Treaty หนังสือสัญญานั้น
กำหนดไว้เป็นข้อ ๆ ว่าฝ่ายไหนจะต้องปฏิบัติอย่างไรไป
ชวกาลนาน แต่หนังสือสัญญาย่อมเขียนไว้ในแผ่นกระดาษ
ถ้าฝ่ายไหนไม่ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด หรือกดบังเสียก็
แผ่นกระดาษนั้นก็กลายเป็น “เศษกระดาษ” (a scrap of
paper) ดังที่พระราชพิธีราชเยอรมันทรงเรียกเมื่อเริ่ม
มหาสงครามครั้งนั้น หรือที่บางทีเรียกในปัจจุบันว่า
สงครามโลกครั้งที่ ๑.

หน้า ๒๗๓ “เก้าปี “ตีหนึ่ง” ใต้ ครองดิน”

รัฐบาล “ตีหนึ่ง” เริ่มปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๗๕ ญูปุ่นเข้าเมืองเมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

ยกทัพชนบทที่ปตานี สงขลา เกาะเหล็ก นครศรีธรรมราช
 บางปู เป็นต้น บางแห่งไทยต่อสู้ตามที่รัฐบาลประกาศได้
 ว่าจะต้านทานจนเลือดหยดสุดท้าย บางแห่งไม่ทันรู้ตัว
 ไม่มีต่อสู้เลย ส่วนทางบกนั้นญี่ปุ่นยกทัพชบวนใหญ่เข้ามา
 จากอินโดจีนถึงกรุงเทพ ฯ โดยไม่มีต่อต้านตามทาง.

แก้คำผิด

<u>หน้า</u>	<u>บันทึก</u>	<u>คำ</u>	<u>โปรดแก้ไข</u>
๒๓	๘	หม่นมื่อ	หม่นมื่อ
๒๓	๑๐	นางกรวญ	นงกรวญ
๔๕	๑	อัญชอม	อันชอม
๕๑	๑	มกฏ	มกฏ
๗๔	๒	ปรากฏ	ปรากฏ
๑๘๕	๘	บันบัวน	บันบัวน
๓๗๓	๔	นำ ๑๑๓	นำ ๑๑๔
๓๗๓	๖	นำ ๑๑๔	นำ ๑๑๕

เครื่องหมาย * สำหรับค้นในภาคผนวก ยังขาดอยู่
หลายตอน โปรดเติม * ในที่ต่อไปนี้ด้วย

หน้า บันทึก เติม * หลังคำว่า

๓	๑๔	เกียรติปกาศราชสโทร เกิดกว้าง.
๔	๑	เชษฐอรินทมิ์ป็นภพผู้ พิริยะ ยิงแฮ.
๒๓๕	๑	เอกเจตโทสต้อง ตามคำ ราแฮ.
๓๓	๕	ข้าลวะแห่งเณเฑมา.
๔๔	๗	เกาบเอกทศได้ ครอบคิน.
๕๔	๑๕	ก้าขินแสหมอดุเป็นครุทาย แม่เจ้านายรุ่นเก่าก็เล่ากัน.
๕๕	๑๗	ตุรภารการก่อสร้าง อุตสาหกรรม.